

ИНСТИТУТ ДРЕВНИХ РУКОПИСЕЙ ИМЕНИ МАШТОЦА
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ АРМЯНСКОЙ ССР —
«МАТЕНАДАРАН»

ПОВЕСТВОВАНИЕ АРИСТАКЭСА ЛАСТИВЕРТЦИ

Текст подготовил и снабдил предисловием

К. Н. ЮЗБАШЯН

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1963

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՒ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ
ՄԱՇՏՈՅԻ ԱՆՎԱՆ ՀԻՆ ՁԵՌԱԳԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
«ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ»

**ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԻՍՏԱԿԻՍԻ ԼԱՍՏԻՎԵՐՏՑԻՈՅ**

Աշխատասիրությամբ՝
Կ. Ն. ՅՈՒԶԲԱՇՅԱՆԻ

**Ex Libris
Krikor H. Akhondian
Diaconi Ecclesiae
Armeniacae**

Արիստակես Լաստիվերտցու երկը XI դարի հայոց պատմության կարևորագույն սկզբնաղբյուրն է: Ընդգրկելով 1000—1071 թթ. դեպքերը, հեղինակը կարևոր և արժանահավատ տեղեկություններ է հաղորդում Հայաստանի քաղաքական պատմության, հայ-բյուզանդական հարաբերությունների, թուրք-սելջուկյան արշավանքների, թոնդրակյան շարժման մասին: Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության ներկա համեմատական բնագիրը կազմված է Մաշտոցի անվան Մատենադարանում պահվող 9 ձեռագրերի, ինչպես նաև անդրանիկ տպագրության հիման վրա:

Գիրքը նախատեսված է արևելագետների՝ հատկապես հայագետների և բյուզանդագետների համար:

Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Ա Ն

Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմությունը, որն ընդգրկում է 1000 — 1071 թթ. դեպքերը, պատկանում է հալոց միջնադարյան գրական լավագույն երկերի թվին: Այն մեծարժեք է որպես և՛ պատմական սկզբնաղբյուր և՛ ժամանակակից հասարակական մտքի հուշարձան:

Քիչ քան է մեզ հայտնի հեղինակի մասին, այն էլ անուղղակի տվյալներից: Արիստակեսի մականունը ցույց է տալիս, որ նա Լաստիվերտ գյուղից կամ գյուղաքաղաքից էր. ենթադրում են, որ Լաստիվերտը գտնվել է Արծնի շրջակայքում. հեղինակը Արծնը անվանում է «քաղաքս մեր»: Լաստիվերտցու պատմությունը գրվել է ԺԱ դարի 70-ական թթ., վերջին էջերը նվիրված են Ռոմանոս Դիոգեն կայսրի պարտությունը Մանազկերտի մոտ (1071), հիշված է նաև Ալի-Արսլանի մահը, որը տեղի ունեցավ 1072 թ.: Հեղինակը պատկառելի տարիք ուներ, երբ ձեռնամուխ եղավ այդ գործին: Նա որպես ակա-նատես հիշում է անգամ ԺԱ դարի քսանական թվականների սկզբին Բարսեղ Բուլղարասպանի դեմ կազմակերպված ապստամբությունը: Եթե ավելացնենք, որ Արիստակես Լաստիվերտցուն են վերագրում նաև որոշ դավանաբանական երկեր, ապա սպառված կլինեն այն տեղեկությունները, որ ունենք հեղինակի կյանքի մասին:

ԺԱ դարում, քաղաքական խռոբագույն իրադարձություններ ցնցեցին Հայաստանը: Բյուզանդական կայսրությունը և սելջուկները սպառնում էին հալոց աշխարհին: Արիստակեսը նկարագրում է, թե ինչպես բյուզանդացիք թափանցում են Անդրկովկաս, զենքի և դիվանագիտության միջոցով իրենց ենթարկում տեղական իշխաններին: Սակայն Լաստիվերտցին կարծես չի ուզում տեսնել արևմուտքից սպառնացող վտանգը և միայն, երբ հույները գրավում են քաղաքումայր Անին՝ անկոծ է թափում Կոստանդին Մոնոմախի գլխին:

Արիստակեսի համար ամենաատելի թշնամիները սելջուկներն են: Նրանք կործանեցին մայր երկիրը, ավերեցին հուսկապ քաղաքները: Հեղինակը իր հոգու զորությունով ըմբոստանում է սելջուկների դեմ և նրանց ուղղում աստուծո զայրույթը:

Արիստակես Լաստիվերտցին ժամանակակից էր 1071 թ. դեպքերին, երբ թուրքերը գլխավին ջարդեցին բյուզանդական զորքերին և գերեցին կայսրին: Փրկության ոչ մի հույս չէր տեսնում նա և այստեղից է բխում նրա հուռետեսությունը, մի արամազրություն, որն արտահայտվում է առաջին իսկ տողերից՝

«Ժամանեցին մեզ առուրք չարչարանաց,
 Եւ գտին զմեզ նեղութիւնք անհնարինք,
 Քանզի լցեալ զեղաւ չափ մեղաց մերոց
 Եւ ել աղաղակ մեր առաջի Աստուծոյ»:

Լաստիվերտցին ապրում էր մի ժամանակ, երբ Հայաստանում օրըստօրե զարգանում էր քաղաքային կյանքը, նոր բովանդակութիւն էին ստանում քաղաքները, «միջնադարի ամենավառ ծաղիկները», որոնք աստիճանաբար դառնում են առևտրի և արհեստագործութիւն խոշոր կենտրոններ: Քաղաքային վերնաշերտը ձգտում է կյանքի մասը սեփականատերերին, ծնվում են դասակարգային նոր հակասութիւններ՝ արդեն քաղաքում: Դասակարգային պայքարը «հղորների» և «աղքատների» միջև զարգանում ու սրվում է, և, իբրև այդ պայքարի ամենացայտուն արտահայտութիւն, տարածվում են աղանդավորական շարժումները: Այդ երևութները սարսափ են ներշնչում հեղինակին, որի սիրտն արդեն խոցված էր դրսից եկող ցավերով:

Արիստակեսը հոգեորական էր ոչ միայն վարդապետի աստիճանով, այլ ողջ էութեամբ: Նա իր ժամանակի հավատարիմ զավակն էր և Հայաստանի վրայով անցնող փոթորիկը բացատրում էր միայն մարդու մեղքերով: Սակայն եթե հնում չարիքների պատճառը կապվում էր անհատի մեղքի հետ, ապա Լաստիվերտցու մոտ մեղավորը ազգն է, որը և պետք է ապաշխարի իր փրկութեան համար: Միանգամայն իրավացի է Մանուկ Աբեղյանը, երբ ասում է, թե Արիստակեսի մոտ «ապաշխարութիւնը քարոզվում է տանջանքից ազատվելու և ազգի փրկութեան համար, որ այս աշխարհում պիտի լինի, այն էլ ոչ թե մարմինը մեռցնելով, այլ բարքերի մաքրութեամբ, կյանքի բարոյական կարգավորութեամբ»: Թերևս ավելի, քան ժամանակակից մի այլ հեղինակ, Արիստակեսը մեջբերումներ է անում Աստվածաշնչից, շրջապատիւն ենթարկում մեծ ու փոքր հատվածներ սաղմոսից և մարգարեների դրքերից, սակայն նրա սեփական մտքերը չեն կորչում և կազմում են հատուկ գաղափարախոսական ամբողջութիւն, որի ետև կանգնած է մի սովոր հասարակական շերտ:

Արիստակես Լաստիվերտցու երկը բաղկացած է պատմական մի շարք տկնարկներից, որոնցից յուրաքանչյուրը նվիրված է ինքնամփոփ մի թեմայի: Մեծագույն մասը հատկացված է սելջուկյան արշավանքներին՝ դեպի Հայաստան: Նա առաջին հայ հեղինակն է, որ գրում է սելջուկների մասին և ուր ամենակարեւորն է՝ գրում է իբրև ականատես: Այդ առումով նրա աշխատութեան համապատասխան չէրը ունեն աղբյուրազիտական մեծ արժեք: Պատմութիւնը ունի ժամանակագրական կռու առաջն:

Լաստիվերտցու օրոք հայոց միջնադարյան քաղաքը ապրում էր տնտեսական բուռն վերելք: Հեղինակն աւերադառնում է այդ նոր երևութներին, տկամայից տեղեկութիւններ հաղորդում, որոնք հնարավորութիւն են տալիս (նյութական մշակութի տվյալների հետ միասին) բացահայտելու Անիի, Արծնի և այլ քաղաքների կյանքը:

Պատմութեան երկու պոլիսը նվիրված է թոնդրակյան շարժմանը: Հոգեվորական դասի ներկայացուցիչ Արիստակեսը ատելութեամբ է լցված «հերձ-

վածողներին՝ դեմ, վարկաբեկիչ ածականներով է որակում աղանդավորների բարքերը: Սակայն այդ էջերի ճանաչողական արժեքը շատ բարձր է: Նա ակամայից ցույց է տալիս, թե ինչպիսի մեծ տարածում ստացավ թոնդրական ուսմունքը, որին, բացի ժողովրդական լայն խավերից, հարում էին նաև արտոնյալ դասի որոշ ներկայացուցիչներ: Տարված բանավեճով, նա ակամայից հետաքրքիր տեղեկություններ է հաղորդում թոնդրակեցիների որոշ սովորությունների մասին, իսկ ԻԳ դլխի վերջին պարբերությունը պարզունակ կերպով ներկայացնում է թոնդրական դադափարախոսություն հիմնական կետերը, որոնք կասկած չեն թողնում այդ շարժման սոցիալական նպատակաւաւացություն վերաբերյալ. «Ձեկեղեցի և գեկեղեցույ կարգաւորութիւն բնաւ ոչ ընդունէին. ոչ զմկրտութիւնն և ոչ զմեծ և զսարսափելի խորհուրդ պատարագին, ոչ զխաչ և ոչ զկարգաւորութիւն պահոց»:

Պետք է ասել, վերջապես, որ Արիստակեսը երկը ոչ միայն հայոց պատմության է, այլև բյուզանդական, ալիկէ շուտ՝ կաշսերական: Աւանձին գլուխներ նվիրված են բյուզանդական կայսրության պատմությանը՝ «Թագաւորութիւն Կոստանդեւայ», «Թէ որպէս թագաւորեաց Խոմանոսն», «Թագաւորութիւն Թէոդոսին, որ թարգմանի Աստուածաւոր» և այլն: Այդ գլուխները մասամբ համընկնում են բյուզանդական պատմիչների շարադրանքին, մասամբ էլ նոր տվյալներ են հաղորդում բյուզանդական կյանքի մասին: Լաստիվերտցին քաջ ծանոթ էր բյուզանդական առօրյային, վարչական կառուցվածքին, նա բազմիցս օգտագործում է աւանձին վարչական տերմիններ՝ մերթ հայացնելով, մերթ պահպանելով հունարեն ձևը: Ոչ մի հայ հեղինակ այդքան լավատեղյակ չի եղել բյուզանդական կյանքին ու պատմությանը, որքան Արիստակես Լաստիվերտցին:

Վերը նշված հանդամանքներն են, որ թույլ են տալիս Արիստակես Լաստիվերտցու աշխատությունը դասելու հայոց ամենաարժեքավոր պատմագրական երկերի շարքում:

* * *

Արիստակես Լաստիվերտցու պատմական երկը, որի ամբողջական խորագիրն է՝ «Պատմութիւն Արիստակեսի Լաստիվերտցու վարդապետի վասն անցիցն անցելոց ի յալլասուն ազգաց որ շուրջ զմեւք են» առաջին անգամ լույս են ընծայել Վենետիկի մխիթարյանները (Պատմութիւն Արիստակեսի վարդապետի Լաստիվերտցու, Վենետիկ, տպարանս. Ղազարու, 1844): Այդ բնագիրը երկու անգամ վերահրատարակել է՝ 1901 թ. Վենետիկում և 1912 թ. Թիֆլիսում, «Ղուկասյան Մատենադարան» շարքով: Անդրանիկ հրատարակությունից են կատարվել աշխարհարար¹ և ֆրանսերեն² թարգմանությունները:

Առաջին տպագրություն «Ձեկուցման» մեջ հրատարակիչները հայտնում են. «Ի բաղդատութեան օրինակացն էին ի ձեռս մկր օրինակք չորք անթուականք նօտարգիրք, գործք՝ որպէս լայանի ցուցանի յեղանակէ դարձուածոյ

¹ Արիստակես Լաստիվերտցի վարդապետի հայոց պատմութիւնը. թարգմանեց Միւսա Բաւանյ, Տէր-Պետրոսեանց, Ալեքսանդրապոլ, 1893:

² Histoire d'Arménie comprenant la fin du royaume d'Ani et le commencement de l'invasion des seldjoukides, par Arisdaguès de Lasdiverd, traduite pour la première fois de l'arménien sur l'édition des R.R.P.P. Mékhitaristes de Saint-Lazare et accompagnée de notes par M. Evariste Prud'homme, Paris, 1864.

գրչացն, ի վերջ ութնասներորդ դարուն գրեալք, և կամ ի սկիզբն առաջիկայ իննստասներորդիս: Այդ չորս ձեռագրից բացի տպագրութեան ժամանակ հրատարակչները ձեռքի տակ են ունեցել մի այլ գրչագիր, արտագրված ըստ իրենց ասածի 1825 թ. և «լոյժ նուազ զանազանեալ յայլոցն մասնկամբք և տառիւք ևեթ»: Այդ վերջին ձեռագիրը նշում է իր ցուցակում Ֆ. Մակլերը¹:

Առաջին տպագրութիւնը պատրաստվել է մխիթարյաններին հատուկ եղանակով. տարընթերցվածքները բերվում են ոչ թե ամբողջութեամբ, այլ ընտրովի. հրատարակչները չեն նշում, թե որ ձեռագրից է գալիս այս կամ այն ընթերցումը, այլ բավարարվում են անորոշ վկայակոչումներով. մի օրինակ, Երկու օրինակ, այլ օրինակք, երեքին ևս այսպէս ունեն և այլն. ձեռագրերի նկարագրութիւնը իսպառ բացակայում է: Պարզ է, որ այդպիսի հրատարակութիւնը ժամանակակից առումով քննական համարվել չի կարող: Այնուամենայնիւ, առաջին հրատարակութիւնը ընդհանուր առմամբ ճիշտ է ներկայացրել Արիստակես Լաստիվերտցու բնագիրը և իր ժամանակի համար պետք է դիտվի որպէս հաջողված մի գործ²:

Անդրանիկ հրատարակութեան «Զեկուցմուն» մեջ կարդում ենք. «Ո՞ն մատենագրիս է քաջ հայկաբան. սակայն են ի նմա դարձուածք ինչ շարամանութեան թերի յուղղադատութենէ. թէպէտ այդ մարթ է պատահել բազում մասամբք յանհմտութենէ օրինակագրաց»: Որոշ անհարթութիւններ, որոնք երևան են գալիս անգամ ներքին քննութեան ընթացքում, ներկա հրատարակութեան մեջ վերացված են: Սակայն պետք է ասել, որ լեզվի ստվաքումները չի կարելի ամբողջութեամբ վերագրել գրիչներին. անգամ այնպիսի հոյակապ ոճարան, ինչպիսին էր մեր հեղինակը, շատ անգամ հեռացել է դասական գրաբարից:

Ներկա հրատարակութիւնը ներկայացնում է Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութեան համեմատական բնագիրը, կազմված 10 գրչագիր օրինակի, ինչպէս նաև վենետիկյան տպագրութեան և նրա տարընթերցվածքների ուսումնասիրութեան հիման վրա:

Օգտագործված են հետևյալ ձեռագրերը.

Ա — Մաշտոցի անվան Մատենադարան, հայերեն ձեռագրաց հալաքածու, № 2865 (Գեորգյան շարք, № 249), թերթեր՝ 312, մեծութիւն՝ 33,5 × 25, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմադարձ, ունի մագաղաթյա երկաթագիր պահպանակներ, դրութիւն՝ երկսլուն, տողեր՝ 28—30, բոլորագիր, տարբեր գրչութեամբ: Պարունակում է Մովսէս Սորենացու Պատմութիւնը (4ա — 132ա), Ասողիկի Պատմութիւնը (137ա — 242ա) և Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութիւնը (242բ — 312բ): Ձեռագրի նկարագրութիւնը տե՛ս «Մովսիսի Սորենացու Պատմութիւն Հայոց», աշխատութեամբ Մ. Արեղյանի և Ս. Հարութիւնյանի, Տիգրիս, 1913, էջ ԺԺ — ԻԱ³: Ձեռագրի

¹ F. Macler. Catalogue des manuscrits arméniens et géorgiens de la Bibliothèque Nationale. Paris, 1908, № 224, p. 120. Ինչպէս նշում է ցուցակի հեղինակը, ձեռագիրը արտագրվել է 1824 թ. սեպտեմբերի 1-ին և ոչ թե 1825 թ.:

² Պետք է շեշտել, որ նախքան բնագրի հրատարակումը, Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութեան բառացանկը պատշաճ ձևով օգտագործվել է Շնոր հայկադյան բառադրբուն:

³ Այստեղ սխալմամբ ասված է, որ ուռն՝ Գեորգյան շարքի № 249 ձեռագիրը կարենյանցի ցուցակում կրում է 242 համարը, մինչդեռ կարենյանցի ցուցակում այդ դրբ-

մասին տե՛ս նաև Կ. Յուզբաշյան, «Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության մեկ տարբերակը մասին՝ վառագր և ոչ փոստիկը». Բանբեր Մասնագրանի, № 4, 1958, էջ 78:

Հիշատակարաններից պարզվում է, որ վերոհիշյալ մատյանը երկու անգամ նորոգվել է՝ 1567 թ. Իգնատիոսի (135ա -- 136ա) և 1684 թ. գրիչ Դավիթ Ճնճղուկի և նրա որդի Ստեփանոսի ձեռքով (136բ): Արիստակեսի Պատմությունն ընդգրկող պրակները ենթարկվել են միայն մասնակի նորոգման՝ վնասված տեղերին թուղթ է փակցվել և գրությունը վերականգնվել:

Սույն ձեռագրում պահպանվել է նաև մի այլ հիշատակարան, որը տեղագրված է Ասողիկի Պատմությունից անմիջապես հետո, այսինքն հաջորդում է հեղինակի հիշատակարանին: Ստորև բերում ենք այդ հիշատակարանի կարևոր մասը.

«... Ընդ նմին և ես լետինս յամենեան և քան զքնաւս յանցաւորս և անթիւ մեղաւք ժանրաբեռնեալս և արժանիս բազում մահուց և ոչ մի կենաց խաւարամածս ոգւով Յոնան գրիչ աղայնմ լիշիլ յաղաթս առաջի Բրիստոսի զիս և զծնաւդսն իմ և զեղբայրն իմ զԲամբկոցն որ լուսով սատարեաց ինձ ի գործառնութիւնս, որպէս զի աղաւթիւք ձեր գտցուք ողորմութիւն ի Բրիստոսէ, և տէր տացէ գտրիաւորն ձեզ բազումս, ամէն»:

Այստեղ հիշատակված Յոնան գրիչը՝ սույն ձեռագրի ընդօրինակողն է: Մի հիշատակագրություն էլ պահպանվել է Արիստակեսի Պատմության վերջին՝ Ին գլխից հետո.

«Քրիստոս Աստուած որ հատուցանես ամենեցուն զվարձս, հատն Բամբկոցին հարիւրապատիկ և հազարապատիկ, զի ի քէն եմք եղեալ և քո ողորմութեանդ սպասեալ մնամք: Մի՛ ճշմարտութեամբ քո քննեսցուք, այլ գթութեամբ քաւեսցուք և քեզ փառս վեր առաքեսցուք յաւիտեանս <աւիտենից>» (թ. 309ա):

Գրչագիրը արտագրվել է հմուտ ձեռքով, առանց տառասխալների: Որոշ տեղերում կան ուղղումներ և լրացումներ, որոնք, թվում է, պատկանում են իրեն՝ գրչին, ուստի համեմատության ժամանակ հատուկ չեն նշվել: Լ հընչյունը շատ տեղերում արտահայտվում է դ տառով՝ այդ, Իսրայէղ և այլն: Գրության մեջ պահպանված են եղ, կորեւն, եղջեւր, յարեւեալս արխայիկ ձևերը: Աւ երկբարբառը երբեք օ-ով չի արտահայտվում՝ զաւր, աւրիւն, պաշտաւն և այլն, բացառութեամբ մեկ տեղի (290բ), որը նույնիսկ է: Բայերի անցյալ անկատարները ունեն եի, եիր վերջավորությունները:

Նկատի ունենալով այդ հանգամանքները և հատկապես գրչության ձևը, կարելի է համոզված ասել, որ ձեռագիրը ԺԳ, ամենաուշը ԺԳ դարից է¹ և հանդիսանում է, այսպիսով, Պատմության մեզ հասած հնագույն օրինակը:

Դրվածները համարակալված չեն: ԺԱ. զլուխը անմիջապես հաջորդում է Ժ-ին, սակայն Զ նշանը, որը դրված է «Ի սոյն ամս բացաւ դուռն բար-

չագիրը առհասարակ բացակայում է, իսկ № 242-ին համապատասխանում է ոչ թե Գեորգյան շարքի № 240, այլ «հին» 249-ը («հին» կոչված համարները փակցված են եղել Կորենյանցի ցուցակում տեղ գտած համարների վրա):

¹ Նույն կարծիքի են Սորենյացու հրատարակիչները:

կոթեան...» բառերի մոտ (ներկա հրատ. էջ 65. 4) ակնարկում է, կարծես, բացակայող վերնագրի մասին:

В — Մատենադարան, № 3160 (Գևորգյան շարք, № 1035), թերթեր՝ 312, մեծություն՝ 22×16 , նյութ՝ մագաղաթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, գրություն՝ երկայուն, տող՝ 27, բոլորագիր: Պարունակում է Մովսես Խորենացու Պատմությունը (4ա — 133ա), Ասողիկի Պատմությունը (133բ — 221բ), Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմությունը (222ա — 276ա) և Անանիա Շիրակացու Աշխարհացույցը [«Մովսեսի Խորենացույ ասացեալ է երկրաչափ յաղաքս աշխարհագրութեան տիեզերաց»] (277բ — 286ա): Զեռագրի մասին տես՝ Н. Марр. Из летней поездки в Армению. Заметки и извлечения из армянских рукописей. „Записки Восточного отделения Императорского Русского Археологического общества“, т. V, вып. II—IV, 1891, стр. 213—214 և «Մովսեսի Խորենացույ Պատմութիւն Հայոց», էջ ԺԹ:

Զեռագիրը ընդօրինակվել է Սաղկիս արքեպիսկոպոս Սանահնեցու համար Ներսես զրչի ձեռքով, Սանահնի վանքում (հիշատակարանները հրատարակված են Մառի մոտ, ինչպես նաև Մ. Խորենացու Պատմության առաջաբանում): Ինչպես ջուլց է տալիս Ն. Մառը, ձեռագիրը արտագրվել է Ժէ դարի առաջին կեսում: Ասողիկի պատմության վերջում պահպանվել է մի հիշատակարան էս, որը հար և նման է նախորդ ձեռագրի համապատասխան հիշատակարանին, վերջում միայն ավելացված է «... զՆերսես զրչի որ չեմ լիշելոյ աղաչեմ լիշել աղօթս առաջի Բրիստոսի և զԺնօղն իմ տէր Ագարիայ քահանայն, որպէս զի աղօթիւք ձեր գացուք ողորմութիւն ի Բրիստոսէ և տէր տացէ գործաւորն ձեզ բաղումս, ամէն» (թ. 221բ): Ընդօրինակությունը բազմասխալ է, հաճախ սղված են առանձին տառեր և վանկեր: Գլուխները համարակալված չեն: ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է:

С — Մատենադարան, № 3502 (Գևորգյան շարք, № 248), թերթեր՝ 443 (թերթադրված է 444, սակայն 287 թերթահամարը պակաս է), մեծություն՝ $18,5 \times 12,5$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, ունի մագաղաթյա երկաթագիր պահպանակներ, գրություն՝ միասյուն, տողեր 23, նոտրագիր: Գրչագիրը պարունակում է Մովսես Խորենացու Պատմությունը (1ա — 201ա), Անանիա Շիրակացու Աշխարհացույցը (202ա — 220բ), Ասողիկի Պատմությունը (առանց վերնագրի, 221ա — 353ա) և Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմությունը (355ա — 442բ), որին նախորդում է գլխացանկ (354ա — 354բ):

Զեռագրի նկարագրությունը տես՝ «Մովսեսի Խորենացույ Պատմութիւն Հայոց», էջ ԺԸ:

«Աշխարհացույց»-ից հետո գալիս է զրչի մի հիշատակարան, ուր ասված է՝ «Կրեցու ի թուականիս հայոց հաղար հարիւր և եօթն (= 1658) ձեռամբ յոյնամեղ եւ ուտանուն Գրիգորի...»: Ասողիկի Պատմությունից հետո գալիս է այն հիշատակարանը, որն ընդհանուր էր А և В ձեռագրերի

¹ Н. Марр. Из летней поездки в Армению. Записки Восточного отделения, т. VI, вып. I—IV, 1892, стр. 179.

² Այստեղ էս սխալմամբ նշված է, որ կարենյանցի ցույցակում այդ զրչագիրը նկարագրված է 211 համարի տակ, մինչդեռ կարենյանցի № 241-ին համապատասխանում է «հին» 248-ը:

համար, որը և շարունակվում է «խառարամածու ոգևով Գրիգոր գրիչ, որ չեմ չիշելույ, աղաչեմ չիշել յաղօթս ասաջի Քրիստոսի սիս և ցծնօղսն իմ զՄուրաան և զխանքեկին և զեղրայրն իմ զԿարապետն և զՄարգարեն, որ փոխեցան առ Քրիստոս, որպէս զի աղօթիւք ձեր դպցուք սոգորմութիւն ի Քրիստոսէ: Եւ տէր տացէ զտըրիտուր ձեզ բազումս ամենէն» (354ա):

Գրչադրի վերջում կա մի հիշատակարանեւ, չափածո, որի կարևոր մասը հրատարակված է՝ «Մովսիսի խորենացու Պատմութիւն Հայոց», էջ ԺԸ: Այստեղից պարզվում է, որ Գրիգորը ավարտել է ընդօրինակութիւնը (որը սկսել էր, ինչպէս պարզվեց առաջին հիշատակարանից, 1653 թ.) «ի ծննդնէ մերոյ վրեջին ՌՈՒ և եօին», այսինքն 1663 թ.: Արտագրութեան վայրը Երևանն է:

Ինչպէս գլխացանկում, այնպէս էլ բնագրում ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է: Բնագիրն ունի աննշան ուղղումներ, որոնք կատարվել են այլ ձեռքով, այդ ուղղումները նշված են փոքրատառ Շ-ով:

D — Մատենադարան, № 3070 (Գեորգյան շարք, № 241), թերթեր՝ 433, մեծութիւն՝ $20 \times 15,3$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշնալատ տախտակ զրոշմագարդ, ունի մագաղաթյա երկաթագիր պահպանակներ, գրութիւն՝ երկայուն, տողեր՝ 28, բոլորագիր (վերջին տվյալները վերաբերում են միայն Արիստակես Լաստիվերտցու բնագրին): Պարունակում է Հովհան Մամիկոնյանի Պատմութիւնը (3ա — 46ա), Ասողիկի Պատմութիւնը (52բ — 158բ), Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութիւնը (159ա — 225բ), Ղևոնդի Պատմութիւնը (239բ — 305բ), Զուանշերի Վրաց Պատմութիւնը (306ա — 314բ) և մի շարք այլ երկեր:

Գրչագրի նկարագրութիւնը տե՛ս «Յովհան Մամիկոնեան. Պատմութիւն Տարօնոյ», աշխատութեամբ և առաջաբանով պատմական գիտութիւնների թեկնածու Աշ. Աբրահամյանի, Երևան, 1941, էջ XVII: Ի. Աբուլաձե. «Քարթլիս Յիսովրեբայի կամ Վրաց պատմութեան հին հայերէն թարգմանութիւնը», Հայկական ՍՍՏ Ժողովածուներն կից Պետական Զեռագրատուն (Մատենադարան), «Գիտական նյութերի ժողովածու», № 1, Երևան, 1941, էջ 33: «Քարթլիս Յիսովրեբայի կամ Վրաց պատմութեան հին հայերէն թարգմանութիւնը», վրացերէն բնագիրը և հին հայերէն թարգմանութիւնը, ուսումնասիրութեամբ և բազրբով լույս ընծայեց Իլիա Աբուլաձեն, Թբիլիսի, 1953, էջ 05—06 (վրացերէն): Այդ ձեռագրի Վրաց պատմութեանը նվիրված հատվածից ԺԹ դարում կատարվել է մի քանի ընդօրինակութիւն: այդ կապակցութեամբ բաղմիցս նշվել է, որ սույն գրչագիրը պատկանել է Կարինի, ապա Թիֆլիսի առաջնորդ Կարապետ Բաղրատունուն:

Զեռագիրը կազմված է տարբեր գրիչների ընդօրինակած մասերից: 3—50 թերթերն ընդօրինակել է Դաւիթ Ճընճղուկը 1669 թ. (48ա): ապա գալիս են Դրկուր գրչի պրակները, որոնք ընդգրկում են 51—372 թերթերը (ուրեմն և Արիստակես Լաստիվերտցու երկը): Այդ մասի գրչութիւնը քիչ տարբեր է, բայց պատկանում է, անկասկած, մի մարդու: Ղևոնդի Պատմութեան վերջում պահպանված հիշատակարանը՝ «... որ և ցանկացող կդեալ

¹ См. М. Brosset. Additions et éclaircissements à l'histoire de la Géorgie depuis l'antiquité jusqu'en 1469 de J.—C. St. Pétersbourg, 1851, p. 61, note 2. Н. М. pp. Из летописи по-армян. Записки Восточного отделения, т. V, вып. II—IV, 1891, стр. 226. Ի. Աբուլաձե, «Քարթլիս Յիսովրեբայի կամ Վրաց պատմութեան հին հայերէն թարգմանութիւնը», էջ 31:

սորին տէր Համագաստ *ի պատուաւոր յազգէն Մամիկոնեանց*, ի հալալ արդեանս ետ հրաման ծրել փծուն գրչի Սարգսի...» պատկանում է, անշուշտ, օրինակին:

Բուն գրչի անունը հիշված է երկու տեղում. նախ Ասողիկի Պատմութեանը հաջորդող հիշատակարանում, որի համապատասխան տեղում հիշվում է Գրիգոր գրիչը (159ա, Գրգր հապավւած ձեով), ապա 365բ թերթում՝ «Գրեցաւ սակաւ բանքս ի քաղաքս Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոցն Պետրոսի և Պողոսի ՌՃԻԳ Թվինն, ձեռամբ անարժան Գրիգոր իրեցու...»:

Այսպիսով, երկրորդ մասը ընդօրինակվել է Գրիգոր երեցի ձեռքով, 1674 թ. Վանում: Այնուհետև գալիս է Վարդան Բաղեշեցու ընդօրինակած հատվածը (թ.թ. 373—391, հիշատակարան 391բ) և ձեռագրի վերջին մասը, որը կազմված է առնվազն 3 անանուն գրիչների կողմից ընդօրինակված թերթերից և պրակներից:

Արիստակես Լաստիվերտցու աշխատութիւնը գլխահամարներ չունի, ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է: Բնագիրը, ունի բազմաթիվ ուղղումներ, որոնք կատարված են այլ ձեռքով: Պահպանվել է նաև ուղղողի անունը՝ Յօհան: Այն մնացել է 159ա էջի հիշատակարանում, ուր «Գրիգոր» անունը ջնջված է և վերևից ավելացված (նույն գրչութեամբ, ինչ որ և այլ ուղղումները)՝ «Յօհան»: Այդ ուղղումները տարբերակները քննարկում նշված են փոքրատառ ձևով:

Ե — Մատենադարան, № 1482 («հին» 1661, Կարենյանց ցուցակ № 1619), թերթեր՝ 558, մեծութիւն՝ 31×23 , նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ սալատակ դրոշմազարդ, գրութիւն՝ երկայուն, տողեր՝ 41, նոտրագիր, պարունակում է մի շարք պատմագրական երկեր: Նկարագրված է՝ «Սոկրատայ Սքոլաստիկոսի եկեղեցական պատմութիւն», աշխատասիրութեամբ Մեսրոպ վ. Տեր-Մովսեսյան, Վարդաշապատ, 1897, էջ ԻԵ և ԻԹ. Գալուստ Տեր-Մկրտչյան. Փալատոսի ձեռագրերը. «Հանդէս հայագիտութեան — Zeitschrift für armenische Philologie», Bd. II, Heft IV, 1904, ss. 269—270. «Աղաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց», աշխատութեամբ Գ. Տեր-Մկրտչյան և Ստ. Կանայանց, Տիգրիս, էջ ԺԵ—ԺԶ. «Մովսիսի Խորենացու Պատմութիւն Հայոց», էջ ԻԱ—ԻԲ. «Եղիշէի վասն Վարդանայ և հայոց պատերազմին, ի լոյս ածեալ բաղդատութեամբ ձեռագրաց աշխատութեամբ Ե. Տեր-Մինասեան», Երևան, 1957, էջ XXXVIII—XL:

Արիստակեսի Պատմութեան վերջին էջում կա մի հիշատակարան. «Ոյ հայր սուրբ, նարին վարդապետն զքանանայքն որ մատենաց ի ձեռն Դավթան փաշային՝ ևս փախստական և անճարակ տեղի նստեալ գրեցի զայս տետրս. թվական էր ՌՃԻԷ փետրվարի ամսոյն ԺԶ, օրն շաբաթ» (111ա):

Այսպիսով, Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութեան մասը ընդօրինակվել է 1678 թ., մինչդեռ մյուս մասերը արտագրվել են ավելի շուտ, 1676 թ. (365ա): Մասնակցող գրիչներից հայտնի են՝ Գրիգոր քարտուղարը (365ա) և Թուման (442ա և ոչ թե 441բ, ինչպես սխալմամբ նշել են Աղաթանգեղոսի և Մ. Խորենացու հրատարակիչները). ստացողն է Մինաս. բարունին կամ վարդապետը (442ա և 517բ): Այս ձեռագրում ևս պահպանվել է նախորդ գրչագրերում Ասողիկից հետո ընդօրինակված հիշատակարանի սկիզբը, ըստ որում բուն հեղինակի՝ Ասողիկի հիշատակարանը նշված է ԽԹ համարով, իսկ գրչինը՝ Ծ-ով (89բ):

ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է, ալդ դուրը կազմում է Ժ գլխի անմիջական շարունակությունը: Հետին ուղղումները տարբերակված քննարկում նշված են փոքրատառ ե-ով:

F — Մատենադարան, № 4584, ժամանակին պատկանել է Կարապետ Եղյանին, զբաղրից օգտվել են Ստ. Մալխասյանցը և Մեսրոպ Տեր-Մովսեսյանը: Թերթեր՝ 389, մեծություն՝ $27,5 \times 20$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմադարձ, գրություն՝ երկույուն, տողեր՝ 55, նոտրագիր: Պարունակում է մի շարք պատմագրական երկեր: Նկարագրված է՝ «Ստեփանոսի Տարոնեցույ Ասողկան Պատմութիւն Տիեզերական» (աշխատություն մ. Ստ. Մալխասյանց), Ս. Պետերբուրգ, 1885, էջ ԼԱ—ԼԹ. Գալուստ Տեր-Մուկրտչյան. Փալաստոսի ձեռագրերը, էջ 270. «Ագաթանգեղոյ Պատմութիւն Հայոց», էջ ԻԵ—ԻԶ, «Մովսիսի Խորենացույ Պատմութիւն Հայոց», էջ ԻԳ, «Յովհան Մամիկոնեան. Պատմութիւն Տարոնոյ», էջ XVII, «Եղիշէի վասն Վարդանայ և հայոց պատերազմին», էջ XL—XLI: Բազմաթիվ հիշատակարաններից միայն մեկում են հիշվում արտագրության վայրը և ժամանակը՝ «Գրեցաւ ձեռամբ Արրահամ անարժանի ի Տիգրան <ակերտ> քաղաքի ի մատրանին սուրբ Սարգսի ՌՃԺԷ թվականին...» (73ր, Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության ԻՅ դիւից անմիջապէս հետո): Ձեռագիրը, այսպիսով, արտագրվել է 1668 թ.: Ինչպես և՛ նախորդ ձեռագրերում, ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է: Բնագիրն ունի որոշ ուղղումներ, նույն գրչությունը պահպանվել է նաև մի հիշատակարան, ուր ասված է. «... Ողորմեաց անարժան գծողիս» (128ա): Ուղղումները նշված են փոքրատառ ե-ով:

G — Մատենադարան, № 2796 (Վերդյան շարք, № 625), Թերթեր՝ 70, ունի նաև գրչի էջակալում՝ 140, մեծություն՝ $22,8 \times 16,7$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ ստվարաթուղթ, գրություն՝ միասյուն, տողեր՝ 23, նոտրագիր: Պարունակում է միայն Արիստակես Լաստիվերտցու աշխատությունը: Ունի մի հիշատակարան միայն, ուշ շրջանից՝ «Ն. Յովհաննէս վարդապետ Գրիգորեան, առաջնորդ տեղապահ հայոց Պուկարիոյ. լունվար 27, 1882, ի Ռուսնոք»: (1ր, հապավումները բացված են): Մեսրոպ Տեր-Մովսեսյանի ձեռքով նշված է՝ «ԺԹ դ. Մ. կապ.» թվում է, որ կարող է լինի նաև ԺԸ դարի: Ունի գլխահամարներ՝ («գլ. Ա», «գլ. ԺԶ» են), 70ա—բ թերթում ունի գլխացանկ: Առաջին գլուխը կիսվում է և «Եւ եղև յետ մահուան Դաւթի Կիւրապողատի» բառերից առաջ վերնագիրը կրկնվում է՝ «Անցք ընդ աշխարհս հայոց. Գլ. Ա» (ներկա հրատ., էջ 3):

H — Մատենադարան, № 1895 («հին» 1692, Կարենյանց ցուցակ № 1650), Թերթեր՝ 72, մեծություն՝ $20 \times 14,8$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ ստվարաթուղթ, գրություն՝ միասյուն, տողեր՝ 24, նոտրագիր: Պարունակում է միայն Արիստակես Լաստիվերտցու երկը: Հիշատակարաններ չունի, միայն Մեսրոպ Տեր-Մովսեսյանի ձեռքով նշված է «ԺԹ դ. Մ. կապ.» Ունի գլխահամարներ՝ «գլուխ Ժ», «գլուխ ԺԵ» և այլն: «Եւ եղև յետ մահուան Դաւթի Կիւրապողատի» բառերից առաջ, այլ գրչությամբ՝ «Յաղապս զալստեան Վասիլի կալսեր ի Հայս: Գլուխ Ա»: Ունի բազմաթիվ ուղղումներ, որոնք դալիս են համեմատությունից այլ ձեռագրերի հետ: Այսպես, լուսանցքում «ոմանք [վճար]մանէ» (4ա), «յայլս դոր լանձն» (12բ) և այլն: Ալդ ուղղումները նշված են փոքրատառ ե-ով:

I — Մատենադարան, № 6457 (Լազարյան ձեռարանի № 5, փակցված է

Նաև մի այլ պիտակ Cod. Armen. Dom. Cultur. Armen. (Lazar. Inst.) 38. առաջին թերթին նախորդող չհամարակալված թերթի վրա գրանցված է նաև՝ «Թ 15. ի գրեանց գրատան երկու եղբարց Աւետիքայ և Յամբարձումայ էնֆիէճեանց»։ Թերթեր՝ 150, մեծութիւն՝ 21 6 × 16, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ ստվարաթուղթ, գրութիւն՝ միասլան, տողեր՝ 16, 18, 24, շղագիր։ Պարունակում է միայն Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութիւնը։ Տիտղոսաթերթի վրա գրված է՝ «Գաղափարեաց ի հին ձեռագրէ գրեցելոյ ի թվին հայոց ՌԿԿ (1214) զայս պատմութիւն ի վախլւ անձին իւրոյ Յովնաննէն Յարութիւնեան Երզնկեանց. հին ձեռագիրն գտու յալբին Զառնէրի, պահարանի կայից վանացն ի 1827 տմի, ի Հաղբասու 1840: Ի վանս սրբոյ Նշանի»։ Դրչագիրը, այսպիսով արտագրվել է 1840 թ. Հովհաննէս Երզնկյանցի ձեռքով, 1214 թ. օրինակից։

Պատմութիւն բնագիրը գլխահամարներ չունի, ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է։ Կատարված մի քանի ուղղումները նշում ենք փոքրատառով։

Ա—ՍՍՈՒՄ Գիտութիւնների Ակադեմիայի Ասիայի ժողովուրդների ինստիտուտ, հայերեն ձեռագրաց հավաքածու, В—66 (Բրոսեի ժողովածու), պահվում է Լենինգրադում. Թերթեր՝ 85, մեծութիւն՝ 19,9 × 16,2, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ գորշ ստվարաթուղթ, գրութիւն՝ միասլան, տողեր՝ 20, շղագիր։ Պարունակում է միայն Արիստակես Լաստիվերտցու երկը՝ Ձեռագրի մեջքի վրա Բրոսեի ձեռքով՝ Aristacès Lasthivard. Կազմի վրա նույն Բրոսեի ձեռքով՝ Histoire d'Arménie par Aristacès de Lasthivard copiée sur le manuscrit de Mr. Carapiet par Joan Nazarov, 1843: Ներքևում՝ վրացերեն մեկնությունի գրչութեամբ Բրոսեի ստորագրութիւնը՝ ծեօնց։

Ձեռագիրը այսպիսով ընդօրինակվել է 1843 թ.։ Ինչպիս նշում է Ֆ. Մակլերը, Հովհաննէս Նաղարովը եղել է Պետերբուրգի հայոց եկեղեցու քահանա¹, պատկանել է այն դրիչների շարքին, որոնք Բրոսեի հանձնարարութեամբ արտագրում էին հայերեն և վրացերեն ձեռագրեր²։

Մենք տեսնում ենք, որ նկարագրված ձեռագրերը (ինչպես նաև հրատարակված բնագիրը) ունեն խմբագրական աննշան տարբերութիւններ։ Այն հանգամանքը, որ գրչագրերի մեծամասնութիւնը չունի ԺԱ գլխի վերնագիրը, կարելի է բացատրել նրանով միայն, որ այդ խմբի մայր ձեռագրում սույն վերնագիրը բացակայում էր։ Ժ և ԺԱ գլուխները շտրագրութեամբ տարբերվում են միմյանցից, բացի այդ անհամեմատական կլիներ, որ Արիստակես Լաստիվերտցին, որը բաժանել է ողջ երկը շատ փոքր գլուխների, այդ վեպում հանդուրժեր մի հսկայական գլուխ։ Ինչ վերաբերում է առաջին գլխի բաժանմանը (ձեռագրեր GH, սպագրութիւն), ապա այստեղ պարզ երևում է կամայական մոտեցում։ Նախ և առաջ աշխատութիւն բոլոր վերնագրերը ունեն «Անցք ընդ աշխարհս Հայոց», որ պիտի դիպի իբրեւ Ա գլխի վերնագիր։ Դրիչներից ոմանց, ինչպես նաև միևիթարյան հրատարակիչներին շփոթեցրել է այն հանգամանքը, որ Ա գլուխը իր կառուցվածքով շեշտակի բաժանված է երկու մասի։ Հեղինակը նախ խտացրած ձևով տալիս է իր ժամանակի ընդհանուր բնութագիրը, ապա ընդհանուրով այդ մասը գրում է. «Եւ այսօրիկ

¹ F. Macler, Catalogue des manuscrits arméniens et géorgiens, p. 120. № 220.

² P. P. Орбели, Грузинские рукописи Института востоковедения, вып. I. М.—Л., 1956, стр. 5.

այսքան. բայց ժամ է մեզ ի գլուխ պատմութեանս ընթանալ, և աստի սկիզբն առնել, որպէս զի դիւրածան լիցի մեզ բանս» և անցնում իրական պատմութեան շարադրանքին. «Եւ եղև յետ մահուան Դաւթի Կիւրապաղատի...» և այլն:

Ընդհանրապես հնարավոր էր հենց այդ բառերից սկսել գլուխը, նախորդ մասը համարելով նախնադանք, սակայն ալիպիսի ղեպքում պիտի բոլորովին անտեսեինք ձեռագրերի տվյալները՝ անգամ G դրչազիրը, ուր վերնագիրը դրված է հենց ալիտեղ, ընդհանուր խորագրից հետո ևս ունի «Անց <ք> ընդ աշխարհս Հայոց» վերնագիրը, որը ալիպիսով, վերաբերվում է ամբողջ գլխին: Մյուս կողմից՝ «Անցք ընդ աշխարհս Հայոց» նախադասութիւնը ոչ մի կերպ չի կապվում Ա. գլխի միայն երկրորդ մասի հետ: Արիստակես Լաստիվերտցու վերնագրերը շատ կոնկրետ են, և միայն Վասիլ կայսեր գալըստյանը նվիրված գլուխը նա չէր վերնագրի ալիպիսի ընդհանուր ձևով՝ «Անցք ընդ աշխարհս Հայոց»: Խորագիրը նկատի ունի Ա. գլխի առաջին, ընդհանրացնող մասը և զբաղում միանգամայն արդարացված է: Ինչ վերաբերում է H ձևագրի վերնագրին «Յաղագս գալստեան Վասիլ կայսեր ի Հայս», ապա այն պարզապես նորմուծութիւն է: Մենք գիտենք, որ H ձևագրին ունի բազմաթիվ ուղղումներ, բայց այդ խորագիրը իր գրչութեամբ տարբերվում է ինչպես բնագրի գրչութիւնից, այնպես և ուղղումներից, գրված է անիուլթ ձևերով և ոչնչով չի դրսևորում իր հին ծագումը:

Ալիպիսով, Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութիւնն ունի 25 գլուխ և «Բան յիշատակարանի նոյն գրոցս» հավելվածը¹:

Օգտագործված ձևագրերը խմբավորելիս, տեսնում ենք, որ պարզորոշ կապ գոյութիւն ունի միայն երկու մատյանների միջև՝ D-ի և Պ-ի: Լենինգրադի ձեռագիրը ընդօրինակված է Մատենադարանի ներկայիս № 3070 ձեռագրից, որը, ինչպես ասվեց, ժամանակին պատկանել է Կարապետ Բագրատունուն: Բրոսելի ձեռքով գրված ծանոթութիւնը նկատի ունի հենց այդ Կարապետին: Պ ձեռագրի գրիչն ընդօրինակելիս նկատի է ունեցել D-ի սրբագրված բնագիրը (որը մենք նշել ենք փոքրատառ ձևով) ուստի d = Պ:

Ներկա հրատարակութեան մեջ մենք մինչև 58 էջը նշել ենք ձեռագրի տարբերակներով, որոնք ոչ մի կասկած չեն թողնում այդ գրչագրի օրինակի վերաբերյալ: Այն մի քանի շեղումները, որոնք զանազանում են Պ ձեռագիրը (վ-ից՝ պարզապես Հովհաննես Նաղարովի թողած վրիպակներն են:

Մյուս ձեռագրերի մասին կարելի է ասել, որ ընդհանուր առմամբ ներառնք բաժանվում են հետևյալ ենթախմբերի՝ ABC, BCDI, EF, GH (վերջիններս մոտ են տալագրված բնագրին), ընդ որում ալիպիսի բաժանումը պայմանական բնույթ է կրում:

Ներկա հրատարակութեան նպատակն է ներկայացնել Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութեան համահավաք քննական բնագիրը: Այն վերակազմված է համաձայն ձեռագրի տարբերակներով ընձևած հնարավորութիւնների: Յուրաքանչյուր տարբերակով ընթերցվել է գիտական քննութեան, և այդ հիման վրա փորձ է արվել վերականգնելու հեղինակին պատկանող

¹ Ա. գլխի առաջին մասը ողբագին մի երգ է, գրված հատուկ չափով. ներկա հրատարակութեան մեջ ընդունված տողատումը կատարվել է հիմնականում ըստ Մանուկ Արեղյանի (տե՛ս շաղոց հին գրականութեան պատմութեան», գիրք երկրորդ, Երևան, 1946, էջ 41—42):

հարազատ ընթերցումները՝ գրչական բազմաթիվ սխալներից, որոնք նշվել են տողատակում: Մի քանի ընթերցում, որոնք չեն պահպանվել ձևագրերում, սակայն որոշվել են բնագրի քննության ճանապարհով, շարվել են շղատառ: Այսպիսով, Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության ներկյա հրատարակությունը կատարվել է ճիշտ այն եղանակով, որով և հրատարակվել են Ազաթանդեղոսը, Կաղար Փարպեցին, Մովսես Խորենացին, Եղիշեն և Կիրակոս Դանձակեցին:

Պետք է ասել: սակայն, որ այդ սկզբունքը՝ տողատակում նշել միայն այն ընթերցումները, որոնք համարվել են գրիչների վրիպակներ՝ կիրառվել է որոշ բացառություններով: Այսպես, հնարավոր չէ պարզել, թե որ դեպքերում չ հնչյունը արտահայտված է եղել լ-ով և երբ դ-ով: Ստիպված ենք եղել պահպանել ներկայիս ուղղագրական կանոնները: Այնուհետև, որոշ զբաղագրերում պահպանվել են արխայիկ ձևեր, որոնք, ամենայն հավանականությամբ, գալիս են սկզբնագրից՝ կորելն, աղբեր և այլն: Սակայն այդ ձևերը կարող են պայմանավորված լինել նաև գրչի ուղղագրությամբ, ուստի խուսափել ենք դրանք բնագրի մեջ մտցնելուց:

Ինչ վերաբերում է օ տառին, ապա պահել ենք այն ընթերցումը դյուրացնելու համար, չնայած այդ տառը երևան է գալիս միայն ԺԳ դարում: Տարբերակվածքներում օ և ա գրությունները հատուկ չեն նշված:

Ներկալի ներգործական դերբալի ստուգաբանական վերջավորությունը պիտի լինի աւղ՝ գրաւղ, խնդրաւղդ և այլն¹, բայց Արիստակես Լաստիվերտցու ժամանակ գրչության մեջ այդ կանոնը վաղուց մոռացված էր: Ուստի ներկա հրատարակության մեջ բառերը թողել ենք հիմնականում այն ձևով, որով նրանք ընթերցվել են հնագույն A ձևագրում:

Ինչպես ասվեց, տողատակում նշվել են այն ընթերցվածքները, որոնք հարազատ չեն Արիստակեսի բնագրին և դիտվում են որպես գրիչների վրիպումներ: Սակայն C, D, E, F, H, I գրչագրերը ունեն հետին ձևերով կատարված ուղղումներ, որոնք նշված են c, d, e, f, h, i տառերով և բերված են անխտիր կերպով, անկախ նրանից՝ համընկնում են բնագրի հետ, թե ոչ:

Նույնը վերաբերում է և առաջին տպագրության տողատակի ընթերցվածքներին, ըստ որում նշված են նրանք Ծ տառով («Ծանոթագրություն»), իսկ այդ տառից վերև գրված թվանշանը ցույց է տալիս, թե քանի ձևագրում է հանդիպում այդպիսի ընթերցվածք:

Տողատակում նշված են բոլոր վրիպումները, անտեսված են միայն այնպիսի բացարձակ սխալներ, ինչպես օրինակ, ձևամբ—ձեռամբ, ամացուսցեն—ամրացուցցեն և այլն: Չի նշվել նաև վերջին յ-ի բացակայությունը զղջանա—զղջանայ, վերա—վերայ և մի քանի այլ աննշան տարբերություններ: Հատուկ անունների ամենաշնչին տարբերակվածքները նշված են:

Մեջբերումները չին և Նոր կտակարանից ամենուրեք վկայակոչված են. չակերտների մեջ են վերցված (և վկայակոչված) միայն բառացի մեջբերումները, որոնք, ի դեպ ասած, հաճախ զգալիորեն տարբերվում են կանոնական համարված բնագրից:

¹ Н. М'а р, Грамматика древнеармянского языка. СПб, 1903, стр. 229.

Ներկա հրատարակության հիմքում դրված են Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ինը ձեռագիր: Հայտնի է, սակայն, որ արտասահմանյան գրադարաններում, հատկապես Վիեննայում, պահվում են Արիստակես Լաստիվերտցու մի շարք ձեռագրեր, որոնք անմատչելի մնացին մեզ: Բայց քանի որ Արիստակես Լաստիվերտցու բնագիրը, ընդհանուր առմամբ, հասել է մեզ լավ վիճակում, օգտագործված ձեռագրերի (ինչպես նաև առաջին տպագրության չորս գրչագրերի) միջև մեծ տարբերությամբներ չկան, ապա դժվար թե այդպիսիները լինեն և մյուս ձեռագրերում: Վիեննայի Միլիթարյան Մատենադարանի չորս ձեռագրերը Հ. Տաշյանը համեմատել է տպագրության հետ և կարևոր տարբերություններ չի նկատել¹: Այնուամենայնիվ այդ ձեռագրերը ևս պիտի ուսումնասիրվեն և ապագան կթելադրի այն եզանակը, որով այդ ուսումնասիրության արդյունքները կդրվեն գիտական շրջանառության մեջ:

4. ՅՈՒՂՔԱՆԵՍՆ

¹ Տես Հ. Տաշյան, Ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Մատենադարանին Միլիթարյանց ի Վիեննա, 1895, №№ 114, 288, 308, 551:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՐԻՍՏԱԿԻՍԻ
ԼԱՍՏԻՎԵՐՏՅԻՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
ՎԱՄՆ ԱՆՑԻՅՆ ԱՆՅԵԼՈՅ Ի ՅԱՅԼԱՄԵՌՆ ԱԶԳԱՅ
ՈՐՔ ՇՈՒՐԶ ԶՄԵԻՔ ԵՆ

ՏՈՂԱՑԱԿՈՒՄ ԸՆԴՈՒՆՎԱԾ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

Մաշտոցի անվան Մատենադարան,
հայերեն ձեռագրերի
հավաքածու

A	№ 2865, ԺԳ—ԺԴ դար
B	№ 3160, ԺԷ դար (առաջին կես)
C	№ 3502, 1658—1665 թթ.
c	C ձեռագրի հետին ուղղումներ
D	№ 3070, 1674 թ.
d	D ձեռագրի հետին ուղղումներ
E	№ 1482, 1678 թ.
e	E ձեռագրի հետին ուղղումներ
F	№ 4584, 1668 թ.
f	F ձեռագրի հետին ուղղումներ
G	№ 2796, ԺԸ—ԺԹ դար
H	№ 1895, ԺԹ դար
h	H ձեռագրի հետին ուղղումներ
I	№ 6457, 1840 թ.
	(արտագրված 1214 թ. օրինակից)
i	I ձեռագրի հետին ուղղումներ

ՍՍՈՄ Գիտությունների ակադեմիայի
Ասիայի ժողովուրդների ինստիտուտի
հայերեն ձեռագրերի հավաքածու

Л	B—66 (Բրուսեի ժողովածու), 1843 թ. (ընդօրինակված է D գրչագրից)
---	--

() Կլոր փակագծերի մեջ առնված բառերը պատկանում են
բնագրին և եղած նշումները նրանց վրա չեն տա-
րածվում:

< > Անկլուենավոր փակագծերի մեջ առնված են վերա-
կանգնված տառանշանները:

[] Քառակուսի փակագծերը ցույց են տալիս, որ տառ-
ընթերցումը կամ ծանոթագրությունը վերաբերում
է անմիջապես նախորդող բառին կամ նախադասու-
թյան որևէ մասին:

.... Բազմակետով ակնարկվում են այն բառերը, որոնք
իրապես կան, սակայն բաց են թողնված ընթերցու-
մը թեթևացնելու համար:

**ՊԵՏԱԳՐԱԹԻՐԻՆ ԿՐԹՈՏԵԼԻԹՅՈՒՆ ԼԵՈՏԵԿՆԵՐՏՅՈՒՅՑ ՎԵՐԳԵՊԵՏՆԻ
ՎԼՍԻՆ ԵՆՑՅՈՅՆ ԵՆՑՅԵԼՈՅ Ի ՅԵՑԼԵՍԵՈՒՆ ԸԶԳԵՑ ՈՐԸ
ԾՈՌՐԸ ԶՄԵՆՔ ԵՆ**

Ա

5 ԱՆՑԻ ԸՆԴ ԱՇԽԱՐՀՍ ՀԱՅՈՑ

- Ժամանեցին մեզ առուրք չարչարանաց,
Եւ գտին զմեզ նեղութիւնք անհնարինք.
Քանզի լցեալ զեղաւ չափ մեղաց մերոց,
Եւ ել աղաղակ մեր առաջի Աստուծոյ:
- 10 Ապականեաց ամենայն մարմին զճանապարհս իւր,
Եւ երկիր լցաւ լանօրէնութենէ.
Արդարութիւն նուազեաց, և անառակութիւն լաճախեաց,
Ժողովուրդ և քահանայ ստեաց Աստուծոյ.
Որոյ աղազաւ ազգք օտարածնաց
- 15 Օտարացուցին զմեզ ի բնակութենէ մերմէ,

1 H չիք պատմութիւն 1 պատմութիւն հայոց մեծաց արարեալ AEF ըռաստակիսի B ըռաստակիսի C ըռստակիսի GHS արիստակիսի [S արիստակեայ] վարդապետի լաստիվերացոյ ADEL լաստիվերցոյ BC լաստիվերոյ EI լաստիվերցւոյ

2 CDEL անցից B անելոյ C անցելոյ ABCDIL յայլասեալ ABCDEFGIL որ H չիք որք CDGHIL զմեօք B մեւք ABDEFGHIL անց C էանց H աշխարհն հ աշխարհ 1 աշխարհին

Բոլոր ձեռագրերում Ա գլխի վերնագիրը կազմում է աշխատության ընդհանուր խորագրի անմիջական շարունակությունը:

Տ Ա գլուխը բաժանված է երկուսի, ընդ որում առաջին մասը վերնագրված է «Նախըզանք», իսկ ողջ աշխատության խորագիրը և գլխի վերնագիրը նախորդում են «Եւ եղև յետ մահուան Դաւթի հիւրապաղատի» բառերին (ներկա հրատ. էջ 22, տող՝ 25) «Եւ եղև յետ ձանուան Դաւթի» բառերից առաջ G դարձեալ անցք քնդ աշխարհս հայոց և յաղագս զալստեան վասլի կայսեր ի հայո

Աշխատության վերնագրից առաջ G Արիստակէս Պատմագիրք H Պատմագիր D.L Ա գլխի վերնագրից նետո աւգնութիւն ինձ ի տեսնէ եկեղէ որ արար զերկիւնս և զերկիր ապա պատմութիւն [1] պատմագրութիւն արիստակիսի լաստիվարթեցոյ

8 Ծ՝ լցաւ Ծ՝ զեղու

12 HS արդարութիւնն ABCDI նուազեցաւ HS անառակութիւն

13 H Ժողովուրդք 1 չիք և H քահանայք

14 1 աղգ

- Եւ դարձան փառք մեր յապականութիւն:
 Շունչ ի մեզ ոչ մնաց,
 Եւ կորեաք ի հատման լուսոյ մերոյ.
 Զորացաւ մահն է եկուլ,
 5 Եւ դժոխք շատ ասել ոչ կամեցան.
 Ամենեցուն յարձակեցան ի մեզ ձեռք,
 Եւ յանգժան յաւուրս մեր ժամանակ ոչ ծանեաւ
 Զմնացորդս պատուհասին վճարմամբ անցելոյ:
 Յաջորդք ի յաջորդաց փոխանակեցին,
 10 Եւ նուազեաց արդիւն արծարծիչ շնչոյ կենդանութեան:
 Հաստատունք յաշխարհի ի պանդխտութեան իւրեանց
 Պանդխտեցան հրկրորդ անգամ և եղին վտարանդիք
 Ի ձեռանէ պանդխտաց ապստամբաց.
 Ի սիրելեաց քակտեալք զորս ոչ սուր սատակեաց
 15 Յրուեցան զօրէն աստեղաց մոլորական կոչեցելոց.
 Յոր յաւուրս մեր զարթեան տառերազմունք ի չորից կողմանց՝
 Յարեւելից սուր, յարեւմտից սպանումն,
 Ի հիւսիսոյ հուր, ի հարաւոյ մահ.
 Բարձան ուրախութիւնք լերկրէ,
 20 Լոեցին ձալնք քնարաց,
 Լոեցին բմբիւնք թմբկաց,
 Բարձրացան աղաղակք լալեաց...
- Եւ ախոքիկ այսքան. բայց ժամ է մեզ ի դուռն պատմութեանս ըն-
 թանալ, և աստի սկիզբն առնել, որպէս զի դիւրածան լիցի մեզ բանս:
- 25 Եւ եղև լիտ մահուան Դաւթի Կիրապաղատի, որ էր այր հզօր և
 աշխարհաշէն, մեծապարզ և աղքատատէր, որ էր արդարև սահման խա-
 ղաղութեան. քանզի յաւուրս նորա հանգչէր ամենայն մարդ, ըստ մար-
 զարէութեանն, ընդ որթով իւրով և ընդ թղենեաւ: Իսկ զինի մահուան
 նորա խաղաց ինքնակալ թագաւորն Հոռոմոց՝ Վասիլն՝ ի քսան և հինգե-
-
- 6 C չիք ամենեցուն C ամենեցուն I արձակեցան
 7 B անգման Ծ¹ յանդիման փխ յանգման Ծ² յանգման
 8 h ոմանք <վճար> մանէ DEFJ անցելոյ
 10 ABCDI նուաղեաց
 11 CGh աշխարհի A պանդխտութեան BC պանդխտութեանն
 12 G պանդխտացան
 14 DJ գայրս փխ զորս I գայս փխ զորս
 18 A հաւուր B հիւսիւսոյ DF հիւսուսոյ J հաւուսոյ IJ և յարեւմտից GJS և ի հարաւոյ
 19 J երկրէ
 21 B բմբիւք GHS բոմբիւնք
 22 GH աղաղակ
 23 Ծ¹ եղև փխ է
 24 C ուստի փխ աստի EF որպէս թէ զի B չիք մեզ HI բան
 25 ABCDEFh կիրապաղատի
 26 B աղքատատէր
 27-28 B մարդարէութեան
 29 GJS խաղայ G ինքնակալն և հաղթօղ C հոռոմոց h վասիլ A ի քսան և հինգ
 B ի քսան և ի Ծ¹ CEFG ի ԻԾ² DHIJ ի Ի¹ և Ծ² BCDIJ թագաւորութեան
 I չիք ի

րորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ ծանր զինու. և զէմ եղեալ գալ հա-
սանէ յեկեղեաց գաւառ, զանց արարեալ զբազում օթևանօք: Եւ ընդառաջ
ընթանան նմա աղատադունդ զօրքն Տայոց, և առատատուր պարգեօք մե-
ծարեալ ի նմանէ իւրաքանչիւր ոք ըստ արժանեաց՝ յիշխանութիւն,
5 ի պատիւ, ի գահ ժամանեալ՝ ցնծացեալ բերկրեցան յով: Բայց կատարե-
ցաւ առ նոսա մարգարէութիւն հոգեբոգոյին Դաւթի, թէ «Ընդ առաւօտս
որպէս դալարի բուսցին, ընդ առաւօտս որպէս դալարի զուարճացին
և ծաղկեցին. ընդ երեկոյս թարշամեցին, չորացին և անկցին»*: Քանզի
թագաւորն անցեալ յաշխարհն Աղօրի՝ մերձ յամուրն որ Հաւաճիչն կոչի,
10 երեկօթս առնէ: Եւ ոչ զիտեմ յօրպիսի պատճառանաց ընդ միմեանս ան-
կեալ արեւմտական զօրն, որ կոչի Բուղք, և ազատագունդն, և ի նմին
տեղեոջ մեռան յազատացն երեսուն այլ ի յով պատուաւորացն: Եւ այս
ոչ եթէ առաւիր և ի զուր անց ընդ նոսա, այլ քանզի նոքա յաւուր մե-
ծի հինգշաբաթին դեղ մահու խառնեալ ի խորհուրդ պատարագին արքու-
15 ցին նմա, և հեղձամահ արարեալ զերանելի անձն՝ բարձին ի կենացս,
ձանձրացեալ կենօք նորա, վասն առաջիկայ խոստմանցն՝ որ ի թագաւո-
րէն ակն ունէին. վասն այնորիկ Աստուծոյ արդարադատ իրաւունքն՝ ըստ
գործոց նոցա հատուց նոցա: Եւ յայնմ օրէ և այսր ոչ յաջողեցաւ երբէք
ազատ ի տանէ Տայոց ելանել, եթէ յերկարեաց զկեանս իւր, այլ վաղա-
20 հուպ մահու վճարեցան և բարձան ի կենաց: Կշտամբեալ յանդիմանէ զնո-
սա բարձրն Եսայիաս՝ յորս ասէ. «Փոխանակ զի ոչ ակործեաց ժողո-
վուրդդ այդ զշուրն Սելովմալ որ գնայր խաղաղ, այլ կամեցան առնել իւր-
եանց թագաւոր զՀոսսիմ և զորդին Տաբէլայ, վասն այնորիկ այսպէս ասէ
տէր. Ես ասեմ ի վերայ ձեր զշուր գետոյն զհզօրն և զյորդն, զարքայն
25 ասորեստանեայց և զփառս նորա»*: Եւ այսոքիկ այսքան:

* Սաղ. 29. 5—6 ** Եսայ. Բ. 6—7

- 2 F օթէվանօք DIL ընդյառաջ
- 3 I զօրն I արատատուր Ծ՝ պարգեւեալ
- 4 I իւրաքանչիւր իւր ոք ACDEHJ յիշխանութեան F իշխանութիւն
- 5 C և ի գահ I բերկրեցան
- 6—7 BCD չիբ ընդ առաւօտս... բուսցին d որպէս դալարի բուսցին որպէս I առա-
ւօտս բուսցին որպէս զգալարի
- 7 I չիբ ընդ առաւօտս որպէս դալարի J չիբ ընդ առաւօտս DJ զգալարի (զուար-
ճացին)
- 8 ABCDIL չիբ և H չիբ և ծաղկեցին h և ծաղկեցին
- 9 C ընդ յաշխարհ
- 11 H զօրքն E ազատագունդին
- 12 C ազատացն
- 13 c անիրաւ փխ առաւիր
- 13 DIL և նոքա
- 15 AE անձնն
- 16 B ձանձրացեալք
- 19 BG երկարեաց A այլ
- 20 C վախճանեցան փխ վճարեցան B յանդամանէ EF յանդիմանէր
- 21 H բարձր C զժողովուրդդ G ժողովուրդ
- 22 A սեղովմայ I սելովմայ J սելովմա
- 23 EGHՏ տարեւայ DJ տաբէլա F տաբէլայ BEFL այսորիկ
- 24 ABCEF զյորդ
- 25 AEF ասորեստանեաց [A յուսացքում ուղղված Եւայճ ձեռքով ասորեստանի]
BCDIL ասորեստանի

Եւ ի նմին տեղւոյ գալ հանդիպի թագաւորն Ափսազաց Բագարատ, և հալը նորա Գուրգէն, և մեծապէս փառաւորէ զնոսա ինքնակալ թագաւորն: Եւ տալ Բագարատայ զպատիւ կիւրապադատութեան և հօր նորա՝ զմագիստրոսութեան, և արձակէ զնոսա խաղաղութեամբ: Եւ ինքն եր-
 5 թեալ անցանէ ընդ Հարք և ընդ Մանադիւրտ և զետղ առեալ դառնալ ի վերալ Բագրեանդալ և գալ ի քաղաքն Ուխթեաց, և տիրէ բազում գաւառաց և բերդից և քաղաքաց: Եւ կացուցանէ ի վերայ նոցա զործակալս և դատաւորս և վերակացուս. և ինքն դառնալ զճանապարհս իւր խաղաղութեամբ, և հասանէ ի թագաւորական քաղաքն իւր ի Կոստանդնուպո-
 10 լիս: Այս եղև ի չորեքհարիւր լիսուն թուականիս և դադարեալ երկիրն հանգեաւ ամս չորեքտասան:

Եւ ինքն թագաւորն երթեալ վճարէ զհոգս արեւմտական կողմանն, քանզի տիրէ Բուլղարաց աշխարհին, գաւառաց և քաղաքաց նոցա, զոր ի բազում ժամանակաց հետէ ի սկզբան թագաւորութեան իւրոյ՝ ան-
 15 հանգիստ պատերազմօք ո՛չ կարաց ընդ ձեռամբ առնել. իսկ այժմ պատեհութիւնքն նմա ի դէպ ելանէին: Քանզի որ ունէր դաշխարհն՝ յաղթողն ի պատերազմունս, վախճանեցաւ իւրալին մահուամբ. իսկ որդիք նորա՝ քանզի ո՛չ հնազանդեցան միմեանց, անձնատուր եղեալ ելին առ թագաւորն. քանզի «Սմենայն թագաւորութիւն բաժանեալ լանձն՝ ո՛չ
 20 կարէ կեալ»*: Այս է Բուլղարաց երկրի առնելն օրինակ: Իսկ թագաւորն զորդիս Բուլղարաց բռնակալին հանեալ ի ժառանգութենէ իւրեանց դարձօք և ազգաւ, և տալ նոցա տեղիս յաշխարհն Հոռոմոց, իսկ զգօրսն աշխարհին՝ յաբանօք ի մի վալր ժողովէ, որպէս թէ պարգևս տալ նոցա, և գրով զհամար նոցա կալեալ՝ առաքէ զնոսա յարեւելս անդառնալի եկիւք:

* Մար. Գ. 24

1 E ափսոզաց

2 ABCDFS գուրգէն E գուգէն BCDIՄ ինքնակալն

2—3 CDIՄ թագաւոր

3 D Բագարատա ABCEFH կիւրապադատութեան DIՄ կիւրապադատութեան

4 ABCEF մագիստրոսութեան c և հօր նորա զմագիստրոսութեան DIՄ զմագիստրոսութեան I չիք զնոսա

5 H անցանէ ընդ՝ բառերից հետո մի բառ զԵջված է և հարք ABCDIՄ լեալ առեալ [A նորոգված է, C առնեալ] HԾ² վաղ առեալ hԾ՝ զետղ առեալ Տ վաղ առեալ

6 HՏ ուխտեաց

8 F ի ճանապարհս

9—10 A Կոստանդնուպոլսի D Կոստանդնուպոլսի

10 B Թվականի CDIՄ Թվին G ԹԸ//ւիս BCDEF երկիր

11 Տ ժդ

12 EFG զհոդ H զհոդն

14 BCDՄ չիք ի BCDEFIՄ յի (սկզբան) G յսկզբան DՄ սկզբանէ

16—17 DEFGI յաղթօղն H յաղթօղ

18 B յանձնատուր

19 EF թագաւորութիւնն A բարժանեալ

20 DEFG երկրին I աշխարհին փիս երկրին

22 BC հոռոմոց GHS զգօրն

23 E պարգև

24 EFGHS համարս ADՄ յարեւելս DՄ չիք եկիւք

որք եկեալ զաշխարհս լաւեր դարձուցին: Վնի նոցա գալոյն յարեւելս, և վնի ուր նոքա անց և դարձ արարին. ահա ազգ չար և անողորմ, ազգ դառնասիրտ և հարկանօղ. ի դէպ է ասել առ նոսա զմարգարէական ողբսն. «Առաջ նորա դրախտ փափկութեան, և վերջ նորա դաշտ ապակա- 5 նութեան»*: Եւ այսոքիկ այսքան. բայց մեք ի կարգ պատմութեանս դարձըցուք:

Յամի չորեքհարիւրերորդի վաթսներորդի չորրորդի թուականիս մերոյ՝ մեռաւ թագաւորն Ափիազաց Բագարատ, և թագաւորէ Գէորգի որդի նորա ընդ նորա. առ որ գրէ ինքնակալ թագաւորն Վասիլ հրովար- 10 տակ, որ ունի օրինակ զայս. եթէ՝ Չոր ի Կիւրապաղատին բաժնէ ետու հօր քում ի պարգև՝ թո՛ղ, և քո հայրենեացն միայն լիւ իշխանս Իսկ նա ո՛չ առնու լանձն. այլ ի մանկական տիան հպարտացեալ՝ զընդդէմսն առնէ պատասխանի, եթէ՝ Չոր իմ հայրն կալեալ է իշխանութեամբ, լայն- 15 մանէ և տուն մի չտամ ումեք: Իսկ ինքնակալին լուեալ զայս, զօր առաքէ բռնութեամբ տիրել աշխարհին: Որոց ընդդէմ եկեալ քաջացն Տալոց՝ մօտ ի մեծ աւանն մլխթեաց, ի փախուստ դարձուցին զգօրս Հոռոմոց. բայց քաղաքին և այլ շինանիստ տեղեացն՝ չմեղան ինչ: Այս եղև սկիզբն կործանման տանն Տալոց:

Բ

20

ՅԱԼԱԳՍ ԹԱԳԱՌՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

Յայնմ ժամանակի էր և Հայոց աշխարհին թագաւոր Գագիկ որդի Աշոտոյ, եղբայր Սմբատայ և Գուրգենայ, ի ցեղէն Բագրատունւոյ, այլ հօր և յաղթօղ ի պատերազմունս. սա ի խաղաղութեան կալաւ զաշ- խարհս Հայոց: Ի սորա ժամանակս պայծառացան կարգք եկեղեցւոյ, և

* 4 Յովէլ. Բ. 3

1 AB յարեւելս

2 BC անողորմ

3 F չիք է

3—4 Տ զմարգարէականն ողբս

5—6 BCD չիք բայց մեք . . . դարձցուք d բայց մեք ի կարգ պատմութեան դարձ- ցուք I պատմութեան

7 DIL չորեքհարիւրերորդի ABCEP չորեքհարիւրերորդի BL վատսուներորդի D վաթսուներորդի FS և վաթսներորդի H չիք վաթսներորդի չորրորդի և վաթսուներորդի չորրորդի G թուիս

8 EH ափսոսաց ABCDEFGHILS Գէորգ [Բնագրի Գէորգի մեր՝ քստ հաջորդ ըն- քերցումների]

9 HS չիք ընդ նորա հմ՝ ընդ նորա EFH վասիլն

10 I ունէր լ ունէի ABCDEFIL կիւրապաղատին G ի տուն փխ ետու Ծ՝ ի տուն

12 B մանգական

13 BCDEFGHIL թէ

16 hS ուխտեաց ADGI դօր BCEF զգօրսն c հոռոմոց

18 DJ կործանմանն

20 EFGH թագաւորութեանն

21 I երկրին փխ աշխարհին GH թագաւորն

22 B եղբոր B սմպատայ լ սմբատա ABCDIL ցեղէ E բաղրատունոյ E յայր

23 HS պատերազմի BCF խաղաղութիւն

24 BCDEFGHIL կարգ A եկեղեցոյ

լուսաւորեցան մանկունք ուխտի սրբութեան. ի սորա աւուրս լեցաւ երկիր գիտութեամբ տեառն՝ իբրեւ զշուրս բազումս որ ժածկին զծովս* ըստ մարգարէին կանխաձայնութեան: Քանզի ունէր զաթոռ հայրապետութեան տէր Սարգիս, սնեալ սրբութեամբ ի ծոց եկեղեցւոյ և վարժեալ կրօնաւոր:

5 Բական ճգնութեամբ ի կրօնաստանն՝ որ կոչի Սեանայ կղզի. զոր շնորհիւն Աստուծոյ կոչեն ըստ արժանաւորութեան. և նստուցանեն յաթոռ մերոյ Լուսաւորչին. որ նորին կարգօքն քաղաքավարեալ ի մարմնի, բարի հանդիսիւք աւարտեաց զկեանս իւր:

Եւ էին յայնմ ժամանակի վարդապետք՝ Սարգիս և Տիրանուն և Յե-

10 նովք, որ կաթուղիկոսարանին էին վարդապետք. և Սամուէլ, որ Կամրջացն Ջորոյ վանացն առաջնորդութեամբ հովուէր. և Յովսէփ որ Հնձուց վանացն էր նախագահ. և Ստեփաննոս Տարօնացին որ զաշխարհապատում գիրսն շարագրեաց սքանչելի յօրինուածովք, սկսեալ ի մարդն առաջին և զայլ բովանդակէ զպատմութիւն իւր ի վախճան Դաւիթ, վասն որոյ

15 պատմութիւնս է. և Յովհաննէս ի նոյն գաւառէ, զոր վերագիր անուամբ Կողեռն կոչէին, որ զհաւատոյ գիրսն գրեաց. և Գրիգոր լոյծ իմաստունն բանիւք. և այլք բազումք, յորոց աւուրս բարձրանալը լոյծ եղջիւր եկեղեցւոյ ուղղափառ խոստովանութեամբ: Իսկ որք խէթ աջօք հայէին ի մեզ, ի սոցա վարդապետական հանդիսիցն կորակնեալք իբրեւ զմկունս ի

20 ծակս որմոց սողոսկեալ մտանէին: Եւ այսոքիկ այսքան:

Իսկ թագաւորն Դագիկ լերկար ժամանակաւ վարեալ զթագաւորութիւնն, և բարի լիշատակաց արժանի լեալ, ի խորին ծերութեան լուծանէ զկեանս իւր. և պալազատեն զիշխանութիւնն որդիք նորա Սմբատ՝ զոր Յովհաննէս կոչէին, և Աշոտ նորին հարազատն: Եւ էր Սմբատ մար-

25 մընով հարստի և լոյծ թանձր, բայց իմաստութեամբ ասեն առաւել զոյ

* Նսայ. ԺԱ. 9

2 I յաստուածագիտութեամբ փխ գիտութեամբ

3 C նախաձայնութեան փխ կանխաձայնութեան H աթօն AEF հայրապետութեան

4 GH տէրն

5 BC կրանաստան BCDIL սեան E սեանա ABCDEFIL շնորհն

6 dIL կոչէ dIL նստուցանէ L չիք մերոյ

9 GHՏ տիրան անուն

10 A սամուէղ ABCDEFHIL կամրջաց

11 S ձորոց S հնցուց DEIL ի հնձուց

12 S չիք վանացն CFS տարօնացին

13 I շարագրեաց

14 ABF բովանդակէ G բովանդակ HS վախճանն DL վաղճան

15 B զպատմութիւնս CDL յոհաննէս F յովաննէս H յօհաննէս I զերանուամբ փխ զերագիր անուամբ

17 A այդք DIL այլ DIL յաւուր G յաւուրս A եղջեւք B եկեղեցոյ

18 I թագապետութեամբ փխ խոստովանութեամբ BDIL որ

19 ACI հանդիսիցս

20 G այսք փխ այսոքիկ

21 FG երկար EFGHՏ՝ զկեանս և զթագաւորութիւնն BCDIL զթագաւորութիւն

23 BCDIL զիշխանութիւն

24 BDEFIL յովաննէս C յովաննէս BDIL կոչեն B սմբատ

25 DL առաւելն

քան զյոգունս. իսկ Աշոտ բարեկարգ ունելով զդիրս մարմնոյն, քաջասիրտ և պատերազմասէր գոլով: Սոքա ընդ միմեանս անկեալք հակառակութեամբ վասն բաժնից երկրին՝ կարօտացան իրաւանց և դատաստանի: Որոց եկեալ թագաւորն Ափսազաց Գէորգի՝ ի խաղաղութիւն համոզեաց զնոսա. և տալ բաժին երկանուանն Սմբատայ՝ զամուրն Անի և որ շուրջ զնովաւ գաւառք, վասն անդրանկութեանն. իսկ Աշոտոյ զներքին կողմն աշխարհին՝ որ հայի ի վերայ Պարսից և Վրաց: Եւ հաւանեալ Սմբատ դարձաւ ի քաղաքն իւր. և ի ճանապարհին իջեանս արարեալ վասն ծանրութեան մարմնոյն, յանոգս ննջէր. իսկ մի ոմն 10 իշխանացն ի կողմանէն Աշոտոյ՝ ի դատ կացեալ առաջի Գէորգէ, ասէ՝ թէ Շատիկ իմ բնական տեղի է, զոր անիրաւարար տարաւ չինէն Սըմբատ: Զոր լուեալ Գէորգէ, մեծասաստ ցասմամբ ի բարկութիւն բրդեալ՝ զօրս առաքեաց զկնի նորա. որք եկեալ հեղան յանկարծուտ ի վերայ նորա, և նա վասն ծանրութեան մարմնոյն ոչ կարաց նստել լերիվարն: 15 Իսկ իշխանքն որ զհետ նորա, քաջապէս ի փախուստ դարձեալ՝ բազում կոյտս դիականց զհետ մտելոցն ի ճանապարհին կացուցանէին մինչև ի դուռն Անու: Եւ անտի դարձեալ, զեկեղեցիս կաթողիկոսարանին ի զարդուց կապուտ կողոպուտ արարին. և զբեկոս խաչիցն հանեալ՝ նախատանօք ասէին՝ թէ Տանիմք և ձիոցն լուսին առնեմք. զոր ի գիպող ժա- 20 մու հատույց նոցա արդարադատն Աստուած ի ձեռն Հոռոմոց, զոր չիւրում տեղւոջն ասասցուք: Իսկ զՍմբատ կալեալ տաբան առ Գէորգի, զոր հրամայեաց ունել ի պահեստի. և ապա առեալ երիս բերդս՝ արձակեաց զնա:

Իսկ Աշոտ՝ վասն զի որ շուրջ զսահմանաւ նորա մեծամեծք էին, 25 զբազումս ի տեղեաց նորա տարեալ էին անիրաւարար, առ որս ոչ կարաց

- 1 ABCDEFI զյոգունս G յոգունս B ունել CDGHIJS մարմնոյ
- 2 B՝ առ ոք փխ սոքա
- 3 I աշխարհին փխ երկրին I ևս փխ և
- 4 AE ափսզաց GS Գէորգ
- 5 BCD տայր B սմպատայ DJ սմբատա
- 6 BDIՏ անդրանկութեան BCES աշոտայ
- 7 ADEFIJ կողմ BC հայէ
- 8 B սմպատ CD սմպատայ JI սմբատայ C դարձ F իջալանս H իջաւանս
- 9 BC չիք մի ոմն
- 10 B իշխանացն EFG աշոտայ GHS գէորգի I ասէր
- 11 EF բնականտեղիք G տեղիք
- 11—12 B սմպատ
- 12 Տ գէորգի
- 13 BCD զզօրս
- 14 BCDIJ նորա փխ նա G նստիլ C երբւարին
- 16 ABCDEHIJ ճանապարհն
- 17 GH անուռոյ AB անդի
- 18 C բեկոս C ի խաչիցն GHSԾ՝ խաչին
- 19 ABE տանինք CD տանեմք BCDIJ չիք և EFGH զիպօղ
- 20—21 C հոռոմոց C իւրում
- 21 B զսմպատ DIJ զսմբատն DIJ առեալ փխ կալեալ DIJ գէորգէ HS գէորգին
- 22 C չիք ապա
- 24 C զսահմանաւն I սահմանաւ
- 25 H չիք նորա h նորա

համբերել. վասն որոյ թողեալ դաշխարհն՝ երթեալ հասանէ ի դուռն թագաւորին Հոռոմոց. և հաճոյ եղեալ նմա՝ խնդրէր զօրս յօգնականութիւն, և առեալ գալ անցանէ յաշխարհն իւր: Եւ լաջողեալ նմա լԱստուծոյ, տիրէ բազում զաւատաց և բերդից. և զօրանալ քան զամենեւեւեան, որ յառաջ 5 քան զնա էին. մինչ զի բազումք ի մեծամեծացն՝ զհայրենի տեղիս իւրեանց ի նա թողեալ, նմա զանձինս կամօք ի հնազանդութիւն ետուն: Մինչև ցալս վայր պատմութիւնս մեզ հեշտալի է:

Իսկ ի չորեքհարիւր վաթսուն և եօթն տմի թուականիս մերոյ՝ առաքէ ինքնակալ թագաւորն զնիկոմիտացի իշխան ոմն, որ եկեալ մարդա- 10 հարկ արկանէ լերկրիս. և ժողովեալ բազմութիւն մարդկան՝ սկիզբն առնէ վերստին շինելոյ զԹէոդոսուպօլիս:

Եւ ի չորեքհարիւր վաթսուն և ութ թուականին՝ ձեռնադրի տէր Պետրոս ի կաթողիկոսութիւն առ կենօքն տէր Սարգսի: Եւ ի չորեքհարիւր եօթանասուն թուականին՝ դարձեալ խաղալ ինքնակալ թագաւորն 15 ժանր զօրու և գալ յարեելս: Եւ եկեալ իջեանս առնէ լընդարձակ դաշտն Կարնոյ. և առաքէ զնապանս առ Դէորգի վրաց իշխեցողն, գալ ինքեան ի հնազանդութիւն: Քանզի և եպիսկոպոս ոմն վրացի ազգաւ՝ որ նստէր ի քաղաքն Վաղարշակերտ, երթեալ թագաւորին ընդառաջ, վստահութիւն տալր բանից, թէ Յորժամ լեկեղեաց կամ ի Կարին ելանես, քեզ 20 ընդառաջ գալ: Եւ նա նորա բանիցն հաւատացեալ, և լալն ապաստան՝ մնալր նորա գալստեանն օթեանէ յօթեանս փոխելով: Այլ նա ոչ առնոյր յանձն գալ ի կոչ թագաւորին. քանզի բազումք ի նորայոցն ահ արկանէին նմա, թէ ի տեսանելն զքեզ՝ կամ մեռանիս, կամ արգելական առնէ, և ոչ ժամանես ի քո պատին: Իսկ թագաւորն անցեալ ի Բասեան, 25 երկուս և երիս պատգամաւորս առաքէ, քանզի ցոյժ կամէր խաղաղու-

1—2 Տ չիք թագաւորին Ծ՝ թագաւորին հոռոմոց

2 BCDEI խնդրէ

3 D յաշխարհս

4 CDEFGHIJS զամենեւեւն Տ և որ

5 AEF մեծամեծաց

8 EF չիք ի A չորեքհարիւր A և վաթսուն և եւթն BC ԿԸ IDI Դ.Ճ. և ԿԸ (468!)

BC թվականին DJ թվին G թուի H թուիս BC 3րդ մերոյ

9 ABCDEFGIJS՝ զկոմիսիտացի H կոմիսիտացի Ծ՝ Կամիսիտացի

10 Gh առնէ փխ արկանէ

11 DGIJS զԹէոդոսուպօլիս H զԹէոդոսուպօլիս ԻԾ՝ Թէոդոսուպօլիս

12 (DJ թվին GI թուականիս

13 G կենօք

14 C թվին GIh թուին C ինքնակալն C չիք թագաւորն

15 FGH զօրօք ADI իջաւանս I իջեանն

16 ACEFI կարնայ BDJ կարնայ EFDJS իշխեցողն

18 F վաղարշակերտ CDIJ ընդյառաջ

19 I բանիցն BCDGHIJ եկեղեաց I ելանէ

20 CDIJ բնգյառաջ GHS նորին

21 I չիք նորա dIJ յօթեանէ F օթեվանէ C օթեանս F յօթեվանս

22 A. նորոցն FG նորայնոցն

23 GHIS տեսանել

24 I ժամանեացի I չիք ի

25 BC պատգամաւոր

Թեամբ վճարել զիւր ճանապարհորդութիւնն, և աշխարհի մնալ 'ի շինութեան: Ապա ի սպասել պատգամաւորացն, ի բարկութիւն շարժեալ թագաւորն՝ հրաման տալոյ հրով և սրով և գնրութեամբ ապականել զմեծ աւանն՝ որ կոչի Օլօմի, և որ շուրջ զնովաւ դիւղք և ագարակք որ ի 5 բաժնին էին. զորոյ զգերիսն առեալ, հրաման տալ խաղացուցանել ի գաւառն Խաղտեաց, և ինքն դէմ եղեալ անցանէ ընդ Բառեան, և հասանէ ի գաւառն Վանանդ, ի Կարմիր Փորակ: Իսկ Գէորգի գիւղոյ ժամ գտեալ՝ հասանէ ի վերայ քաղաքին Ուխթեաց, և հրամայէ զօրացն հրով կիզուլ զգեղեցիկ դաստակերտս նորա, և լաւարի վարել զինչս նորա, բայց մար- 10 դոյ մի՝ ինչ մեղանչել: Իբրև լուաւ դալս թագաւորն, ևս քան զևս ի բարկութիւն բրդեալ՝ դառնալ ի վերայ նորա. և պատահեալ զօրքն միմեանց մերձ ի ծովակն որ կոչի Պաղակացիս, ահագին գորդմամբ զմիմեանս հարկանէին: Ուստի ի շողալ սուսերացն և ի փալլիւն սաղաւարտացն՝ հրոյ փալլատակունք զլերամբն անկանէին, և ի կոփիւն սուսե- 15 րացն կայծակունք հրոյ հատեալ՝ յերկիր անկանէին: Ընդ որս և ինքն իսկ թագաւորն նայեցեալ՝ զարմանալոյ ընդ քաղութիւն պատերազմողացն, զի իբրև զյորձանս գետոց ընդ վիմի հարեալ, այնպէս զօրքն հոռոմոց ընդ նոսա հարեալ՝ ընդ կրունկն դառնալին: Յորում տեղուոյ մեռաւ մեծ իշխանն Ըռատ, մօրից պատահեալ երիւարին՝ ոչ կարաց անցանել. լորոյ 20 վերայ սուր եղեալ սպանին զգովելի անձնն, որ մեծ սուգ հասոյց տանն Տալոց: Իսկ Գէորգի զօրքն իւրովք երթեալ ամրանալ լամուրն Ափխա-

- 1 և իւր DGIL ճանապարհորդութիւն DIL իշխանութեան փխ ի շինութեան
- 2 G սպառիլ HS պատգամացն Մ'h պատգամաւորացն B բարկութեան
- 3 DJL տա FI տալ
- 4 Տ օկոմի ABEFGH գեղք CDIL գեղք
- 5 CDIL բաժնի
- 5 HS գաւառն
- 6 EF բասեն HS բասեանն և բասեան
- 7 Տ չիք գաւառն A վանանդ երկու սյունակների արանքում CDEFGHJL չիք վանանդ ADEHL կամիք փորակ և կարմիր Տ կամ ի Փորակ ABDEIL Գիորգի
- 8 EF ուղթեաց H հրամայեաց
- 11 C և դառնալ
- 12 ABDI լուսանցքում զիմակսեան որը կապվում է պաղակացիս բառի հետ. CJL զիմակսեան պաղակացիս [JL զիմակսեան բառը փակագծերում] H պալակացիս
- 13 B սղալ փխ շողալ A փայղիւն
- 14 H զլերամբքն
- 14—15 BC սուսերացն կայծակունք հրոյ հարեալ յերկիր անկանէին [9—10 տողերը կրկնվել են]
- 15 HS որ EGH չիք իսկ
- 16 B թագաւոր
- 17 B գորձանս CDIL գորձանս C ի փխ ընդ (վիմի) GHS այսպէս C հոռոմոց
- 19 E անցն
- 20 Տ սուգ մեծ B տան
- 21 AdHL Գէորգ I Գիորգի GHS զօրք

- զաց. և թագաւորն ընդ չորս կողմանս աշխարհին զօրս առաքէ, ասպատակս արձակէ, պատուէր տալ մեծաստատ հրամանաւ մի՝ ողորմել ծերոյն և մի՝ երիտասարդին, մի՝ տղային և մի՝ հասակաւ կատարելոյն, մի՝ առն և մի՝ կնոջ, և մի՝ ամենեկին ամենայն հասակի. և այսու ձեռնարկութեամբ
- 5 քանդեալ ապականէ գաւառս երկոտասան: Յորս չր տեսանել տեսութիւն ողորմելի և բազում արտասուաց արժանի. քանզի բարձրաձեղուն ապարանք արքունաշէն տաճարաց՝ որք մեծամեծ ծախիւք և հնարագիտութեամբ ճարտարաց՝ ի սքանչանս տեսողաց և ի վալիս ուրախութեան բնակողացն շինեալ էին, հրալրեացք տնկեալ կործանեցան, և որք նոցին
- 10 տեարքն՝ առ նմին սրտկոտորք: Աւանդ պատմութեանս, աւանդ չար արարութիւն. զիմրդ կարացից ևս աղքատս գիտութեամբ և տխմարս քան զամենեւեան ընդ գրով արկանել զայն ժամու զլեալսն, և կամ ողբալ ըստ արժանւոյն զմեր թշուառութիւնս. ալոտքիկ Նրեմիայի հոգւոյն ևն, որ զիտէ զողբան ըստ թշուառութեանն յօրինել: Բայց մեք խուն բանիւք
- 15 զերկայնս զայտոսիկ արձանացուցանեմք զպատմութիւնս ի լուր լսելեաց ազգի՝ որ գալոց է. որպէս զի որդիք որ ծնանիցին՝ յարիցեն և պատմեցեն զայս որդւոց իւրեանց. որպէս զի մի՝ մոռացին զգործս Աստուծոյ, որ արդար կշռով հատուցանէ ամենեցուն՝ որք խոտորին իրաւանց նորա, ըստ Յոբայ բանիցն. «Հատուցէ, ասէ, յանդիման ատելեացն իւրոց,
- 20 և ոչ յամեցուցէ»:

Արդ եկ համարեա՝ ինձ զօրինակն զայն ժամու արարութիւն և զպատուական և զհարկաւոր ալիս ծերոցն ընդ արիւն և ընդ ապաժով թաթաւեալ, զերիտասարդսն սրտկոտորս, զանթիւ և զանհամար զաչացուսն զորոց զլուսարանս խաւարեցուցին: Կարձեմ թէ ալոտքիկ ի դէպ անց

25 ընդ նոսա, փոխանակ զի զարքունադրոշմ նշանին քեւեան հանեալ ի դուռն սուրբ կաթուղիկէին, նախատանօք ասէին՝ լուսին առնել երիվարացն.

* Բ. Յրէնք. է. 10

- 1 GHS չիք չորս
1—2 HS ապատակ
2 GhԾ՝ զիմարեան (պատուէր տալ) GS ողորմել
6 BC զի փխ քանզի BC բարձրաձեղուն
6—7 B ապարանաք
7—8 I հնարագիտութեամբ
8 GH տեսողացն F չիք և
9—10 ABCDEFIL որ ABCDEFGHIL տեարք արքն
11 H գիտութեան DEFIL ախմարս
12 A զլեալսն C զլալսն B չիք և
13 ABCDEFI չիք ըստ ABCDF արժանոյն
14 BCDIL թշուարութեան I թշուարութիւն
15 GHS լսելեացն
16 S գալոցն GH ծնանին
18 HS արդարակ հԾ՝ արդար
21 GԾ՝ արարութեան H արարութեան DEFIL չիք և (զպատուական)
22 S զհարկեոր B ապաժով GHS ապաժով B թաթաւեալ EF թաթաւեալ
23 B զերիտասարդն DIL զերիտասարդս
24 DEFIL զլուսարանսն
26 BCDGHIJS չիք սուրբ B լուսինն BCDIL առնեմք C ձիոցն փխ երիվարացն

այս իրաւամբք անց ընդ նոսա, և որ առ սոքօք դառն տեսութիւնն: Ազատ կանայք ի հրապարակ ելեալ, և զքօղն ի գլխոցն ի բաց առեալ, անպատկառ ընդդէմ արեւու ի խալտառականս անկեալ, և որք հետի ոտիւք ի տես հիւանդաց կամ լուխտի տեղիս հազիւ երթալին, ալժամ մերկ գլուխով և ոտամբ առաջի գերչացն գնան, մերկ ի զարդուց, անկեալ ի պատուոյ, մատենալ ընդ բիր անարգանօք: Իսկ զկաթնասուն տղայն, զկէսն ի գրկաց մարցն առեալ զքարի հարկանէին. և զայլս ի գիրկս մարցն աշտէիւք խոցեալ՝ ընդ կաթն մարցն դարիւն մանկանցն խառնէին. և զկէսս ի կիցս ճանապարհացն ընկեցեալ ի սմբակս երկվարացն՝ առհասարակ սատակէին: Ո՛վ Աստուած քո լալնժամ ներողութեանն. ո՛վ թագաւորին անողորմ հրամանատուութեանն: Սակալն ալսու ամենայնիւ ո՛չ շիջաւ բարկութիւն նորա. այլ տակաւին ձեռն իւր բարձրացեալ է ա՛յլս ի վերայ սորին լաւելուլ չարիս: Եւ ալսու դործով զբարեշէն երկիրն անմարդի արարեալ՝ լաւեր լամալի կացուցանէր մինչև ի գալ ձմերալնոյն:

15 Բայց ո՛չ գիտեմ որպիսի՝ օրինակաւ անց ընդ նոսա այս ամենայն՝ եթէ ըստ կարգի խրատու, եթէ վասն առաւելեալ ամբարշտութեանց բընակչաց երկրին, եթէ վասն դժնիայ բարուց արեւմտական զօրացն ի խուժադուժ ազգաց ժողովելոցն: Իսկ թագաւորն դառնալ ի ձմերոցն ի մարմանդան Պոնդոսի, և իջեալ ի գաւառն Խաղտեաց՝ երեկօթս առնէ: Որում

20 զհետ եկեալ հալրապետին Պետրոսի՝ հանդիպի նմա յաւուրս Աստուածայախնութեան մեծի տօնին, և մեծարեալ պատուի ի նմանէ:

Իսկ ի լուսաւորութեան աւուրն, յորում օրէն է քրիստոնէից թագաւորաց և իշխանաց ի բարեպաշտութեան կացելոց՝ զի ընդ առաջնորդս եկեղեցւոյ հաւասարեն զանձինս, և հետի ոտիւք ի ջուրս իջանեն, և անդ

25 կատարեն զխորհուրդ տէրունական մկրտութեանն՝ արդ ի հանդիպման աւուրն՝ հրամայէ թագաւորն հալրապետին Պետրոսի օրհնել զջուրն ըստ մերոյ կանոնիս, և Հոռոմոց եպիսկոպոսացն, որ անդ՝ դիպեցան՝ ըստ

1 H իրաւամբ BCDJL տեսութիւն

2 GHS հրապարակս ABCDEI գլխոյն

5 Ծ՝ ստեամբ փխ ոտամբ DEFGJL զարդուցն

6 ABDJL բեւր BCEF զկէսս

9 HS զկէսն ABCDEFJL սմակս

10 ABCEFIH ներողութիւնդ D նեղութեանդ G նեղութիւն JL նեղութեանդ:

11 ABC հրամանատուութիւնդ DEFIHJL հրամանատուութեան

13 F չարին

14 ABCDEFGH յամայր փխ յամայի DE չիք ի

15 I չիք ընդ նոսա

16 B մալարշտութեանց GH ամբարշտութեանն S ամբարշտութեան.

17 C չիք վասն HS դժնարարուց

18 DEFIJL ձմեռոց

18—19 BCS մարմանդս

19 I պոնտոսի B գաւառ

20 I երթեալ փխ եկեալ G յաւուր

24 C ջուրն

25 BDJLS մկրտութեան G չիք մկրտութեանն

26 C թագաւորին

27 C հոռոմոց CDEFhJL եպիսկոպոսաց

իւրեանց կանոնին: Եւ ի հեղու հայրապետին ղտէրունական իւղն ի ջուր-
սրն, ցնցուղս լուսոյ ճառագայթից լանկարծակի ծագեաց ի ջուրցն. զոր
տեսին առ հասարակ ամենեքեան, և փառաւորեցին զԱստուած. և բարձ-
րացաւ և զջիւր հաւատոյս մերոյ: Եւ ևս առաւել պատուով մեծարեալ ի
5 թագաւորէն և ի սպայիցն հայրապետն Պետրոս դառնալ ի տուն իւր:
Բայց անդ եղև Հայոց կորստեան գիր և նամակ. քանզի Յովնանէս պա-
տուէր տուեալ էր հայրապետին, եթէ՝ Գրէ գիր և տո՛ւր կտակ թագաւո-
րին, զի լետ իմոյ վախճանին՝ զիմ քաղաքս և զերկիրս նմա տաց ի ժա-
ռանգութիւն. քանզի իւր ոչ գոյր որդի թագաւալ թագաւորութեանն.
10 վասն զի որդին նորա երկաթ վաղ վախճանեցաւ, և չժամանեաց ի պա-
տիւ հօրն: Եւ թագաւորն երթեալ հասանէ ի՝ ձմերոց յառաջասացեալ տե-
ղիսն. և զօրքն զմարդագերին վաճառակուր արարին ի հեռաւոր ազգս:
Ի սոյն ժամանակս փոխի յաշխարհէ սուրբ և արժանաւոր հայրա-
պետն տէր Սարգիս, և է գերեզման նորա ի հռոմոսի վանքն:

15

Գ

**ԹԷ ՈՐՊԵՍ ԹԱԳԱԻՈՐՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՆԴԱՄ ԳԱՐՁ ԱՌԵԷ Ի ՎԵՐԱՅ
ԱՇԽԱՐՀԻՆ ՏԱՅՈՑ, ՅՈՐՈՒՄ ՊԱՐՏԵՅԱՆ ՉՈՐԴՆ ՎԵՌԱՅԻՈՅ**

Իսկ ինքնակալն զձմերոցսն ի գլուխ հանեալ ի մարմանդսն Պոն-
դոսի, ի հասանել զարնանաբեր ժամանակին, խաղալ զարձեալ նոյն հե-
տայն ի վերալ Տայոց. և անցեալ ընդ բազում օթեւանօք, գալ բանակի
20 ի գաւառն Բասենոյ: Իսկ բազումք լիշխանացն հռոմոց, զորս ընդ ժա-
մանակս ժամանակս յայլեալլ պատճառս ի պատուոյ լիշխանութենէ ըն-

1 C կանոնին ADEF եւղն լլ եօղն

2 ABDFIL ցնցուղս C յանկարծի C ջուրսն EFG ջուրց

4 ABF եղջեւք

5 AB սպայիցն EF պարսիցն փխ սպայիցն

6 CFI կորցտեան E կորստեանն BCEF յովանէս D յովանէս

7 A թէ լլ գրեա

8 DHIL վաղճանին AF տայց

8—9 DEFIL զգոյր փխ ոչ գոյր H չիք ի H ժառանգութեան DIL թագաւորակալ
BDEFIL թագաւորութեան

10 Տ չիք երկաթ G երկաթն EFGHS չիք վաղ CDEIL վաղճանեցաւ ChS ոչ ժամա-
նեաց G ոչ ժամանեցաւ H չժամանեալ երկաթ Ծ՝ որդին նորա երկաթ
վախճանեցաւ Ծ՝ որդին նորա վաղ վաղճանեցաւ. եւ չժամանեաց

13 I չիք և

13—14 ADL լուսանցքում գերեզման նորա ի հռոմոսի վանքն [DL (վանքն) է]
BCEFGHI (տէր Սարգիս) և է գերեզման նորա ի հռոմոսի վանքն [I չիք է,
հռոմոսի, EF վանք, I (վանքն) է] BC առդերք խառնվել են (փոխի յաշ-
խարհէ) սուրբ գերեզման նորա ի հռոմոսի վանքն է և արժանաւոր հայ-
րապետն տէր սարգիս [C հռոմոսի, չիք հայրապետն]

18 B ինքնակալ

18—19 DGIL պոնդոսի

19—20 B այն փխ հետայն

20 EF օթէվանօք GH չիք ընդ BCGS բնակի

21 I բազում BCF իշխանացն

21—22 B չիք ժամանակս

22 A յայդ և այլ C այլ և այլ DEFIL յայլ և յայլ ABCDHIJS իշխանութենէ

կեցեալ էր թագաւորին, որք իբրեւ առիւծունս ի դառազիղս մոնչէին, աստ դիպող ժամ դտեալ՝ ի մի վայր ժողովեցան: Եւ խորհուրդ վատ ի մէջ առեալ, խորհուրդ՝ զոր ոչ կարացին հաստատել, խորհեցան միաբանութեամբ ապստամբել ի թագաւորէն և կացուցանել թագաւոր զոր ինք-
 5 եանք կամիցին: Եւ իբրեւ յայս հաստատեցան, ապա լուսացուցին զխորհուրդան, լընդարձակ դաշտին բանակ կապեցին. յորում անթիւ բազմութիւն մարդկան ի մի վայր ժողովեցան, և սկսան ղթագաւորական պատիւն յիրեարս հարկանել: Եւ ապա միաբանեալ ամենեցուն բուն հարին զորդ-
 10 լոյն Փոկասալ, զոր Ծուսվիզն կոչէին, որ վասն հօրն մեղանաց ի վաղըն-
 ջուց հետէ յիշխանութեան պատուոյ անկած էր: Որոյ ոչ հաւանեալ՝ չառնու լանձն. որք ոչ թուլացան ի խնդրոյն, ալլ բռնադատեալ հաւանեցուցին մինչև լանձն էառ:

Զոր իբրեւ լուաւ ինքնակալն՝ ի մեծի տարակուսանաց միջի անկեալ կայր, և երթեալ ամրանայ լամուրս բերդի միոջ որ կոչի Մաղդատ. քան-
 15 զի հին սովորութիւն է այս տանն Յունաց: Բայց ոչ գիտեմ եթէ աստուածային իրաւունքն են այս, որ չէ պարտ ծառայից ի վերայ տերանց լառնել, և եթէ թագաւորին լայնժամ առանձինն բարեշնորհութիւն էր. զայս հաւատեալ գիտեմ, և աջօք իմովք տեսի, զի որք լարեան ի վերայ նորա՝ ծիծաղելի մահուամբ ելին ի կենացս: Որպէս լառաջինսն ի սկզբան
 20 թագաւորութեան իւրոյ ապստամբեաց ի նմանէ Վարդ որ կոչի Սիկլառոս, և տարաւ զՀոռոմս՝ համարեա թէ զբնաւ զամենն զհետ իւր, մինչ զի թագաւորին խնդրել զոր յօգնականութիւն ի Վրաց կիւրապադատէն: Որովք հարեալ զբռնակալն՝ փախստական հանեն լաշխարհէն. որ երթեալ անկանի ի Բաբելոնն ի քաղաքն Քաղդէացոց: Եւ ապա զհետ նորա
 25 զնոյն ախտ ախտացաւ նորին անուանակիցն Փոկաս, և տիրեաց ամենայն

1 AB EF առեւծունս ACDFIL մոնչէին E մոնչէին

2 C ի դիպող B գրեալ

4 A ապստամբել G ապստամբել FGHS չիք և B փացուցին C կացուցանեն
 H թագաւորն

5 B յոյս փիլ յայս

7 B սրկան BDIL պատիւ G պատեւն I չիք պատիւն

8 G իրեարս I յիրեարս hԾ՝ առ (յիրեարս)

8-9 BCDIL զորդւոյ

9 BCDIL փոկասա G փոկասու

9-10 ABCF վաղընջուց

10 CD պատուոյն C (անկած էր) վասն մեղանաց հօրն GHS որ փիլ որոյ

11 C լանձնն A թուղացան A այլ

13 BCDIL մեծ HG տարակուսանացն

15 hI տան C թէ

16 BCDIL իրաւունք G որ ոչ է

17 G չիք և I թէ I առանձին

19 BC յառաջին DIL առաջին DIL չիք յի G յսկզբան S ի սկզբան

20 F թագաւորութեանն A ապստամբեաց

20-21 C յիկլառոս

21 C զհոռոմս H եթէ HS բնաւ G չիք զբնաւ HS դամենայն

22 CDIL խնդրեալ ABGDEFIL կիւրապադատէն

23 D չիք փախստական d փախստական BDIL հանին

24 G բաբելոն

25 B անուանակցին

արեւելից ամս եօթն: Որ և չորս հազար մարդով միայն անցեալ գիշերի ընդ ծով, ի վերայ անկանի բերաւոր զօրաց ապստամբին, և լայնքան բազմութեան ոչ ոք մեռանի, բայց միայն ինքն ապստամբն զլիսովին: 2 Չորով զգլուխն հատեալ՝ հրամայէ հարկանել փող խաղաղութեան: Եւ ի 5 դադարել պատերազմին՝ իւրաքանչիւր ոք ի զօրացն դառնան ի տունս իւրեանց. և ինքն թագաւորն մեծաւ լաղթութեամբ երթեալ մտանէ ի քաղաքն իւր Կոստանդնուպօլիս:

Նոյնպէս և աստ ոչ ինչ լերկարեցաւ նոցա մանկական խաղուն արարուած, և կամ ի վերայ աւազոյ շինուած, որ ի բախել հեղեղացն վաղ- 10 վաղակի անկեալ կործանեցաւ. քանզի Դաւիթ որ Աննքերիմ կոչուր, որ նեղեալ ի Պարսից՝ տալ զհայրենի ժառանգութիւն իւր զտունն Վասպուրականի լինքնակալն Վասիլ, և առնու փոխարէն զքաղաքն Սերաստիա և որ շուրջ գնովաւ գաւառք: Եւ այսոքիկ ոչ հեռի ժամանակաւ, այլ երկու կամ երեք լամօք առաջ դործեցաւ. և լայնահետէ և այսր տիրեցին 15 արեւելից: Սա յայնժամ, ի խորհուրդ միաբան ապստամբիցն էր, և հաւատարիմ առ նոսա. որ լանկարծակի իբրեւ ի քնոյ զարթուցեալ, կամ իբրեւ զհօր այր՝ զի թափէ զգինի, տեսեալ զգործսն անպատեհութեան, և զի ո՛չ գոյր այլ իւրք հնար խափան առնել չար միաբանութեանն, ապա ի միում աւուր լեղակարծ ժամո՛ւ առնուն զոր թագաւորն անուանեցին, ելին 20 արտաքս ի բանակէն որպէս թէ ի խորհրդական բանից պատեհութիւն. և լանկարծակի սուր ի վեր առեալ սպան զնա: Եւ հատեալ զգլուխն և տուեալ ցծառայն իւր՝ փութապէս հասուցանէ առ թագաւորն:

Իսկ ժողովուրդքն՝ ի լինել աշտրիկ այսպէս, այլ դարամբ ելանէին փութապէս զանխլաբար ի տունս իւրեանց հասանել. և առժամայն 25 խափանեցան ամենայն խորհուրդք նոցա:

2 AB ապստամպին G այնքան

3 Gh մեռաւ C բազմութեանն I միայն այն A ապստամպն B ապստամբ

5 H զադարեւոյ GS չիք որ

7 CGS ի կոստանդնուպօլիս ADL կոստանդնուպօլիս

8 EF յերկարացաւ

9 G չիք և BC աւազոյ

10 B դաւթ ABCDEFIL սենեքերիմն Ծ՝ սենեքարիմ ի լուսանցքում սենեքերիմ արծր<ունի> փոխան վասպուրականի առնու զսերաստիա ի վալէ

11 G ժառանգութիւնն I ժառանգութիւնն BCD չիք իւր d իւր

12 BCEFH սերաստիայ

13 A այդ

14 H յայնժամէ

15 F չիք միաբան A ապստամպիցն HS ապստամբացն

16 EFG իւր

17 B զգին I զգինի BI զգործս AB անպատեհութիւն I չիք և

18 B միաբանութեան C և ապա

19 B եղակարծ I չիք յեղակարծ... առնուն

20 BC չիք ի GԾ՝ ի խորհուրդ պատեհութեան

21 L հարեալ փխ հատեալ

22 EFՏ ցծառայն F հասուցէ

23 G այսոքիկ

24 G զանխլապէս

Իսկ թագաւորն տեսաւ զզլուիս բռնալալին, հրամայէ ի վերայ ձո-
ղոյ բարձրացուցանել ի տեսիլ ամենայն բանակին: Քանզի էին բազումք
ի նոցանէ որ թէպէտ ոտին ընթացիւք զհետ թագաւորին էին, ալ բա-
նիւ և խորհրդով ընդ ապստամբին միաբան էին: Զայս առնէ ըստ իւր
5 խորին իմաստութեանն, որպէս զի տեսեալ զայն՝ ի բաց կացցեն ի նա-
նիւր խորհրդոցն, և ուղղեսցեն զսիրտս իւրեանց ի հնազանդութիւն թա-
գաւորին:

Յետ այսորիկ իջանէ թագաւորն զօրօքն լընդարձակ դաշտն Բասենոյ,
և առաքէ հեծեալս ի հեթանոսական զօրացն կալանաւորս ապստամբին
10 Փերսի. և ինքն խաղաղեալ հասանէ ի սպառուածն Բասենոյ, ի տեղուոյն
որ կոչի Սալքորայ, և խոր փոսիւ պատնէշ արարեալ շուրջ զբանալան՝
զաղարէ անդ ամասական աւուրք կամ ևս առաւելագունիւք:

Իսկ առաքեալքն ի թագաւորէն կալեալ զՓերս և զԱնդրոնիկէ զնո-
րուն փեսայն, որ էր համախորհ նորին, և ածեալ մինչև յամուրն որ կո-
15 չի Խաղտոյ Առիճ ի սպառուածն Կարնոյ, և հասեալ յաղարակն՝ որ հալի
ընդգէմ ամբողին, իջեանս արարեալ, և խառն ածեալ զՓերսն և Անդ-
րոնիկոսն՝ հատին զզլուիս նոցա: Քանզի զայն պատուէր սուեալ էր նո-
ցա թագաւորին. վասն զի նոքա յապստամբելն իւրեանց զաշնաւորք
եղեն Անիսազին և խոստացան մինչև յայն տեղի տալ նմա ի բաժին.
20 վասն զի խառն ժամանակաւ կալեալ էր զայն Դաւթի Կիւրապաղատի,
բայց ոչ իբրև զիւր հայրենի ժառանգութիւն, ալ պարգևք էին այսոքիկ
ի թագաւորէն վասն նորս միամիտ հնազանդութեանն: Եւ զի խոստա-
ցեալ էր՝ լետ իւր վախճանին զիւր դաւառն տալ ի թագաւորն, նոքա
զայն չածէին զմտաւ, ալ առատամիտ ի պարգևս լինէին՝ որ չէր իւ-
25 բեանց: Վասն այնորիկ անդ հրամայեաց թագաւորն զզլուիս նոցա բառնալ:

1 GHՏ հրամայեաց

1—2 B ձաղոյ

2 G տես

4 I խորհուրդով AB ապստամպին DIL չիք իւր

5 B իմաստութեան DIL իմաստութեան իւրոյ B ի բայց

6 I խորհուրդոցն GHՏ ուղղեսցին ի սիրտս h զսիրտս

8 GHՏ զօրօք H ընդարձակ I բասենայ

9 A ապստամպին

10 EF իջանէ և հասանէ

11 S սալքորա

13 ABDEIL զանտոնիկէ C զանտոնիկէ

14 EG համախորհ

15 GԾ՝ առին AEF կարնայ BCDIL կարնա

16 AEFH իջաւանս G զփերս

16—17 ABCFI զանտոնիկոսն DE զանտոնիկոսն G զանտոնիկէ

18 AB յապստամպելն G ի յապստամբելն I ապստամբելն

19 ABDEFGHIԾ՝ բաժնի

20 DIL յառաջին ADEFLI կիւրապաղատի B կեռապաղատի C կիւրապաղատին

21 A այլ

22 DIL հնազանդութեան

23 Gh չիք ի GhԾ՝ թագաւորին

24 DIL ոչ ածէին HS պարգևս G չիք որ չէք իւրեանց

25 DIL բառնալ զզլուիս նոցա G զզլուիս

Գ

ՎԱՍՆ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ՈՐ Ի ՇՂՓԱՅ

Այլ թագաւորն զաւուրսն զորս եկաց ի Սալքորայ, քանզի երիս
 բերդս իւրեանց դաստակերտօքն խնդրէր ի Գէորգէ, զոր Գուրգենայ տա-
 5 րեալ էր ի բաժնէն Կիւրապաղատին անխաւարար, առաքէր առ նմա
 դեապանս, և քաղցրական բանիւք գրէր առ նա, թէ Զոր քո չէ հայրենի
 ժառանգութիւն՝ թող, և կա՛ց խաղաղութեամբ ի քո բաժնիդ, և մի խա-
 փան առնէր իմ ճանապարհին որ ի Պարսիկս: Այլ նա ոչ առնու յանձն.
 լետոյ առաքէ զԶաքարիա՝ զոր լառաչ սակաւ մի չիշեցաք, զեպիսկոպոսն
 10 Վաղարշուկերտոյ. որոյ երթեալ և հաւանական բանիւք պատրեալ զԳէորգի,
 որում յանձն առնու, և գրէ առ թագաւորն տալ զոր խնդրէրն. որոյ
 առեալ զգիրն դարձաւ ուրախութեամբ:

Եւ եկեալ օրագնաց մի ճանապարհ, ի չիջեանսն՝ յոր օթեանս առնը-
 լոց էր, փութանալի հասին զինի նորա սուրճանդակք ի խնդիր գրոյն,
 15 քանզի զղջացաւ անմիտն. և առեալ դարձան անդրէն: Իսկ նա երթեալ
 հանդիպի թագաւորին, և պատմէ զեղեւալսն. ապա հարցանէ թագաւորն
 վա՛ն զօրացն, և վասն կազմ լինելոյ նոցա ի պատերազմական հանդէս:
 Պատասխանի տուեալ Զաքարիայն ասէ, թէ Բագում զօրս ունի որպէս ոչ
 ալ ոք, և հօգօրս զօրութեամբ և պատրաստ առ ի պատերազմել: Զոր
 20 լուեալ թագաւորին, ի բարկութիւն շարժեալ ասէ, թէ Եւ դու յապստամ-
 բիցն ես եկեալ, ահ արկանես ինձ: Եւ հրամայէ խաղացուցանել զնա ի
 Կոստանդնուպօլիս, ասելով. Ե՛րթ դադարեա անդ, մինչև ես փախստա-
 կան ՚ի քեզ եկից: Եւ հրամայէ տարողացն հատանել զլեզու նորա: Որոյ
 երթեալ ոչ ևս դարձաւ ի տեղի իւր. ալ մնաց ի նոյն մինչև ցօր մա-
 25 հուան իւրոյ:

2 DIL շղփա H շղփայ եղև [h չիք եղև]

3 A այդ DEF զոր AEDJ սալքորա BC սալքորա I սալաքորայ

4 DIL խնդրէ BCDJ գուրգենա EHI գորգենայ F զոր S գուրգենայ

5 G բաժնէ ABDFIL կիւրապաղատին C կիւրապղտին E կիւրապաղատէն h կիւ-
 բապաղատին GHS կիւրապաղատէն G առաքէ

6 F դեապան GHS քո ոչ է

9 BDJ զզաքարիա G զզաքարիայ

10 B վաղարշակերաու GS չիք և I տարեալ փխ պատրեալ

11 C յորում GhԾ՝ զոր A առու փխ առնու

13 GHS չիք ի FHS իջովանսն Ծ՝ զօրագնաց մի ի ճանապարհին իջովանսն ABCF
 որ EF օթէվանս

13—14 CDFhIL առնելոց H առնէր

14 H հասանին

17 B կազմելոյ C չիք ի պատերազմական հանդէս GHS հանդէս

18 H չիք ասէ h ասէ I չիք ոչ

19 F հօգօր I անպատրաստ G պատերազմի

20 C թագաւորն I թագաւորին բարկութեամբ ABCDEFIL չիք ասէ

20—21 A յապստամպիցն B յապստամպից C պատամբից I յապստամբից

21 DJS խաղացուցանել

22 ADJ Կոստանտնուպօլիս

22—23 I չիք փախստական

23 CEFG տանողացն

24 GHS և ոչ A այլ

Յետ այսորիկ թողեալ թագաւորին զբանակեալ իջեանին Սալքորայ, խաղալ զօրօքն յառաջին տեղւոջն որ կոչի Շղիփայ: Զոր իմացեալ Ափխազին, մինչդեռ չեւ էին բանակեալ և պատնշաւ ամրացեալ, խորամանկի ախպիսի օրինակաւ: Գլխաւոր զոմն լիւրոց եպիսկոպոսացն զեսպան 5 առաքէ և ինքն զկնի զեսպանին զօրօքն զհետ ընթանալ՝ որպէս թէ յանպատրաստից ի վերայ հասեալ՝ զարհուրանօք զնոսա ի փախուստ դարձուցանիցեն: Որք ելեալ սթափ ձիով՝ ալր զընկեր յառաջէր ոչ պատե-
րազմի օրինակաւ, ալ որպէս թէ յառ յապուռ. որպէս ի հնումն յաւուրն Յովրամայ՝ Մովաբացիքն ի վերայ Իսրայէլի եկեալ հարան ի սուր 10 դառնութեան, նոյնպէս և սոցա հանդիպեցաւ: Վասն զի յանդգնարար հասեալ ի վերայ երկաթարացն, ի զօրութենէ պակասեալ՝ վասն ծանրութեանն և վասն երկաթակուռ զինուցն, և վասն արագ և լերկար ընթացիցն, որք առժամայն անաշխատ ի մէջ առեալ զնոսա զօրացն Հոռոմոց, կոտորեցին անթիւ բազմութիւն: Իսկ մնացեալքն թագաւորաւն իւրեանց փախըս-
15 տական եղեալ՝ անկան ի յամուրն Ափխազաց. որոց զհետ երթեալ զօրացըն՝ կոտորեցին մինչև ի մուտս արևուն: Ապտ հրամայէ թագաւորն զզլուխ սպանելոցն ի մի վայր հաւաքել, և առ մի մի բերողացն տալ մի մի դահեկան. որք խոյզ արկեալ ընդ ամենայն սահմանն՝ զանկելոցն զզլուխն առաջի թագաւորին ի մի վայր հաւաքէին. զոր հրամայէ ի վե-
20 րայ ճառագարնին կոյտս զնել ի զարմանս և լերկիւղ տեսողացն:

Յետ այսորիկ իբրև ետես Գէորգի զինքն անկեալ յամենայն լուսոյ, ապա աղաչէ զթագաւորն գալ ի խաղաղութիւն: Զոր լուեալ զթացաւ ի նա, և գրէ հրովարտակ առ նա օրինակ զայս. Մի կարծէր, ասէ, թէ յաղթեցի քեզ, աւելի ինչ խնդրեմ ի քէն՝ քան զոր յառաջն. ալ տո՛ւր 25 զիմ հալլենիքն՝ զոր կիրապաղատն ինձ տուեալ է, և տո՛ւր զքո՝ որդիդ

- 1 C զբանակեալ փխ զբանակեալ H զբանակն և զբանակեալ ABEFH իջավանին
- 2 EFGHS յառաջ ի DGIJL յառաջ S տեղւոյ A շղիփա H շղիփայ
- 4 C իւրոց ACDEFIJL եպիսկոպոսաց DIJL զեսպանս
- 5—6 GH անպատրաստիցն I յայնպատրաստից
- 7 DI ելեալք J եկեալ I թագ ձիով C զերկել փխ զընկեր DIJL զնկեր
- 8 BC չիք որպէս GHIS առ
- 9 BI յովրամա ABC իսրայէլի
- 9--10 EF չիք հարան... դառնութեան
- 10 G զիպեցաւ
- 11 BCDEFGIJS ծանրութեան
- 12 G չիք և (վասն արագ)
- 13 G զօրաց CI հոռոմոց
- 15 ABCDEFIJL անկանին GHS անկանէին ABCDEFGHIJS չիք ի Ծ՝ անկան ի յամուրն
- 17 CD ժողովել փխ հաւաքել
- 19 GhSԾ՝ բերելով ի մի վայր [G բերելով փակագծերում]
- 20 C կոյտ կոյտս A յերկեւզ G տեսողաց
- 21 G ամենայն
- 22 Gh աղաղակեալ փխ աղաչէ BEFH զորս
- 23 E առ նա հրովարտակ HԾ՝ հրաման փխ հրովարտակ և հրովարտակ
- 24 H քանզի
- 24—25 EF տուր ինձ զիմ
- 25 ABCDEFHIJL կիրապաղատն

ինձ պատանդ. և այլ ընդ իս և ընդ քեզ խողադոթիւն է: Որում հաւան-
կալ լանձն առնու. և թաղաւորին իշխանս ի վերայ դաւառին կացուց-
եալ, բաժանեն տուն առ տուն և գիւղ առ գիւղ և աղադրակ առ աղադրակ, որպէս
5 յառաջինսն լիալ էր: Եւ թաղաւորին վասիլ առեալ դպատանդսն՝ և խոս-
տանալ զինի երկոց ամաց դարձուցանել. և ինքն խողացեալ դօրօքն պա-
տի գշարովք, և իջանէ բանակի լընդարձակ դաշտն Հերայ. և հրամայէ
զօրացն կոտորել զծառատունկս քաղաքին: Իսկ որ քաղաքին իշխանն էր,
աղաչէր հարկօք պաշտել զթաղաւորն և կալ նմա ի հնազանդութիւն:

Եւ մինչ նա յայս խորհրդի էր, քանզի ամենայն աշխարհն Պարսից
10 առ հասարակ զարհուրանօք պաշարեալ կալին յերկիրի, և խնդրէին հնա-
րըս փրկութեան, լանկարծակի խտացան ամպովք երկինք և յորդութիւնք
անձրեաց յերկիր հեղան. և զինի տէր շնչեաց հիւսիսային կծու հողմ, և
դարձոյց զանձրեն ի կարկուտ և ի ձիւն և ի սառն, և թանձրամած
իջիւք ծածկեաց զերեսս երկրին. քանզի և ժամանակն իսկ ձեռնատու էր
15 այնմ, զի քաջ ի ձմեռոց հասեալ էր: Եւ երկարեալ յորդութեան ձեանն,
և խստութեան սառնամանեացն, ջուկք ձիւոցն և ջորեացն ընդարմացեալ
ոչ կարացին շարժել: Իսկ հետեակքն ի զօրացն՝ ի դառնութենէ սառնա-
մանեացն ծայրք ոտիցն և ծայրք ձեռացն իբրև ի հրոյ կիզեալք, հա-
տեալք անկանէին. և վրանացն լարքն և ցիցքն ընդ երկիր կապեալ ի
20 սաստկութենէ դառնութեան արկածիցն՝ ահալարժ մնացին: Եւ այս որպէս
ինձ թուի հատուցումն նոցա անողորմ սբայն, զոր նոքա ի վերայ քրիս-
տոնէիցն ածին. այլ թէպէտ նոքա վասն մեղացն մատնեցան, որ սոցա
պարտ էր ողորմել, որպէս և ցփաբեկացին ասէր Աստուած. «Ես մատնե-

1 A այդ լ չիք (ընդ) քեզ G յորում

2 G չիք և

3 B առն տան փխ տուն առ տուն ABDF գիւղ առ գիւղ CGHJS գեօղ առ գեօղ
E գեօղ առ գեօղ

4 I յառաջսն EF տուեալ փխ առեալ A դպատանդսն

5 B չիք և

6 C իջեալ E իջանի AEF ընդարձակ GHS հեթա H չիք լընդարձակ դաշտն հերայ
h լընդարձակ դաշտն հերայ GHS հեթայ հեծելովք [G հեծելովք փսկա-
գծերում]

7 I չիք որ

9 I մինչ գեռ նա

10 B երկիւղի CDIL յերկիւղէ

11 DIL խտացան G խտացան ABCDEFIL ամպով

12 C երկիր ABCDIL հեղաւ C հողմն

13 H զանձրեն ի կարկուտ դարձոյց h դարձոյց զանձրեն ի կարկուտ

14 C ձեռնատու GS ձեռնատու Մ՝ ձեռնատու

15 EF էր հասեալ

16 BCDIL ձիւոց

17 G շարժիլ GdIL հետեակք

18 BCDI ոտից CDFI չիք ծայրք (ձեռացն) L չիք ծայրք... ձեռացն

18—19 AEF հատեալ

19 DGHIL վրանաց

21—22 ADFIL քրիստոնէից B քրիստոնէի

22 GH այլ որ S այլ փխ որ

23 B է փխ էր ABCDEFGIL ողորմել C ցրաբեկացուցն Gh առ ցրաբեկացին BDIL
ասէ

- ցի զժողովուրդ իմ ի ձեռս քո. և դու ոչ արարեր ի վերայ նորա ողորմութիւնս¹: Վասն այնորիկ դառն սառնամանեօք տանջեցան, ոչ ի բարձր լերինս, այլ ի խորագոյն դաշտս և ի կարի ջերմինս՝ ի տեսիլ թշնամեացն իւրեանց. որպէս առ Մովսէսիւ Եդիպտոս հարաւ կարկտիւ և եղև⁵ մամբ, որ չէր ըստ բնութեան երկրին՝ ուստի բարբարոսքն ծանեան լալտնապէս, եթէ ձեռն ամենակալին պատերազմի ընդ նոսա: Եւ ի լինել ալսորիկ այսպէս, որք ուժով և զօրութեամբ մնացին՝ ելեալ լերիվարսն թաղաւորաւն հանդերձ, իբր ի թշնամեաց հալածեալք ի սառնամանեացն՝ ոչինչ փոյթ առնելով ընչից, անցանէին ի գաւառն Արժրունեաց:
- 10 Զոր տեսեալ քաղաքին, լանկարծակի գրոհ տուեալ ի դուրս ելանէին, և մեծաւ խնդութեամբ դիմեալ ի վերայ, լցան աւարաւ ի ձիոց և ի ջորեաց և ի վրանից և լալ կազմածէ, զոր նոքա շխարացին պէտ առնել, այլ ի ցրտոյն վարանսն էին: Իսկ թաղաւորն նախատեալ լաւարառուացն՝ ծանեաւ լալտնապէս թէ ձեռն տեսն մատնեաց զՎիրս ի ձեռս նորա, որ¹⁵ պէս ի գիրս թաղաւորութեանն գրեալ է. «Ոչ, ասէ, իւրով զօրութեամբ զօրանալ հօրն, այլ տէր տկարացուցանէ զհակառակորդն»²: Ապա շարժեալ թաղաւորն զօրօքն՝ անցանէ ընդ քաղում օթեանօք, երթեալ հասանէ ի քաղաքն իւր ի Կոստանդնուպօլիս. և կացեալ ամս երիս, արձակէ բազում պարգեօք զորդի Ափխազին, և ինքն զմահու ցաւ շերանի:
- 20 Բայց քանզի Կոստանդին նորին հարազատն և թագակիցն ի Նիկիացւոց գաւառին էր, զոր հրամայէ թաղաւորն խնդրակա առաքել, որպէս զի փութով առ նա հասցէ: Իսկ որք հրամանատարքն էին՝ բանիւք հաւանութիւն տալին, բայց թաղուցանէին առ ինքեանս զհրամանս թագա-

* Եսայ. եկ. 6. ** Ա. Թագ. Բ. 9.

- 1 CFGHS նոցա
- 2 GHS այսոցիկ AB սառնամանեօք
- 3 A այդ
- 3—4 ABCDEFIL թշնամեաց
- 4 Gh և որպէս B մովսէսիւ dJI մօսիսիւ FHS մովսէսիւն AB եղևպտոս
- 4—5 I եղեղմամբ
- 5 EF ոչ էր փիս որ չէր F բնութեամբ
- 6 GHS լինելն
- 7 A յերիւարսն B երիւարսն C երիւարս GHS յերիվարս
- 9 G ունելով փիս առնելով H ընչիցն
- 10 A գոռն փիս գրոհ F գոռն
- 11 BCDIL ուրախութեամբ փիս խնդութեամբ F չիք լցան GH լցաւ
- 12 B այլ EFGHS ոչ կարացին ABCDEFIL այլ առ փխայլ ի FH չիք (այլ) ի
- 13 BCEFHI չիք էին h էին
- 15 BCDGIL թաղաւորութեան
- 16 A այդ BCDHIIL² տկար առնէ
- 17 GHS չիք ընդ
- 18 CDFIL չիք ի (կոստանդնուպօլիս) A կոստանտնուպօլիս DJI կոստանտնուպօլիս AEF կեցեալ
- 19 BDI ապխազին B ջերմանի
- 20 ABDI կոստանտին
- 21 S որ փիս զոր Ն³ զոր GH հրամայէր G զխնդրակա
- 22 ACDEL որ B հրամանատարքնն GS հրամանատարք H հրամանատեարք
- 22—23 BC հաւանութեան
- 23 C Թարոցանէին G զհրաման

ւորին. քանզի ոչ կամէին եթէ Կոստանդին թագաւորեսցէ: Զոր լետ բազում հրամայական բանից ծանուցեալ ինքնակալին զխորամանկութիւնն նոցա, հրամայէ սպասաւորացն՝ եթէ Զի ածէք ինձ. և յարուցեալ ի մահնացն նստաւ ի վերայ ձիոյն, և ելեալ արտաքս ի պալատէն ի տեսիլ 5 քաղաքին. զոր տեսեալ բազմաց՝ յերկիւղէն ի խաւարչտին տունս երթեալ սուղանէին: Ասլա խնդրակէքն ելեալ զԿոստանդին փութապէս անդր հասուցանէին, զոր տեսեալ թագաւորին՝ եղ զթագ թագաւորութեանն ի գլուխ նորա և հաստատեաց զնա թագաւոր, և պատուէր ետ նմա՝ որպէս Դաւիթ Սողոմոնի, զխոփիչս թագաւորութեանն, և զայնոսիկ որ ոչ կամէին զթագաւորելն նորա ի վերայ իւրեանց, ոչ պահել կենդանի. բայց ոչ որպէս Դաւիթ, թէ Պատճառաւ որսասջիւր: Եւ ինքն առեալ զոտս ի մահիճս իւր՝ պսկասեաց, և զինի երկու աւուր բարձաւ ի միջոյ. որ թագաւորեաց ամս յիսուն: Բայց և ի մահուան նորա նշան իմն սքանչելեաց ցուցաւ յերկնից, ի ժամու երեկոյին՝ յորում նա զհոգին փչեաց, վերին եթերն հերձեալ հրոյ փալլակն յանկարծակի ի դուրս անկեալ. զոր առհասարակ ամենեցուն տեսեալ, զմահ թագաւորին, ասեն, գուշակէ:

Ե

ԹԱԳԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆ ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՅ

Թագաւորեաց զկնի Վասիլին Կոստանդին նորուն հարազատն՝ ամս 20 չորս. և քանզի այլ խաղաղասէր էր և առատ, յառաջին ամի իւրոյ թագաւորութեանն եկաց ի լուծեան. և հանգեաւ երկիր ի մեծամեծ տագնապէ. և զիշխանս որ գաւառակալք էին, զորս մեծն Վասիլ կարգեալ էր, ի նոյն հաստատեաց: Իսկ Կոմիանոս ոմն՝ այլ քաջ և պատերազմասէր, զոր կացուցեալ էր եղբայր նորին՝ տէր գաւառին Վասպուրականի, սա

1 BC չիք եթէ DIJ Թէ ADIJ Կոստանտին H Կոստանտին

2 C հրամանական GHS բանին H² բռնաւորին փխ ինքնակալին h ինքնակալին

2—3 G² ծանուցեալ զխորամանկութիւն ինքնակալին նոցա

4 ABCDEFJ պաղատէն

5 EF խաւարչին

6 GHS խնդրակէք AI զԿոստանտին

7 I հասուցանէին CI թագաւորութեան

9 BDFIJ սողովմոնի GHS սողովմոնի BCDIJ թագաւորութեան

9—10 C կամին

12 C աւուրց

14 C երկնից C ժամ AE երեկոյին B երեկուին C որում

15 B հեծեալ փխ հերձեալ

15—16 EF ի խ < ա > ւարս GS ի ստորս փխ ի դուրս Ծ³ ի դուրս DJ ամենեցուն առ հասարակ

16 B ասէ I չիք ասեն

18 FGh թագաւորութիւնն ABC Կոստանտեա DEFJ Կոստանդեա

19 BCDIJ վասիլ A Կոստանտին C նորին

20 BC Գ (3!) BDIJ չիք այլ C յառաջի GHS ամին EFI չիք իւրոյ

20—21 C թագաւորութեանն իւրոյ BDIJ թագաւորութեան

22 E զիշխանս E գաւառակալին I զոր

23 BCDFGIJ նոյն BC Կոմիանոս G Կոմինոս Ծ¹ Կոմինոս G բաջ այլ

24 DIJ չիք էր

մեծամեծ գործն արութեան ցուցեալ ի դուռն Պարսից, և եղև անուանի յամենայն արեւելս. սա ի մահուան թագաւորին խորհուրդ վատ ի մտի արկեալ, դաշնակից լինի Գէորգեալ թագաւորել յարեւելս: Զոր ծանուցեալ կապաղովկացի զօրուն, միաբանեալ յանկարծակի ի վերայ հասին, և զլա-
 5 րբս վրանին հատեալ ի վերայ ընկեցին. և կախալ զնա և զնորին խորհրդակիցսն՝ եղին ի բերդի միոջ ի բանտի, և ծանուցին թագաւորին: Այս եղև յառաջին ամի թագաւորութեանն Կոստանդիանոսի, յորում էր թուականիս մերոյ ամք չորեքհարիւր եօթանասուն և հինգ:

Իսկ թագաւորն իբրև լուաւ, առ ետեղեաւն չէած ինչ նմա պատու-
 10 հաս. ալ ներեաց զամն ողջոյն, մինչև քաջ ի վերայ հաս իրացն: Ապա ի գալ երկրորդ ամին, առաքեաց դահլճ, որ եկեալ խաւարեցոյց զլուսաբանս նորա և զօրս ընդ նմա՝ արանց իբրև ութից. որ յոյժ ապաշաւա-
 նաց արժանի է, թէ զիա՛րդ գառածեալ անկաւ ի մտաց յայնպիսի պա-
 տուական ալր և բարեաց լիշատակաց արժանի. քանզի զԱրճէշ իւրով
 15 զաստակերտօքն նա ած ընդ ձեռամբ Հոռոմոց:

Իսկ ի գալ երկրորդ ամին՝ առաքէ թագաւորն յարեւելս վերակացու աշխարհին զՆիկիտ ոմն ներքինի, որ եկեալ անցանէ ի գաւառն Վրաց, և պատիր բանիւք զբաղումս յազատաց աշխարհին հանեալ ի հայրենեաց՝
 առաքէ ի դուռն թագաւորին: Զոր տեսեալ և ուրախացեալ՝ մեծամեծ
 20 պարգևօք և իշխանական գահու պատուէ զնոսա, և սալ նոցա ըստ ար-
 ժանեաց զիւզս և աւանս գրով և մատանեաւ ժառանգութիւն յաւիտենից:
 Իսկ ի մտանել երրորդ ամին՝ ելանէ յարեւելս Սիմոն ներքինի բաղում
 զօրօք, որ ունէր զիշխանութիւն կէս թագաւորութեանն, զոր ըստ լուսա-
 կան լեզուին պառելիմանոս անուանեն. որ եկեալ անցանէ յաշխարհն

1 C արուութեան E արութեան

2 C ամենայն A յարեւելս EF յարեւել BC վատի

3 GHS եղեալ փխ արկեալ hԾ՝ արկեալ ABC գէորգայ DIL գէորգա F գէորգեա
 A յարեւելս I թագաւորեալ

4 ABDEF կապուղակացի d կապաղովկացի GHS կապուտակացի C միաբան

5—6 I խորհրդակիցն

6 DIL բանդի

7 B առաջին C առաջի CDIL թագաւորութեան AB կոստանդիանոսի C կոստանդին

9 HIS տեղեաւն h ետեղեաւն G նմա ինչ

10 C ողջ B իրաւանց փխ իրացն CDIL իրաւանցն

11—12 BC լուսաւորսն DIL զլուսաբանսն

12 B զգօրս փխ գօրս I առանց

13 Gh եթէ B թէ արդ C յայնպիսի

14 C ալրն HԾ՝ բարի h բարեաց DIL իւր

15 BGS զաստակերտօք GS էած C հոռոմոց

16 A յարեւելս

17 ACDEHILS զնիկիտոմ B զկնիտոմ FG նիկիտոն. զնիկիտ ոմն ձեռն ըստ
 Ն. Աղանցի „Notes arméno-byzantines“, Byzantion, X, 1935, 1, p. 180.
 n. 1. BCDIL ներքինի

18 GHS բաղումս C յայրենեացն

20 H չիք տայ h տայ

21 ABDEF գեւղս CGHLS գեւղս

22 ABDIL յարեւելս C արեւելս ABCDEFIL սիմոն ABC ներքինի

23 F իշխանութիւն BCDIL թագաւորութեան

24 H պառելիմանոս Ծ՝ անուանէին

Վրաց: Բայց չժամանեաց գործ ինչ վճարել, զի բոլթ մահու թագաւորին զհետ եկն. դոր իբրեւ լուաւ՝ առանց յապաղանաց դարձեալ զօրօքն չոգաւ ի Կոստանդնուպօլիս:

5

ԹԷ ՈՐՓԷՍ ԹԱԳԱՒՈՐԵԱՅ ՌՈՄԱՆՈՍՆ

- Քանզի Վասիլն, հզօրն ի թագաւորս և միշտ յաղթօղն ի պատե-
րադմունս, որ զբազում աշխարհս կոխեաց ընդ ոտիւք, յարիական քա-
ջութեանց ոչ պարապեաց առնուլ կին, և յարուցանել որդիս ժառանգ թա-
գաւորութեանն, որպէս օրէն է ամենայն թագաւորաց: Զինի նորա փոխա-
10 նորդէ զթագաւորութիւն յառաջասացեալն Կոստանդիանոս նորին հարա-
դասն: Եւ սորա ևս քանզի որդի ոչ գոլր, ալ էին դստերք երկու, տալ
զՋոյի զանդրանիկն ի կնութիւն Ռոմանոսի, որ էր մի ի դօրացն սպայից
Հոռոմոց, և թագաւորեցուցանէ զնա փոխանակ իւր, և ինքն մահուամբ
ճակի զհետ ամենայն երկրամասց:
- 15 Սա յառաջին ամի իւրոյ թագաւորութեանն՝ զօրաժողով լինի, և
հանապարհ առնէ ի կողմանս Անտիոքացւոց. և կամէր երթալ ի վերայ
քաղաքին որ կոչի Հալպ, առնուլ աւերել զնա: Եւ եկեալ հանդիպի լերինն
որ կոչի Սեաւ, և տեսանէ անդ բազմութիւն վանորէից և զմենաստանս
մենակեցաց, որք ի մարմնի զոլով զանմարմնոցն բերէին զմանութիւն:
20 Որք միով այծէիւ կամ բաճկոնաւ շատանան, զՅովաննու բերելով զմա-
նութիւն. բայց միայն զի նա մարախով և վալրինի քաղցու կերակրեալ
լինէր, իսկ սօքա երկաթի բրիչ ի ձեռն առեալ՝ խոնջեալ աշխատին ի
դարի սերմանեաց պատրաստեալ զօրապահիկն կերակուր: Ալ զզանապա-

- 1 H չժամանեալ h չժամանեաց EF կատարել փխ վճարել l վճարեալ
2 DIJ յապաղելոյ
3 A Կոստանտնուպօլիս I Կոստանտնուպօլիս
5 BCDIJ ռոմանոս G ռամանոս
6 I յաղթողսն
7 EF բազում ABCDEFHILԾ՝ չիք ընդ (ոտիւք) CdGIL արիական
8—9 CDIL թագաւորութեան
10 CFGH թագաւորութիւնն BC յառաջնասացեալն ABD Կոստանտիանոս EF սորին
փխ նորին
11 G ոչ գոյր որդի
12 A գոյի DGHJ անդրանիկն I չիք զանդրանիկն BC չիք ի (զօրաց) GHS զօրաց
BCDGHJ սպայիցն
14 Ծ՝ զհետ երկրամասց Ծ՝ զհետ ամենայն երկրայնոց
15 C յառաջի BDIL թագաւորութեան B զօրաժողով
16 B անւորացւոց CDFIL անւորացւոց E յանւորացւոց
17 G և աւերել BCDI ի լերինն
19 BDEIL մենակեցաց GHS միայնակեցաց AE բերեն
20 ABCDEFGHIL այծէիւք AB զովաննու CE զյովաննու DJ զովաննուն l զովա-
նուն
21 C բայց նա միայն DJ չիք նա l չիք զի նա
22 I լինէր նա FG աշխատէին
23 Ծ՝ դար E պատրաստել B պաւրապահիկն փխ զօրապահիկն

խորտիկս և զբաղցրածամ կերակուրս հանդերձ ուրախարար գինևով զոր մատուռակնս որթք ալիկաց, զայսոսիկ զամենեկանս աշխարհասիրացն թողին: Ի դուխ լերինն բարձրացնալ նախամարդարէին կաճառակից գոլով՝ միշտ ընդ Աստուծոյ խօսին:

- 5 Զսոսա տեսեալ թագաւորին՝ հարցանէր արժանաւորաց իւրոց. Զի՞նչ են այն բազմութիւն հերետիկոսացն: Եւ նոքա ասեն. Սոքա ամենեքեան երամք աղօթողաց են, որք աշխարհի խաղաղութեան և կենաց ձերոց առողջութեան միշտ խնդրուածս առնեն: Պատասխանի տուեալ թագաւորն ասէ. Զէ ինձ պիտոյ աղօթք նոցա. այլ գերեցէք յամենայն վանորէիցն
- 10 աղեղնաւորս ի ծառայութիւն իմում թագաւորութեանս: Քանզի լոյժ հաւանեալ էր քաղկեդոնական սահմանադրութեանն՝ ատելի դոլով ամենայն ուղղափառ հաւատոց: Որ և զԱսորւոց եպիսկոպոսն տարեալ ի Կոստանդնուպօլիս, ձաղ և ծանակ արարեալ, հրամայէ խուզել զմօրունս, և ի վերայ իշոյ եղեալ շրջեցուցանել ընդ հրապարակս և ընդ փողոցս, թքակոծ
- 15 առնել զնա. զոր լետոյ հրամայեաց ի մետաղս տանել զնա, որ և ի նըմին իսկ վախճանեցաւ: Այսպէս խակամիտ ոմն էր թագաւորն. որ և զառաջին թագաւորսն չէած զմտաւ, թէ որպէս խնամակալութիւն ցուցին առ ազգս՝ զորս ընդ ձեռամբ ունէին. այլ ինքնօրէն հրամանաւ կամէր նորա՝ ձեռնել յեկեղեցիս Աստուծոյ՝ ո՛չ լիշելով զտէրունական զանաւոտ
- 20 հրամանն, թէ «Ամենայն որ հարցի ընդ վիմիս ընդ այսմիկ՝ փշրեսցի. և լոյր վերալ անկցի՝ հոսեացէ զնա»*: Վասն որոյ ի մօտոյ հասանեն արժանահաս դատաստանքն Աստուծոյ ի վերայ նորա: Որ և ի նմին ճանապարհ

* Մատ. ԻԱ. 44.

- 1 BCDEFIJL գինևով GhS գինեաւ
2 DJL զայնոսիկ GHS աշխարհասիրաց
3 DJL թողեալ
4 EGh խօսէին
5 G յարժանաւորաց
6 E իցեն փխ են B հերետիկոսացս EF ասացեն
7 I և խաղաղութիւն ABCDEFGJL խաղաղութիւն
8 G յառողջութիւն ABCDEFIJL առողջութիւն H միշտ առողջութեան և առողջութեան միշտ BI առեալ փխ տուեալ S թագաւոր
9 GHS գերեցիք Ծ՝ գրեցէք ABCDIJL վանորայիցն G վանորէից
10 G թագաւորութիւնս
11 BDIL սահմանադրութեան
12 G հաւատոյ DFHILS զասորոց
12—13 A կոստանտնուպօլիս EDIL կոստանտնուպօլիս
13 Ծ՝ ծաղր փխ ձաղ DGH S զմօրուն BC զմօրուն
14 Gh ընդ հրապարակս հրապարակս I չիք ընդ փողոցս C քթակոծ փխ քթակոծ
15 I չիք գոր... զնա
16 G իսկ ինքն EF թագաւորն H չիք և h և
18 E ինքն անօրէն DIJL այլ ինքն հրամանաւ իւրով օրէնս նորաձեռն կամէր առնել A ունէր փխ կամէր
19 I նշանաւոտ փխ զանաւոտ
20 B գեմս փխ վիմիս CDIL վեմս
21 BC յոր
22 F չիք նորա BCGHS չիք և

հի ելեալ զօր ի տանկաց՝ ոչ աւելի քան զութ հարիւր կամ զհազար
այլ, և անկեալ ի վերայ բիւրաւոր բազմութեանցն, անչափ կոտորուած
առնէին. և զգանձս թագաւորին և զօրացն սուեալ լաւարի՝ դարձան ի
քաղաքն իւրեանց:

- 5 Իսկ թագաւորն մեծաւ անարգանք փախստական եղեալ՝ ձիաթափ
անկանի ի քաղաքն թագաւորութեան իւրոյ: Ապա ցածուցեալ ի սաս-
տիկ ամբարտաւանութենէն, կարաց ամէլ զմտաւ զբան դաւթական երգոյն
որ ասէ, թէ «Բարի է լուսալ ի տէր և լաղօթս սրբոց, քան լուսալ լիշ-
խանս և ի դանձուց առատութիւնս»*: Քանզի ոչինչ օգնեն ինչք լաւոր բար-
10 կութեան: Եւ լայնմ հետէ և առ լապալ ո՛չ եւ՝ լաւել ելանել ի թագաւո-
րանիստ քաղաքէն մինչև ցօր մահուան իւրոյ:

Է

ԱՌՈՒԾՆ ՈՒՌՀԱՅ ՔԱՂԱՔԻՆ

- Որ քաղաքին իշխանն էր, զոր ինքեանք ամիրայ կոչէին, որ ի նախ-
15 նեացն ունէր զժառանգութիւն տեղոյն, մեռաւ անորդի. իսկ կին նորա
զմի ի ծառայից իւրոց՝ որում անուն էր Սալամալ, առ տրփական ցան-
կութեան սիրեաց զնա, և կացոյց զնա տէր քաղաքին ի տեղի առն
իւրոյ:

- Իսկ նա երկուցեալ ի գլխաւորաց քաղաքին՝ թէ ոչ հնազանդին
20 նմա, առաքէ զմի ի հաւատարիմ ծառայիցն իւրոց առ Մանեակ, որ լայն-
ժամ ունէր զիշխանութիւն յեզերս գաւառին Հոռոմոց, որ նստէր ի քա-
ղաքին որ կոչէր Սամուսատ, զոր ասեն ի հինսն շինեալ Սամփսոնի,
որպէս զի զգացուցէ թագաւորին, զի տացէ նմա իշխանութիւն և ժա-
ռանգութիւն յաւիտենից, զրով և թագաւորակօն մատանեաւ յաշխարհն
25 Հոռոմոց. եւ ես տաց, ասէ, առանց պատերազմի զքաղաքս ի ձեռս նո-

* Սաղ. ձժէ. 9.

- 1 GHՏ տանկացն G զութն CDՂ և կամ
2 BDՂ բազմութեանց CGHI այնչափ
3 G զգանձ S զգանձս GS զօրաց DEFՂ զօրացն
5 ABCDEFՂ ձի սթափ
6 ACDHՂ քաղաք
8 ABDՂ լաղօթք C աղօթք d լաղօթս
8—9 C իշխանս
9 F չիք ի B յառատութիւնս Ծ՝ օղտեն
10 E աւել
10—11 CG թագաւորական
13 C յուռնայ DՂՏ ուռնա
14 BDՂ իշխան DEՂ ամիրա ABCDEFHՂ կոչին
15 B զժառանգութիւնն AB տեղոյն GԾ՝ տեղեացն B զկնի փխ կին
16 DHՂՏ անունն DՂ սալամա C տրփական
16—17 C ցանկութեանն I ցանկութիւն
20 GHՏ զմին ABDFGՂ ծառայից I ծառայից հաւատարիմ
21 E իշխանութիւն EF յեզերոյ C հոռոմոց
22 BC սամուսատ BC չիք ի
23 B չիք և
25 C հոռոմոց G տաց ես I չիք ասէ

րաւ Զոր լուեալ թագաւորին Ռոմանոսի, գրէ նմա գիր հաւանական. և առնէ զնա անթիպատոս պատրիկ, և զկին նորա պատուէ մեծ և երեւիլ պատուով:

Իսկ քաղաքացիքն իբրև լուան զձայն աղաղակին և զհնչիւն փո-
 5 ղոցն, սրտաթափ լի դողութեամբ՝ ի դուրս ելանէին զարհուրեալք և խը-
 ոովեալք, իբրև զալիս ծովու կուտակեալք զմիմեամբք զեղուին: Եւ իբրև
 ոչ կարէին զելս իրացն իմանալ, որք մահմետական օրինօքն սովորեալք
 էին, ելեալ ի գիշերի՝ անկանէին ի մօտաւոր քաղաքսն, պատմելով նո-
 ցա զլանկարծանաւ շտապ տաղնապին որ հնաւ նոցա: Իսկ նոքա՝ իբրև
 10 լուան, ձայն տուեալ ի մի վայր ժողովեցան բազմութիւնք զօրաց. և
 եկեալ ի վերայ քաղաքին՝ խրամատեցին զպարիսպ նորա, և մտեալ ի
 ներքս՝ բազում կոտորուածս առնէին: Ուստի բազումք ի քաղաքէն ի
 մեծ կաթուղիկէն ելեալ ամրանալին, և ալք յամուր տեղիս կամ յաշտա-
 րակս: Իսկ պաշարիչքն զբազում տեղիս հրով ապականեցին մինչև ի
 15 նոյն ինքն ի սուրբ կաթուղիկէն հուր ընկեցին: Եւ քացեալ զգանձարանս
 տանն սրբութեան՝ զոր յառաջին թագաւորացն Հայոց ամբարեալ էր ի
 սպաս պիտոյից տաճարին տեառն, և հանեալ զամենայն մեծաւ շտա-
 պով՝ զնացին ի տեղիս իւրեանց: Եւ լայնմ օրէ և այսր նուաճեցաւ քա-
 ղաքն ի ձեռն Հոռոմոց:

20

Ը

ՄԱՀ ՌՈՄԱՆՈՍԻ

Իսկ թագաւորն ոչինչ բարի լիշատակաց արժանի լեալ, լաւուր մեծի
 հինգշաբաթուն ելեալ ի պալատանն՝ հրապարակախօս լինէր ընդ զօրս իւր,
 մինչև ի հասարակ աւուրն տալ ըստ իշխանութեան զարքունատուր պար-
 25 զեան. և ապա պարապեալ ի գործոյն՝ հրաման տալ ոսկի լականաւ շուր

- 1 G զոր Թագաւորն ուռնոսի լուեալ H չիք Թագաւորին և Թագաւորին
- 2 AB EFH² անթիպատոս C անթիպատոս D I L անթիպատոս V² պատրուիկ
 B D I L գկնի փխ գկին D I L չիք նորա I չիք և (երեւիլ)
- 5 B C D I L և զարհուրեալք
- 6 B ծովով D I L զմիմեամբ
- 7 B E F H ելս A F H S սովորեալ
- 8 B չիք ելեալ... անկանէին G H S քաղաքս
- 9 I յանկարծակի i <յանկ> արծանաւ A տղնապին B D I L տաղնապ C տաղնապն
- 10 C բազմութիւն F զօրացն
- 12 I կոտորածս
- 13 E ալ H յայլուր փխ յամուր և յամուր
- 14 B C D I L բազում S ալքեցին փխ ապականեցին V² ապականեցին
- 15 E F չիք ի սուրբ
- 16 B սրբութեան G յառաջն I յառաջի B C D I L Թագաւորաց
- 17 G տաճարի I աստուծոյ փխ տեառն
- 18 I չիք օրէ և այսր B C չիք և այսր G այս
- 19 A D E I L ձեռս C ընդ ձեռամբ C հոռոմոց
- 21 A չիք մահ ոռ(մանոսի) [պակասք առաջացել է վերանորոգման ժամանակ]
- 23 A E F պաղատան B C D I L պաղատն I պալատն B հրապարակախօս S լինել
- 24 G մինչև B տա G զարքունատար իշխանութեան

պատրաստել առ ի լողանալ նմա: Եւ իբրեւ եմուտ լոսկի ծովակն լցեալ ջերմ ջրով, սպասաւորքն բուռն հարեալ դղիսոյ գլխոյ նորա ծածկեցին ընդ ջրովն մինչև վճարեցաւ ի կենաց՝ թաղունւոյն կամակից լինելով առնելեացն: Որ կալաւ զթագաւորութիւնն ամս եօթն:

5

ԹԱԳԱՌՐՈՒԹԻՒՆ ՄԻԽԱԼԻՆ

- Դանիէլ լիւրում մարգարէութեանն՝ դոր ետես, որոյ գլուխն ոսկի էր, և թիկունքն և ձեռքն արծաթի, իսկ մէջքն և կողքն պղնձի, սոքոր անցեալ են. իսկ սրունքն և ոտքն երկաթի խառնեալ ընդ խեցի, որ է
- 10 Հոռոմոց թագաւորութիւնն. զի ոչ ըստ աղգի վարի. որպէս և ալ աղգաց թագաւոր և որդի թագաւորի: Որ ի հարց և ի հաւուց ունի գիշխանութիւնն՝ ալն երկաթն է. իսկ եկամուտն՝ որ չէ ի թագաւորական տոհմէ՝ ալն խեցին է: Եւ ալս լուովակի լինի առ նոսա, որպէս և այժմ իսկ տեսանեմք յառաջի կացեալ թագաւորս: Սա ոչ ի թագաւորական
- 15 տոհմէ, և ոչ որդի թագաւորի, և ոչ իշխանութեամբ յերեւելի սպայից. ալ ալր մի աննշան ի պալատին պաշտօնէից, յոր տրիացեալ թագունւոյն պոռնկական մոլեգին ախտին, ի պատճառս նորա ջրահեղձոյց արար զալրն իւր որ և ի սպանողաց մի զսա ասեն լինել: Իսկ զինի սատանայական գործոյն ի գլուխ ելանելոյ, հրամայէ թագունին զգլխաւորս քա-
- 20 ղաքին կոչել առ ինքն: Եւ ցուցանէ զթագաւորն վախճանեալ՝ յանկարծամահ զնա համբաւելով. և ապա հուպ ընդ հուպ զՄիխայիս զայս լառաջ ածեալ թագաւորեցուցանէ՝ ալր իւր առնելով, որոյ գործս յախտնի

1 BCDEFHIL շողանալ փխ լողանալ GS լուանալ Ծ՝ լողանալ G ծովակ

2 B զգիտոյն

3 GHS ջրովն B թագունոյն CDFIL թագունոյն

4 ABCDFIL Ծ [5] E հինգ

6 B թագաւորութեան C թագաւորութեանն B միխայելի CGH միխայելին EF միխայելին I միքայելին S միխայելին

7 A դանիէլ F իւրում BDIL մարգարէութեան GHS գլուխ

8 B թիկունք BC պղղնձի

10 I թագաւորութիւն

11 BCDI աղգաց թագաւորութիւն [C թագաւորութիւնն] dLS թագաւորն DI. I որք E ունին

11—12 BCDIL գիշխանութիւն E իշխանութիւն

12 G որ ոչ S որ ոչ է

13—15 I չիք այն... տոհմէ

14 G տեսանեմք իսկ

15 DI. I թագաւորին GHS սպայիցն

16 A այդ ABCDEFHIL պաղատին B տրիանոք C տափանօք

16—17 B թագունուոն DI. I թագունոյն

17 B չիք պոռնկական մոլեգին

18 ABDEFHIL գայր GHS սպանողացն H ասեն զսա h զսա ասեն I մի ասեն զսա լինել

19 S գործոցն ACDEFHILԾ՝ երկոյ BGԾ՝ եղելոյ

20 BCDIL մեռեալ փխ վախճանեալ

21 DEFIL զմիխայիլս GHIS զմիխայելս

22 S գործն

եղև ամենեցուն: Սա քանզի բազում աղղականս ունէր և եղբարս, զգլխաւորադոյն իշխանութիւնն ետ ի ձեռս նոցա: Չմի լեղբարցն առնէ մագիստրոս, և տալ զԹէսադոնիկն ի ձեռս նորա, և հաւատալ ի նա զհոգս Բուղարացն և արեւմտական կողմանցն. և զմիւնն անուանէ դեմեստիկոս, և 5 առաքէ ի մեծն Անտիոք զՏաճկաստանի և զհարաւային կողման զհոգսն լանձն առնելով նմա: Իսկ զերրորդն լեղբարցն՝ որ էր այլ ներքինի և արեղայ, որում անուն կոչիւր օւթանօոս, կացուցանէ զնա ի թագաւորական քաղաքն Կոստանդնուպօլիս՝ առնելով զնա սինկլիտոս, զամենայն հոգս և զիրաւունս պալատին տալով ի ձեռս նորա:

- 10 Եւ ինքն քանզի չարապէս հարաւ ի դիւէ, մինչև չեկեղեցիս և ի հանգիստս սրբոցն ընթանայր. բայց ոչ գիտեմ եթէ վրէժխնդրութիւն էր այս Ռոմանոսին մահուն՝ որ անիրաւապէս մեռաւ, եթէ ի բնէ ունէր զդիւահարութիւնն: Բայց ասին և այլ պատճառս, եթէ վասն զի չէր անդ նմա թագաւորութիւնն, վասն որոյ երթեալ ի քաղաքն Թեսաղոնիկեցւոց առ 15 կին մի կախարդ, որպէս ի հինսն առ Բարսղիւ՝ երիտասարդին պատմին գործք ի ձեռն կախարդին, տուեալ զինքն ի ծառայութիւն հօրն ամենայն չարեաց: Որ ի ձեռն պոռնկական դիւին ջնեալ թագուհոյն՝ առ զնա և կացոյց զնա թագաւոր ի վերայ աշխարհաց: Իսկ լիտ գործոյն ի գլուխ ելանելոյ, ըստ օրինի թագաւորաց յեկեղեցիս ի հարկէ երթեալ ի 20 տօնս տէրունականս, ոչ կարացնալ համբերել չար դիւին, ի յիւրմէ ապրտամբ զնա կարծելով: Եւ զայս այնու հաւատարմացուցանեն՝ որ ասին, զի լաճախ թագաւորն ի Թեսաղոնիկն կայր, զոր կաթօժէին առ կախարդին լինել: Այլ թէպէտ այսպէս, թէպէտ այնպէս, սակաւն մինչ ի վախճանն ոչ հեռացաւ ի նմանէ այսն որ լլկէր զնա:

1 G և սա BCDEFGIՄ եղբայրս

1—2 EF զլխաւորադոյնս

2 BDIՄ իշխանութիւն Մ ձեռն B եղբարցն DIՄ յեղբայրցն

2—3 ABCDEFIՄ մագիստրոս H մագիստրոս

3 G զԹեսաղոնիկ C նոցա փխ նորա

4 B քաղարաց G զիմեռլիկոս

5 ABCDFIՄ անտոք G յանտոք S կողման

6 HIS զերկրորդն C եղբարցն BCDIՄ ներքենի

7 S օւթանոոս

8 HS ի Կոստանդնուպօլիս ABDՄ Կոստանդնուպօլիս AEF սինկլիտոս

9 ABCDEFGIՄ իրաւունս ABCDEFՄ պաղատին B ձեռն

10 GS զիւէ ABCEFI մինչ G մինչ զի

10—11 GHS հանգիստ

11 ABDEFIՄ սրբոց C վրէժխնդրութեան

12 GԾ՝ ի բնէ անտի

12—13 BCDIՄ զդիւահարութիւն

13 A այդ BFHIՄ անդ G անկ

14 BCDՄ թագաւորութեան 1 թագաւորութիւն

15 1 երիտասարդն

16—17 F ամենաչարեաց

17 C թագուհոյն

18 GhԾ՝ ամենայն աշխարհաց

19 BCDIՄ երթալ H երթալ h երթեալ

20 BC տունս փխ տօնս Sh չիք ի A ապտամսլ

22 C Թեսաղոնիկ

23 GH Թէ այնպէս

24 GHԾ՝ այսն չար

- Ի սորա թագաւորութեանն եղև մեծ կոտորած զօրացն Հոռոմոց՝ ի բերդաքաղաքն որ Կոչի Բերկրի, որ է ի վիճակի Արծրունեաց աշխարհին, զոր վաղնչուց յաիշտակեալ էր Պարսից՝ հանգերձ իւրովք դաստակերաօքն, և ունէին ընդ ձեռամբ: Յորոյ վերայ եկեալ Կաւասիլաս ոմն՝
- 5 որ Վասպուրականի գաւառապետն էր՝ քազում զօրու, Եւս զքաղաքն և կացոյց գունդս հեծելոց պահապան քաղաքին: Յալնժամ ալլ ոմն փոխանորդեաց զիշխանութիւնն սորա, և առեալ զալլ զօրսն երթեալ դադարեաց հեռագոյն ի տեղուշ ուրեք որ կոչի Արծակ, վասն առատութեան դարմանին և ալլ պիտոյից հեծելոց: Իսկ տէր քաղաքին, որում անուն կոչիւր
- 10 Ստրիկ, ի բերդին արգելական եղեալ՝ աղդ առնէ առ զլիաւորս Պարսից աշխարհին: Որք յանկարծակի ձայն տուեալ միմեանց՝ ի մի վայր ժողովեցան, և հասեալ ի վերայ քաղաքին պաշարեցին զնա պատնիշաւ: Իսկ զօրքն Հոռոմոց յանառակ դործոց և ի գինույ թմբրեալ, ոչ կարացին զգուշանալ անձանց: Ալլ և պահապանն Իսրայէլի դերծ ի նոցանէ զօ-
- 15 նականութիւն իւր. յորոց վերայ սուր եղեալ կոտորեցին արս իբրև քսան և չորս հազար: Եւ այս եղև ո՛չ վասն արդարութեանն Պարսից, ալլ վասն անօրէնութեան մերոց զօրացն, որք հարան ի սուր դառնութեան ըստ տեառն բանի, եթէ «Զչարսն չարաւ կորուսցէ»*: Իսկ զօրքն որ լԱրծակ՝ ոչ ժամանեցին նոցա յօգնականութիւն: Եւ առեալ զօրացն Պարսից զկա-
- 20 պուտ և զաւար սպանելոցն՝ չոգան յաշխարհն իւրեանց: Բայց ի ճանապարհին, քանզի ունէին քազում կալանաւորս, հրամայէ Ստրիկն լիջեանին ըստ անձին փորել զերկիր, և զկապեալսն ղենուլ ի վերայ փոքուածին՝ մինչև լի իսկ լինել, և մտեալ լուացաւ արեամբ սպանելոցն առ ի հանգուցանել զայլուցս սրտին:

* Մատ. ԻԱ. 41.

- 1 ABCDEFIL թագաւորութեանն 18 թագաւորութեան C հոռոմոց
2 C բերդաքաղաքին ABCDEFIL վիճակէ
3 ABCDEFIL վաղընչուց G իւրով
4 I չիք և ունէին ընդ ձեռամբ S յորոց
5 Hh ի գաւառապետն [h չիք ի] ABCDEFGHIL և առ S առ
6 Gh զգունդս
7 GH8 չիք դայլ H զօրս DhIL զօրսն IL ի փիս և
8 BCEFH չիք ի h ի ետեղուշ
9 A այդ EFGH էր փիս կոչիւր
11 I առեալ փիս տուեալ BC չիք միմեանց
12 B պատնշաւ
13 C դործոյ I դործուոց
14 A այդ A իսրայէղի
14—15 F զօգնութիւն
15 CDIL յորոց սուր ի վերայ եղեալ BC այսք փիս արս DIIL այրս
16 C չիք վասն BDIL արդարութեան
17 FS անօրէնութեան EF մերոյ BC դառնութենէ
18 C բանին CDGHIL չարեաւ H յանկած փիս յարծակ h յարծակ I յարծակ
19 C յօգնութիւն
21—22 AF յիջավանին G իջեանին
22—23 GH8 փորուածոյն
23 G լինիլ GILS մտաւ
24 GS զայլուց h զայլուցս I զայլոյթ

Իսկ ի գալ երկրորդ ամին, դարձնալ անլ գործ առաքեցան ի թա-
զաւորէն, որք եկեալ մեքինսլսս և մանդիւնսս եղեալ, սկսան փլուզանել
զպարիսպ ամրոցին: Եւ տեսեալ որք ի բերդին էին՝ թէ ոչ զոյ նոցա
հնարս ապրանաց, քանզի և բաղումք իսկ մեռան ի նոցանէ, աղաչեցին
5 զգորազլուխան՝ զի արձակեցեն զնոսս առանց վնասու յաշխարհն իւր-
եանց և ինքեանք կալցեն զամուրն և զդաստակերոսս նորա: Որք իբրե
լուանն՝ արարին որպէս և ուսանն. և յայնմ օրէ և առ յապալ բարձաւ
տէրութիւնն Պարսից ի տեղւոջէ անտի:

Ի սորա ի սկզբան թագաւորութեանն՝ խաւարեցաւ արեգակն յամ-
10 սեանն Արաց, յաւուրն ուրբաթու ի դառնալ աւուրն, էր և թուականիս մե-
րոյ չորեքհարիւր ութսուն և երկու ամ: Զոր տեսեալ բազումք ի զիտնոց,
կարծեցին զոյ ծնունդն նեւինն զօրն զայն, և կամ մեծամեծ չարեաց գու-
շակս: Որ և եղև իսկ յաւուրս մեր, յորս պատմութիւն բանիս առաջնորդ-
եալ տանի զմեզ, զոր տեսաք աչօք մերովք զաստուածասաստ հարուած-
15 սրն, և զնորանշան պատուհասն որ եհաս ի վերայ տանս Հալոց վասն
մեղաց մերոց: Նաև յառաջ ժամանակաւ անլ իմն մեծ նշան երեւեցաւ, որ
յոյժ հիացումն բերէր տեսողացն. որ նման էր նշանացն վերջին աւերա-
ծին Երուսաղեմի, զորմէ սպառնալով Փրկիչն ասէր, թէ ժողիցին աւուրքն
այնոքիկ նեղութեանց՝ որպիսիք ոչ եղեն ի ներքոյ երկնից ի սկզբանէ
20 արարածոց, և մի անլ լիցի՝* փոխանակ զի ի տէրն և յարարիչն իւրեանց
կատաղեցան՝ մարդ կարծելով զնա: Այլ մի Անանիոս անուն ի մէջ քա-
ղաքին Երուսաղեմի կացեալ՝ բարձրաձայն աղաղակաւ ողբս առեալ ասէր.
Վա՛յ Երուսաղեմ, վա՛յ քաղաք արեան. հասին աւուրք վրէժխնդրութեան
ք, և որ անլն ևս, զոր մեծն Եւսեբիոս յեկեղեցական պատմութիւնս նը-
25 շանակէ: Նոյնպէս և սոստ ի մերում ժամանակիս, նմին նման անլ մի
անծանօթ ամենեցունց, անոք, անուրեք, յարեւելից կողմանէ ելեալ, ընդ

* Մատ. ԺԳ. 19

- 1 C չիք այլ c այլ ABCEFG զօրս
- 2 ABCDI մանկիւնս EF մանկիւնս
- 3 ABCDHIJ չդոյ h ոչ զոյ
- 4 S հնար I չիք իսկ I չիք ի
- 5 BC արձակեցէ
- 6 AF կալցին GHS զամուրս
- 7 S լուան
- 8 BCI տէրութիւն ABC անդի
- 9 G սորա յսկզբան I թագաւորութեան
- 9—10 BI յամսեան H² յամենայն արեանց փխ յամսեանն արաց h յամսեանն արաց
- 10 BC յաւուր BC արեւուրն փխ աւուրն I արեւուն Ո և էք B թուականին C թվին
- 10—11 BCDJ չիք մերոյ EF մեր
- 11 A չորեքարիւր F չիք ամ
- 12 EFGHS զծնունդ GS չիք և A մեծս [նորոգված տեղ]
- 12—13 G զուշակք S զուշակ
- 13 BCEFGHS չիք և
- 16 A այդ C նշան մեծ
- 17 GhS էր նման BCDEIJ նշանաց
- 18 H փրկիչն սպառնալով h սպառնալով փրկիչն BI փրկչին
- 20 A այդ
- 24 H որն h որ GS այլ I այն GS եւսերի ABCDEFIJ պատմութիւնն
- 25 նման նին
- 26 ABCFHI յամենեցունց E ամենեցուն

- Ապահունեաց և ընդ Հարքայ գաւառն անցեալ, ի Մանանդի իջեալ և լեկեղեաց անդառնալի գնացիւք, զայսոսիկ ի բերան առեալ՝ ասէր անգաղար ի տուէ և ի գիշերի. եղմէկ զիս, եղմէկ զիս, բարձր բարբառով, և ալ ինչ աւելի չատէր ինչ: Եւ թէ ոք հարցանէր թէ Ուստի՞ կամ յորմէ՞ գաւառէ ևս, կամ վասն է՞ր ասես զայդ, չտայր ինչ պատասխանի. ալ հանապաղ զնոյնն ասէր և յասելոյն ոչ դադարէր: Զոր տեսեալ անմիտ մարդիկ՝ իմացան անկեալ ի մտաց, բայց իմաստունքն ասէին. Այդ եղուկըդ ամենայն երկրի լինելոց է: Արդ այս աստանոր զկայ առցէ բանս. ալ մեք ի կարգ պատմութեանս դարձցուք յառաջ ասացեալ թագաւորս:
- 10 Սա ղքևորդին իւր կեսար անուանէ. և կեցեալ ի թագաւորութեանն ամս եօթն և ամիսս ութ, հիւանդացեալ զքուն մահու ջերանի: Իսկ թագուհուն զկեսարն՝ յորդեգիրս իւր արարեալ, թագաւորեցուցանէ ի տեղի առն իւրոյ. ալ նա փոխանակ շնորհ առնելոյ նմա վասն բարեացն՝ զոր արար նմա թագուհին, խորհեցաւ ազգականօք իւրովք. ի հետաքնակ կրդ-
- 15 զիս յաքսորս առաքել զթագուհին, որպէս զի սեփնական իւրեանց լիցի իշխանութիւնն, զոր և արարին իսկ: Իսկ քոյր թագուհուն՝ որում անունն ճանաչիւր թէոդոսայ, կոչէ զգլխաւորս քաղաքին և ծանուցանէ նոցա զեղեւանս: Որք իբրեւ լուան՝ ձայն տուեալ արեւմտական զօրուն՝ առ ինքեանս հաւաքեցին: Եւ բռնութեամբ ի վերայ հասեալ, խնդրէին թէ ցոյց
- 20 մեզ զմեր ծիրանափառ թագուհին, որ ի հարց և ի հաւուց ունի զժառանգութիւն թագաւորութեանդ. քանզի բազմաց կարծիւր թէ մեռեալ իսկ է: Իսկ նա իբրեւ ետես զբռնութիւն և զմիաբանութիւն նոցա, լերկիւղի լիալ՝ փութապէս դարձուցանել հրամայեաց յաքսորեացն զթագուհին: Զոր իբրեւ ետես թէոդոսայ զքոյրն իւր, իսկոյն հրաման տալ ունել զթագաւորն իւր-
- 25 եանց ազգականօքն և որք նոցա մտերիմքն էին: Իսկ թագաւորն փա-

4 GHS չիք ինչ (աւելի) BCDILS եթէ

5 S ասես B չտար

6 BCDFGHIJS գնոյն ABCDEFIL յառելոյ

7 CH մարդիկք C չիմացան GHS մտացն DIL իմաստունք

8 I աշխարհի փխ էրկրի CdlIL չիք այս B աստ փխ այս BCI առացէ

9 A այդ BC պատմութեանն DIL պատմութեան I ի յառաջ

10 BCDGHIJS թագաւորութեան

11 Gh ի բուն H չիք գքուն

11-12 C թագուհոյն

12 ABCDEFIL յորդեգիրս GHS իւր յորդեգիր [G որդեգիր] DIL գտեղի փխ ի տեղի-

13 A այդ

15 CI առաքեալ A սեպնական

16 BDIL իշխանութիւն G չիք և

17 ABD թեոդոս CEFIL թէոդոս G թէոթոսայ S թէոթուրա E զգլխաւոր G չիք նոցա

18 H առեալ փխ տուեալ h տուեալ

18-19 G յինքեանս

19 I հաւաքելով

20 BCDIL զմեծ իրաւափառ փխ զմեր ծիրանափառ GH ձերափառ S ծիրանափառ BC չիք ի հարց և GH ի հաւուց և ի հարց I չիք ի (հաւուց)

22 B չիք զմիաբանութիւն նոցա

23 C հրամայեաց զարձուցանել ABEGI յաքսորեաց ChS յաքսորեանաց DIL յաքսորաց F յաքսորեանաց

24 AB թեոդոս CDEFIL թէոդոս G թէոթոսայ S թէոթուրա C գքոյր I քղբոյրն F ղթագաւոր I ղթագաւորական

25 BCDEFHIL որ GHS մտերիմք

խըստական եղևալ՝ կամէր լաւագ եկեղեցին մտանել՝ և ընդ սեղանումն թագչել և այնու ապրիլ: Բայց ոչ կարաց ժամանել. քանզի հետամուտքն փութով հասնաւ և կալեալ դարձուցին, և յանաւոր տեղոջ վերկիր ընկեցեալ իաւարեցուցին զլուսարանս նորա, և որ գնեալիկոսն կոչիւր և զայն յոց բազմաց. և հրամայէր զտունս նոցա լաւար, լաւեր, յապականութիւն դարձուցանել: Յորս շարժեալ քաղաքն առ հասարակ, բազում աւարառութիւնս արարին. և զմեծամեծ և զգեղեցիկ տալարանս մինչև ի հիմունս քալեալ՝ յապականութիւն դարձուցին: Եւ այնքան ծանրացաւ խռովական ամբոխն յաւարառութիւնս խանձեալ, մինչ զի զպարիսպն պալատին խրամատեալ՝ բազում գանձս ի թագաւորական գանձոցն արտաքս պեղեցին. զոր հազիւ կարացին դադարեցուցանել զամբոխն զլիաւորքն քաղաքին, արեգակն օգնական լինելով նոցա՝ զծալրս արեւուն քիւքն ժողովելով:

Իսկ թագաւորն որ երկկ յոսկիաթոռն նստեալ՝ հրաման սալր տիեզերաց, այսօր իաւարեալ ի լուսոյ՝ նստի յաթոռ նանրութեան և նախա-

15 տանաց. և որ կարծէին ծովու և ցամաքի տիրել լաւիտենից, ի միում վալրկենի և զանձանց ևս կորուսին զփրկութիւն: Եւ եղեն արդարեւ ըստ մարգարէին, որպէս խոտ տանեաց, որ մինչև ի քառն եկեալ էր՝ չորացաւ. յորմէ ոչ լցաւ բուն հնձողին և ոչ լցան գործողացն զորայն. նաև բարեբանութիւն անցաւորացն ոչ կաթեաց ի լսելիս*: Այսոքիկ են

20 առօրեայ պատմութիւնք կեսարուն, որ թագաւորացն ամիսս վեց:

Ժ

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՅ ՈՐԴԻՈՅ ԹՅՈՂՈՍԻ,
ՈՐ ԿՈԶԻ ՄՈՆՈՄԱՐ

Եւ սա ըստ մարգարէին տեսողութեան՝ ի խնցի մասնէ. քանզի հայր

25 սորա ի պալատին զգալիոսութեան ունէր զպալատիւ, յորմէ ամենայն դա-

* Հմմ. Սաղ. ձԻԸ. 6.

- 1 BCDHIՆՏ յեկեղեցին
 - 2 ADEFՄ թագչել GI թաքչիւ
 - 3 C չիք և CDՄ յայն սուրբ CI տեղւոջն
 - 4 GHՏ գիմեսլիկոսն
 - 5 I չիք նոցա, C աւեր C չիք յաղականութիւն DGIՆՏ և քաղականութիւն
 - 7 I մեծամեծ
 - 8 GS այնպէս փխ այնքան Ծ² այնքան BCD խռակաւ
 - 9 EF զպարիսպ ABCDEFՄ պաղատին
 - 10 F յարտաքս
 - 11 ABCDEFGՄ զլիաւորք
 - 12 AF արեգակնն G արեգական GHՏ առ ինքն
 - 13 E էրէկ GI յերեկ HI յոկի GS աթոռ
 - 15 BH ծովուն և ծովու I ցամաքին EI տիրեալ E և ի միում
 - 16 EF զարկենի
 - 17 BHI մինչև E չիք էր
 - 18 BD հընձաւորին DՆՏ բարձողաց I բարցողաց ABCDEF գորայն H զորայն I զորայն
 - 19 DJ նա փխ նաև
 - 22 ADEFI կոստանտու BC կոստանդիա E որդայ
 - 23 AB մանուսալ CDFՄ մանուսալ E մօծումալ H մաքնումալ և կամ մանումալ
 - 24 C մարգարէի C տեսողութեանն B չիք հայր I որ փխ հայր
 - 25 ABCDE պաղատին ABCDEFՄՈՐ զգալիութեանն GI զգալիութեանն
- [Prud'homme-ը, Ֆրանս. բարգմ. էջ 55, ծան. 3. այլ բարբ կապում է հուն-
առաջինը՝ արդարապատուրյան բառի հետ] G ևնի

տաւորք աշխարհին առաքին: Յետ անկատար թագաւորութեան կկատարու՝
մոնչեալ մատակ առիւծն ի վերայ ընկերին ի խշտիս իւր, քանզի ոչ
սակաւ տարակոյսք զնա պաշարեալ պահէին, զի զոր յիւրայնոց չունէր
արժանաւոր թագաւորութեան. և զոր առ յորդեգիրս, և արար տէր և թա-
5 գաւոր աշխարհաց, նա փոխարէնս զայն հատուց նմա, զոր խոն մի յա-
ռաջ նշանակեցաք: Եւ ապա զի՞նչ առնէ. ելանէ արտաքոյ կանոնական
կարգաց, և կոչէ զայլս զայս յառաջ և առնէ այլ իւր. և նստուցանէ զնա
յաթոս թագաւորութեան: Զոր բազումք կարծեցին սիղեկս գոլ նմա, բայց
ես ոչ գիտեմ, եթէ այսպէս է և եթէ այնպէս. որպէս ինքն յիւրում հրո-
10 վարտակին գրեալ էր լերախտիս աշխարհի, եթէ վասն աշխարհի խաղա-
ղութեան ոչ խնայեցի լիս, և վասն այնորիկ յանարժան գործ համար-
ձակեցայ:

Ի սորա յառաջին ամին ապստամբեաց որդին Մանեակ, որ ունէր
զարեմտից կողմն, այլ՝ քաջ և անուանի, և զբազումս միաբանեաց ընդ
15 իւր: Եւ եկեալ բազում զօրօք մինչև ի դուռն թագաւորական քաղաքին,
և ալնքան բռնացաւ ի վերայ ըստ ուժոյն քաջութեան, մինչ զի բազումք
ակամալ կամօք ետուն զանձինս նմա ի հնազանդութիւն. քանզի կարծե-
ցին զնա գոլ թագաւոր վասն բազում պատեհութեանցն որ ելանէին նմա:
Քանզի երկիցս և երկիցս ելին զօրք թագաւորին և ճակատեցան ընդ նմա
20 և պարտեալ ի նմանէ, դարձան առ թագաւորն մեծաւ անարգանօք: Իսկ
ի գալ վերջին պատերազմին, յորում ուշ եղեալ էր ամենեցուն, զի զկնի
այնր յաղթութեանցն՝ ամէնն նմա հնազանդեացին և զնա արասցեն թա-
գաւոր. բայց քանզի չխորհեցաւ Աստուծով թագաւորել, ալ ի զօրու-
թիւն ուժոյն իւրոյ ապաստան եղև, զԱբիսողոմայն ի հեռուստ ախտաց-

1 BDIL թագաւորութեան

2 CEF մոնչեալ H մոնջեալ ABEF առիւծն

3 C յուրայնոց EFL յուրայնոց

3—4 DIL չունէր ժառանգութիւն թագաւորութեան

4 BC ժառանգութեան փխ արժանաւոր թագաւորութեան C էառ CG որդեգիրս

5 EG փոխարէնս I փոխարէն

6 B և ապայ ինչ

7 I չիք գայրս

8 GHS սեղեխ

9 CDIL չիք է B յորում փխ յիւրում

9—10 B հրովարտաբին GH հրովարտակի

10 EF խնդրեալ փխ գրեալ

11 DJL ի յիս GՏ այսորիկ

13 B առաջի C յառաջի HS առաջին BCI ամի A ապստամպեաց BC որդի

16 S չիք և S ուժայ

17 B ի նմա

19 A երիս EF չիք և (ճակատեցան) ABDFHIL նորա փխ նմա h նմա

20 AEFHGH² պարտաւորեալ BCDI պարտաւորուեցան dIL պարտեցան

21 G յուշ

22 G աղթութեանց ABDEFIL ամէն S արասցեն զնա

23 A այդ

23—24 H զի զօրութիւն h ի զօրութիւն I զօրութենէ

24 BCDIL ուժոյ B ապստան I հեռուստս

եալ, արբեալ ամբարտաւանութեամբ, վասն որոյ զնորայն հատուց զդատաստան: Ի մէջ ճակատուն գտին զնա անկեալ, հզօր հրեշտակի աւանդեալ զողի նորա, առանց ուրուք նմա ի դիմի հարեալ: Զայս արարեալ և առնէ ամենիմաստապէս ամենեցուն տէրն և արարիչն, որ կարողն է 5 քաղել զողիս իշխանաց, ահաւոր գոլով քան զամենայն թագաւորս երկրի. զի «Մի՛ պարծեսցի հզօրն ի զօրութիւն իւր, և մի՛ մեծն ի մեծութիւն իւր, և կամ իմաստունն չիմաստութիւն իւր, որպէս ի գրոց լուսք. ալլ տերամբ պարծեսցի որ պարծին և արասցէ իրաւունս և զործեսցէ զարդարութիւն ի վերայ երեսաց երկրի»*: Որ է արդարեւ յոյժ պարծա-

10 նաց և գովութեանց արժանի, և յիշատակ նորա կալ մնալ յաւիտեան, և «Եղջիւր նորա բարձր եղիցի փառօք»** որպէս ի սաղմոսարանի անդ զըրեալ է: Այսպիսի էր և մեծն Դաւիթ. որ թէպէտ ի տեսանդէն օծաւ թագաւոր, և ընդ օծութեանն ընկալաւ ողի զօրութեան և մարգարէութեան, օր զգազանսն բռնն հարեալ իբրեւ զուս ալծից ճեղքէր. յորս 15 վստահացեալ, անպարտելի սկայազնին ընդդէմ ճակատեալ, զխելապատակն նորա պարսաքարիւ ջարդեալ յերկիր ընկնելոյր, բառնալով զնախատինս յիսրայելէ. բայց սակայն բազում անգամ հալածեալ ի Սաւուդայ, ներէր և անալր կոչողին հրամանի. ոչ միայն չխնդրէր բռնութեամբ տիրել թագաւորութեանն, ալլ և երկիցս ի ձեռն անկեալ հալածիչն, խնայեաց 20 ի նա իբրեւ ի բարեգործ. և որ սպանանելն կամէր, սաստեալ նմա ասէր. «Մի՛ մխեր զձեռն քո ի դմա, զի օծեալ տեսուն է»***: Վասն որոյ հաճեալ Աստուած ընդ կամս նորա ասէր. «Դուի ալր ըստ սրտի իմոյ, որ արասցէ զհաճոյս իմ»****: Իսկ սա ոչ ած այսպիսի զմտաւ ինչ. և ոչ անսաց Աստուծոյ հրամանին. ալլ կամեցաւ անձամբ առանց Աստուծոյ թագաւորել, մոռաց-

25 եալ զաստուածային հրամանն՝ որ ի ձեռն մարգարէին զթագաւորսն իս-

* Ա. Թագ. Բ. 10 և Երե. Թ. 23—24 ** Սաղ. ԶԺԱ. 9--10.

*** Ա. Թագ. ԻԳ. 7 **** Գերծ. ԺԳ. 22.

- 1 H զնորին h զնորայն
- 1—2 C զդատաստանն
- 4 C չիք ամենեցուն c ամենեցուն CDFI կարողն E կարող
- 5 I զողիս
- 6 CDJ չիք մի
- 7 CDJ չիք և
- 8 B այլ այլ սուրբ պարծեսցի C այլ սուրբն պարծեսցի I այլ ի տէր պարծեսցի H պարծին
- 9 I չիք յոյժ
- 10 I կայ և մնայ
- 11 ABE եղջիւր EF սաղմոսի
- 12 C այսպէս BC թէ փխ թէպէտ
- 13 B և ըստ աստուածութեան ընկալաւ CDJ օծութեան
- 13—14 CDJ չիք և մարգարէութեան
- 14 GS ի բռնն
- 15—16 HS զխելապատակ
- 17 ADJ յիսրայելէ
- 19 BDJ թագաւորութեան A այդ և G այլ
- 20 I չիք ի (բարեգործ)
- 22 I այլս I չիք ըստ BC չիք սրտի c սրտի
- 23 G այսպիսի ած C զմտաւ այսպիսի DJ ինչ զմտաւ ECDJ չիք ոչ
- 24 A այդ
- 25 GHS աստուծոյ հրամանին B և փխ որ H չիք որ h որ

րալէլի թշնամանելով ասէր. «Վա՛յ է նոցա զի կամեցան թագաւորել և ոչ ինե», և որ այլն ևս:

- Արդ՝ ոչ եթէ թագաւորս այս գովութեանց ինչ արժանի է, և վասն այնորիկ արգահատեաց ի նա Աստուած, ալլ զաթոռն պատուէ, և զամ-
 5 բարտաւանութեան աղբիւրն խնու. որպէս առ Հրեայոն Փրկիչն վարդապետելով ասէր. «Յաթոռն Մովսէսի նստան դպիրքն և փարիսեցիքն»*. որ թէպէտ ինքեանք կեղծաւորեալք էին, ալլ վասն աթոռոյն՝ հրամայէ հնազանդ լինել: Ուստի և մեծն Պօղոս խրատեալ երանելի ձայնիւն այ-
 նուիկ գրէ առ Հռովմայեցիսն. «Ամենայն անձն, ասէ, որ ընդ իշխանու-
 10 թեամբ իցէ, ի հնազանդութեան կացցէ. զի ոչ ուսունք է իշխանութիւն, եթէ ոչ լ'Աստուծոյ»**. Հասէ զիշխանէն, ալլ զիշխանութենէն, այսինքն զաթոռոյն. քանզի ոչ եթէ զամենայն իշխան Աստուած յարուցանէ: Եւ ի վերայ էսծ, թէ «Որ հակառակ կալ իշխանութեանն, Աստուծոյ հրամանին հակառակ կալ. և որք հակառակն կան, անձանց դատաստանս ընդունին»***.
 15 որպէս և սմա իսկ եղև: Զի ոչ թէ ի մարդկանէ ումեքէ դատեցաւ, ալլ լի-րաւացի Աստուծոյ դատաստանացն, որ զամենայն ինչ կշռով դատի և իրաւամբք. զի ակն է նորա արթուն, և ծածուկք մեր յայտնի են առաջի ամե-նատես գիտութեան նորա: Որպէս երանելին Դաւիթ սաղմոսելով խոստովան լինի Աստուծոյ. «Դու ծանեար զյետին իմ և զառաջին իմ»****: Սմին
 20 նման և առաքեալն գրէ առ Եբրայեցիսն, թէ «Զիք ինչ արարած աներեւոյթ լերեսաց նորա»*****: Զոր և մանկունքն ի հնոցին գովելով ասէին, «Որ նստիս ի քերովբէս և հալիս յանդունդս, գովեալ ևս և առաւել բարձրացեալ յաւիտեան»*****. զի ի բարձրութենէ անդեացն՝ զստոյղ գիտութիւնն

* Մատ. ԻԳ. 2. ** Հռովմ. ԺԳ. 1. *** Հռովմ. ԺԳ. 2—3. **** Սաղ. ՃԼԸ. 5.

***** Եբրա. Դ. 13. ***** Դաւ. Գ. 54.

1 B թշնամանելով GH չիք է

2 B ոչ է B ալլ

3 C ինչ գովութեանց

4 S այսորիկ B] արագահատեաց H արգահատեաց A այդ I որպէս է փխ պատուէ

4—5 A զամբարտանութեան I ամբարտաւանութեան

5 AB EF աղբիւրն DEF հրէայսն

6 BdJ մովսէսի [D բառի հապաված ձևը օգտւած է] FGI մովսէսի

7 ABCDEFI] եղծեալք փխ կեղծաւորեալք A աղ

8—9 I այնորիկ

9 C հոռոմայեցիսն EH հոռոմայեցիսն DGJS համայեցիսն

10 G չիք ընդ C է փխ իցէ

11 C աստուծոյ Gh ոչ ասէ A այդ

12 GS իշխանս G եւ որ

13 BDJ] իշխանութեան

14 S հակառակք

15 ABCDEF չիք ոչ d ոչ A այդ

15—16 DIJ յիւրաւանց

16 DJ յաստուծոյ

17 EFGHIS նա փխ նորա G և փխ նորա C ծածուկ

18 dJ գիտութեանն DGJ] չիք նորա

19 DIJ չիք իմ (և) G զառաջինն

20 ABF առաքեալ ABDEFHJ հեբրայեցիսն I եփրայեցիսն S եթէ BCDIJ չիք ինչ

21 C երեսաց D մանկունք Ծ՝ գոյելով

22 AEFG քրովբէս I քրորէս ADEFIJ նայիս C չիք եւ և G չիք եւ B յառաւել

23 BC տեղեացն BCDIJ զարոյգն գիտութեան

լայտ արարին ըստ սաղմոսողին երգոցն, թէ «Տէր յերկնից յերկիր նայիցաւ»*: Այս կերպ և բարձրն Յսայիաս. «Աչք տեսան թարձուք են, և մարդ տառապեալ, և խոնարհեացի բարձրութիւն ամբարտաւանից, և բարձրացի տէր միայն իրաւամբք և արդարութեամբ, և սուրբն փառաւորեսցի»*: Այսոքիկ եղեն ի սկզբան թագաւորութեան Կոստանդեայ, յորում էր թուականութեանս մերոյ ամբ չորեքհարիւր իննսուն:

Իսկ զինի երկց ամաց եհաս կատարած կենաց տանս Հայոց. քանզի ի միում ամի զրաւեալ լաստեացս՝ բարձան ի կենաց երկոքին հարազատ եղբարքն Աշոտ և Յովհաննէս, որ ունէին ղթագաւորութիւն մերոյ 10 աշխարհիս: Յորում շարժեցաւ աթոռ հաստատութեան նոցա, և այլ ոչ էառ զկայումս. յորում ելին իշխանքն ի հայրենի ժառանգութենէ իւրեանց, և եղեն պանդուխտ յօտար երկիր. յորում աւերեցան գաւառք և գնացին յաւար տանն Յունաց: Եղեն շինանիստ աւանք՝ բնակութիւն գաղանաց, և անդաստանք նոցա՝ յարօտ երէցոց: Տունք ցանկալիք, բարձրա- 15 ձեղունք և մեծամեծք՝ եղեն բնակութիւնք համբարեաց և յուշկապարկաց, զոր ողբան սուրբ մարգարէքն զամալանալն Իսրայելի. «Անդ հան ողնի ձագս և սնոյց առանց երկիւղի զորդիս իւր»***: Եղեն հանդիսաւոր տեղիք վանորէից՝ այլք աւազակաց. և եկեղեցիք որ ի նոսա՝ որ գերկնից բերէին զնմանութիւն վասն պայծառ շինուածոցն, և վասն գեղեցկաշուք 20 զարդարանացն, և վասն անշէջ լապտերացն և ջահիցն վառման, որոց լուսոյն առոյգութիւն ընդ օդոյն տարածեալ՝ այսր անդր ճոճելով՝ զալեաց ծովու բերէր զնմանութիւն, որ ի հանդարտ ժամանակս ի քաղցրաշունչ օդոյն սղոխք ալեացն վէտս վէտս ի վերայ միմեանց շրջապատին. և

* Սաղ. ԺԳ. 2 ** Յսայ Բ. 11. *** Յսայ. ԼԳ. 15.

- 1 BCDEFIL սաղմոսին GHS սաղմոսի DIL երգոց HS երգոյն I չիք յերկիր
- 1-2 GS հայեցաւ
- 2 E բարձր
- 3 EF խոնարհեաց E անբարտաւանից
- 4 EFGS արդարութեամբք
- 5 DIL եղեն BCDIL սկիզբն EF թագաւորութեանն ABC կոստանտեա DIL կոստանտեայ EF կոստանդեա
- 6 GHS թուականիս BDEFHIL մեր G չիք մերոյ
- 8 B հաստեաց A երկու BCDEFGHIL Բ
- 9 BDIL եղբայրք C եղբայրքն ADEFIL յովանէս BC յովանէս
- 10 DIL աշխարհին C յաթոռ
- 11 AI իշխանք B հայրի
- 12 B պանտուխտ C պանդուխաք C յօտօր I օտար C երկրի I յերկիր
- 13 D աւար H բնակութիւնք
- 14 ABCDEFHIL յարատս G արօտս
- 15 BDIL բնակութիւնք Տ համբարուաց AF յաւապարկաց BCDIL յաւապարաց D յոշկապարաց Տ ուշկապարկաց
- 16 ABCDIL իսրայէղի B եհան
- 18 H վանօրէից C զոր փիս որ C յերկնից I չիք գերկնից
- 20 E արդարանացն H զարդարանաց A զապտերացն DGIIL՝ որոյ
- 21 DHILS առոյգութիւն h առոյգութիւն Ն՝ առոյգութիւնք
FHILS, ճոճելով
- 22 BCDIL ծովուն I ծովոյն B բերէ
- 23 B յօդոյն DIL սղողք G սղողք H սխողք

անուշաբուրակ խնկոցն գոլորշիք, որ ըստ առատութեան նուիրաբերացն հրոյն ներգործեալ, զգարնանաբեր ժամանակին բալիցն ցուցանեն զօրինակ, որ ի ծայրս լեւանց նստեալ՝ արգելուն զճառագալթա արեգականն: Իսկ զբնակողացն ի նոսա ո՛ր բան բաւական իցէ առ ի պատմել զօրինակն. զքաղցրաձայնութիւն երգոցն և զանդադար սաղմոսերգութիւնն, զաստուածային դրոցն ընթերցմունսն զտէրունական տօնիցն զհանդէս և զվկալիցն զպատիւս, զմիախորհ խորհողացն զկամս և զառ ի յաստուածայինսն նկրտումն, և այլ որ ևս:

Արդ որ այսպէս և այսքան էին խառչ ժամանակաւ, այժմ է տեսա-
 10 նել յամենայնէ թափուր և արուդ, յամենայն բարեփառութենէ մերկ և կո-
 դալուտ զնոսա: Փոխանակ քաղցրաձայնութեան երգոցն՝ այժմ բուէճք և
 տաղեղունք են դասազլուխք. և փոխանակ սաղմոսական նուագացն,
 տատրակ և աղաւնի երգեն ի նմա, ըստ մարգարէին՝ քաղցրաձայնու-
 թեամբ կարդալ զձագս իւրեանց: Ջահքն շիջեալք, և բուրումն անուշա-
 15 հոտ խնկոցն սպառեալ. և սեղան սուրբ խորհրդոյն՝ որ երբեմն ժամանա-
 կաւ իբրեւ զնորահարսն առագաստի չքնադադեղ զարդու զարդարեալ էր՝
 պսակ փառաց ունելով ի դէմս իւր, այժմ է տեսանել տեսութիւն ողոր-
 մելի և բազում արտասուաց արժանի, մերկացեալ ի զարդուց, լցեալ
 փոշուով, լեալ հանգրուանք ազուաւուց: Այսոքիկ ամենեքեան երկալնի պի-
 20 տոյ բանի պատմութեան, նաև վերին շնորհին օգնականութեան, որպէս
 զի կարիցեմք ի նպատակ բանիս ուղղել: Արդ ի վերջէ խառջինսն տա-
 նելի է մեզ զպատմութիւնս:

1 ABCDEFIՄ խնկոցն C նիւարաբերացն F նուիրաբերացն G նուիրացն

2 BCDEF ի հրոյն G հրոյ H գոյն փխ հրոյն h հրոյն I ցանկալիք ի հրոյն

AB զգառնանաբեր

3 I ծայր BDGIՄ արեգական

4 E որ անբաւական F որ բեր անբաւական

5 BCDIՄ երգոց BCDIՄ անդադար BDII սաղմոսերգութիւն C սաղմոսերգութեանց

6 BCDEHIՄ գրոց GS ընթերցմունս

7 B պատիւ S և զմիախորհ

7-8 B յաստուածայինս

8 A այդ S և այլն ևս

9 GHS չիք որ I չիք և այսքան

10 dIՄ չիք յամենայնէ BC թափաւր dIՄ չիք և արագ C ստրուդ փխ արուդ

11 HԾ¹ բարէճք h բուէճք

12 ABCDEFGIՄ դաղեղունք H դաղեղունք h դաղեղունք կամ տաղեղունք
 S տաղեղունք Ծ² դաղեղունք DGHIS դասազլուխք են B նուագաց

13 Gh տատրակք hS աղաւնիք

14 BC զձագս I զձակս CDEFHIՄ ջահք ABCDEFGHIՄ շիջեալ

15 ABCE խնկոցն F խնկոց

16 ABCDEHIՄ³ գնոր հարսն ABCDEFՄ յառագաստի BC չքնադեղ

17 F չիք է

18 I զարդուցն

19 DIՄ փշուով EFHIS փշուով G փշուով H հանրուանք h հանգրուանք I հանգուանք
 GHS չիք այսորիկ G ամենեքեանն նոքա h ամենեքեանքն

19-20 ABCDEFGHIՄ¹ պիտարանի Ծ¹ պիտանի

20 C պատմութեանն GԾ¹ պատմութիւն C օգնականութեանն

21 ABCDEFGHIՄ վէպատակ G վիպատակ Ծ³ վիպատակ և վեպատակ C ի յառա-
 ջինսն HS յառաջսն Ծ¹ յառաջինսն

Յորժամ մեծն Կոստանդին հիւանդացաւ հիւանդութիւն՝ որով և մե-
ռաւ իսկ, հրաման տալ որք մերձն կային եթէ ելեալ խնդրեցէք զայլ ոք
'ի Հայոց զո՛ր և զտանիցէք, և ածէք այսր: Եւ ելեալ խնդրաւորացն զտին
զերէց ոմն Կիւրակոս անուն, որ կաթողիկոսարանին հիւրատէսն էր,
5 և բերեալ առաջի թագաւորին, և տեսեալ զնա թագաւորին ետ զնամակն
որ վասն Հայոց աշխարհին էր ցնա, և ասէ. Տա՛ր զգիրդ և տո՛ւր ի թագա-
ւորն Հայոց. և ասա, թէ որովհետեւ հանդոյն ամենայն հողածնաց մահու
հրաւէրս և մեղ ժամանեաց, ա՛ռ զգիր քո և տո՛ւր զթագաւորութիւնդ
որդւոյ քո, և որդի քո որդւոց իւրեանց մինչև յաւիտեան: Եւ ինքն
10 առեալ զոտս իւր ի՛ մահիճն վախճանեցաւ: Իսկ նորա առեալ զնամակն
պահեաց առ իւր մինչև ի ժամանակս Միխայիլի թագաւորութեանն, և վա-
ճառեալ նմա՝ առ զանձ բազում. Ո՛վ դառն վաճառոյն աշխարհի. քանի՛
արեանց զանձն պարտական կացոյց. քանի՛ եկեղեցիք ի ձեռն վաճառոյն
աշխարհի աւերեցան. քանի՛ գաւառք անմարդ, ամալի դարձան. քանի՛
15 մեծանիստ աւանք մարդաթափ ի բնակչաց եղին: Այլ զբովանդակն յիւ-
րում տեղւոջն ասասցուք. և մեք ղկարդ պատմութեանս որպէս սկսաք՝ յա-
ռաջ վարեցուք:

Արդ ի հասանել համբաւոյ մահու թագաւորացն ի լսելիս ինքնա-
կալին Հոռոմոց, և գտեալ զգիր նամակին Հայոց, իբրև իւրեան սեպհա-
20 կան ժառանգութիւն՝ հոգ տարաւ առնուլ զքաղաքն Անի՝ և զաշխարհն:
Իսկ մի ոմն ի գլխաւոր ազատացն Հայոց Սարգիս անուն՝ եղ շուք ան-
ձինն թագաւորել ի վերալ տանն Շիրակայ և որ շուրջ զնովաւ գա-
ւառք. զի զամենայն զանձսն գտեալ ի տան թագաւորին Յովհաննիսի՝
յինքն ժողովեաց. վասն զի ի մահուան նորա նա էր հոգաբարձու նմա՝
25 Իսկ Վահրամ այլ հօր և անուանի, և բարեպաշտութեամբ լոյժ վեհ,

1 AE կոստանտին BCDIՄ կոստանդիանոս H կոստանդին

2 EFG որ BDHՄ ելանել AEF խնդրեցէք I այլ զոգի

3 S խնդրակաց

4 ABCDEI գէրէց F գէրոց BCDGHIՄ Կիրակոս G կաթողիկոսարանի

5 EF չիք զնա S չիք և տեսեալ զնա թագաւորին Ծ՝ եւ տեսեալ զնա թագաւորին

6 D աշխարհի EFGHS չիք էր BCDIՄ ասէր

9 B որդիք Մ իւրոց

10 B չիք զոտս իւր... առեալ I ի մահիճն իւր DJ վաղճանեցաւ

11 AB միխայիլի D միխայիլի GS միխայիլի C թագաւորութեանն միխայիլի DJ
թագաւորութեան

12 G զնա փխ նմա ABCDEIՄ վաճառուն

13 H արանց h արեանց BDEFIՄ վաճառուն C չիք վաճառոյն

14 ABCDEFGHIՄ յամայի ABDEFGH դարձաւ

15 A այդ

15—16 CI իւրում

16 G տեղւոջ F զկարգս B սակաւք փխ սկսաք

18 ABCDEFIՄ համբաւու GH համբաւ C թագաւորացն հայոց

19 ADEFGHIՄ չիք և BCDEFGHIՄ և իբրև E իւրեանց

19—20 BDEFGHIՄ սեփական

20 DJ ժառանգութեան I զաշխարհն

21 ADIՄ ազատաց B ազատեաց

22 BC շիրակա CGHS որք

23 C քանզի փխ զի B ամենայն GHIՄ զանձս ABCDEFIՄ յովանիսի G յոհաննիսի
H յոհաննիսին I յոհանիսին

որպէս թէ ոչ ոք հաւասար նմա Պահլաւ հանդերձ իւրովք ազգակցօք, որդւովք և եղբորորդւովք իբրև երեսուն ազատօք, ոչ միաբանեցան ընդ նմա. այլ կոչեալ առ ինքեանս զԳագիկ որդի Աշոտոյ, թագաւորեցուցին ի վերայ իւրեանց, և իմաստութեամբ և հնարիւք մովին ի քաղաքն:

- 5 Իսկ Սարգիս իբրև ետես զեղեալսն, զգանձա թագաւորութեանն առեալ՝ ի ներքին ամուրն մտանէ յանառն Անի: Այլ Գագիկ այրական քաջասրտութեամբ միայն իջեալ առ նա, և ողորձական բանիւք հաւանեցուցանէ զնա. և նա ելեալ յամրոցէն երթալ ի բերդաքաղաքն որ կոչի Սուրմառի. այլ զամուրն ո՛չ տալ ի Գագիկ, և ոչ զայլ ամուրսն զորս ընդ
- 10 ձեռամբ ունէր. և երթեալ անդ՝ դարձեալ խորհի զխորհուրդ նանրութեան, տալ զոր ունէր՝ ընդ ձեռամբ Հոռոմոց, և ելանել առ նոսա: Իսկ Գագիկ սակաւ արամբք երթեալ մտանէ ի մէջ բանակին՝ ի խորանն ուր էր Սարգիսն, և ձերբակալ արարեալ զնա, մտանէ ի քաղաք թագաւորութեան իւրոյ: Եւ զոր պարտ էր զապստամբն բառնալ ի կենաց, նա զՍա-
- 15 տուղայն խորհեցաւ, զերկրորդ Ագադ խնայեալ՝ ընդ իւր ի կառսն նստուցանէր. վասն որոյ զՍատուղայն ընկալաւ զհատուցումն, կեանք որ քան զմահ դառնագոյն էին:

- Յայտոսիկ յաւուրս հետամուտ եղեալ զօրքն Հոռոմոց, չորս անգամ զկնի միմեանց մտին յաշխարհն Հայոց, մինչև մարդաթափ արարին զեր-
- 20 կիրն ամենայն սրով և հրով և գերութեամբ: Զորոյ զնշանակ չարեացն յորժամ զմտաւ ածեմ՝ յիմարի անձն իմ և ափշին միտք իմ, և յահագին զարհուրանացն զիողի առեալ ձեռինս՝ զոճ առդիս ոչ կարեմ յառաջ խաղացուցանել. զի դառն է պատմութիւնս, և բազում ողբոց արժանի:

- Աշխարհ՝ որ երբեմն ժամանակաւ իբրև զդրախտ տնկախիտ առա-
- 25 չի իւր, կանաչագեղ, տերեւալից, պտղաբեր, գեղեցկաշուք և երջանիկ անցաւորացն ցուցանիւր. քանզի իշխանք նստէին քշխանական գահու զուար-

1 ABCDEFGhIJD² ազգաւ պահլաւ [ABCD պահլաւ D² պահլաւ] S պահլաւ

2 BCDIJL և փխ իբրև F եղբորորդովք HSD¹ ազատօք G չիք ոչ

4 G չիք և (իմաստութեամբ) ABDEFGJL չիք և (հնախւք)

5 B գանձա C զգանձան BDEIJL թագաւորութեան

6 C յամուրն F յանի

8 B երդայ

8—9 BCDHIJL սուրբմառի EFG սուրբմօի

9 A զայդ C որս

10 E ձեռամբն ABCDEFIJL զխորհուրդ

11 C հոռոմոց

13 D չիք զնա EFGH քաղաքն

14 A զապստամպն C զապստամպն բառնալ

14—15 F զսաւուղան

15 ABCDEFIJL կառս

17 G չիք էին H էին hS է

18 C յայտոսիկ I յայտոսիկ G յետ այտոսիկ S աւուրս C հոռոմոց

20 G զամենայն h զայսպիսի նշանակ չարեացն մերոյ աշխարհին յորժամ և D¹ չարեացն մերոյ աշխարհին

21 B սափշին փխ և ափշին CD չիք և (ափշին)

22 B զարհուրանաց G զձեռինս ABCDEFGHI կարէ

24 B երբեմ

25 I կանանչագեղ

25—26 C անցաւորաց

26 EF իշխանքն

Թահալեաց դիմօք, և զօրացն՝ զգարնանաբեր ծաղկանոցաց բերեալ զնմա-
նութիւն՝ վառ ի վառ գունովք առաջի կացեալ, ուրախական երդոց և բա-
նից միայն լինէին հանդէսք. ուր և ձայնք փողոցն և ծնծղալիցն և ալլ
երգեցողական արուեստիցն զլսողացն անձինս լի առնէին ուրախական
5 բերկրանօք: Անդանօր և ծերք նստէին ի հրապարակս հարկաւոր և պա-
տուական ալեօք բարգաւաճեալ. ալլ և մարք զմանկունս ի գիրկս ընկալ-
եալ, և մայրենի գթովքն աղէխարշեալ, վասն տոառ ուրախութեանցն
մոռանալին զտխրական ժամանակս երկանց, զօրէն աղաւնեաց զնորափե-
տուր ձագօքն միշտ թոթոնելով: Զի՛նչ ասացից և զհարսանցն ի սննեկի,
10 և զփեսայիցն յառագաստի զսիրահարուստ ըղծիցն զբորքոքումն և զան-
ժոյժ բնութեանն զհակամիտութիւն: Ալլ և ի վեր տանելի է մեզ բանս,
առ հայրապետական աթոռն և առ թագաւորական պատիւն: Զի մինն զօ-
րէն ամպոյ խտացեալ ի պարզեաց հոգւոյն՝ ի ձեռն վարդապետական
շնորհին, ցօղէր զցօղ կենաց. որով պարարտացեալ պտղաբերէր եկեղեց-
15 ւոյ դրախտ, արթուն պահապանս ի վերայ պարսպաց նորա կարգելով
զառ ի լինքենէ ձեռնադրեալսն: Իսկ թագաւորն յառաւօտինսն յորժամ ի
քաղաքէն ելանէր, զօրէն փեսայի որ ելանէ յառագաստէ իւրմէ, կամ որ-
պէս տուրնշենային արուեսեակն որ ի գլխոյն արարածոց բարձրանալովն
զամենայն տեսանելիս լինքն ձգէ, ալսպէս և նա պաղպաղէր փաղփուռն
20 հանդերձիւք և մարգարտախուռն թագիւն, և զամենայն մարդ ի տեսու-
թիւն և ի զարմանս ցուցանէր. որ և սպիտակամազ նժոյգ՝ ոսկեզօծ զար-
դիւք առաջի ընթանալով, ի ճառագալթից արեգականն որ զնովաւ հար-
կանիւր շլացուցանէր զտեսողացն տեսանելիս: Իսկ զօրացն բազմութիւն

- 1 Տ չիք զօրացն BC զգառնանաբեր
- 2 GHՏ կացեալք
- 3 BC լինին A այդ
- 4 G չիք արուեստիցն ... ուրախական
- 5 E աստանոր F անտանոր hՏ հարկեոր
- 6 ABE ալեւք A այդ C մարք
- 7 CH գթովք G գթովն G աղէխորով
- 8 C ժամանակն H երկանցս h երկանց H զօրէնս h զօրէն
- 9 I չիք և
- 10 A յագաստի
- 10—11 G զանժոյժ
- 11 BCDI բնութեան D զհակամտութիւն GIS զհակամիտութիւն A այդ H զբանս
- 12 G յաթոռն I հայրական BC չիք առ c առ
- 13 GH խտացեալ h խտացեալ Տ պարզեացն I ոգւոյն
- 14 Տ կենացն
- 14—15 B եկեղեցւոյ
- 15 CG պարսպացն CG չիք նորա
- 16 DG չիք ի BCDI ձեռնադրեալ E յառաւօտինս
- 17 G քաղաքն C քաղաքէն ելանել B յառաստէ
- 18 EF տըւընջենային DGHIS տուրնշենանյին G արուեսեակք E արարածոց E բարձ-
րանալով
- 19 ABCDEFHI պաղպաղէ
- 20 AB հանդերձիւն C մարգարտախուռն ADEHI չիք և (զամենայն)
- 21 AB սպիտակամազն D սպիտակամազն ABFI նժոյգ
- 22 BC չիք ի G արեգական
- 22—23 GՏ հարկանէր

խուռն առաջի ընթանալով՝ զօրէն ծովային ալեացն զմիմեամբ կուտակելով: Նաեւ անապատական վայրքն լցեալ և խճողեալ էին կրօնաւորական դասուք, մինչ զի զգիւղս և դազարակս առ բարի նախանձ քահնալ՝ առնէին բնակութիւն կրօնաւորաց: Զայս և որ սոցին նման է, առաւել ունէր 5 աշխարհս մեր: Եւ զայս զի զրեցի, զի յորժամ զսոցին հակառակն պատմեցից, ամենեցունց շարժեցից արտասուս:

Արդ այժմ թագաւորն անկեալ ի պատուս, իբրեւ զգերի կալանաւոր նստի ի հեռարնակ տեղիս. այսպէս և հայրապետական աթոռն ամալացեալ ի բնակողէն՝ ցուցանի տխուր գիմօք իբրեւ զին նորահարսն՝ մնա-
 10 ցեալ յայրիութեան: Հեծելազօրն անաէրունչ շրջեալ ոմն ի Պարսս, ոմն ի Յոյնս, ոմն ի Վերս: Սեպուհ գունդն ազատաց ելեալ ի հայրենեաց, անկեալ ի ճոխութենէ, մոռնին ուր և են իբրեւ զկորիւնս առիւծուց ի խշտիս իւրեանց: Արքունական ապարանքն աւերակ և անմարդի: Մարդաբնակ աշխարհն թափուր ի բնակչաց: Ոչ լսի ձայն ուրախութեան ի
 15 կոթս այգեաց, և ոչ բարեբանութիւն առ կոխողս հնձանի: Ոչ խաղան մանկունք առաջի ծնողաց, և ոչ նստիւն աթոռով ծերք ի հրապարակս: Ոչ լսի ձայն հարսանեաց, և ոչ զարդարին առաքատք հարսնարանի: Պակասեաց այս ամենայն և կորեաւ և «Ոչ ես յաւելուցու յառնել»* ըստ սաղմոսողին ձայնի: Այժմ յողբս փոխեցաւ մեղ ամենայն, և ուրախու-
 20 թեան պատմութեանն այն յարջնազգեստ խորդ փոխեցաւ: Ո՛ր լսելիք տանիցին զթշուառութեանս մերոյ զպատմութիւն: Ո՛ր սիրտ քարեղէն, որ ոչ լքանի հառաչմամբ և բեկանի հեծեծելով: Ժամ է ինձ լերեմիայի ողորոցն խառնել ընդ մեր հառաչանս. «Ճանապարհք Սիովնի, ասէ, սգան,

* Սաղ. ե. 9.

- 1 BCDI խառն ABCEF ալեաց ABCDEFI գմբմեամբք Ծ՝ զմիմեանս
- 2 ABCDEFHIԾ՝ անապատադոյն և անապատական H խճողեալ
- 3 A գիւղս CGHIՏ զգեօղս F ի նախանձ ABCD քահնալ
- 4 A բնակողութիւն DI չիք զի DI ի սոցին
- 6 G արաասունս H յարտասունս և արտասունս Տ զարտասունս
- 7 I թագաւորքն
- 10 ABCDEFI յայրութեան H յարութեան և յայրութեան DI հեծելազունդ զօրն
 G հեծելազօրքն HI անգերունչ ABCDEFHIՏ պարս Տ և ոմն
- 11 FGHՏ և ոմն G յազատաց
- 12 A զկորեւնս BCDEFGHIS զկորիւն DEFI առիւծուց GHS առիւծուցն
- 13 A արկունական CG ապարանք BCDEFHI չիք և և
- 14 C չիք ի CEGHS բնակչացն
- 15 ABDE հնձանի
- 16 B մանունք BCDEF ծնողաց, GHS ծնողացն EF չիք ծերք
- 17 ABCDEFGI առադաս DFGIS հարսնարանին HԾ՝ հարսնեաց և հարսնարանին
 կամ յաւ ես հարսանչ Ծ՝ յարսանչ
- 18 CEFH չիք և (կորեաւ) F աւելուցու C առնել
- 19 G սոցմոնի փխ սաղմոսողին Ծ՝ սոցմոնին BEGHI ձայնին G յողբ I ողբս
 G այս ամենայն A ամենայնն
- 20 F յայն BC սերելիք փխ լսելիք D սերելիք
- 20—21 B տանիցեն
- 21 d չիք որ
- 22 Տ հեծեծալով B յերեմիա CE երեմիայի
- 23 F սիւնի G սիւնի

զի ոչ ոք է որ մտանէ՞*։ Այսոքիկ ասացան յայնժամ յաւերն Երուսաղէմի, բայց կատարեցաւ այժմ։

Արդ այս ամենայն ի վաճառէն յայնմ հանդիպեցաւ Հայոց՝ զոր լառաջ սակաւ մի լիշեցաք։ Այս վաճառ անմարդագոյն գոլ թուի ինձ քան 5 զՅուդային. քանզի անդ թէպէտ վաճառօղն ընդ պարտաւանօք, այլ վաճառն գին եղև փրկութեան ամենայն աշխարհի։ Որպէս մեծն Պետրոս լընդհանրական թուղթսն գրէ. «Ոչ, ասէ, ոսկեղինօք և արծաթեղինօք գնեալ ազատեցալք ի ձեր հայրենաւորսն սնոտի պաշտամանցն, այլ արեամբ որդւոյն Աստուծոյ»*։ Իսկ աստ վաճառօղն լոյժ ապառուսն և տըրմարդի, զի այսքան հարեաց զանձն պարտական կացոյց. զի ալիի զոր տնկեաց տէր, և մշակեաց Լուսաւորիչն մեր իւրով հնգետասանամեալ 10 քրտնալիր աշխատութեամբ, նա քակեաց զցանկ նորա և կործանեաց զաշտարակս նորա, և արար զնա կոխան անցաւորաց. մինչ զի Վապականեաց զնա խող անտառի, և կինձ վալրի ճարակեցաւ ի նմա»**, ըստ դաւ- 15 թական երգոցն։ Արդ այսոցիկ ամենեցուն լուր առ տէր հասցէ, և իրաւունք նմա ՚ի տեառնէ եղիցի. և մեք ի մերն դարձուցուք զոճ բանիս։

Արդ ՚ի չորեքհարիւր իննսուն և չորս թուականին առաւ Անի, ո՛չ պատերազմի օրինիւ, այլ պատիր բանիւ. քանզի երդմամբ և խաչիւ հաւանեցուցին զԳագիկ՝ հրամանաւ թաղաւորին, թէ Միայն ի տեսանելն 20 զքեզ, դարձուցից ի քեզ զթագաւորութիւնդ քո, և գրեցից զքեզ ժառանգ յաւիտենից աշխարհիդ և քաղաքիդ քոյ. և քանզի իմաստունն երդնու և անմիտն հաւատալ, որպէս և իմաստնոցն բերին բանք. և դարձեալ, թէ բանք ստոց պարարտ են իբրև զլոր, և անմիտք կլանեն զնա։ Հաւատաց վասն երդմանցն և խաչին, եթէ վասն լեակութեան մտացն եթէ

* Ողբ. Ա. 4. ** Ա. Պետ. Ա. 18—19. *** Սաղ. ՀԹ. 14

- 1 DI չիք յայնժամ
- 3 B վախճան փխ վաճառ
- 4 H թուին
- 5 BC արդ փխ անդ C պարտաւանօք A այդ
- 6 A գինք BCDEF գինք DGH I փրկութեան եղև EF չիք ամենայն աշխարհի B մեծ
- 7 E լընթանրական F լընթհանրական
- 8 GHԾ՝ հայրենական
- 9 I որդւոյ ABDFG ապառուս
- 10 G որ
- 12 BDH քրտալիր CHS աշխատութեամբն ABDFI զցանդ
- 13 D չիք գի GHI8 մինչև
- 13—14 C յապականեաց
- 14 A յանդառէ CEF անտառէ D յանտառէ
- 15 ABCDEFGHIԾ՝ ողբոցն փխ Երգոցն C ըստ ամենեցուն
- 16 H մեր
- 18 A այդ EF չիք այլ պատիր բանիւ
- 20 B քեզ
- 21 E յաշխարհիդ D8 չիք և
- 21—22 B Երդնդնու
- 22 H8 չիք և (իմաստնոցն) ACEF իմաստնոց GԾ՝ իմաստնոյն
- 23 C չիք թէ
- 23—24 GS հաւատալ
- 24 GHS թաղաղութեան փխ խակութեան

վասն երկիւղածութեան բարուցն՝ ոչ գիտեմ. տուեալ զբանալի քաղաքին ի Պետրոս, որ յայնժամ ունէր զաթոռ հայրապետութեան Լուսաւորչին մերոյ, և յանձնեաց ի նա զամենայն հոգս աշխարհին մեծաւ դաշամբ և ուխտիւ: Եւ ոչ եկաց ի պատուէր Վահրամայ և ալ ազատացն որ թա-
 5 գաւորեցուցին զնա, ալ նենգաւորին Սարգսի սաղրելոյն լուեալ՝ ել ի քա-
 ղաքէն, և չողաւ ի Յոյնս զանդարձ ուղևորութիւն. իբրև դձուին ի կար-
 թէ ըմբռնեալ կամ իբրև զհաւ ի ծուղակաց: Զոր տեսեալ թագաւորին՝
 ո՛չ յիշեաց զերդմունսն, և ոչ զխաչին զմիջնորդութիւնն. ալ առ իւր
 արգել, և խնդրէր թէ Յո՛ւր գԱնի, և ես տաց քեղ փոխանակաւ զՄելիտինէ
 10 և զգաւառան որ շուրջ զնովաւ: Ալ նա ո՛չ առնու յանձն:

Եւ ի յերկարիլ խնդրոյս ալսորիկ, Գրիգոր որդի քաջին Վասակայ,
 ելեալ և նա գնաց առաջի թագաւորին: Եւ քանզի այր իմաստուն էր և
 խելամուտ լոյժ աստուածային գրոց, որպէս թէ ո՛չ ալ ոք, իբրև ետես
 եթէ ոչ են թողոյց զԴագիկ ի տեղի իւր, լառաջ կացեալ տալ զբանալին
 15 Բջնոյ ցլթագաւորն, և զամենայն զիւր զհայրենի ժառանգութիւնն. և մե-
 ծարեալ ի նմանէ՝ առնու զպատիւ մագիստրոսութեան, և զտեղիս բնա-
 կութեան ի սահմանս միջագետաց զիւզս և քաղաքս, գրով և ոսկի մա-
 տանեաւ յազգէ յազգ մինչև յաւիտեան:

Իսկ քաղաքացի գլխաւորքն որ նստէին լԱնի, իբրև տեսին թէ ար-
 20 գելաւ Դագիկ ի Յոյնս, խորհեցան երբեմն ի Դաւիթ տալ զքաղաքն ի
 Դունացին, քանզի քոյրն Դաւիթ կին էր նորա, երբեմն ի Բագարատ
 թագաւորն Արիսագաց: Իբրև ետես հայրապետն Պետրոս զայնպիսի խոր-
 հուրդ, թէ ո՛ւմ և իցէ՝ ի գնալ է քաղաքս, առաքէ առ այն որ ունէր

1 և երկիւղակի ABCDEF վարուցն H չիք ոչ գիտեմ և ոչ գիտեմ Ծ՝ գիտեմն AEFGB
 զբանալիս BDI զբանալին

2 H պետրոսս

3 G նմա փխ նա

4 A այդ

5 A այդ BCD սանդրելոյն

6 E յոյնսն AFG ուղևորութիւնն

7 ABC ծուղակաց

8 G զերդմունսն յիշեաց BDFI զերդմունսն E զերդմունսն BDGH միջնորդութիւն
 A այդ

9 CD չիք և (խնդրէր) ABCDEFHI զմելտենի և մելիտինէ C փոխանակ

10 BCDHI զգաւառն

11 GH չիք ի ABCEH յերկարիլ

12 B և ելեալ ի նա C և նա ելեալ B և գնաց CHS չիք և (քանզի) և և քանզի B է
 փխ էր

13 BC եթէ փխ թէ DI և եթէ փխ որպէս թէ

14 C թէ փխ եթէ

15 E բջնոյ I բջնոց I թագաւորին B իւր C չիք զիւր BCDEFHI հայրենի G զհայ-
 րենի ժառանգութիւնն իւր D ժառանգութիւն

16 ABCDEFHI մագիստրոսութեան

17 ABCF զիւզս DE զիւզս GIS զեօզս H զգեօզս C զեօզս և քաղաքս

18 BDEFHI ազգէ

19 G գլխաւորք

20-21 ABCDHIԾ երբեմն ի գունացին [և չիք երբեմն]

21 I գաւթին G նորա էր

22 I թագաւոր A ափսոսաց C իսկ իբրև

22--23 HS խորհուրդս

23 C որում փխ ում F չիք և

զիշխանութիւն արեւելից կողմանն, որ նստէր ի քաղաքին Սամուսատ, զոր ասեն ի հինսն շինեալ Սամփսոնի և գրէ, թէ Ծանո՛թ թագաւորին թէ մեզ զի՛նչ հատուցանէ փոխարէնս, և ես տաց զքաղաքս և զայլ ամուրս որ յաշխարհիս են: Իսկ նա իբրև լուաւ փութապէս ծանոյց թագաւորին. 5 և լուեալ թագաւորին, զանձիւք և իշխանութեամբ հաճեալ զկամս նորա, և այնու տիրեցին Անուլ և տմենայն աշխարհին:

Իսկ Գազիկ աներախտի մնաց առ թագաւորն. որում առ մարդասիրութեան տուեալ նմա տեղիս, զոր ինքն կամեցաւ, որ լոյժ պակաս էր ըստ արժէիցն Անուլ և այլ աշխարհին, զշնորհակալիսն և զտրից տուսն 10 կաթուղիկոսին հատուցին, լորմէ զքաղաքն առին: Եւ Գազիկ հրամանաւ թագաւորին առնու իւր կին զգուստր Դաւթի որդւոյ Սենեքերիմայ, և տիրէ նորին բաժնին. քանզի Դաւթ վաղճանեցաւ չունելով այլ զաւակ ժառանգաւոր:

Իսկ իշխան ոմն Ասիտ անուն, որ յառաջ կալեալ էր զտէրութիւնն արեւ- 15 լելից, և զնա առաքէ թագաւորն տեղակալ քաղաքին Անուլ: Որոյ եկեալ՝ անչափ պատուով մեծարէ զհայրապետն Պետրոս, և նուաճէ զաշխարհն ընդ ձեռամբ. և ինքն բաղում զօրօք խաղալ ի վերայ քաղաքին Դունայ: Իսկ Ապուսուար տէր քաղաքին պատերազմ տուեալ ընդ նմա, անչափ կոտորածս առնէ ի դուռն քաղաքին, լորում աեղուշ մեռաւ մեծ իշխանն 20 Հայոց Վահրամ հանդերձ որդւովն, որ մեծ սուգ հասուց Հայոց: Եւ կեցեալ Ասիտն ի տէրութեանն Հայոց, փոխանորդէ զիշխանութիւն նորա Կամենաս ոմն, ի չորեքնարիւր իննսուն և երեք թուականիս մերոյ. և եկեալ՝ ոչ ըստ առաջին պատուոյն մեծարէ զհայրապետն: Եւ սկսանի զըրով ամբաստան լինել զնմանէ առ թագաւորն, և խաբանօք հանէ զնա ի 25 քաղաքէն ասելով, կթէ Հրամայեալ է քեզ թագաւորն տեղի բնակութեան ի Կարին գաւառի Սրծին աւանի: Եւ ելեալ հայրապետին զալ ի մեծանիստ և ի շահաստան քաղաքս մեր, և մեծաւ ուրախութեամբ լցուց զանձինս տեսողացն, որ ցանկալին նմա: Եւ էր ժամանակն մերձեալ ի

1 F իշխանութիւն I սամուսատ

7 GS յորում

9 ABCE աժէից DFGHI աժէիցն A այդ

11 G չիք դաւթի B սենեքերիմայ CD սենեքերիմա

12 ABCDEFGHI վաղճանեցաւ G այլ զաւակ չունելով A այդ H զօրինակ փխ այլ: զաւակ h զաւակ յայլս

14 BCEF զտէրութիւն

15 ABCI չիք և E չիք քաղաքին

16 H մեծարեալ h մեծարէ

17 ABDI զուռնա

18 B այնչափ

19 ABCDEH կոտորուածս G կոտորած

20 E վահրամն E որդւով F որդով

20—21 H չիք և... հայոց h և կեցեալ ասիտն ի տէրութիւն հայոց

21 ABCDEFGI տէրութիւն GS փոխանակէ

22 I չիք ի B թվականին CD թվին

23 G յառաջին C չիք և

24 I չիք զնմանէ H խափանօք

26 GHS գաւառին

28 D ժամանակ

- տօն սրբոյ Աստուածայայտութեանն. իսկ ի դալ մեծի տօնին իջեալ ան-
չափ բազմութեամբ ի յորդախաղաց ջուրն՝ որ իջանէ ի լերանցն որ ի
հիւսիսակողման դաշտին են. և կատարեալ անդ զխորհրդածութիւն աւուրն
փառաւորապէս, որպէս և վայել էր իսկ. իսկ ի ժամ հեղլոյ զտէրունական
5 իւղն ի ջուրն, այլ մի տաճիկ յառաջ եկեալ ի բազմութենէն՝ խնդրէ
մկրտիլ ի ջուրն: Իսկ նորա հարցեալ զպատճառն վասն որոյ զայն խնդրէ,
և տեղեկացեալ ի նմանէ ցանկալ նմա լինել քրիստոնեայ, և հրամայէ
նմա իջանել ի ջուրն: Իսկ մեռոնակիրն մերձ կալով նմա, առեալ զշիշն
ի ձեռն և հարեալ զձեռամբն, երեկ զշիշն՝ առատապէս հեղլով զիւղն ի
10 վերայ նորակնքին և ջրոյն. և յապակւոյն բեկոր ինչ հարեալ կարեկէր
խոցեաց զձեռն նորա, յորդութիւն արեան քերկիր հեղլով. զոր տեսեալ
բազմաց ընդ խտրանօք արկեալ զեղեալսն, ասելով՝ Թէ Ձէ բարւոյ ինչ
նշան. որ և ի նոյն աւուր կատարեցաւ իսկ: Քանզի մինչդեռ ճաշա-
ժամուն ի սեղանն էին, հասին կալանաւորք և առին զնա, տարան եղին
15 ի բերդին՝ որ կոչի Սաղտոյ Առին: Եւ Ապա ասեալ ի Հայոց զքնորդի
նորին զՍաչիկ անուն, և եղեալ ի բերդին որ կոչի Սեաւ Քար. և
մնացին անդ մինչև մերձ ի զատիկն: Եւ ապա հանեալ զնոսա անտի,
տարան ի Կոստանդնուպօլիս առաջի թագաւորին. քանզի և զԱնանիա
զերէց եղբայրն Սաչկալ յառաջ տարաւ ընդ իւր ներքինի ոմն, որ ունէր
20 զպատիւ կէս թագաւորութեան:

ԺԱ

ՅԱՂԱԳՍ ԿՈՏՈՐԱԾԻՆ ՈՐ ԵՂԵԻ Ի ԳԱԽԱՆ ԲԱՍԵՆՈՅ ԵՒ Ի ԼԵԱՌՆ ՈՐ ԿՈՉԻ ՍՄԲԱՏՈՅ

Ի սոյն ամս բացաւ դուռն բարկութեան լերկնից ի վերայ աշխարհիս
25 մերոյ. և շարժեալ զորք բազումք ի Թուրքաստանէ, որոց երիվարքն

- 1 C չիք սրբոյ DEFI աստուածահայտութեան ABCDEF ելեալ փխ իջեալ HIԾ³
եղեալ փխ իջեալ h իջեալ GIS այնչափ H այնչափ
- 2 ABCDEFI բազմութիւն CDI չիք որ ի
- 3 A հիւսիսակողման BC հիւսիսակողման DEF հիւսիսակողման GԾ³ հիւսիսա-
կողմն C չիք են GH չիք անդ
- 4 BDGH չիք (էր) իսկ
- 5 ABEF եւզն C եօզն Ծ¹ այլազգի տաճիկ D բազմութեան I բազմութենէ GHS
խնդրէր
- 7 BCDI չիք նմա h նմա C ցանկայր
- 9 ABDEHIԾ³ ձեռամբն F չիք ի ձեռն ... զշիշն f ի ձեռն և հարեալ զձեռամբն
երեկ զշիշն I և հեղլով EF զեւղն
- 12 C չիք չէ I չէ ինչ բարւոյ
- 13 C նմին փխ նոյն B չիք որ և ... կատարեցաւ
- 14 GI կալանաւորքն
- 15 GHS բերդն G առիճք
- 17 B զնա փխ զնոսա A անդի C անդէն
- 18 A կոստանտնուպօլիս GH չիք և H զանանեայ
- 19 G երէց DEFI զերէց B խաչկա C առաջ BD ներքեկն
- 20 GH թագաւորութեանն
- 22 GH որք GHS եղեն HS բասենայ
- 22-23 ABCDEFI չիք յազգս կոտորածին որ եղեւ ի գաւառն բասենոյ եւ ի լեռն
որ կոչի սմբատայ
- 23 H սմպատայ
- 24 CG երկնից
- 25 ABCDEFHI զոր բազում h զորք AC երիւարքն B իրաւարքն GHS երիվարք

արագունք իբրև զարծուիս, և սմբակք նոցա իբրև զվէմ հաստատունք. աղեղունք լարեալք, և սլաքեալ նետք նոցա, գօտեորեալք քաջապէս, և անլուծանելի ունելով զխրացս կօշկաց: Եւ ելեալ ի գաւառն Վասպուրականի, լարձակեցան ի վերայ քրիստոնէից իբրև գալլս քաղցեալս անլա- 5 զեալս ի կերակրոյ, և ելեալ մինչև ի գաւառն Բասեան, և մինչև ի դաստակերտն մեծ՝ որ կոչի Վաղարշաւան, և քանդեալ ապականեցին գաւառս քսան և չորս սրով և հրով և գերութեամբ: Ողորմագին և բազում ողբոց և արտասուաց արժանի է պատմութիւնս: Զոր իբրև զառիւծունս ընթացան, և իբրև կորիւն առիւծոց անողորմաբար արկին զգիականս բազմաց 10 գէշ գազանաց և թուչնոց երկնից, և կամէին աջնու ձեռնարկութեամբ գալ ի քաղաքն Կարնոյ: Բայց որ ծովու եղ սահման՝ ասելով՝ «Յալգլալը եկեցես, և ալ մի ևս չաւելւցուս, ալ ալդրէն ի քեզ խորտակեցին ալիք քո», նա արկ զխաւար թանձրամած առաջի նոցա, և արգել զնոսա լընթացից իւրեանց: Զայս առնէ ըստ իւրոյ անճառ իմաստութեանն, որ- 15 պէս զի ահիւ նոցա մեք խրատիցիմք, և նոքա ուսանիցին թէ ոչ իւրեանց զօրութեամբ ինչ արարին զոր արարին. ալ ձեռնն որ արգել զնոսա հօրապէս, նոյնն արար ճանապարհ գնալոյ նոցա:

Արդ հեղ զբարկութիւնն իւր ի վերայ մեր ի ձեռն ազգի օտարի, վասն զի մեղաք նմա. և դարձեալ զղջացաւ ի չարեաց իւրոց ածել ի 20 վերայ մեր, զի ողորմած է. վասն որոյ ոչ ի սպառ բարկանալ և ոչ չարիտեան պահէ ոխս: Միովն ի մէնջ բռնադատի՝ զիրաւացի դատաստանն ի մէջ բերելով, զի դատաւոր արդար է. և միւսովն կանխէ լողորմութիւն, վասն զի հայր զթութեանց է. և միւսովն զղջանալ ի վերայ չարեաց մե- րոց, քանզի մատուած ողորմութեանց է: Որպէս և աստատին իսկ զերկո-

* Յովբ. ԼԲ. 11.

1 CGHS զվէմս C հաստատուն

2 BC լարեալ G նետ

3 F կոշկաց C եկեալ փխ ելեալ

4 CG արձակեցան BC գգալլս

4—5 ABDEFI անաղանեալս փխ անյազեալս H չիք անյազեալս h անյազեալս

5 I կերակրոց B մինչ ի BCDI բասենոյ

5—6 F չիք բասեան... դաստակերտն

6 S չիք և

8 I զի փխ զոր H որ GHS որք

9 AB առիւծիւնս GHS առիւծս A կորեւն EF առիւծոց

11 F քաղաք AEF կարնայ

12 A այդ C մի այլևս C աւելացուս A այդ (այդրէն) BCDEFGIS անդրէն B չիք ի քեզ

13 AB որ փխ արկ C արար փխ արկ D որ եզ փխ արկ I որ ետ փխ արկ EF խաւար

14 H զոր փխ զայս h զայս B իմաստութեան

14—15 B որպէս փխ ոչ

16 BCDEGHIS ձեռն BCDI նորա փխ որ

17 BCDGHIS նոյն

18 E եհեղ BCDGI զբարկութիւն

19 BC չիք զի GԾ՝ մերոց փխ իւրոց

21 GS դատաստան

22 BDI միւսով C չիք վասն I ողորմութիւն

23 G զգջայ

24 BCDI չիք ի ABCDEFH աստաւսին

սեանն եցոյց առ մեզ. ըստ արժանահաս վրիժուցն ծանրացոյց զձեռն իւր ի վերալ մեր և դարձաւ փութապէս անցոյց զբարկութիւն իւր, զի մի՛ ի սպառ սատակեացէ դմեղ: Այլ մեք զՓարաւոնին ախտացաք զծանրասրտութիւն, և զլոյժ յիմարին լիւրոց ախտակցաց, որ երբեմն տանջեալ՝
 5 խոստովան լինի ասելով. «Մասն Աստուծոյ է այս»*. և յանցանել բարկութեան պատուհասին՝ արբեալ ամբարտաւանութեամբ ասէ. «Ո՛չ զիռեմ զտէր, և զիւրայել ո՛չ արձակեմ»**: Մինչև ուղերձեաց ի ինքն զվերջին պատուհասն՝ բնակից լինելով անգնդալին խորոցն: Բայց բարեք ասէր վառ-
 10 շուէրն, թէ մասն Աստուծոյ է այս. զի ձեռն տասն մատամբք ունի առ
 20 գործն վկատարելութիւն. որպէս և անդ ի միջոյն սկսեալ՝ ի տասն աւարտեաց զհարուածոցն զիւրաւ, և ապա արձակեաց զիւրայել:

Արդ մեք ի հոլանիլ բարկութեանն և ի բորբոքիլ հրատին և ի շարժիլ եղեռնաւոր չարեացն, անիւ ահաբեկ եղեալ՝ յոյժ զգողի հարեալ զարհուրեցաք. բայց ողորմեցաւ Աստուած, և խաւարաւ փակեաց զճանա-
 15 պարհս նոցա, և խափանեաց զընթացս արշաւանաց անօրինացն: Կարծական եղև մեզ բարին, և չմարդոյ գտաք առ շնորհակալիսն. զի զոր պարտէր ի ձեռն խրատու եղբարց մերոց ողջախոհանալ մեզ, և փութալ կանխել առ մարդարէն, և ուսանիլ ի նմանէ զկեցուցանող զխրատն, Ե՛րա-
 20 դարեցէք, ասէ, ի չարեաց ձերոց, և ուտարուք զբարիս գործել»**, և որ
 25 զհետ սոցին գան բանք. և յանձանց ուղղութենէ հաշտեցուցանել զԱստուած, և շիջուցանել զգեհննաբորբոք պատուհասն, և զբարձրացեալ ձևորն խոնարհեցուցանել ի բարկութենէ ի ներումն. նա՛ ի մոռացոնս եղև մեզ այս, և ոչ ծագեաց անգամ ի սիրտս մեր գիտութիւն նորա. այլ որ անօրինելոցն էր, անօրինէր, և որ անիրաւելոցն էր, անիրաւէր. մինչև
 . 25 ըստ օրինակի վարազացն՝ ի վերալ սրոյն մղեցաք զանձինս, զրովան-

* Ելք. Ը 19 ** Ելք. Ե. 2. *** Եսայ. Ա. 16—17

1 BCD չիք առ

3 GI զփարաւօնին S զփարաւոնի

4 DI յոյժ E յիւրոցն ABCDEFI ախտաբակաց H ախտապարաց GhԾ՝ ախտաւորաց Ծ՝ ախտակրաց

5 B յանցել

5—6 ABCDEFHI չիք բարկութեան h բարկութեան

7 AD զիւրայել GՏ չիք ի

8 BDI բանակից C բանակակից Ծ՝ բնակակից ABEF անգնդալին C յանգնդալին

8—9 GՏ վատաշուէրն

10 GHS զմիոջէ փխ ի միոջէ

11 DEF հարուածոցն HS հարուածոց A զիւրայել

12 GՏ արդ ի հասանել բարկութեանն HI հոլանել CDI բարկութեան GHS բորբոքել

13 B չիք ի GHS շարժել

14 ABCDEFI յորժամ ողորմեցաւ.

15 I ախօրինացն

16 E չիք մեզ AEP զմարթոյ F չիք առ

18 D կանխել S զկեցուցանողն DES խրատն

20—21 B չիք զաստուած և շիջուցանել

21—22 AEF ձեռնա

22 G նաև C մոռացունս

23 D չիք այս S սիրտ A այդ

24 G չիք անօրինելոցն... որ F զոր անօրինելոցն B չիք անօրինէր

դակն ի մեզ բերելով: Թուէր մեզ թէ նոքա մեղաւոր դուով՝ կրեցին զպա-
տուհասն, և մեք ըստ արդարութեան մերոյ ապրեցաք. և ոչ գոյր ի լի-
շատակ մեզ տէրունական պատուէրն՝ իմաստնացուցիչ խրատն. «Կալիլեա-
ցիքն, ասէ, զորոց արիւնսն Պիղատոս խառնեաց ընդ զոնս նոցա, համա-
5 ըիք թէ նոքա մեղաւորք էին քան զամենայն մարդիկ, ո՛չ. ալլ թէ ոչ
ապաշխարիցէք, նոյնպէս ամենեքեան կորնչիցիք»*: Իսկ մեք ըստ ամոք-
սական բանիցն, որովք նախատէր զԻսրայէլ, որք զպարզեալ զինին ըմ-
պէին, և անոյշ իւղովք փափկանային, և ի գահոյս փղոսկրեալս հանդէշէին,
և որ ալլն ևս, և ոչ ցաւէր նոցա վասն բեկմանն Յովսեփու: Բանդի խընդ-
10 րէ Ասատուած՝ զի յորժամ զոմանս տանջանաց մասնիցէ, մերձաւորքն
ընդ նոսա վշտակից լինիցին. ըստ այնմ, «Լալ ընդ լացողսն»*: Ալլ նոքա
զնորին հակառակն անէին. ի միոջէ արեւնէ էին, և ընդ զերութիւն ցե-
ղին Յովսեփու չցաւէր նոցա. վասն այնորիկ յերդ արկեալ մարգարէն՝
ամբաստան լինէր զնոցանէ: Այսպէս և ի մերումս հանդիպեցաւ:

15 Բանդի յամի չորեքհարիւրերորդի իննսներորդի Լօթներորդի թուա-
կանիս մերոյ՝ որ էր երկրորդ ամ գերութեանն մերոյ, շարժեալ միւսան-
գամ մբուր դառնութեան լի բարկութեամբ ի տանէն Պարսից՝ ահագին
ծախսօք, և եկեալ հեղաւ չրնդարձակ գաշտն Բասենոյ և Կարնոյ. և ցալ-
տուկս հեղեղատին կալաւ զչորս անկիւնս երկրին. չարեմուտս՝ մինչև ի
20 Խաղտեաց գաւառն. իսկ ի հիւսիսի՝ մինչև ի Սպեր և մինչև յամուրսն
Տալոց և Արշարունեաց. իսկ ի հարաւ ամինչև ի Տարօն և մինչև ի դա-
ւառն Հաշտենից մինչև յանառոս Խորձենոյ: Եւ զետղ առեալ զաղարեաց
աւուրս չորեքտասան, և ծովացեալ ծածկեաց զլերինս և զմացառ վայրս, և

* Ղու. ԺԳ. 4—5 ** Լուս. ԺԲ. 15

- 1 H իք Թուէր մեզ G մեղաւորք
- 2 D իք գոյր
- 3 F զտէրունական S և տերունական
- 3—4 A գաղիղեացիքն
- 4 A արեւնսն
- 5 C մաղդիկք A այլ
- 6—7 A ամոքսական (նորդված տեղ)
- 7 ABDI զիսրայէլ
- 8 AEF փղոսկրայս
- 9 G յօսեփու
- 9 10 F խնդրէք
- 10 I առաստուած G մերձաւորք
- 11 ABCEF զի փխ ընդ I նոցա փխ ընդ H նոսա H ընդ զի նոցա H նոսա CDEF էթէ լալ
- 12 DF զհակառակն HS հակառակ GHS յարեւնէ
- 12—13 H իք և ընդ զերութիւն ցեղին h և ընդ զերութիւն ցեղին GHS ցեղի
- 13 GS աշորիկ
- 14 AB ամպաստան C ապաստան
- 15 A չորեքարիւր երորդի A եւթներորդի
- 15—16 BC թվականին
- 16 B մերոց C մերս ABCDEF գերութեանն
- 18 ACDEF կարնայ B կարնա
- 18—19 ABCEFI ցալտուքս
- 19 ABCDEF երկրի I իք երկրին
- 20 I իք ի (հիւսիսի) B հիւսիս F հիւսիս G յամուրն S յամուրս
- 21—22 S գաւառն
- 22 C և մինչև AB յանդառն [B ի յանդառն] GHIS յանառոս DEFI և մինչև
F խորձենոյ H զետեղ D՝ զտեղի

կալաւ քնաւ զաշխարհս. որ ինձ թուի յանապաղ զինուոյն յայնմանէ գոլ
նմա, զոր մանուկն Երեմիա ի տեսողութեանն իւրում ոսկի բաժակաւ
մատուակեալ արքայց թագաւորաց, աղգաց, քաղաքաց, իշխանաց և զօ-
րաց նոցա. և յետ ամենեցուն արքայց տանն Սիոնակալ. ահա յայտնի կա-
5 տարումն մարդարէութեանս զիպումն: Քանզի արք. տունս Հալոյ յանա-
պաղէն յայնմանէ և արքեցաւ յարքումն Հար. արք. և թմրեալ չիմարեցաւ.
արք. մինչև զբովանդակն չինքն ընկալաւ. և աթմ անկեալ կալ ի կիցս
ամենայն ճանապարհաց մերկ և խալտատակալ, և կոխն զնա նախա-
տանօք անցաւորք ճանապարհաց: Ելեալ ի տանէ, օտարացեալ ի ծանօ-
10 թից, հեռացեալ լընտանեաց և յազգականաց, դերի և կալանաւոր ամենայն
ազգաց:

Ժամ է ինձ զմարդարէականն զայն բարբառել լսնս, եթէ «Չմնա-
ցորդսն թրթրոյն եկեր մարախն, և զմնացորդս մորեխին եկեր ջորեակն,
և զմնացորդս ջորեկին եկեր զրուին»*: Իմ են և ալնոքիկ, քանզի ի մեղ
15 կատարեցան ամենայն կանխասացիկ բանք մարդարէիցն. արդ թրթուրն
և մորեխն այն անցեալ են. իսկ ջորեակն և զրուին սոքա են՝ վասն
որոյ ճառս մեր արկեալ է: Քանզի լառաշին անգամուն՝ լորժամ ելին
Պարսիկք և ալ խուժադուժ աղգք հեթանոսաց, և մարդակոտոր սատակ-
մամբ ապականեցին գաւառս բազումս, և առ և դերի բազում առեալ իշին
20 յաշխարհն իւրեանց, աւետաւորք եղեն աղգաց և թագաւորութեանց. և
հրաւէր տուեալ նոցա՝ ասեն ըստ մարգարէին, թէ «Դադանք անապատի
եկանք կերէք զայս որ յանտառիս է»*: Եւ ի գալ միւսում ամին ժողովե-
ցան իբրև արծուիք ի վերալ կերակրոյ անհամար բազմութիւնք զօրաց
աղեղնաւորաց և սուսերամարտից. և մեծաւ խրախուսանօք ճեպ ի ճեպոյ

* Յովել Ա. 4. ** Նաթ. ՄՁ. 9.

- 1 I քնաւ կալաւ E զինուոյ
- 2 BEFH երեմիայ DI երեմիաս ABCDGHIS տեսողութեան
- 4 ABCDGHIS յետոյ GHS չիք ամենեցուն BCDI սիոնակա H չիք և h և
- 5 CI չիք մարդարէութեանս զիպումն C էարբ
- 6 H յարքեցաւ ABCDEFI արքումն CI էարբ (և) AB թմրեալ CDI էարբ (մինչև)
- 7 DI կիցս
- 8 GHS ճանապարհացն ABCDEFI չիք և
- 10 B լընթանեաց GHS լընտանեաց և ի բարեկամաց B ազգականաց
- 13 ABCDEFGH զմնացորդսն GH թրթրուն
- 13—14 I չիք ջորեակն և զմնացորդս
- 14 չիք և
- 16 BDI մարախն DGI չիք այն d այն
- 17 A ոյ փխ որոյ ADEFHI զճառս ABC զամուն փխ անգամուն DEF անգամուն
I ժամուն փխ անգամուն
- 18 I պարսիկքն C ազգ
- 19 GHS զգաւառս I չիք և առ C չիք բազում
- 20 E թագաւորաց
- 21 G չիք թէ
- 22 ABC յանդառիս E անտառիս G միւս
- 23 I զօրացն
- 24 GHԾ՝ սուսերամերկից և սուսերամարտից A ճեպ ի ճեպոյ խուսանցքում BCDEI
չիք ճեպ ի ճեպոյ

ելին լաշխարհս մեր լամսեանն սեպտեմբերի, ի տօնի սրբոյ Թադէին լա-
ւուր չորեքշաբաթու:

- Աստուծոյ մեղ պատմութիւնս ողբոց և աշխարանայ է, և զամենե-
ռեան հանդէսք պատմութեանս ի կոծ հրաւիրէ: Զի թէ նինուէացիքն ի
5 վերայ սպառնալեաց մարգարէին, և այն զի մի տնձն եմուտ ի քաղաքն,
օտարաշխարհիկ և անծանօթ լամենեցունց և առանց նշանաց, այնքան
անիւ ահարկ և եղեալ՝ մինչ զի ի թաղաւորէն սկսեալ մինչև լայն որ՝ լա-
ղօրիսն նստէր, միաւոր եղև ամենեցուն կոծ, ամենեքեան խորագողացք,
ամենեքեան արշնաղղեստք, ամենեքեան հատեալք ի կերակրոյ, և զբնու-
10 թիւնն բռնադատէին առատանալ ողբովք, նաև զեղերամայր կանայս ձայ-
նակից ինքեանց կոչէին. «Բերեա, ասէ, զղջացի Աստուած, և դարձցի
սրտմտութիւն նորա ի մէնջ»*: Մերս քանիօն առաւել ողբոց արժանի է,
որ ոչ սպառնալիք միայն, այլ պատուհաս բարկութեան հասեալ և ի
զլուխ ելեալ, և մեք չարագանեալք և կործանեալք և տեսարան աշխար-
15 հի եղեալ. զոր և առաքեալն ի վերայ սրբոցն առնու զբանս, և չար
պատմութիւն թողեալ զկնի մեր ազգաց լազգս: Քանզի քաղաքք աւե-
րեալք և տունք այրեցեալք, ապարանք հնոցացեալք, և արքունաշէն սրահք
անհինացեալք: Արք ի հրապարակս կոտորեալք, և կանայք ի տանց գե-
րի ելեալք, և կաթնասուն տղայք դբարի հարեալք, և զեղեցիկ դէմք պա-
20 տանեկաց թառամեալք: Կոյսք ի հրապարակս ի խալտառականս ան-
կեալք, և երիտասարդք առաջի ծերոց սրախողխող եղեալք. պատուական
ալիք ծերոց ընդ արիւն և ընդ ապաժոյժ եկեալք, և զիակունք նոցա թա-

* Յովնան. Գ. 9

- 1 C տօն
2 BC չորեքշաբաթի I չորեքշաբաթ
3—4 Ծ² զամենայն
4 ABCDI հանդիսատէսք EF զհանդէսք H հանդէսատէսք և հանդէսք Ծ² հան-
դիսատէսք Ծ¹ պատմութիւնս
5 C յանձն
6 E ամենեցունց
7 C այն
7—8 ABC յաղօրիս DEFI յաղօրիս G աղօրիսն
8 ACDEFI մի թատր փխ միաւոր A խորագողածք DHI խորագողացք
9 G չիք ամենեքեան առաջնաղղեստք H առաջնաղղեստ S կերակրոյ
9—10 BC զբռնութիւն փխ բռնութիւնն DGI զբռնութիւն
10—11 BC ձայնակիր
12 G չիք է
13 A այդ և (պատուհաս) A EFGH բարկութեանն
14 F չարագոնեալք I չարադոնեալ ABC կործանեալ I կործանիլ G չիք և (տե-
սարան)
15 GH S չիք և DEFI առաքեալ
16 ABCDEFGHI մերոյ C ազգս
16—17 S մեր աւերեալք
17 G այրեալք H չիք և տունք այրեցեալք և և տունք այրեալք
18 G չիք և Ծ¹ անճոռնացեալ փխ անհինացեալք F տան
19 GS և կաթնասուն I զեղեցիկք
20 D կոյս
21 B եղեալ և լեալք փխ եղեալք
21—22 G չիք սրախողխող... ծերոց
22 C ծերոցն ABFI արեւն փխ արիւն H արեւն

ւալդուր խաղացեալք: Սուրբ թշնամեացն շրացեալք, և ձեռք նոցա ի դօրուքննէ պախտեալք, աղեղանց նոցա լարք հատեալք, և նետք ի կապարճից նոցա սպառեալք, անձինք նոցա ձանձրացեալք, և սիրտք նոցա լողորմութիւն ոչ եկեալք:

- 5 Ո՛վ ողորմութեան քո Աստուած, որ աշխարհի ներքեցիք անօրինացն խորխտալ ի վերայ խաշին արօտի քո: Յիշեա՛ն զժողովուրդ քո զոր բոտացար ի սկզբանէ՝ զալստեամբ միածնի քո, և վերկեցիք արեամբ օժելոյդ: Ընդէ՛ր մերժեցիք, Աստուած, ի սպառ, բարկացար սրտմտութեամբ քո և մատնեցիք զմեզ ի ձեռս արանց անօրինաց, խառնաց և ապստամբաց: Մի լիշեր զմեզս մեր, և մի վասն մեզաց մերոց վարձույաներ զերեսս քո ի մէնջ, ալ լիշեա՛ն զձեռն քո հօր և զբազուկ քո բարձր, որով տիրէիր մեզ, և անուն քո կոչեցեալ էր ի վերայ մեր: Եւ արդ ա՛հա դու բարկացար, և մեք մեղաք, վասն այնորիկ մալորեցաք զերութեամբ ի բազում ազգս, և եղաք իբրեւ զպիղծս ամենեկեան: Հողմք մերժեցին ըզմեզ, և ոչ ոք իցէ որ կարգայցէ զանուն քո, և որ լիշեսցէ ապաստան առնել զքեզ, զի վարձուցեր զերեսս քո ի մէնջ և մատնեցիք զմեզ վասն մեղաց մերոց: Մի յաւիտեան բարկանար մեզ, և ի ժամանակի մի լիշեր զմեզս մեր:

- Ո՛հ և աւաղ աւուրն այնորիկ լուսանալոյ, զի լուսն որ յաւուրն առաջնումն անմարմին տեսակաւ ի բանէն Աստուծոյ զոյացաւ, և ի չորրորդում աւուրն ընդ մարմնոյ պարուրեալ՝ ի լուսաւորս բաժանեցաւ, իշխան տունջեան և զիշերի լինելով, և աշխարհի ճանապարհորդք յաւիտենից, մինն զմարդ ի դորժ յարուցանելով, և միւսն զազանաց համարձակութիւն տալով: Այսօր միջօրեայ աւուրն այնորիկ՝ մեզ ի խաւար փոխարկեալ զիշերացաւ, և զազանարար ողորն հեթանոսաց որք ի վաղրնջոց ի խշտիս իւրեանց մոնչէին, ըստ մարգարէին ձայնի, և լկաստուծոյ

1 B խաղացեալ

1-3 G չիք և ձեռք... սպառեալք

2 ABCFI լար

3 H չիք անձինք նոցա ձանձրացեալք և անձինք նոցա ձանձրացեալք

4 F ողորմութիւն

5 ABCDEFG ողորմութիւն

6 H զժողովուրդս

7 GS զալստեան

9-10 AB ապստամայից GS ապստամբաց

10-11 G գերես

11 A ալդ C չիք Ը՞ (հօր)

12 B չիք էր

13 B գերութիւն

14 F զպիղծս

19 I չիք և H յաւուրն այնորիկ և չիք այնորիկ B չիք այնորիկ... յաւուրն

19-20 ABDEFGL աղաջնում C յառաջնում

20-21 DFHI չորրորդում

21 S մարմնոյն G չիք ի H ի լուսաւորս բաժանեցաւ ABID ըստմանեցաւ

21-22 h ի լուսաւորս բաժանեցաւ իշխան

22 DGHIS տունջեան G և ի EF գիշերոյ

25 S չիք և ACDEFhID՝ զազանաւար

25-26 ABCDEF վաղրնջոց հետէ

26 EFGhID՝ խորհուրդս փիլ խշտիս ID՝ խանս փիլ խշտիս

հօտիցն խնդրէին կերակուր իւրեանց, ի գիշերանալ մեզ աւուրն ախորիկ՝
 ելին և տարածեցան ընդ երեսս երկրի, և դռն որս բազում և յաղեցան
 կերակրովք, և նշխարեցին տղայոց իւրեանց յամս բազումս: Արդ թէպէտ
 և յամենայն տեղիս որս բաւականապէս պատրաստեցաւ նոցա, քանզի
 5 իբրեւ դդրախտ փափկութեան լի պտղով գտաւ երկիր ուռաջի նոցա. բայց
 առաւել ի դաւառն Մանանադու ի յեառն՝ որ կոչի Սմբատալ Բերդ.
 քանզի անդ ժողովեալ էին բազմութիւն անթիւ փախստէիցն, և անաս-
 նոցն որ ոչ գոյր թիւ: Յորոց վերայ հասեալ անօրինացն տպականեցին
 դամուրս նորա, և մտեալ ի ներքս՝ սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին
 10 դամենեան:

Անդ էր տեսանել տեսութիւն ողորմելի և բազում ողբոց արժանի.
 զի զոմանս ի նոցանէ որք ի բուռն անկանէին՝ սրամահ առնէին և որք
 լառապար տեղիս անկանէին և ամբանային, նեախք խոցոտեալ սատա-
 կէին. և զբազումս ի վերայ անձաւին ելեալք մեծամեծ վիմօք զլաշարդ առ-
 15 նէին՝ որոց զիակունքն դլաթաւալ ի վերայ միմեանց շեղջեալ իբրեւ զկոշտս
 փախտահարաց՝ զառաջիկայ զձորն լնուին: Վնչ և աւաղ շատ դառն լուսոյ
 աւուրն ալնորիկ. զի քաջ արքն վառեալ զինու և սրտմտութեամբ եռա-
 ցեալք գումարէին և վատքն թալկանային, կանացիքն լիմարէին և երի-
 տասարդքն խիզախէին. այլ ելս իրացն ոչ կարէին իմանալ: Քանզի լա-
 20 մենայն կողմանց պատնէշ թշնամեացն պաշտօնալ էր զնոսա. ոչ գոյր
 անդ սէր սիրելեաց և ոչ աւաղ բարեկամաց. մատացաւ հալլր զգութ որդ-
 ւոց, և մալլր զսէր նորածին մանկանց: Որ կարէր լիշել անդ կին նորա-
 հարսն զսէր փեսայի, և ոչ զմտաւ ածէր ալլր զգնդ ցանկալի ամուսնոցն
 իւրոյ. պակասեցան երգք պաշտօնէից ի բերանոյ քանանայից, և հատան

- 1 ABDEFI հօտից BCEFI զկերակուր
- 2 C յորսս փխ որս C բազումս
- 3 B ամս
- 4 I պատրաստեցաւ
- 5 I փափկութեան
- 6 H չիք ի դաւառն h ի դաւառն GHS մանանադու ի BDEFGHI սմբատաբերդ
- 7-ABCEF անթիւք ABCdEF փախստէից I փոխանորդեցին
- 7—8 ABCDEFGHIS անասունս իմ՝ անասնոցն
- 8 G յորոյ ABDEFHI և տոպկանեցին CG և տպականեցին
- 10 ABGI դամենեան
- 12 BE ցուցանէ փխ ի նոցանէ GS որ DI արկանէին փխ անկանէին GS սպանա-
 նէին փխ առնէին D՝ առնէին
- 13 H առյապառ
- 14 GS յանձաւին վերայ H յանձաւին ի վերայ ABCE ելեալ I չիք ելեալք
- 16 E զձորն
- 17 EF վառեցան
- 18 GHS չիք զումարէին G կանայքն S կանացիք
- 18—19 S երիտասարդք
- 19 A ալլր I զեկր
- 20 I չիք թշնամեացն BD զգոյթ
- 21 BC սէր
- 22 GH չիք անդ
- 23 CDEF փառային B մտաւ ABCDEFI ամուսնոյ F ամուսնույ
- 24 AFH պակասեցին և պակասեցան H երգ GHS չիք ի բերանոյ քանանայից

ձայնք սաղմոսաց ի շրթանց սաղմոսողաց. կալաւ առ հասարակ զամենեւեան դողումն և երկիւղ: Եւ ի սաստիկ տազնապէն, բազում կանալք լղի գոլով՝ վիժեցին զմանկունս. և ալապիսօրէն գործով՝ իրրե վարմաւ որսորդաց թակարդեալ զլեռունն դօրն ամենայն՝ մինչև լքան և հատան ի զօրութենէ:

Իսկ ի գալ երեկոյին, առեալ զառ և զգերի և զկապուտ սպանկոցն, չոգան ի տեղոյն: Իսկ զկնի ելանկոյն նոցա, անդ էր տեսանել տեսութիւն ողորմելի, և քան զառաջինն ողորմագոյն և բազում ողորոց արժանի: Քանզի բազմադիմի էին օրհասք մահուն. զի սմանք յանկկոցն դեռ յոգիս կէին, և լեզուք նոցա ի ծարաւոյ ցամաքեալք, նեղ և նուրբ ձայնիւ հալցէին հալթալթանս ծարաւոյն գտանել, և ոչ ոք էր որ տալլ. իսկ կէսք չարապէս վիրաւորեալք, և ի ձայնէ պակասեալք, ուժգնակի շնչէին. և ալք ընդ փողիցն զննեալք՝ կիսամեռք գոլով, դժուարաւ խոնչէին, իսկ ոմանք ի դժուարին խոցուածոցն մարմանչեալք՝ աքսոսէին ոտիւք, և

15 եղնդամբք ձեռացն զերկիր դափր հատանէին: Բայց առ նոքօք և ա՛յլ ահագին էր տեսիլ տեսանել, որ և զքարինս անգամ և զալլ անշունչ արարածս շարժէ ի յողբս և ի հառաչանս. քանզի անօրէնքն յորժամ զգերիսն հանին ի լեռնէն, զտղայսն առեալ ի գրկաց ծնողացն՝ լերկիր ընկեցին, որովք ի բազմութենէ նոցա եռայր առհասարակ տեղի բանակի

20 նոցա: Ոմանք ի յանկկոցն զքարի հարեալ սատակէին, և կիսոցն կուշտքն պատառեալ, և փորոտիքն յերկիր հեղեալ. իսկ զկենդանեացն զկառաչ ո՛ր լսելիք տանել կարէին. քանզի որ հետիոտիւք ընթանալ կարէին, ալսր անդր լածելով զմարս իւրեանց խնդրէին, յորոց ի բարձրաձայնութենէ լալեացն՝ արձագանք լերինն զհետ հնչէին, իսկ ալք որք չև ևս էին հաս-

- 1 I ձայն B սաղմոսաց
 1—2 ABCDEFI զամենեւեան առ հասարակ
 2 AB երկեւղ G տազնապէն
 3 GS վիժէին BDEI զմանկունսն AC այսպէսօրէն S իբր CDI զվարմաւ
 4 S թակարդեալ էին S զլեռունն GHS չիք գօրն
 6 ABCd երեկոյին C չիք զառ
 7 BCEFHI ելանկոյ
 8 BDI զառաջին
 9 B բազմադիմ C անկկոց BDHI յանկկոց H յանկանկոցն
 10 ABCDEFHI և նեղ
 10—11 H չիք ձայնիւ h ձայնիւ
 11 ABCDEG ծառաւուն DI չիք և
 13 EF ալլքն I զինեալք GS կիսամեռ
 14 H չիք ի
 15 BC եղնկամբք GHS եղնդամբ BC գարր H նոքա GhS նոսա
 A ալք C ալլ ևս G չիք և (ալլ)
 16 EF չիք էր G զնոքօք և բարինս
 17 GHS շարժէին B ողբս փիւ ի յողբս G չիք ի (յողբս)
 18 EF և զտղայսն B լեռանէն DHS զտղայս BDEHI զրկացն BHI ծնողաց DE ծնո-
 ղաց C երկիր
 20 GhS չիք ի EF անկկոցն GS կիսոց B կուշտ
 21 I պատռեալ C երկիր BCDEFI որք
 22 BC կամէին փիւ կարէին C զհետիոտիւք
 23 G ածելով BCDI զմայրս
 24 B հնչէին փիւ ընչէին S ալլ ABDEFH որ

տատեալք յոտս, ի դուճան սողալով կառաչէին. իսկ որք քան զնոսա ի տխեղծ հասակին էին, ոտիւք ղերկիր հարկանէին. և ի սողալոյն պակասեալք ի ձայնս, ո՛չ կարէին արտաքս բերել զհագազն. և այսպիսի ողորմագին ձայնիւք և անհատ աղաղակաւ՝ զգառանց բերէին զմանութիւն, 5 որ զեռադեռ ի մարցն բաժանեալ՝ ի հորձիցն ելեկա սոնէին վասն անժոյժ գոյոյ բնութեանն. և անդադար ղողանջիւք վիրաւորէին զօղն, և ձանձրացուցանէին զսելիս լսողացն:

Այսոքիկ են չարաչար պատմութիւնք քո, ո՛վ լեառն. լեառն՝ ոչ բնդ որ հաճեցաւ Աստուած բնակել ի նմա, այլ լեառն արեան, կոխման 10 և կորստեան: Ո՛չ է մարթ անուանել զքեզ լեառն, այլ խորխորատ տըղմոց ի կորուստ ամենայն բնակչաց երկրի, քանզի ի քեզ դաղանք օթագայանան, և ցինք և տնդեղք արարին իւրեանց բնակութիւն. ի քեզ աղուեսունք երամակեալք, խալտացեալք, լցեալք ի կերոյ: Ո՛վ լեառն, ոչ ըստ Հերմոնի ի ցօղսյ երկնից պարարտացար ի քեզ կաթելոց, այլ ի 15 ճարպոյ և յարենէ դիականց ի քեզ կոտորելոց: Ո՛վ լեառն, ոչ ըստ սինէականին Մովսեսի առ Աստուած խօսից եղեր միջնորդ, այլ զբազում քահանայս լոցուցեր ի սաղմոսական երգոց, որք աղօթիւք միշտ խօսակիցք Աստուծոյ լինէին: Եղիա երկուցեալ ի մահուանէ, Յեզաբելայ փախըստական՝ ի Բորեք անկեալ ապրեցաւ. և սոքա ի քեզ ապաստան 20 եղեալ՝ մատնեցան ի ձեռն սրոյ, և բաժինք աղուեսուց եղին: Ո՛վ լեառն, համաձայն տեսանեմ զքեզ լերինն Դեղբուայ, լորոյ վերայ անկան ազունքն Իսրայէլի: Վասն որոյ ժամ է ինձ զառ ի Դաւթայն զառ ի նա զասացեալսն՝ ի քեզ երկրորդել: Լերինք Սմբատայ, մի՛ անկցի ի վերայ

- 1 ABEFG հաստատեալ S զուճս
- 2 ABEH տնեղծ h տխեղծ S չիք էին ABDEFI զերկերն
- 3 G չիք և
- 4 I զգառանցն
- 5 ABDI բարժանեալ F բաժանեալ էին ABCDEFI ելեկ
- 6 BCDI բնութեան ADEFI վիրաւորեն BC վիրաւորին
- 7 ABCDEFI ձանձրացուցանեն ABC լսողաց EF լսողացն
- 8 D չիք լեառն S լեառն ամուր սմբատայ DI բնդ որ ոչ
- 9 ABDFGI բնակիլ
- 10 B մարդ I մարտ
- 10—11 ABFGI տղմոյ
- 11 B չիք ի
- 11—12 G յօթագայանան
- 12 F բնակութիւնք
- 13 B աղուեսուք ABCDEFI խալտան լցեալք G խալտեալք H հալտեալ I կերակրոյ
- 14 G կաթելոց ABCDEFI կաթեցելոց
- 15 GS ճարպոց CHIS ըստ փխ բնդ
- 16 G մօտէսի
- 17—18 G խօսակից
- 18 E լինին աստուծոյ ABCD էղիա EFG եղիայ A յեզաբեղայ C հեզաբելայ DI հեզաբեղա
- 19 BD քորոր EF բորբ
- 20 G լեալ փխ եղեալ B որոյ փխ սրբոյ
- 21 DI զեղբուա
- 21—22 S ազատքն Ի՛ աղունք
- 22 BCDI առ ի դաւթայն C դաւթեանն
- 23 BCD սմպատա

ձեր անձրեւ, և մի՛ ցօղ. քանզի արեւք դուք յարենէ հաւատացելոց՝ արանց և կանանց ի ձեզ անկերոց: Այլ որ վասն լերինն այնորիկ չար համբաւ պատմութիւն էր՝ զկալ ասցէ, թէպէտ ի բազմաց սակաւ ինչ ասացի: Աստանօր ի մերս դարձուցից զո՞՞ւ բանի պատմութեանս. և կամի՞մ ըստ 5 ուժոյ իմոյ յամել ի բանս, որպէս զի ամենեցունց շարժեցից զարտասուս: Կոչեմ և զձայնարկու կանայս ընդ Երեմիայ, զի ընդ իս զողբս յարդարեացն. քանզի ոչ եթէ լիւանց և անձաւաց և անապատ տեղեաց առնեմ զպատմութիւնս, յոր սինկորք փոխուէիցն երթեալ բնակեցան:

ԺԲ

10

ՎԱՍՆ ԱՐԺԻՆՆ ԱՆՈՂՈՐՄ ԿՈՏՈՐԱԾԻՆ

Այլ քաղաքի, և քաղաքի այսպիսում, որ հոյակապ և ականաւոր էր ամենայն աշխարհաց, իբրեւ զքաղաք որ ի վերայ լերինն կայցէ. և ծով և ցամաք երկնէր և տառտանայր կրել ի սմա զգորութիւն իւր. որպէս բարձրն Եսայիաս վասն Երուսաղեմի մարդարեանայր: Արդ սա յառաջինոն՝ 15 մինչդեռ բարեացն առատութեամբն պսակեալ էր, ամենայն ինչ ըստ մտի էր սորա. և նման իմն էր նորահարսն կնոջ, որ գեղոյն վայելչութեամբ և զարդունցն պայծառութեամբ՝ ցանկալի դու ամենեցուն: Քանզի իշխանք սորա էին մարդասէրք, և դատաւորքն արդարադատք և կաշառուցն ներողք: Վաճառականք՝ և կեղեցւոյ շինողք և զարդարիչք, կրօնաւորաց օթե- 20ւանք և հանդուցիչք, և առ աղքատս ողորմածք և դարմանիչք: Ոչ գոյր խաբէութիւն ի վաճառան, և ոչ նենդութիւն ի տուրեառիկ փոփոխմունսն: Ընդ բամբասանօք էր վաշխից և տոկոսեացն շահք, և խոտեալ և անարգեալ էր ի նուէրս ընծայից պատարագ նոցա: Ամենեցուն մի նախանձ էր բարեպաշտութեան. քահանայք սորա սրբակեացք և աղօթասէրք,

- 1 DI արբիք BC յարենի
- 2 E կանանցն ABCFG բեզ փխ ձեզ A այդ
- 3 ABE պատմութիւնն I տացի փխ ասացի
- 5 ABCEFH չիբ զի DI զամենեցունց G ամենեցունցն
- 6 ABCDEF ըստ փխ ընդ h զձայնարկու լալական ABCDEFGI զողբսն
- 8 BD զպատմութեանս G յոր GHS սինկորք
- 10 BC արծին C կոտորումին
- 11 A այդ HS այլ բազարին A այսպիսում I չիբ որ ABCDEFI յականաւոր
- 12 AF լերին
- 13 EF զգորութիւնն
- 14 H եսայի h եսայաս
- 15 GIS առատութեամբ
- 16 EFH իւր փխ որ
- 17 BC չիբ զոյ
- 18 BCDI դատաւորք
- 18-19 EFGI ներողք
- 19 I չիբ վաճառականք . . . և զարդարիչք
- 20 ABCDEFI ողորմածս ABCDEFI զարմանիչս
- 21 C չիբ ի (տուրեառիկ) B սուրեառիկ փխ տուրեառիկ GS փոփոխմունս
- 22 H տոկոսացն S շահքն ABCDEFI չիբ և (անարգեալ)
- 23 BC պատարագ
- 24 B բարեպաշտութեան Gh նօրա HS նոցա HS սրբակացք

և եկեղեցական սպասու հշուք և հպատակք: Վասն որոյ վաճառականք սորա փառաւորք, և առգնողքն թագաւորք ազգաց: Եւ իբրև ակն մի պատուական լուսաղեղ պայծառութեամբ փայլէր քաղաքս մեր ի մէջ ամենայն քաղաքաց, ամեննին զեղեցիկ, բոլորովին զաղբարուն:

- 5 Բայց յորմէ հետէ մօին լեկեղեցիս մեր Անքաւացիք և Պիճոնացիք, և արդարութեան օրէնքն յանիրաւութիւն դարձաւ, և յարգի եղև արծաթսիրութիւն քան զաստուածսիրութիւն, և մամոնայ քան զԲրիստոս. յայնժամ ամենայն համեստութիւն կարգաց զառածեալ յանկարգութիւն դարձաւ: Իշխանք սորա զողակիցք եղեն զողոյց, վրիժալործք և արծաթոյ
- 10 ծառայք. զատաւորք սորա կաշառառուք և մօսն կաշառոյ զողանային զիրաւունս. զատաստան որրոց ոչ առնէին, և չիրաւունս ալրեաց ո՛չ խոնարհէին: Վաշխից և տոկոսեաց օրէնք եղան, և ցորենոյ լուղմապատկութիւն, որով երկիր պղծի և արգելու զարգանդ առ ի տալոյ զպտուղ ի ժամուիւրում առ ի կերակուր մարդկան: Որ խարէր զընկերն՝ պարծէր իմաստուն գոյ, և որ յափշտակէր՝ ասէր. Ես հղօք եմ: Զտունս անակից աղքատացն, և զսահմանս անդաստանաց նոցա յափշտակէին մեծատունքն, և չկաթէր ի լսելիս նոցա աստուածապատուէր անէծքն զրեւալքն ի ձեռն Մովսէսի ծառայի տեառն. «Անիծեալ է, ասէ, որ յափշտակէ զարտս ընկերին»*: Կամ զոր բարձրն Եսայիաս բողոք բարձեալ սաստէ այնպիսեացն.
- 20 «Վա՛յ, ասէ, այնոցիկ, որ յարեն զտուն ի տուն և անդաստան առ անդաստան մերձեցուցանեն, զի զընկերին հռնիցեն: Նա աւանիկ աղղ եղև յականջս տեառն զօրութեանց այդ ամենայն»**, և որ ի կարգին է, լռեմ խնայելով ի ձեղ: Զողոյր ի չիշատակ նոցա այդին Նաբովթայ, և Յեզա-

* Բ. Յրէկք. Իէ. 17 ** Եսայ. Ե. 8—9

1 GH հշու և հշուք I չիք (հշուք) և H հպատակ և չիք վասն որոյ S և վաճառականք

2 G օգնողք փխ առգնողք H օգնողքն S օգնողք E և Թագաւորք H չիք մի

5 ABCEFI սեբարացիք D սեբարեցիք GHԾ՝ սեբարացիք S սեբարայիք [նիշտ բերքեցուր վերականգնում է Նոբայր Ն. Բիւզաւեղացի. Հայկական բառարաններէն. ուղղութիւնք բերքեցուածոց մատենագրութեանց նախնեաց և նշանակութիւն բառից ինչ. Կոստանդնուպոլիս, 1880, էջ 89] GH պիճոնացիք I զիճոնացիք

6 I չիք և G արդարութեամբ

6—7 I արծաթսիրութիւն

7 I չիք բան GHԾ՝ զաստուածապատկութիւն փխ զաստուածսիրութիւն [G զաստուածապատկութիւն] ABCDI մամոնա GS մամոնայն

8 GH համեստութիւն ամենայն

10 C չիք սորա GS կաշառաց

11 GS և զատաստան D զգոտաստան B որոց փխ որոց

14 B չիք իւրում ABCDEFI խարէրն F զբնկիւնք

15 C չիք որ BCEFI տնանկից G գտունս աղբատաց տնանկաց I տնկակից Ծ՝ տնանկաց

16 I զսահման

17 C ոչ կաթէր փխ չկաթէր BDGHIS զրեւալք C զրեւալ

18 C մովսէսի I մովսէսի ABCDEFI արարս փխ զարտս

20 ABCDEFI տուն G առ անդաստանս

22 E չիք և

23 C Նաբովթա GS Նաբովթայ

բէլ՝ որ յափշտակեաց դալն, թէ զի՛նչ կրեաց, որ մինչև ցալսօր փող հնչէ յամենեցունց լսելիս: Բարձաւ և ի քահանայից երկիւղ և ընտրութիւն սրբութեան. նեղին և մղին մերձենալ ի սեղանն և սպասաւորեն անճառ խորհրդոյն որ հրեշտակաց է զարհուրելի, թնոյ թէ մարդկան, և դալն ի 5 ձեռն արծաթոյ և ոչ Աստուծոյ. և ի մոռացօնս եղև ստորմոտական երգն որ ասէ. «Յոռանցին այնորիկ որ ընտրեալ են արծաթով»*:

Զի՛նչ ասացից և որ առ կանայս ամրաստանութիւն է. բաւական են առ ի յեսայեալ ասացեալքն, չկարօտանան մերում բանիցս: Քանզի նա զԵրուսաղէմի կանայսն՝ իսան զարգասէր լկտութեանն այսպէս յանգիմա- 10 նէ. «Փոխանակ, ասէ, զի հպարտացան դստերք Միտլնի, և դնացին ի բարձր պարանոց»*: Նախ զարմատոյն ամենայն չարեաց բուռն հարկանէ, զամբարտաւանութենէն ասեմ. զի նա է մայր և սիրողն ամենայն չարեաց. զի ի մարդկանէ դէս գործէ, և նոցին տանջանայն յիճակակից տունէ: Արդ՝ ամենեցուն չար է աստու աշ, բայց կտրի առաւել կանանց ազգի. 15 վասն այսորիկ նոխս զնոսա դատի, և ապա ի կարգ արկեալ չիշէ դատորինսն ընդ երկիր զքարշիւն, և զգինդսն, զմատանիսն, զապարանջանսն, զքօղէսն, զմհհեանդսն և զայլն ամենայն: Տէ՛ս լսող, և զհատուցումն նոցին. «Փոխանակ, ասէ, ոսկի զարդուցն, գլխոյն կնտութիւն»***. զի ի զարդուցն մերկացուցեալ զգլուխն, զհերսն հասանէին ծաղր առնելով զնոսա: 20 «Փոխանակ ոսկի կամարացն չուան զօտի. և փոխանակ պատուական հանդերձիցն քրձաղղեաց, ասէ, լինել»****. զի լորժամ ի գերութիւն հանդերձեցան, գերիչքն դալն շնորհեցին նոցա:

Ոչ վայրապար եղև ինձ անցանել ընդ այս ամենայն. այլ զի ցուցից, թէ որպէս ըստ կարգի նոցա յանցանքն մեր, նոյնպէս ըստ նոցա պարտ

* Սաղ. կէ. 31 ** Նսալ. Գ. 16 *** Նսալ. Գ. 24 **** Նսալ. Գ. 24

- 1 H փողն
- 2 A երկեւղ
- 3 I սրբութեանց B ի մերձենալ I սեղան
- 4 C խորհրդոյն H հրեշտակացն
- 5 CDGS աստուծոյ CE մոռացունս BI երգ C երգոց
- 6 B խուռեցին
- 7 EF ամբարտաւանութենէ
- 8 GI եսայեալ I չկարօտանան G մերումս բանից B բանիս BCI չիք նա
- 9 FHI չիք վասն BC լկտութեան
- 9—10 E անգիմանէ F յանգիմանէր
- 10 EF սիռնի G սիռնի
- 12 H զանբարտաւանութենէն
- 13 G զիճակակիցս
- 15 CFHI այնորիկ ABCDEFI դնա փխ զնոսա ACDEFG անկեալ փխ արկեալ B անգեալ
- 16 EF զգինտան DGHS և զմատանիսն
- 17 H չիք զքօղէսն և զքօղենսն և զմհհեանդսն GHS և զմհհեանդսն DI զմհհեանդս
A զայդն GHIS դայլ EFI լսող
- 18 EF ոսկիազարդուցն EF կնդութիւն
- 18—19 H չիք զլխոյն... զարդուցն և զլխոյն կնտութիւն զի ի զարդուցն
- 19 ABCDEFHI զգլուխսն
- 20 ABCDEFGHI և փոխանակ
- 21 ACDEF քրձաղղաց B քրձաղղան GHS չիք յորժամ
- 23 CD վայրապար է գեւ ինձ [D եւ] I է փխ եղև BC անցեալ
- 24 DI չիք նոցա H յանցանք H նոցա նոյնպէս պարտ էր

էր և խրատ ընդունել մեզ, և առաւել ևս: Զի թէ նոքա առանց օրինակի զայն կրեցին, մերս քանի՞ն առաւել պատժոց արժանի չիցեն՝ լնտ զնոսա մեզ օրինակ ունելոյ, և Դրիստոսի խրատուն՝ որ աղաղակէ և սուէ. «Թէ ոչ առաւելուցու արդարութիւն ձեր աւելի քան զդպրացն և զփարիսեց-
 5 ւոցն, ոչ մտանէք յարքայութիւնն երկնից»*: Եւ մեք ոչ յարդարութիւնն և եթ, այլ և ի մեղսն առաւել գտանիմք, և զո՞ր ներել թողութեան ունիցիմք:

Արդ տևն զդիւրակշիռ և զգէպ հատուցմունսն: Ելին Պարսիկք ի վե-
 10 րայ Երուսաղէմի, ելին և ի վերայ մեր. աւերեցաւ Երուսաղէմ, աւերե-
 ցան և քաղաքք մեր: Մտին հեթանոսք ի տաճարն սուրբ, և յաւարի
 տարան զգարդարանս նորա, և պղծեցին զտաճարն սուրբ. մտին և յեկե-
 ղեցիս մեր, և համարձակեցան յանմտանելիսն, և պղծեցին պիղծ գարշա-
 պարօք զսրբութիւնս նորա. և կապուտ կողոպուտ արարին զգարդս նորա:
 15 Զապրեաց եղև տաճարն սուրբ. այլեցան և ի մեզ փոխանակ միոյ տան՝
 և զմերոյս ո՞վ բերէ զհամար: Փա՛մ է ինձ ի դաւթական բանսն ելանել,
 և նորին ձայնիւ զմերս յօրինել զողբս. «Ընդէ՛ր տէր կացեր ի հեռաստա-
 նէ, և անտես արարեր զմեզ ի նեղութեան մերում»*, յանօրինել անիրա-
 ւին ի սրբութիւնս քո, և ի պարծիլ ատեցողացն զքեզ ի մէջ տօնից
 20 քոց. զի ահա մտին հեթանոսք ի ժառանգութիւն քո, և պղծեցին զտա-
 ճար սուրբ քո. այլեցին ի հուր զսրբութիւնս քո, և յերկիր խոնարհեցու-
 ցին զփառս եկեղեցւոյ քո. հեղին զարիւնս ծառայից քոց որպէս ջուր, ո՛չ
 որպէս յայնժամ՝ շուրջ զԵրուսաղէմաւ միայն, այլ՝ թէ ամենայն երկիրս
 լցաւ արեամբ սպանելոցն. իսկ զթաղելոց նոցա զհաշիւ և ի միտս ան-
 25 զամ ո՞ր բերէր:

* Մատ. ե. 20 ** Սաղ. (Ժ). 1

- 2 E պատժոյ
 3 BCI օրինակ մեզ GH ետ ABCEFI ունելով GH առելով փխ ունելոյ
 4—5 DI զհարիսեցւոց
 5 BCDI յարքայութիւն B յարդարութիւն C արդարութիւն G արդարութիւնն
 6 A աղ BDI չիք և (ի մեղսն) ABCDE թողութեան
 8 B հատուցմանսն I պարսիկքն ABCH չիք և h և
 9—10 GHS և աւերեցան
 10 GHS չիք և H քաղաք
 11 B զգարդարանսն
 11—12 B չիք և (յեկեղեցիս) C եկեղեցիս
 13 CI գարդս F զգարդարս
 14 EF չիք և BD մերոյ փխ միոյ
 15 C անհամարոյ փխ առանց համարոյ
 16 B ի մերոյս փխ զմերոյս F համար բերէ
 17 EFG ձայնիւն H յողբս
 18—19 ABCDEFHI յանիրաւիլ անօրինին
 19 BC պղծել փխ պարծիլ D պարծել
 21 FEI զսրբութիւն
 22 I հօր փխ եկեղեցւոյ I քոյ A զարեւս B զարեւս
 23 A աղ I չիք թէ CDF երկիր I աշխարհ փխ երկիր
 24 EF լցան I թաղելոց

Բայց զբաղաբիս մերոյ զբաղմադիմի և զանհնարին չարիս ընդ զորով ո՞վ կարիցէ արկանել, զի որպէս գրեալ է վասն սողոմայեցւոցն, թէ «Արեգակն ծագեաց ի յերկիր, և աէր տեղաց ի Սողոմ հօր և ծծամբ, և այրեաց զնա»*, նոյնպէսն ալ և աստ ի ծայկի արեւուն յերկիր՝ հասին ի 5 վերայ անօրինացն ժողովք իբրեւ շունք քաղցեալք, և շրջապատեցին զքաղաքն, և մօտին իբրեւ հնձողք ոճոյ աղաբակի, և սուր առն ի վերայ եղեալ հնձեցին մինչև անջատեցաւ ի կենդանոյ քաղաքս: Իսկ զփախուցեալսն ի տունս կամ յեկեղեցիս՝ հօր հարեալ այլեցին անողորմաբար, բարեգործութիւնս զիրոն կարծելով, որպէս կանխաւ Փրկիչն առէր. թեկեացէ ժամա- 10 նակ, զի ամենայն որ սպանանիցէ դձեզ, համարիցի պաշտօն մատուցանել Աստուծոյ»**, և զպատճառն ինքն լալտ առնէ. «Եւ զայն արասցեն ընդ ձեզ վասն անուան իմոյ, զի ոչ ծանեան զիս»***:

Նաեւ յօդոյ ձեւնառութիւնս եղև կարծանական աւտրն. զի հողմ ում- 15 զընակի շնչեցեալ՝ բորբոք արկանէր հրատին, մինչև ծովսն ծառացեալ յերկինս հասանէր, և ցնցուղք լուսոյ հրատին՝ յաղթէր ճառագայթից արեգականն: Անդանօր էր տեսանել տեսիլ ողորմադիւն և զարհուրական յոյժ. զի ամենայն քաղաքն լի էր զիտկամբք անկեկոյցն, վաճառոյ փողոցք և նրբափողոցք և ընդարձակ սրահք: Իսկ զայլեցեկոյցն ո՞վ կարիցէ բերել զհամար. քանզի որք ի սրոյ շողալոյն փախտական եղեալ՝ ի տունս 20 ուրեք ի թաքստի եղեն, ամենեքեան նոքա հրալրեացք եղեն: Իսկ զքահանայսն, զորս յեկեղեցիս ըմբռնեցին՝ հրով ծախեցին. և զորս արտաքոյ՝ զոմանս սպանեալ, և զմեծամեծ խոզեանն եղեալ ի զիրկան առ ի նախա-

* ՄԳԳ. ԺԹ. 23—24 ** Յովն. ԺԶ. 2 *** Յովն. ԺԵ. 21

1 G չարիսն

2 E կարէ ACEH սողովմայեցւոցն I սողոմայեցւոցն

3 I արեն փխ արեգակն EFGHIS չիր ի (յերկիր) BCD յերկրի CI տեղեաց
E սողովմ

4 EF արեւոյն

5 BDI իբրեւ մօտին

6 G զհնձողք DEFI հնձողք BCI աղաբակին E տուրն

7 H կենդանոյն BC քաղաքիս I փախուցեալսն

8 C եկեղեցիս C վառեալ փխ հարեալ

9 BC զործելով փխ կարծելով ABDI առէ

11 GHIS զպատճառն

12 B չիր ձեզ

13 S օդոյ H կործական և կործանական

14 C մինչ զի փխ մինչև I և փխ մինչև

14—15 ABCDEHI մինչև յերկինս և չիր մինչև (յերկինս)

15 H երանէր և հասանէր I ճառագայթին

15—16 I արեգական

16 DEFI անտանօր

17 EF զիտկամք GHIS վաճառափողոցք

18 D բնդարձակ B զայլեցեկոց E դայբայեկոցն ABCD բերիցէ փխ կարիցէ բերել

19 S շողալոյ

20 S թաղստի

20—21 BC քահանայս

21 BCFI զոր I եկեղեցիս E այլեցին փխ ծախեցին

22 B չիր և զմեծամեծ խոզեանն եղեալ E խոզեան

ախնա մեղ, և լայպն կատականաց տեսողացն, իսկ ղթիւ քահանայիցն, որք ի սուր և ի հուր վախճանեցան՝ դտաք աւելի քան դհարիւր լիսուն, որք վիճակի տեարք էին և եկեղեցւոյ, բայց ղեկամտիցն, և որք լամենտին աշխարհաց անդր հանդիպեցան, զնոցա ո՛վ կարէ բերել զհամար:

5 Այսոքիկ են չարաչար պատմութիւնք քո, ո՛վ քաղաք Երջանիկ և Կրանիկ, լղիսպեալ, տկանաւոր ի մէջ աշխարհաց: Այժմ ամբարձ զսլս քո, և տե՛ս զորդիս քո վարատեալս ի գերութիւն, զտղալս քո տնոդորմտար հարեալս զքարի, գերիտառարդս քո ալքեցեալս ի հրոյ: Մեծահարկի և փառաւոր ծերք անկեալք ի հրապարակի. հովաստն և բարեկե-

10 ցիք կոյսք և կանալք՝ անկեալք ի խալտառականս, և հետի ոտիւք վաբեալք ի գերութիւն: Առ մեղ կատարեցան դաւթական ողբոյն Երդք. «Մատնեաց, ասէն, ի գերութիւն զգորութիւնս նոցա, և զգիւղս նոցա ի ձեռս թշնամեաց նոցա*» և որ ի կարդին է. բայց Բրիտտոս լամէ զգարթնուլն, և ոչ որպէս լայնժամ:

15 Այլ որ վասն Արծինն տիրական պատմութիւնս ատանոր զկայ առցէ. զի մեք զամենայն անցս չարեայն ոչ կարացաք ընդ դրով արկանել, ալլ զթողեալն ի մէնջ՝ լաւերակացն ուսանի խնդրոյն: Այսոքիկ երկուց էր տեղեաց՝ լիւրինն և քաղաքիս զոգորմելի պատմութիւնս. զոր աչօք մերովք տեսաք և ընդ փորձ չարեացն անցաք, զայն միայն զրեցաք. իսկ

20 զալլ զաւառաց և զքաղաքաց զանցս աղետից, ո՛լր միտք բաւեն: Այնոքիկ երկայն բանի պիտոյ են և ժամանակի. մեք զմերս ըստ կարի մերում համառօտեցաք:

* Սաղ. Էէ. 61

- 1 GHS ալպն
- 2 I սուրս
- 3 B չիք և (եկեղեցւոյ) EF եկամտիցն
- 5 ABCDEFHI չիք և h և
- 6 BCDEFI չիք ալմմ
- 8 H ի քարի և զքարի
- 9 BCI անկեալ I հրապարակս
- 10 BCDI անկեալ B խալտառական
- 10—11 I վարեալ
- 12 BCEFGI ասէ DI զգորութիւն F գորութիւնս ABD զգեղս CH զգեղս EFGS զգեղս
- 13—14 BCDI ի գարթնուլն
- 15 A ալլ
- 16 ABCDEFHI չիք զի Gh քանդի
- 17 A ալլ F զթողեալ H չիք երկուց և երկուց I բայց փիս երկուց
- 18 S էր տեղեաց C տեղեացս GS քաղաքի GS ողորմելի
- 20 A զալլ GHS զաւառաց F քաղաքաց H ուր փիս ոլր I որ
- 21 ABC պիտոս F պիտոյ Gh² պիտանանայ ABCDEFGHS չիք են D զմեր GS զմերն
- 22 DI համառօտեցուք

ԺԳ

ՅԱՂԱԳՍ ՄԵՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ՈՐ ԵՂԵԻ Ի ՊԱՇՏԻՆ ԲԱՍԵՆՈՅ, ՅՈՐՈՒՄ ՊԱՐՏԵՅԱՆ ՀՈՌՈՒՄ

Մարդարէն Եսայիաս՝ յորժամ զեղիպտացոցն տերանաց մարգա-
 5 թէանայր, դայտսիկ ասէր, թէ «Յիմարեցան իշխանք Տալանու, որ էին
 իմաստուն խորհրդականք լազաւորին»*: որ և այս մեզ հանդիպեցաւ:
 Քանզի հեծելազօրքն Հոռոմոց ոչ սակաւք էին յարեկս պահապանք աշ-
 խարհին, որ մինչև ցվաթսուն հազար ասեն եթէ էր թիւ բանակին. որոց
 զլիաւորք էին Կամենաս՝ որ թարգմանի կրակ, որ տնէր զիշխանութիւն
 10 տանն Հայոց՝ և Ահարոն՝ որդի Բուղարին, որ տնէր զկողմն Վասպուրա-
 կանի, և Գրիգոր՝ Հայոց հզօր իշխանն, որ տնէր զպատիւ մագիստրոսու-
 թեան: Եւ քանզի զիրք ասեն եթէ՝ բազմիշխանութիւն ամբոխեալ է և
 անյարմարական և մերձ ի լուծումն. որ և սոցա հանդիպեցաւ: Զոր
 պարտ էր միահաղոյն միաբանութեամբ զյաղթօղն ի պատերազմի զտէր
 15 Աստուած կարդալ լօզնականութիւն, որպէս օրէն էր առաջին յաղթողացն.
 «Քանզի ո՛չ թէ իւրով զօրութեամբ զօրանալ հզօրն, այլ տէր քաղէ զզօ-
 րութիւն հակառակամարտին»*: Իսկ նոքա ոչ այսպէս խորհեցան. այլ որ
 անօրինակոցն էր ի նոսա՝ անօրինէր. և կարծէին մարդկօրէն հնարագի-
 ւութեամբ զորքօք ահագին հրատին շիջուցանել: Վասն որոյ ի ծուփս
 20 անկեալ, միոյ միոյ բանից ոչ հաւանէին. քանզի երարձ Աստուած զի-
 մաստութիւն ի խորհրդոց նոցա վասն շինդրելոյ նոցա զնա: Եւ այս ի
 գործոցն յայտնի է, զի զէկպարիտն հայցէին գալ ի լօզնականութիւն,
 զՍաւուղայն ախտացեալք առ վհուկն ընթացեալք. կամ որպէս Հրեայքն,

* Եսայ. ԺԹ. 11 ** Ա. Թագ. Բ. 9—10

2 Տ մեծի պատերազմին GHS ի մեծ [h չիք մեծ] C բասենույ

3 BC հոռոմ

4 BCDI Եսայի H յորում ժամանակի փխ յորժամ h յորժամ BC զեղիպտացն GԾ՝
 զեղիպտական ABCFHI աւարանացն GhԾ՝ աւարացն

5 BCDI տայանոյ

6 C իմաստունք

7 ABGHS հեծելազօրք ABDEFH հոռոմ C հոռոմ A յաբեհալս

9 Տ զլիաւորքն D թարգմանի

10 H որդին A բուլխարին BCDEFHI բուխարին ABDEF զկողմ

11 HS չիք հզօր G իշխան հզօր

11—12 ABCDEFH մագիստրոսութեան 1 մագիստրոսութեան

12 AF բազում իշխանութիւնն B բազում իշխանութեան C բազմիշխանութեան
 DEI բազում իշխանութիւն H բազում իշխանութեամբ h բազմիշխա-
 նութիւն

13 H հանդիպեցաւ սոցա

14 BCDI միահաղոյն B և զյաղթօղն F զյաղթօղ H զյաղթողն

16 BGՏ եթէ A այդ

17 GHS այնպէս A այդ

18 Տ անօրինելոց

22 DI գործոց ABCDEFGI զիկարիտ H չիք գալ h դալ DGHՏ չիք ի D յօգնու-
 թիւն

23 BC սաւուղայն GS ախտացեալ

որ բարձեալ ի վերայ ուղտուցն զգանձս իւրեանց՝ տանէին առ ազգ մի, որ ոչ գոյր ի նոսա լոյս օգնականի: Եւ զայն ո՛չ ածին ի լիշատակ զԴաւթայն որ առ մահէն բլուրն, որ մեծաւ խորիւտանօք նախատէր զԻսրայէլ. որոյ պարսաքար մի միայն բաւական եղև առ ի զիւելապա-

5 տակ ուղղոյն նորա ջարդել. կամ զՆովկիւսին՝ որ աղօթիւք միայն զհարիւրութսուն հազարսն լԱսորոց ի ձեռն հրեշտակին՝ անհրեղիթ սրովն իրկիր յորսայսեաց:

Արդ՝ եկն Լիպարիտն բազում աղաչանօք և գանձուց առատատուր պարգեօք, և ոչինչ վճարեցաւ այնու. քանզի և ինքեանք իսկ չէին միա-

10 բան առ միմեանս: Վասն որոյ ի խմբել պատերազմին, որդի Բուղարին իւրախովքն ի թիկունս դարձեալ՝ համարձակութիւն տալը թշնամեացն. որք մեծածայն աղաղակաւ զմիմեանս յորդորէին, և ի մէջ փակեալ զԼիպարիտն իւրով քաջ արամբքն զոմանս սպանանէին, և զերկվարի նորա զջիւսն հատեալ սուսերաւ՝ զինքն ձերբակալ առնէին: Զոր տեսեալ ալ

15 զօրացն՝ ի փախուստ դառնալին. որոց զհետ մտեալ թշնամեացն, անչափ կոտորածս առնէին, զոմանս սրով, և զբազումս՝ վասն զի զիշերացաւ ժամն, ի գահից և ի քարանձաւաց զահալէժ առնէին. և մնացեալքն մերկ կողոպուտ հետիոտիք ուր կարէին՝ ապրեցան: Իսկ թշնամիքն լցեալ աւարաւ առաւել քան զառաւել, յարախ լինէին. իսկ մերքս վալիւք և ող-

20 բովք լիւ եւ լայնմ օրէ և ալսր՝ իբրև շունք զիշախանձք, կամ իբրև գալլք արաբացիք՝ ոչ լագեցան երբէք արեամբ քրիստոնէից, մինչև սպանեցին և բարձին ի միջոյ: Եւ եղև երկիրս ամենայն իբրև անդաստան հասեալ ի հունձս, զորոյ զհետ հնձողացն ընթանան որ զորայն բառնան,

1 ABCDEFGHՏ չիք ի վերայ ABCDEHIՏ ուղտուց

2 BCI նոցա փխ ի նոսա D չիք ի նոսա DEI ածէին HԾ² գիտէին փխ ածէին և ածին ABDFIԾ² չիք ի

4 A զիսրայէլ B պարսաքարի

4—5 F խելալատակ

5 BCDEFGHՏ օւլգոյ ABCDEFI քարգեալ A զեղեկիւրն

6 FH յառաջ

7 B երկիր I յորսս այսեաց

8 B աղաչօք

9 G պարգեօքն

9—10 GS միաբանք

11 ABCEFH իւրախովքն

12 e առեալ փխ փակեալ

12 13 ABCDEFHI զլիւալին և զլիպարտն

13 S իւրովք GIS արամբք

14 B ձեռքակեալ

14—16 I չիք զոր... առնէին

15—16 H աշնչափ

16 ABCDH կոտորուածս

17 DI դահոյից S քարանցաւաց Fh քարալէժ

18 C լցեալք

20 F ալսնմ C զիշերախանձք H չիք կամ

21 I գալլ

22 B անդաստան

23 G խունձ B զոր H չիք որ զորայն բառնան և որ զորայն բառնան

և ապա զհասկաքաղն և զխողանն միայն թողուցուն յարօտ երէոց: Արդ լետ պատերազմին լաղթութեան, առեալ զառ և զղերի՝ մտին յաշխարհն իւրեանց, և անչափ աւարաւն լցին զերկիրն ամենայն. իսկ զիշխանն Վրաց տարեալ ետուն ցխալիփայն իբրեւ զմեծ ինչ և քան զամենայն զերին հաճելի նմա. զոր առեալ և ընկալեալ ի շնորհակալիս, և մեծաւ պարգեօք արձակեաց խաղաղութեամբ յաշխարհն իւր: Այս աստ մինչեցայս վայր:

ԺԴ

ԹԻ ՈՐՉԱՓ ԵՂԵԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՊԵՏՐՈՍԻ ՄՆԱԼ Ի
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, ԿԱՄ ՈՐՊԷՍ ԳԱՐՁՆ

10

Թագաւորին տեսեալ զնա՝ բաղում պատուով և մեծարանօք ընկալաւ, և առատ ոռճկօք հրամայեաց պաշտել զնա. բայց առ իւր պահեաց զնա ամս երկու, քանզի կասկածէր թողուլ ի Հայս՝ թէ երթեալ ապստամբեցուցանէ զԱնի: Իսկ Ատոմ որդին Սենեքերիմալ առեալ զնա յերաշխիս, 15 ած ի քաղաքն իւր ի Սեբաստուպօլիս. և տուեալ նմա տեղի բնակութեան զհանդիստ սրբոյ Նշանին, զոր իւր շինեալ էր բազմաշարդար զարդարանօքն և մեծապայծառ վաթիւնութեամբ, յորում տեղւոջ կեցեալ ամս երկուս, փոխեցաւ ի Քրիստոս: Նւ կացուցանեն ի տեղի նորա զՍաչիկ զնորին քեռորդի, որ զձերնադրութիւն հայրապետութեանն վաղնջուց ըն- 20 կալեալ էր: Զոր իբրեւ լուաւ թաղաւորն՝ առաքեաց խնդրակս, և տարաւ զնա առ իւր և զզանձս՝ զոր և գտին թէ անդ և թէ ի Հայս. քանզի յոյժ գանձուց սիրող էր Պետրոս, որ և բազումք վասն աջնր եպերէին զնա: Իսկ լետ երից ամաց արձակեցաւ տէր Սաչիկ ի թագաւորանիստ քաղաքէն, և եկեալ ի սահմանս Երկրորդ Հայոց՝ ի գաւառն որ կոչի 25 Տարնտալ, անդ դադարեաց. քանզի անդ հրամայեցին նմա տեղի բնակութեան:

- 1 AC հասկաքաղն EF հասկաքաղ G հասկաղն I հաստաքաղն D էրէոց I էրէոցն
2 C յաղթութեանն
3 H այնչափ BCDGI իշխանն
4 C ցխալիփայն
5 h հաճեալ ի նա C չիր ի
6 A յաշխարհ I յաշխարհէն
10 AD կոստանտնուպօլիս E որպիսի B գարձան C դարձաւ
11 G Թագաւորն G պատուօք
11—12 B ընկաւ փխ ընկալաւ
12 F ըռճկօք
13—14 A ապստամպեցուցանէ
14 ABDEG որդի I որդ D սենեքերիմա CF երաշխիս G յերաշխի
16—17 C զարդարանօք
19 BCDI հայրապետութեան ABDEF վաղընջուց C ի վաղընջուց
21 E չիր զնա B իւր գանձս G զզանձսն I եթէ փխ և թէ B հայրս փխ հայո
22 GHՏ գանձուց սիրող էր DEFI սիրող G չիր և H այն և այնր
25 AEFHS տարընտայ BCDI տարընդա
25—26 B բնակութեանն

Իսկ ժամանակ յամելոյ նորա ի Կոստանդնուպօլիս՝ այս է պատ-
ճառն, ընդ հարկիւ կամէին արկանել զնա. իսկ նա ոչ տոնա յանձն, թէ
զոր մինչև չիմ ժամանակն չէ լեալ՝ և ոչ ևս հաւանիմ: Եւ տալա ի հարց
և ի փորձ արկեալ, և սպառնալիս ևս յաւելիին եթէ ոչ ելանիցես աստի,
5 եթէ ոչ զհրամայեալսն ի մէնջ յանձն տոնուցուս. իսկ երանելի անձն
այն և մեծի Լուսաւորչին մերոյ փոխանորդն՝ ոչ ինչ զանգիտեալ ի նո-
ցա բանիցն, ալ ի նոյն և ի նմին եկաց հաստատուն: Յեա այսորիկ
արք երկու, մինն իշխան և միւսն վանական ի Հոռոմոց, յառաջ կացեալ,
եթէ վասն նախանձ արկանելոյ նմա եթէ ճշմարտիւ, ոչ գիտեմ, խնդրե-
10 ցին զվերակացութիւն եկեղեցւոյ և հատուցանել զհարկն. որ և երկոքեանն
չարամահ ստատեկցան: Ասլա ի զեղջ եկեալ արձակեաց զնա առանց հար-
կի, տուեալ նմա գրով և ոսկի մատանեալ զոր ի Հայս իւրեանց տեղիք
էին, և երկու վանս ի Տարնտայ:

ԺԵ

15

ԹԷ ՈՐՊԷՍ ԱՆՀՆԱՐԻՆ ՀԱՐԱԻ ՔԱՂԱՔՆ ՅՂՓԱՅԵԱԼ,
ՈՐ ԿՈԶԻ ԿԱՐՍ

Քաղաքս այս ի բազում ժամանակաց հետէ չէր զփորձ չարեաց
առեալ. վասն որոյ յանհոգս և յանկասկածի կէին, հարստացեալք բազում
ընչեղութեամբ ի ծովէ և ի ցամաքէ ամբարեալ: Արդ ի գալ մեծի յայտ-
20 նութեան տեսնն մերոյ, ի գիշերին՝ յորում ուրախական ձայնիւ դասք
քահանայից հանդերձ բազմամբոյս ժողովրդովքն զպաշտօն աւուրն կատա-
րէին, յանկարծակի ի վերայ հասին զօրք անօրինացն: Եւ քանդի առանց
գիշերադիտաց էր քաղաքն, մտեալ ի ներքո, սուր ի վերայ առն եղեալ,
անողորմ կոտորեցին զամենեւին, որ յոյժ ողբոց արժանի է պատմու-
25 թիւնս: Քանդի օրէն է քաղաքաց ի տէրունական տօնան բազում զարդա-
րանօք վայելչանալ արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց ըստ ուժոյ և

1 A կոստանտնուպօլիս D կոստանտնուպօլիս

2 B հարիւ D վասն զի ընդ հարկիւ C անցն

3 ABCEH չիք մինչև և մինչև CG իմ

4 S թէ

5 ABDFHIS զհրամայեալ E զհամայեալս

6 C չիք այն

7 A այդ

8 CF Բ մարդ փիս արք երկու S մին C հոռոմոց

11 D չիք զնա

13 BCDI տարնտա EFGH տարընտայ

15 B անհնարինք

16 BCDI կտար

20 G գիշերի I ամենայն փիս յորում

21 DI ժողովրդօրն

22 BC չիք հասին DI զօրքն [D լուսաճցրում ցան ազգին] և չիք առանց

22 23 EFH քանդի առանց գիշերադիտաց ոչ կայր ի քաղաքն [E գիշերադիտաց]

23 DI ներս ABCDEFI սուր առն ի վերայ եղեալ [I տուր]

24 AG զամենեւեան

26 AF կանաց

- ըստ կարողութեան, ըստ նմանութեան գարնանաբեր, ծաղկանոցաց: Որ
և զսոսա ախպէս գտեալ, լանկարծակի վալիւք և ոլրովք լի եղև քաղաքն:
2 քահանայսն ի պաշտամանցն լոնցուցին, և զաղմոսաւացսն ի սաղմո-
սական երգոցն. հատաւ երգ օրհնութեան ի բերանոյ յպրաց և տղայոց:
5 Անդանօր էր տեսանել տեսութիւն ողորմագին որ զքարինս և զանշունչ
արարածս անգամ շարժէր յողբս հառաչանաց, թո՛ղ թէ զգայունս և ըզ-
կենդանիս: Մեծահարկի և պատուական վաճառականք չարաչար մահուամբ
սպանեալք. երիտասարդք և ըմբշամարտք ի փողոցսն սրակոտորք. պա-
տուական ալիք ծերոցն արինաշաղախ առ նոքօք անկեալք. և ախպիսօ-
10 ընց գործովք սպառեցաւ քաղաքն լարանց. և թէ ոք ժամանեաց լամուրն
եկանել որ ի վերայ քաղաքին կայ, նա միայն ապրեցաւ: Եւ մնացեալ
զօրն ողջոյն ի տեղւոյն խիլ արկեալ բրեցին քոռնսն, և ապա հուր հա-
րեալ ալրեցին զքաղաքն, և ինքեանք առեալ զգերի և զկապուտ քաղա-
քին գնացին յաշխարհն իւրեանց:

15

ԺԶ

ՎԱՍՆ ԳԱՆՈՅՆ ՍՈՒՆԱՆՈՅ

- Զկնի ախր պատմութեանս, ի գալ տարւոյն էր թուականիս մերոյ
ամբ հինգհարիւր երեք: Ի նոյն ամիսն և ի նոյն քանիս ամսոյն, ուր զա-
ռաչին աշխարհս գերի տարան, զԱրծն ալրեցին, և զայլ քաղաքս և զա-
ւանս, խաղաց գաղանն մահաշունչ արիւնարբու և մարդախոռոչն Սուլտան
20 անհամար զօրօք, փղօք, և կառօք և երիվարօք, կանամբք և որդւովք, և
բազում պատրաստութեամբ: Զանց արարեալ զԱրճիշաւ և զԲերկրաւ՝
եկեալ բանակեցաւ շուրջ զքաղաքան, որ կոչի Մանազկերտ, ի գաւառն
Ապահունեաց, և կալաւ բովանդակ զընդարձակ փայլս դաշտացն: Եւ ար-
25 ձակեաց ասպատակս յերեսին կողմանս աշխարհիս, ի հիւսիս՝ մինչև

1 B գառնանաբեր B ծաղկանոց

3 BCEG պաշտամանց BCDI զաղմոսաւացն

4 BCDI երգոց H հատան CG երգք BC անութեան փ օրհնութեան

5 DEFG անտանօր DI ողորմելի փա ողորմագին B գբբ

6 BCDFGHI զգայունս

7 GbS քանդի մեծահարկի H վաճառանք

8 CD սպանանեալք BD ըմբշամարտիք I ըմբշամարտիք

9 B արիւնաշաղախ C արիւնաշաղախք

9-10 ABCD ախպէսօրէն

10 ABCDEFI գործով h յարեանց ABCDEH եթէ փի և թէ h և թէ

11 H չիք վերայ h վերա

12 E զողջոյն

12-13 BC վառեալ փա հարեալ

17 C թվինս D թվականիս G թուիս

18 DGIS ամիս

19 I աշխարհ ABCDEFGHI և գաիծն ABCDF քաղաք

20 BC արիւնարբոյ B մարդախոռոչն ABCEFGH սուլտան H չիք սուլտան

21 HS և կառօք

22 ABCDEFH պատրաստութեամբ ABCDH! զբերկրով

23 G բնակեցաւ

24 I սպախունեաց AB բաւընդակ C վայրս

25 B յերես CI յերիս GS աշխարհին ABF հիւստի CEGH հիւստի D հիւստի I հիւստի

յամուրն Ափխազաց և մինչև ի լեառն որ կոչի Պարխար և մինչև ցատորոտն Կովկասու. և յարևմուտս՝ մինչև յանտառսն Ճանեթոյ, իսկ ի հարաւ մինչև ցՍիմն կոչեցեալ լեառն. և բովանդակ կալեալ զաշխարհս իբրև հնձողք ոճոյ ագարակի:

- 5 Արդ զայնմ ժամու զշարինս՝ զոր նոքա աշխարհիս հասուցին, ո՛վ կարէ ընդ՝ դրով արկանել, կամ ո՛յր միտք բաւեն ի համար ածել. զի ամենայն աշխարհս լի էր դիակամքք, շէնք և անշէնք, ճանապարհք և անապատ տեղիք, քարանձաւք և առապարք, անտառախիտ մալրիք, և ափափալ վայրք՝ և յամենայն շինանիստ տեղիս հուր հարեալ ապակա-
- 10 նեցին զտունս և զեկեղեցիս, որոյ բոց հրատին առաւել բարձրանալոյ քան զհնոցին Բաբելոնի. և այսպիսի ձեռնարկութեամբ ապականեցին զաշխարհս ամենայն, ո՛չ միանգամ, այլ երիցս անգամ մի ի միոյ վերալ դարձ արարեալ՝ մինչև առհասարակ հստաւ երկիրս ի բնակչաց, և բարձաւ կառաչ անասնոց:
- 15 Զայս արարուած տեսեալ՝ սուգ առ և կործանեցաւ երկիր, վասն զի կործանեցան բնակիչք նորա. բարձաւ ուրախութիւն լերեսաց ամենայն երկրի. յամենայն տեղիս ողբք և հառաչանք. ամենայն ուրեք կոծ և լալականաց հանդէսք. ոչ ուրեք քահանայից երգք. ոչ ուրեք լսի փառաբանութիւն Աստուծոյ: Ոչ ուրեք բանին զիրք առ ի խրատ և ի մխիթար-
- 20 ութիւն լսողաց. վասն զի ընթերցողքն սրամահք ի հրապարակս, և ինքեանք ալրեցեալք և աճիւնացեալք: Ոչ ուրեք լսի ձայն հարսանեաց, և ոչ աւետիք նորածին մանկանց. ոչ նստին ծերք աթոռով ի հրապարակի, և ո՛չ խաղան մանկունք առաջի նոցա. ոչ երամառան անդեալք ի յարօտս, և ոչ խալտան գառինք ի մարգս: Ո՛չ լնու հնձող որայիւ զգիրկս,
- 25 և ոչ լսէ բարեբաւնութիւն յանցաւորաց. ոչ լնուն կալք ցորենով. և ոչ զե-

1 ABCDEFHI յամուրս AE ափխազաց AF լեառնն DԾ՝ ցառն փխ լեառն:

2 H կովկասայ ABCDEF յանդառսն GHS յանտառն

3 G ցսիմ I զաշխարհ

4 A հնձաղք EF ոճոյս

5 I զայն

6 BDI որ փխ ոյր

7 I աշխարհ E է

8 H տեղիս ABCD անգառախիտ

9 ABCDEFI ամփամփայ GH ամփոփայ G վարք C ամենայն Ծ՝ արկեալ փխ հարեալ

10 B չիք և

10—11 G չիք զտունս . . . ապականեցին

11 Gճ զհնոցն A բարիդովնի B բարիլովն CDF բարիլովնի

12 FGS մեր փխ ամենայն A այդ H չիք այլ h այլ

13 H բնակչացն

14 H անասնոցն

15 C սուգ առեալ երբեկիր կործանեցաւ

16 G երկրի փխ նորա BC երեսաց F չիք ամենայն

19 H չիք և

20 D լսողացն B չիք զի EF ընթերցողք

21 H հարսանեացն

24 C չիք ոչ Fh լնուն I չլնու փխ ոչ լնու CFGh հնձողք DE հրձող HI հնձող C որային

25 DI լսի BC զբարեբաւնութիւն BCI անցաւորաց EF ի յանցաւորաց

զուն գուրք դինուով. ոչ լսին ձայնք ուրախութեան ի կութս սլզկաց և ո՛չ ծանրանան պահառք ի ստոմանեաց: Բարձաւ այս ամենայն, կորեաւ և ո՛չ երեկ: Ո՛ր երեմիա ողբասցէ զմեր կործանումնս, ի ճանապարհաց և ի լերանց յերկարելով զողբան. ո՛ր Յայիաս անհնազանդի մխիթարչացն
 5 զի յագիսցի ողբովք: Վա՛յ ինձ որ վիպասանեմ զայսոսիկ, հիմենացի երիտասարդին նման գոլով իմ՝ գութարկու եղէ, ո՛չ միում զիւղի կամ միում քաղաքի, այլ ամենայն աշխարհաց, ազգաց լաղզս մինչև ի կատարած ժամանակաց. քանզի չիք ինչ ժամանակ կամ դործ որ զմերն հնացուցանել կարէ, բայց թէ որ զաղծոյն անապատի զգուշացուցանեն
 10 զիրք: Արդ զի՞նչ արարից, թողի՞ց ի պատմելոյ զանհնարին չարիսն որ հնաս ի վերայ քրիստոնէից՝ խնայելով ի ձեզ, եթէ շարժեցից ողբս և հառաչանս ամենեցուն որք հանդիսակից էք այսմ դժոխալուր պատմութեանս. բայց գիտեմ որ կամիք լսել. վասն որոյ և ես ի բաց եղեալ զանձին դանդաղանս, զրեցից զգլխաւոր տեղեաց մի ըստ միոջէ զանհնա-
 15 բին չարիսն:

ԶՊորձեան և զՀանձէթ լորժամ լիշեմ և որ ինչ ի նոսա գործեցաւ, հատկիմ արտասուօք, փղձկի սիրտ իմ, և լիմարին միտք և զգողի հարկանի ձեռքս և ոչ կարեմ զո՞ն տողիս լառաջ խաղացուցանել: Բազում և անհամար հողիք ի վերագոյն գաւառացն, վասն տեղեացն ամրութեան՝
 20 անդր ժողովեալ էին: Յորոց վերայ հասեալ անօրինացն արագապէս որպէս թռչունք, անուղորմաբար որպէս գազանք, սրտմտութեամբ եռացեալք որպէս վրէժխնդիրք, և խիլ արկեալ ի քարանձաւս և լանտառախիտ մալրիս՝ անլազաբար կոտորեցին զորս և գտին: Մինչ զի արիւնն զօրէն գարնանաբեր ժամանակին, լորժամ ի ջերմութենէ օդոյն ջուրն ծորեալ
 25 ելանէ ի ձեանն առուս առուս վիժելով, զհող երկրին զկնի իւր հեղեղատելով, այսպէս և լալնժամ լինէր. արեան առուք ի դիականցն անկելոց

1 I չիք գուրք ABCD գինով I դինեաւ BCI չի ABCDEFI ձայն B ուրախութեամբ

2 ABCHIՄ պահառք h պահառք GHS ստոմանաց I ստոմանաց

3 Մ՝ ոչ երեկ նոր հայիաս B երեմայ EFG երեմայ AEF կործումնս C կործանումն G կործանումն I կործանումնս

4 Gh անհնազանդ

5 GHIS վիպասեմ ABCDEI հեմինացի

6 G կամ փխ իմ ABCDEFH հիւղէ փխ գիւղէ h գիւղէ I հիւղէ

7 B չիք ի

9 B պոյն փխ պղծոյն

10 H զանհնարին ինչ [h չիք ինչ]

11 I չիք վերայ AG քրիստոնէիցն H յողբս

12 BCDHI որ ABCDHԾ² յանդիսատէր h հանդիսակից

14 E զրեցի DI և զգլխաւոր

16 C հանձէթ HS զհանձէթն h զհանձէթ EFG չիք և (որ)

17 AD փղձկի BCEFI փղձկի BCG յիմարի S միտք իմ G զողանի

18 G չիք և (ոչ) GhԾ² քանզի քաղում

19 ABCDEFI գաւառաց GhԾ² յիշեալ գաւառացն

22 ABCDH յանդառախիտ

23 dH յանդառախար A արեւն BH արեւն CDI արեւն EF արեւն h արեւն

24 AB գաւառանարեւ

25 H ձայնն h ձեանն B վրիժելով

26 BCDI դիականց DGHՏ անկելոցն

եկեալ, ի զառ ի կող տեղին ի յորդութենէ գնացիցն զհող երկրին հեղեղատէին:

Այլ զու յայնժամ եղեալն ա'ծ զմտաւ, զկրօնաւորացն դասս և զքահանայից՝ որ անդ հանդիպեցան, կամ զերամս ծերոցն, կամ զերիտասարհացն զբազմութիւնս, որոց ղեռաքոյս մօրուացն՝ իբրեւ զնկար ղեղեցկայարմար զալտան զարդարէին, և խոպոպք վարսիցն փաղկեալք ի վերայ ճակատուն զօրէն վարդի վառ ի վառ գունով զգիրս երեսացն պայծառացուցանէին՝ թէ ո'րպէս յանկարծակի ի սրոյ թշնամեացն իբրեւ ի կարկըտոյ հարեալք՝ յերկիր թաւալ անկեալ զլոր խաղային: Բե'ր ի մէջ և 10 զտղայոցն համար, զորս առեալ ի գրկաց մարցն յերկիր ընկնուին, որ մեծակական հառաչմամբ զմարսն խնդրէին. իսկ զծնողսն դանալից հարօժովք՝ առ շտապ ի նոցանէ բաժանէին: Ո'ր սիրտ քարեղէն, որ զալս լսելով ոչ հեղձնու արտասուօք ընդ բազմադիմի չարեացն յաճախութեամբ: Կոյսք ի խայտառականս անկեալք, նորահարսունք յարանց բաժանեալք 15 և ի գերութիւն մատնեալք. ի միում վալրկենի երկիրն՝ որ իբրեւ զքաղաք մարդախիտ առատութեամբ խճողեալ էր, եղև անմարդ ամալի, յերկուս բաժանեալ կամ սրակոտոր կամ գերի: Ո'վ Գրիստոս քո յայնժամ ներդոլթեանդ, ո'վ մերում չարեաց, ո'րքան դառն մահու մատնեալ եղաք: Իսկ զոր ի Դերջան և յԵկեղեաց և ի միջասահմանս նոցա եղև 20 կոտորումն, զայն և ընդ գրով արկանել չէ քո բաւական. բայց զու ասացելովքս կշռեա՛ զայն: Իսկ որ ի Տայսն մտին, առեալ զերկիրն և հասեալք մինչև ի գետն մեծ՝ որ կոչի Մորոխ, և զկնի գետոյն դարձեալ իջին յաշխարհն Խաղտեաց. և առեալ զառ և զգերի դաւառին՝ դարձան, և եկեալ մինչև ի բերդաքաղաքն որ կոչի Բաբերդ, հանդիպի անդ գունդ մի ի

- 1 GHS տեղեւ GS յորդութեան
- 1—2 ABDI հեղատէին
- 3 C գեղեկան
- 3—4 S զքահանայիցն
- 4 BCDEFGH ծերոց
- 4—5 C երիտասարդացն
- 5 ABCDI զբազմութիւնսն EFGH զբազմութիւնն BC մուրուացն H մորուացն
- 5—6 I գեղեցկահար
- 6 H հոպոպ EFG վարսից
- 7 BC չիք ի վառ I եռեղացն
- 8 BDI չիք ի կարկտոյ
- 9 H մէջ D չիք և
- 10 BCEFGH զտղայոց D տղայոց I և զտղայոց C համարս G զմայրս H զմայրո
- 13 ABCDEFGI չարեաց ABCDI յաճախութեան EF յաճախութեանն Gh յաճախութեամբն H չիք յաճախութեամբ
- 14 BC չիք ի
- 15 BCD չիք և
- 16—17 C երկուս
- 17 EF բաժանեալք
- 18 ABI ներդոլթիւնդ EF ներդոլթիւն
- 19 ACD չիք և (ի միջասահմանս)
- 20 ABCEFGI կոտորած ABCDEF և զայն H չիք զայն h զայն
- 21 B չիք իսկ որ. . . առեալ ACDEFGI տայս C հասեալ
- 22 G ծորսի փխ ծորսի
- 22—23 C ի յաշխարհն
- 24 ABCD բայրերդ I բաղբերդ HS և անդ

զօրացն Հոռոմոց որ կոչին Վռանգը, որք լանգէտս միմեանց ի դիմի հարեալք ճակատեցան. և յողորմութենէն Աստուծոյ զօրացան զունդն Հոռոմոց, և յաղթեալ թշնամեացն, զգլուխ զօրուն սպանին և զբազումս ընդ նմա, և զալլան ի փախուստ դարձուցեալ. դառ և զգերի զամենայն թափեցին, բայց փախստէիցն զհետ ոչ իշխեցին յերկարել, քանզի երկեան թէ գուցէ ծանր զօրու հանդիպեցցին: Իսկ գերիքն որ ազատեցան, զոհացեալք զԱստուծոյ, չոգան ի տունս իւրեանց: Իսկ որ ի վերայ Հայոց գնացին, զոր և գտին՝ ի սուր և ի գերութիւն ծախեցին, և լցեալ աւարաւ՝ դարձան անդրէն: Եւ եկեալ ի սահմանս Վանանդայ, որոց ի դիմի հարեալ քաջագուն իշխանքն Գագայ որդւոյ Աբասայ, և բազում նախճիրս ի տեղւոջն գործեալ: Որոց ի վերայ հասեալ զօրք անօրինացն ի մէջ փակեցին. և քանզի յերկարել պատերազմին և յահագին կոտորուածէն ի զօրութենէ պակասեալք էին ինքեանք և երկարք իւրեանց, վասն որոյ ոչ կարացեալ զպատնէշ թշնամեացն պատառել և ելանել, յորոց սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին յազատացն արս երեսուն:

Իսկ գմի ոմն յազատացն կալեալ, որում անուն էր Թաթուլ որ էր ալր հօգօր և պատերազմասէր, զոր անուալ տարան առ Սուլտանն: Եւ քանզի կարեւիւր խոցեալ էր զորդի Արսուրանայ Պարսից ամիրային, զոր իբրեւ ետես Սուլտանն՝ ասէ. Եթէ դա ապրի, զքեզ ազատեմ. ապա թէ մեռանի, զքեզ դմա մատաղ հրամայեմ առնել: Որ լետ սակաւ աւուրց մեռաւ: Իսկ նորա պատասխանեալ. Թէ իմ է զարկածն, չէ կենաց. ապա թէ ալլում է, զայն ոչ զիտեմ: Սուլտանն իբրեւ լուաւ թէ մեռաւ, հրամայեաց սպանանել զնա, և զաջ բազուկ նորա հատեալ, ետ տանել Արսուրանայ ի մխիթարութիւն, թէ ի վատ բազկէ չէ մեռեալ քո որդին:

1 C հոռոմոց BCDEFI Փռանգը G Փռանկը HS փռանկը [Վռանգ—հուն. βάρανγος. տես՝ Կ. 8 ուղբաշյա Ե. Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության մեկ տարբերակիցով մասին՝ վռանգը և ոչ փռանկը. «Գանբեր Մատենադարան», № 4, 1938, էջ 77—79] EFG որ

2 B յողորմութենէ H զօրացաւ

3 GH զօրացն

4 EF զայն E և դառ

5 I փոխանըստէիցն փխ փախստէիցն

6—7 G զոհացան

7 H չոքան

8 d չիք զոր և գտին C լցան

9 C սահմանսն G վանանդոյ DI չիք ի

10 C քաջագորուն A որդոյ B արասա F ամենայն փխ բազում

11 DI գործեցաւ DI չիք ի (վերայ) H զօրքն GS անօրինաց

12 ABGI յերկարեալ F ահագին EF կոտորածէն G կոտորածուէն

13 G պակասեալ

14 DI կարացին BI պատառել G որոց

15 BD այրս

16 F ազատացն D անունն G չիք էր (Թաթուլ)

18 B արսուրանա CDEFGHIS արսուրանայ

19 C թէ փխ եթէ

21 EF ոչ է փխ չէ GS չիք ապա

22 A այդում B այրում

22—23 I հրամայեց

23 BC աջ B հատ I հատել

23—24 ABCEFGHIS արսուրանայ (հմմ. 18) D արսուրանա

24 C չիք ի (վատ) G բազկաց

- Արդ զի՛նչ է ինձ մի ըստ միողէ զանկանգնելի կործանումն քրիստոնէից ընդ գրով սահմանել. որ իբրև ծով ի սաստիկ հողմոց յուզեալ՝ անաղին ծփանօք, և փրփրադէզ կուտակօքն յամենայն կողմանց դալ ի ծփանս, ալսպէս և մեզ հանդիպեցաւ. աշխարհս ամենայն յանկարծակի լի եղև խը-
- 5 ոռվութեամբ, և ոչ ուրեք գտանիւր տեղի ապաւինի. զի վասն անհնարին չարեացն՝ բարձաւ յոյս կենաց յամենայն մարդկանէ: Ջայս և Փրկիչն յառաջագոյն գուշակեաց, իբրև ծովու խռովութեանց նմանեցոցանելով զեղեռնաւոր չարիսն, յորս բազումք ի մարդկանէ թալկացեալք՝ ո՛չ կարէին պահել զոգիսն առ ինքեանս, յերկիւղէ և ի կարծեաց ելելոցն:
- 10 Բայց դու թողեալ զայս, եկ զարմացի՛ր ընդ Սուրբանայ անմտութիւնն և ընդ Աստուծոյ բազմապատիկ իմաստութիւնն. ընդ նորա անմտութիւնն, զի ամենակալ համբաւէր զինքն և Աստուծոյ աթոռակից. և ընդ Աստուծոյ իմաստութիւնն, զի միով տամբ խաղաց ընդ նմա, և լի անարգանօք դարձոյց յաշխարհն իւր: Եւ արդ դու միտ դիր ասացելոցս. ի կարգի յա-
- 15 ռաջին անգամոյն յորժամ եկեալ անհամար դօրօքն շրջապատեաց զքաղաքն՝ և նոքա յանպատրաստի էին ի մարդոյ և յանասնոյ, և յայնժամ թէ տասն օր ի վերայ էր կացեալ, առեալ էր զքաղաքն: Բայց Աստուած որ ոչ ի սպառ բարկանալ և ոչ յաւիտեան պահէ ոխս, և ոչ ըստ մեղաց մերոց առնէ, ալլովքն հանդերձ, արկանէր ի միտս նորա խորհուրդ նան-
- 20 րութեան: Յետ երից աւուրց շարժեալ ամենայն բանակաւն, խաղալ իջանէ ի Տուարածոյ Տափ, և անտի իջանէ լընդարձակ զաշտն Բասենոյ առ անառ ամրոցաւն որ կոչի Աւնիկ, յորում ետես աշխարհածողով մարդոյ և անասնոյ, և ոչ ինչ վտլթ արար. քանզի ի հափերն միայն ծանեալ թէ անառ է. և անցեալ առ նովաւ դալ ի գլուխն Բասենոյ, մերձ ի գիւ-
- 25 ղըն՝ որ կոչի Դու: Եւ ելեալ անտի սակաւ արամքք յանգէտս ի վերայ

1 A միտս միողէ

2 H յողմոցն DHI յուզեալք C յահագին

3 E կուտականօքն F կոտակօքն C դալ յամենայն կողմանց

4 I աշխարհս

5 B աւինի փխ ապաւինի DI վասն զի

7 G և խռովութեանց

8 HS չարիս

9 C զոգիս G յինքեանս

10 BDI անմտութիւն C անմտութեանն

11 C իմաստութեանն DHI իմաստութիւն BCI անմտութիւն

12 C քանզի փխ զի

13 RDI իմաստութիւն

14 C զաշխարհն

15 EFh անգամուն

16 C անպատրաստի E անպատրաստ CF անասնո:

17 I ի վերայ էր կացեալ S կացեալ էր

19 A յողովքն C արկանէ

20 E բանակօքն

21 ABCDG անդի H անդ

22 FGh ամրոցն

23 D չիք ի d հայելովն

23—24 H ծանօթեայն առնէ h ծանեալ թէ

24 ABDEFI գլուխսն

24—25 ABDEF գեղն CGHS դեօղն

25 ABCD անդի F չիք անտի

- գահին որ հայի ի Կարին, ետևս զքաղաքն վառեալ ամենայն պատրաստութեամբ. և նալեցեալ լերկար ժամս՝ դարձաւ անդրէն: Իոկ արքն Մանազկերտոյ անկասկած ի դուրս ելեալ ի քաղաքէն՝ պատրաստեցին առատապէս դարմանս մարդոյ և անասնոյ. քանզի ժամանակն հնձոց իսկ էր:
- 5 Եւ մինչ Սուլտանն զայսու զայնու եղեալ դարձաւ անդրէն, նոքա լանդոսս հղեալ էին. և ապա եկեալ նորա վառեալ սրտմտութեամբ, դնէ մարտ պատերազմի ընդ քաղաքին: Իսկ իշխանն որ ունէր զնոգ վերակացութեան քաղաքին, քանզի այլ բարեպաշտ էր, դամենական Աստուած կարգալր յօգնականութիւն՝ պահօք և աղօթիւք հրահանդելով դինքն. և այնու սպառա-
- 10 զինեալ՝ քաջապէս հաւատովք արիանայր: Եւ առ Աստուած սաղմոսելով ասէր. «Ոչ երկեայց ի չարէ զի դու տէր ընդ իսկ ես»*. և զիւսն, թէ «Ոչ երկեայց ես ի բիւրաւոր զօրաց նոցա, որ շուրջ են զինեալ»** և որ ի կարգին է: Եւ առ արս քաղաքին և առ զօրս իւրախոյս տուեալ ասէ. Քաջալերեցարուք բնկերք և եղբարք իմ, քաջալերեցարուք և մի՛ երկնչիք. գործ
- 15 մի դիւրին է Աստուծոյ այս. նոքա դան ի վերայ մեր կառօք և երկվարօք, մեք զանուն տեառն մերոյ կարգացուք, և Աստուծով պարծեսցուք յաւիտեան, և անուան նորա խոստովան եղիցուք, զի նա տացէ զօրութիւն և հաստատութիւն ժողովրդեան իւրոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեան: Զքահանայս յորդորէր յաղօթս և լերդս սաղմոսաց, որք անհատական ա-
- 20 ղաղակաւ առ Աստուած կարգալին ի տուէ և ի զիշերի, որք խաչիւ և ժամահարաւ բարձրաձայնութեամբ ի վերայ պարսպացն զԱստուած աղաչէին զալ յօգնականութիւն վտանգելոցն: Յորմէ ձանձրացեալ լսելիք բռնաւորին, հարցանէր թէ զի՞նչ է այն անհատ աղաղակն, և ուսանէր ի գիտնոցն՝ թէ առ Աստուած աղաղակեն:
- 25 Արդ ամսականօք աւուրբք կացեալ ի վերայ քաղաքին, առ մի մի օր երկիցս անգամ դնէր մարտ պատերազմի ընդ քաղաքին, մի ի լուսա-

* Սաղ. ԻԲ. 4 ** Սաղ. Գ. 7

- 1 BC չիք որ հայի DI չիք որ հայի ի
 1—2 I պարարտութեամբ
 2 C նալեցաւ
 4 E հնձոց
 5 E սուլտան E այսու I անհոգս
 6—7 D պատերազմել I պատերազմիլ
 7 C ի փիւ ընդ G քաղաքն G չիք վերակացութեան
 7—8 I չիք իսկ... քաղաքն
 8 ABCDEFI կարգայ H կարգաց
 10 DGI հաւատով AEFH արեանայր CDI արուանայր
 11 B երկայց F երկեաց
 12 BCF երկայց ABCDH ի նոցանէ փիւ նոցա DI որք շուրջ F չիք զինն
 13 C չիք է C այրս փիւ արս
 13—14 BDFG քաջալերացարուք
 14 B եղբարք BDF քաջալերացարուք C քաջալերեցուք
 16 ABG տեառն աստուծոյ I չիք և ABCDEFG պարծեցարուք
 18 ABDEG յաւիտեանս dI յաւիտեանս ամէն
 19 AEEFG զքահանայան DI յորդորէր ի պահս և յաղօթս HՏ չիք և
 20 H կարգալով h կարգալին FHS որ
 21 EF պարսպաց
 23 D չիք այն
 25 GHՏ եկաց

նստ աւուրն և մի ընդ երեկն: Բայց դու աստ տե՛ս զԱստուծոյ իմաստութիւնն թէ՛ ո՛րպէս պիտէ հակառակօքն զհակառակին պտտոյն շահել: Արդ մինչդեռ քաղաքն յայտարակուսի և ի վտանգի կայր, արկանէր խորհուրդս բարւոք ի սիրտ իշխանի միող, որ էր յոյժ ի մտերմաց Սուլ-
 5 տանայ, որ զառ ի նմանէ խորհեալսն ծանուցանէր քաղաքին՝ կամ բանիւ կամ գրով: Բազում անգամ գրեալ ի քարտիսի ի սլաք նետին կապէր, և պատերազմի օրինակաւ մերձեալ ի պարիսպն՝ զնետն ի քաղաքն ընկենոյր. և այնու զամենայն կուռոյն օրինակն ծանուցանէր նոցա, թէ՛ Առ վաղիւն ալսպէս և ըստ այսմ ձեռն է կուռոյն օրինակն. և եթէ
 10 յայտ նիշ տեղող ի գիշերի կամին ի ներքոյ պարսպին զերկիրն փորել և մտանել ի ներքս. բայց դուք պի՛նդ և ամուր կացէք, և ի տեղեացն վերայ զգուշացարուք:

Զայս առնէ Աստուած, որ գիտէ ի հեռուստ հիմն արկանել մեծամեծ իրաց. որ զԲաղամ առ Բաղակաւ մարգարէ գործեաց՝ ի տեսչութիւն
 15 ժողովրդեանն, և զանխօս անասունն մարդկեղէն բանիւ ետ բարբառել. և զՆդիա ի ձորն Քերիաթու ազուաօքն զերիս ամս ի սովին կերակրեաց: Զի՞նչ թէ և աստ ի ձեռն հակառակորդացն զփրկութիւնն քաղաքին տնօրինեաց:

Արդ յո՛ր կողմ և նոքա ի պատերազմ կացին թէ ի գիշերի և թէ ի
 20 տուրնջեան, սոքա վառեալք և պատրաստք անդր գտանէին: Յետ այսորիկ մեքենայս կանգնեալ, այնու պատերազմէին: Իսկ երէց ոմն ի մերոցս հնազոյն ունելով դաւուրս, որ յոյժ տեղեակ էր արուեստին, և սա իւր կանգնեալ փիլիկուանն. և լինէր յորժամ նոքա քար եղեալ ի պարսա-
 տիկս մեքենային և ձգէին ի քաղաքն, երէցն զիւր քարն դէպ ուղիղ նո-

1 AEF երեակն C երեկին EF ասացես փխ աստ տես

1—2 BDI իմաստութիւն

2 G հակառակօք

3 C այս D յայսպիսի I յայնպիսի CDI չիք ի ABCEFGI աբէանէ

4 BC սիրտս E չիք ի

4—5 AEG սուլտանին

5 BCDI խորհեալս EFh ծանուցանէ Gh չիք կամ

6 EGHIS քարտիղի

7 DI օրինիւ

8 HS կուռոյ B օրինակս DI օրինակն

9 BCE չիք առ CDI այս BDI և թէ

10 ADS գիշերի H չիք կամին և կամին BDHS գերկեր և գերկերն

11 BCD պինտ E չիք ի BI տեղեաց

14 ACEF զքաղամ D զբազում փխ զբաղամ H բաղաւ և բաղակաւ

15 ABCDEFHI չիք ետ և ետ

16 H զգիդայ BCD դոր ABCI քերաթու EFGH՝ ազուաօքն ի լերինն H ամիսս փխ ամս

17 H աստի I չիք թէ BCDEFHI զփրկութիւն

19 C կողմն B կամին փխ կացին Cdl կամէին փխ կացին H կային և կացին
 CD չիք ի (գիշերի)

20 GHIS տուրնջեան CDEF չիք և E պատրաստ

21 DEFI էրէց

22 BCD FH աւուրս E աւուրցս

23 ABCDEF փելիկուան GHI փիլիկուան

24 DEFGHI էրէցն

ցա քարին արձակէր, որպէս զի դիպեալ քար երիցուն ի քար անօրինացն, ի վերայ իւրեանց ընկնոյր: Չալս արարեալ անօրինացն եօթն անգամ, ոչ ինչ կարացին վճարել. քանզի զօրացաւ քարն երիցուն ի վերայ քարի նոցա:

- 5 Ապա ա՛յլ պատերազմական գործի պատրաստեալ, զոր ինքեանք բաբան կոչէին, որ յոյժ ահագին էր, զոր տէին թէ չորս հարիւր սպասաւորք էին նորա, որք զպարանսն քարչէին, և վաթսուն լիտր քար եղեալ ի պարսատիկսն՝ ի քաղաքն ձգէին. և առաջի նորա պարիսպ կանգնեցին ի բամբակի բեռանց և յալլ բազում կարասւոյ, զի մի՛ քար երիցուն հաս-
- 10 ցէ ի նա: Եւ իբրեւ զայս այսպէս յարգարեցին, արձակեցին քար մի, որ դիպեալ ի պարիսպն ուժգնակի, փոյց և խոռեաց զնա. զոր տեսեալ քաղաքին՝ յոյժ զոռի հարան, և առ Աստուած աղաղակեցին մեծաւ հառաչմամբ, գալ յօգնականութիւն. իսկ անօրինացն լինէր մեծ ուրախութիւն: Իսկ ի գալ երկրորդ աւուրն որ Դելմից զօրուն իշխանն էր, ա-
- 15 ղեալ զգօրս իւր եկեալ մարտ եղեալ կոռէր ընդ մերքն, քանզի ալր քաջ էր. եկեալ խոռին կամէր հզօրապէս ի ներքս մտանել, և յանկարծակի զիւրովին երթեալ սնկաւ: Իսկ որ ի վերայ պարսպին էին, ձգեալ զճանկ երկաթի՝ կալան զնա և քարչեալ ձգեցին ի ներքոյ պարսպին. և զօրացն տեսեալ՝ դարձան լի տրտմութեամբ ի բանակն. իսկ քաղաքին
- 20 լինէր ուրախութիւն ոչ սակաւ:

Յանժամ մի ոմն զօրաւոր ի զօրացն Հոռոմոց պատրաստեալ հուր նաւթիւ և ծծմբով. և արկեալ յաման ապակեղէն, և նստեալ ի վերայ ազնիւ երիւարի, քաջասիրտ և արի գոլով, վահանաւ միայն զթիկունս ամրացուցեալ, և ելեալ ընդ դուռն քաղաքին՝ մտանէ ի բանակն ալլազ-

25 գեացն, մանղաւոր ձայնելով զինքն՝ այսինքն թղթաբեր: Եւ երթեալ մին-

1 H դէպ և դիպեալ Ծ դէպ քար երիցուն կամ դէպ քարի երիցուն G իրիցուն

2 A իւրեանցն C նոցա փխ իւրեանց B ընդենոյր ABCDEFGH եւթն

3 BCEFHI քար փխ քարն G իրիցուն

5 A այդ BC չիք այլ EF գործիս AB ինքեան

7 B զպարանս B լիտրն

8 B պարսատիկն CD պարսատիկն

9 ABCDEFGHI բազմակի G բամբակի և բամբակի BHI ի յալլ G իրիցուն

10 I զայսպէս DI յարձակեցին

11 H փուռց

12 S աղաղակէին

13 BCDI էր փխ լինէր G չիք մեծ

14 B չիք ի BCDI չիք որ F դելմի H տելմի G տիլմի S որտելմի՝ որ զօրուն իշխանն էր Ծ՝ զելմից [Տէս Վանքեր Մատենադարանի], Ա 5, 1960, էջ 307—309]

15 CD I զօրս

16 S չիք և D խոռին dF մերձ խոռին E մեծ խոռին

18 GHՏ զճանկ HS չիք յինքեանս G և զնա յինքեանս և յինքեանս

21 BC հոռոմոց DE ի զօրաւոր զօրացն

22 B նաւթիւն և նաւթիւ B յարկեալ

23 EI զթիկունսն

24 F ընդ փխ ի d բանակ

24—25 I այլազգեաց

25 AB EF մանտատոր CDHS մանտատոր G մանտազօր և մանտազօր այսինքն
Թղթաբեր I մանտատոր ABCDEFGHI չիք այսինքն Թղթաբեր

չե ի բարանն՝ շուրջ անցեալ զնովաւ, և յանկարծակի ի վեր առեալ զշիշէն եհեղ ի վերալ բարանացն, և նոյնժամալն բորբոքեալ հրոյն՝ բոց ծիրանի ի դուրս ելանէր, և ինքն դառնալը փութապէս: Զոր տեսեալ անօրինացն, ի հիացման եղեալ, հեծեալ լերիվարան, զհետ մտեալ և ոչ 5 կարացին հասանել: Եւ նորա եկեալ խաղաղութեամբ եմուտ ի քաղաքն, օգնականութեամբ Աստուծոյ ոչ ինչ ունելով վէրս յանձին: Իսկ Սուլտանն իբրեւ ետես զեղեալսն, ցաւամբ մեծաւ հրամայեաց զպահապանսն սրակոտոր առնել:

- Տեսանե՞ս զԱստուծոյ մարդասիրական խնամսն, թէ ո՛րպէս մերձ է 10 առ երկիւղածս իւր փրկութիւնն նորա. տեսանե՞ս, որպէս գիտէ փոքր իրօք մեծամեծացն լաղթել. ո՛րպէս առ Մովսեսիւն Ովգալ՝ որոյ բարձրութիւնն ինն կանգուն էր հսկայի կանգնով. կամ որպէս մանկամբն Դաւթիւ՝ Գողիաթու. կամ որպէս Սիսարայ սկաւազինն ալլազգեաց, ի ձեռն Յայելի՝ կնոջն Քաբերայ. կամ որպէս զհողեմփեռնէսն՝ ի ձեռն ալլում կնոջ: 15 Զայս ասացի, զի մի՛ վհատիցիմք յորժամ ի մէջ անհնարին փորձանաց անկանիցիմք: Զի սովոր է Աստուած ներել առ վալը մի յայնպիսի վտանգաւոր նեղութիւնս, զի համբերողքն արժանացցին պսակին փառաց, և անօրէնքն ընկալցին զիւրեանց չարեաց զհատուցումն յարդարադատ դատաստանաց: Զոր և ի հնոցին առ մանկունսն տեսանեմք լեալ. քան- 20 զի ներեաց Աստուած մինչև թագաւորն զիւր սրտմտութեան զալրացմունսն զամենայն ի լոյս էած, և հնոցն պատրաստեցաւ, որոյ բոցն ի քառասուն և ինն կանգուն բարձրանալը. և նա առ սաստիկ ամբարտաւանութեանն՝ ասէր, թէ Ո՞վ է Աստուած որ փրկէ զձեզ ի ձեռաց իմոց. տե՛ս առ նմին և զմանկանցն սրտապինդ հաւատսն թէ ընդ որպիսում 25 զազանի կացեալ ի յատենի, առնէին պատասխանի համարձակագոյնս,

1 B բարան

2 EF և եհեղ G և հեղեալ G նոյնժամ G ի հրոյն

3 I դորս

4 C երիվարան

6 S օգնութեամբ G առնելով փխ ունելով

7 CH զպահապանս

9 BCDI զաստուծոյ իմաստութիւն և զմարդասիրական [B որ փխ և] H խնամքն

11 ACDF մովսեսիւ DI ովգա Gh ովրայ

11—12 DI բարձրութիւն H դաւթայ

12 B կանկուն I հսկային DI կանգնեալ H դաւթայ

13 ABCEFI գողիաթու DI սիսարան

13—14 B յայլի GH չիք յայելի

14 ABCDI կնոջ BCDI քաբերա ABCDEFI զհողեմփեռնէսն A ալլում

15 B զհատիցիմք

16 B ալնպիսի

17 C արժանաւորացին ABCDEFHI պսակի ABCDEFHI և փայլաց

18 A CDEFHI չարեացն H արդարադատ h յարդարադատ

19 BC դատաստանին HS դատաստանացն GS լեալ տեսանեմք

20—21 BCDI զայրացմունս H զալլացմունն h զայրացմունսն

21 HS ի լոյս էած զամենայն h չիք զամենայն H չիք ի (քառասուն)

22—23 BCDI ամբարտաւանութեան G ամբարտաւանութեան

24 DI զմանկանց C սրտապինդ HS հաւատս

25 BCDI չիք ի H համարձակագոյն

որ լույժ քամահանաց բռնաւորին էր. Ոչ ինչ է, ասէ, վասն ալոր աւալ մեզ քեզ պատասխանի. և ապա զի՞նչ: Յորժամ թաղաւորի սպառնալիքն վճարեցաւ, և նոքա կապանօքն արկան ի հնոցն, յայնժամ եհաս ի թիկունս՝ որ արաղն է յօգնականութիւն, և ոչ ամաչեցուցանէ զայնոսիկ՝ որ 5 կարգան տու նա ճշմարտութեամբ: Տե՛ս աստանոր ղԱտուծոյ իմաստիցն զխորան՝ յոր չհասանէ ոք. զի հուրն յերկուս բաժանեաց զքաղաքացիսն. զոր գտանէր՝ կիղղլր. իսկ մանկանցն ցօղէր հրեշտակ, որ ո՛չ մերձենալր ամենեկին ի նոսա, ո՛չ տրտմեցուցանէր՝ և ոչ նեղէր զնոսա. որ և զբարբարոսն ի զգաստութիւն էած, որ ի վերայ անպատում սքանչելիացն 10 խոստովան եղեալ ասէր. Եկալք արտաքս ծառայքդ Աւտուծոյ, զի և եւրնդ ձեզ օրհնեմ՝ որ օրհնեալն է յաւիտեանս: Նոյնպէս և աստ ի ձեռն աննշան առնն՝ եցոյց մեծամեծ սքանչելիս: Արդ այս մեզ ի խրատ և ի վարդապետութիւն եղիցի:

Իսկ Վասիլն՝ որ քաղաքին իշխանն էր, հրամայեաց ռամկին ի վերայ պարսպին մեծաձայն աղաղակաւ անարդել և թշնամանել զՍուլտանն, որ լետ երկուց աւուրց շարժեալ բանակաւ դնաց ի տեղւոյն և երթեալ՝ հանդիպի քաղաքի միոջ, որ կոչի Արծիկ, որ է ի մէջ ծովուն Բզնունեաց, և ունի մօտ յինքն բերդ ամուր և անառիկ. և քաղաքացիքն յայս ապաստան եղեալ ի ծովն և յամրոցն, յանհոգս կային: Իսկ արիւ- 20 նարբու զազանքն ծանծաղ տեղի գտեալ ի ծովուն, եթե առաջնորդութեամբ ուրուք, և եթէ իւրեանց հնարագիտութեամբն, մտին ի քաղաքն. և սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին զամենեւին. և առեալ զգերին և զկապուտ քաղաքին, ելին ի տեղւոյն: Եւ այս սրտին դիւր եղև Սուլտանին, և դնաց մեծաւ տրտմութեամբ յաշխարհն իւր. քանզի ոչ 25 զոր ինչ կամէր՝ կարաց վճարել ինչ:

1 I ասէ

2 GS չիք քեզ BCEFI թագաւորին

3 BC անկան

3—4 C թիկունս նոցա

5 C տեսանես զաստուծոյ

6 ADEF զխորս I զխորն ABCDEFI չհասանի ABCDGH I զհուրն

7 ACDEFI հեշտական փխ հրեշտակ G հրեշտակն

8 BCDI չիք ոչ... նոսա

8—9 F բարբարոսն

9 ABDFGHI ած

10 EF և զի

11 CI օրհնեալ BC չիք և G յաւիտեան

12 BCD առն

13 Gh եղիցի յաւիտեան

16 ABCE ոչ փխ որ E տեղոյն

17 EG չիք է

18 B անառիկ

19 EFG ի յայս DI յապաստան G անհոգս

19—20 BC արեանարբոյ DI արեանարբու

20 ABCEHS զազանն h զազանին EF ձունձաղ

21 BEF հնարագիտութեամբ C հնարագիտութեամբ իւրեանց

22 DGI զամենեւեան D² զամենայն

23 BCI զկապուտն C զիւրին

23—24 EFGHS սուլտանին

24 C գնացին B իւրեանց փխ իւր

25 I չիք ինչ

ԺԵ

ԿԱՏԱՐԱԾ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ ՄՈՆԱՐԽԻՆ

Գրէ երջանիկ և աստուածայինն Սողոմոն, եթէ «թագաւոր արդար կանգնէ զաշխարհս, իսկ անօրէնն կործանէ»: Զոր և իսկ աչօք մերովք տեսաք առ սմա եղեալ. քանզի թագաւորաց օրէն է աշխարհի խաղաղութիւն և շինութիւն հոգալ, որպէս Աստուած յարմէ եղելոցն նախախնամէ ամենեցուն, իսկ սա ո՛չ այնպէս. այլ միշտ ուտելեաց և ըմպելեաց պարապեալ, զազբիս մեծացուցանէր, և զգանձս, զոր ի հարկաց ամենայն աշխարհաց ժողովէր, զոր պարտ էր ի պէտս հեծելոց բաշխել և րազմա-
 10 ցուցանել հեծելագօրս ընդդէմ թշնամեաց՝ որ զաշխարհս ի խաղաղութեան կարէին պահել յաղթելով թշնամեացն, որպէս առնէր երանելին Վասիլ յիսուն ամ թագաւորեալ, ոչ ոք ի թշնամեաց համարձակեցաւ յաշխարհն նորա մտանել: Իսկ սա զգանձսն զոր ժողովէր, ի բողից ծախսըն վճարէր և ոչինչ ցաւէր նմա աշխարհի աւերումն. քանզի այնքան
 15 պոռնիկ և բողաւէր էր՝ մինչդի կոստանդնուպօլսի կանամբքն չլազեցաւ, այլ ի հեռաւոր աշխարհաց տայր ածել կանայս, և զօրն ամենայն նոքօք վարանէր: Վասն որոյ համարձակեալ թշնամեացն որպէս զայլք քաղցեալք որք յորժամ գտանեն զհօտն առանց պաշտպանի՝ լանխնայ կոտորեն, նոյնպէս և ի սորա ժամանակս եղև յարեւից և յարեւմտից առ-
 20 հասարակ կործանումն քրիստոնէից, զոր ի վերոյ փոքր ի շատէ նշանակեցաք: Եւ սա այսպիսի գնացիւք վարեալ զկեանս իւր՝ վախճանեցաւ. որ թագաւորեաց ամս երեքտասան, ոչինչ բաշխ չիշատակաց արժանի եղեալ:

Իսկ Թեոդոռայ որ էր դուստր թագաւորին կոստանդեալ, կալաւ
 25 զթագաւորութիւնն իբրև զիւր սեպհական ժառանգութիւն հայրենի՝ որում

* Առակ. ԻԹ. 4.

2 ADEFGHIԾ³ կոտորած B կործան C կոտորուած AEF GH մանուսմախին BCDI մանուսմախայ

3 B աստուածային FHS սողոմոն G սողոմօն H ասէ եթէ

4 C աշխարհն I աշխարհ ABCDEFGHIԾ³ ալծմ իսկ

4—5 EFGH աչօք մերովք տեսաք [H մերով]

5 ABCEFGH եղելոց

7 ABCDEFGI այսպէս A այդ

8 ABEFH զտղրեւ ChI զաղբիւս

10 BCD թշնամոյն I թշնամուոյն

10—11 AG խաղաղութիւն BCDI չիք ի խաղաղութեան

11 H յաղթեաց h յաղթելով

12 dI որ յիսուն

13 DFGI յաշխարհ F յաշխարհի I զանձս

13—14 ABC ծախս

15 ABCD կոստանդնուպօլսի EF կոստանդնուպօլսի A այդ D կանամբք

16 B տարածել փխ տայր ածել CI տարածեալ

17 B վայր ունէր փխ վարանէր

18 I չիք որք EG անխնայ

19 C արեւմտից

20 B կոտորումն փխ կործանումն

24 ABCDEFGHIS Թեոդոն ABCD կոստանտեա ժ կոստանտեայ EF կոստանդեա

25 BD զթագաւորութիւն B սեփհական

ոչ ոք կտրասցէ ի վերայ յառնել: Առ որ առաքէ Սուլտանն տաճկաց՝
 դեսպանս, և գրէ առ նա հրովարտակ, որ ունէր օրինակ զայս. եթէ Կամ
 տուր զքաղաքս և զգաւառս ինձ, զոր նախնիքն քո տարեալ են ի տաճ-
 կաց, կամ տո՛ւր յամենայն աւուր հազար դահեկան: Իսկ նորա տուեալ
 5 ձիս և ջորիս սպիտակամազս, և քաղում գանձս և հանդերձս ծիրանիս ևս
 առաքեաց նմա: Իսկ նորա վեր ի վերոյ ընկալեալ՝ զտարօղ գանձին առ
 իւր արգել, ճանապարհ առնելով նովաւ յաշխարհն Բարեկացեց. և էր
 թուականիս միւրոյ ամք հինգհարիւր չորս:

Եւ ի սոյն ամի ելին Պարսից զօրքն յանուն Սուլտանայ, բայց ա-
 10 սեն թէ Ապուսուարայ էին՝ այն որ գ'ուին և գ'անձակ ունէր, և էր փե-
 սայ թագաւորին Հայոց Աշոտոյ, որք ելեալ էին յաշխարհն Հայոց: Յո-
 րոց հինէ՝ մարդաբնակ տեղիքն փախուցեալ՝ ի քաղաքն Անի ժողովե-
 ցան, և ոչ ժամանեալ ամենեցուն ի ներքս մտանել, քանզի երկկոյցաւ
 ժամն և ածին զգրուս քաղաքին: Իսկ զօրքն Պարսից գիշերադնաց եղեալ,
 15 կալան զդուռն քաղաքին, և սուր ի վերայ եղեալ՝ անհնարին կոտորածս
 առնէին, որում ոչ ոք գոյր օգնական. զորոց առեալ զառ և զգերի, գնա-
 ցին յաշխարհն իւրեանց:

Իսկ ի կողմանս Տարօնոյ Թէոդորոս որդի Ահարոնի, զոր Աւանն
 կոչէին ըստ իւրեանց լեզուին, զգիրն պակաս ունելով, որ նա էր իշխան
 20 գաւառին: Առ որ եկեալ գունդ մի ի Թուրքաստանէ՝ հնազանդեցան նմա,
 և կամեցան զմիամտութիւն ցուցանել. մտեալ ի գաւառն Խլաթայ և ա-
 ռեալ աւար բազում, ածին ի Տարօն: Իսկ ժողովեալ զօրք ի Պարսից և
 ի Թուրքաստանէ յղեցին առ Թէոդորոսն՝ թէ Կամ տո՛ւր զապստամբսդ
 ի մեզ, կամ թէ ոչ՝ զերկիրդ գերի տանիմք: Որում ոչ առեալ յանձն,
 25 յետ որոյ եկեալ ճակատեցան ընդ միմեանս երկիցս և երիցս, և բազում
 արութիւնս ցուցեալ իշխանին, յետոյ կարեվէր խոցեալ՝ յետ սակաւ ա-
 ւուրց վախճանեցաւ: Որ լոյժ ապաշաւանաց արժանի էր նորա վախ-

1 B առնել ABCDFHI չիք սուլտանն տաճկաց h սուլտանն տաճկաց

2 GՏ դեսպան CDEFH նմա h նա HI զօրինակ

3 A տուր AdEFI քաղաքս BD քաղաք C քաղաքն ABCEFI գաւառս

4 ABCDEFH ամենայն C աւուրս

5 ABCDEFHI սպիտակակազմս ABCDEFGHI և փխ ևս

6 D զտարօղն d զտարօղ

8 BDI թվական Gh թուիս B մեր

9 C պարսիկ ABDI զաւրք

10 G ապուսվարայ I ապուսուրայ B չիք թէ... այն H զգիրն I զգանձադ

11 BCG աշոտա I աշոտոյ թագաւորին հայոց ABCDFI չիք էին

12 E քաղաք

13 H քանզի և

14 BCDEFH զօրն h զօրքն

15 ABCDHIՏ կոտորուածս

18 I տարօնոյ A ահարոնի G ահարոնի

19 CD կոչեն AEFHԾ՝ ունել ունելով

21 B զմիւսմտութիւն C խլաթա

22 DI զօրքն

23 ABCDI զապստամբսդ EF զապստամբդ

26 EG արութիւն C յետ որոյ B յետս

27 DI վախճանն նորա G չիք նորա

հանն. մանուկ հասակաւ և գեղեցկաշուք կերպարանօք զԴաւթի մարգարէին ունելով զնմանութիւն, և քաջութեամբ առաւել քան զբազումս, որ տարածամբ քարծաւ ի միջոյ:

Իսկ ի գալ ձմերանին, յաւուրս աստուածայայտնութեան տօնին՝
5 գիշերագնաց եղեալ զօրք անօրինացն, և եկեալ ի քաղաքագիւղն Հարքալ որ կոչի Մանկան Գոմ, և կալեալ զնոսա յանհոգս մինչչեռն նոքա զգիշերական պաշտօնն կատարէին, սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին զամենեան, և որ շուրջ զնովաւ գիւղք և ագարակք էին. և առեալ զգերի և զաւար, չողան ի գիւղն Արածանի, քանզի ընդ այն իսկ անցանելոց
10 էին: Եւ հանեալ ի վերայ պաղին դռն և զգերին, յանկարծակի հատեալ պաղին, զորս ի վերայ կային՝ զամենեան ընդ իւրեաւ ծածկեաց:

Ո՛վ քանի՜ դռն է պատմութիւնս և ողբոց արժանի. ալ թերևս ոք մեղադիր լինիցի մեզ, թէ մինչև ցե՞րբ զվշտաց և զնեղութեանց արկանես առաջի մեր զրոյցս: Մարգարէքն քանի՜ սպառնական բանս մարգարէանային, որ յետ ժամանակաց լինելոց էր. ժողովուրդն ընդ այն
15 զժկամակ լինէին: Իսկ ես ոչ թէ սպառնալիաց եմ քարոզ, ալ զեղեալ և զզլուի ելեալ իրս պատմեմ. որպէս զի ամենեցուն՝ որք լսիցեն. շարժեցից արտասուս թէ ո՞րքան դռն ժամանակի հանդիպեցաք: Կարծական եղև մեզ ալս կեանքս. եթէ մեղք հարցն մերոց ընդ մեզ ելին, որպէս
20 մարգարէն ողբալով զիւրոցն ամբաստանէր, ապա աւա՛ղ է մեզ որ մեք զպարտիս հարցն մերոց վճարեմք: Եւ ո՞ւր է այն զոր Աստուած ընդ Եգիպտոսի խօսելով ասէր. «Որդի մարդոյ զի՞նչ է առակդ այդ զոր ասեն ի մէջ Իսրայէլի, եթէ հարքն ազոխ կերան, և որդւոցն ատամունքն առին: Կենդանի եմ ես, ասէ տէր, եթէ լինիցի առակդ այդ ի մէջ Իսրայէլի.

1—2 B գգաւիթ E մարգարէի

4 CI ձմեռային DGH ձմեռային C աւուրս

5 H գորքն H անօրինաց, E չիք ի AB քաղաքագիւղն C քաղաքագիւղն EFG քաղաքագիւղն

5—6 C հաքէս

6 G յանհոգս անհաւատքն HS անհաւատքն փխ յանհոգս և յանհոգս GHS դեռ փխ մինչչեռն

7 H զգիշերային և գիշերական

8 AD գեւղք C գեղք EFG գեղք

9 AD գեւղք EF գեղք BCGHS գեղք

9—10 AEFHGS անցանէն փխ անցանելոց էին

11 B գոր

12 C ո՛հ փխ ո՛վ A այդ

13 EFG լինիցի մեզ

14 BC դրուցս և՞՞՞ զրոյցս ասեմ ABCDEFGHI բանդի փխ բանի

16 S զժկամակս ABCDEI եթէ H սպառնացեալ և սպառնալիաց A այդ G ալ զի

17 B լսեցին

17—18 C շարժեցեն

18 H արտասուս H յանդիպեցան

19—20 H չիք ընդ մեզ... հարցն մերոց և ընդ մեզ... հարցն մերոց [զիւրոց, որք]

22 A եգիպտոսի B ասեմ I ի մարդոյ

23 ABCDI իսրայէլի DGHIS թէ և Լթէ CD հարքն B որդոց GH որդւոց

24 ABCDI իսրայէլի

զի ամենայն անձինք իմ են, որպէս անձն հօր նոյնպէս և անձն որդւոյ՝*, և որ ի կարգին է. և ազատեաց զորդի ի պարտուց հօր: Եւ եթէ վասն մերոց չարեաց եկին ալս ամենայն ի վերայ մեր, ապա ողորմելի եմք քան զամենայն մարդիկ. աշխարհ ամենայն ի խաղաղութեան բնակէ, և 5 մեք գերիք և կալանաւորք, սրտկոտորք և տնաւերք, և լընչից կողոպտածք:

2 Գորք աթոռք թագաւորութեան ունէր Հայք, թո՛ղ թէ զկիւրապաղատին իշխանութիւն, և զոր ի Հռոմոց: Եւ հայրապետութիւն մեծ և նախանձելի ամենայն ազգաց. և վարդապետք ճշմարտախօսք, հանգոյն 10 առաջին վարդապետացն՝ ի խորս գիտութեան հասեալք. յորոց բանից ամենայն փաղանգք հերձուածողացն կորակնեալք և ընդ գետին մտեալք, ո՛չ կարէին ի փարախ հօտի հաւատացելոց մտանել. քանզի և դռնապանն ոչ ընդունէր զնոսա, որ ճանաչէ զիւրսն և ճանաչի լիւրոցն: Եւ եկեղեցիք մեր իբրև զնորահարսն զարդարեալ ամենայն վայելչութեամբ 15 առ ի հաճել զկամս անմահ փեսային. և նորածին մանկունք յանախտ արգանդէ մօրս մերոյ Սառայի իբրև զձագս աղաւնեաց երամացեալք կողորդալիւր ձայնիւ զհրեշտակականն երգէին զերգս:

Արդ՝ եկ և տես զչար և զառանց միջթարութեան զփոխարէնն զոր ընկալաք: Ո՛ւր թագաւորացն աթոռք, ահա ոչ երևի. ո՛ւր զօրացն բազմութիւն որ իբրև զամպ խտացեալ առաջի նոցա, զօրէն գարնանաբոյս ծաղկանց զունակ զունակ հանդերձիւքն փայլէին. ահա ո՛չ են, և ոչ ես երևին. ո՛ւր հայրապետական աթոռն մեծ և հրաշալին զոր երանելի ալրն Աստուծոյ մեծն Գրիգորիոս իջեալ ի խորութիւն վիրապին՝ քրտնալիւր աշխատութեամբ զհնգետասան ամ փորձեաց, և ի վերայ առաքելական 25 աթոռոյն եղ զաթոռ իւր. այսօր տեսանի թափուր, դատարկ ի բնակչաց,

* Եզե. ԺԸ. 2—4

1 G զի որպէս

2 H որդւոց GՏ չիք ի (կարգին) CEFh հօրն H հօր

3 ABCEf մերոյ C չարեացն E եկն

4 CFH մարդիկք E մարդիք

5 CDEFHI և սրտկոտորք [h չիք և] CDEFhI չիք և (տնաւերք) h չիք և B լընչիցն C ընչիցն

7 H աթոռ BC էր փխ ունէր

7—8 ABCDEF Թող զի ի կիւրապաղատին իշխանութենէն dI Թող զոր ի H Թող զի [h չիք զի]

8 GH իշխանութիւնն BC ի հայրապետութիւն

9 H ճարտարախօսք Ծ² ճարտարախօս

10 G վարդապետաց EF խորագիտութեան

11 B աղանդ փխ փաղանդք C աղանդք dI փաղանք E միաղանդք h կորանկեալք

15 ABCDEFhI ի հաճ և ի կամս G հաճիլ H հաճել G կամս

16 H յարգանդէ

17 DEGHՏ զհրեշտակական h զհրեշտակացն ձայնիւ I զհրեշտականն

18 ABCDEFHI զփոխարէնս

19 ABF աթոռքն

19—20 AH բազմութիւն

20 GՏ դամպս

21 GՏ հանդերձիւք

22 ABCEf մեծն

24 ABCDFGh փորեաց

25 dI Թափօր ABCDEFGH բնակչացն

մերկ ի զարդուց, փոշուով և սարդի ոստայնիւ լցեալ, և ժառանգ աթոռոյն յօտար աշխարհ հեռացեալ իրրե զգերի և դիւանաւոր: Վարդապետաց ձայնք և քարոզութիւնք լռեալք. և հերձուածողացն դասք, որ առ նոքօք իրրե ծակամուտ մկունս այսր անդր թաքչէին հալածեալք ի նոցա աս-
 5 տուածաբանական բանիցն և լուղղագուշտ խոստովանութիւնէն, այսօր իբրե ատիւծունս հզօրեղապէս աներկիւղ ելանին ի խշտից բերանաբաց՝ թէ զո՛ր կլանիցեն լանմեղ անձանց: Զի՛նչ ասացից և վասն եկեղեցւոյ, որ յառաջն ալնպէս զարդարուն էր և վալկուչ, բազմածնունդ գերերշանիլ-
 որ և զմարգարէն ի հիացումն շարժեաց. իսկ այսօր նստի անշուք, ան-
 10 զարդ, մերկացեալ յամենայն գեղեցկութեանց իրրե զկին մի այրի անորդի, մերկացեալ ի զարդուց, անկեալ ի պատուոյ, պատառատուն հանդերձիւ նստեալ առանց մխիթարի. այնպէս և աստ տեսանի. ջանք շիջեալք և ճրագունք անցեալք, խնկոց բուրմունք և անուշահոտութիւնք սպառեալք, պսակ տէրունական սեղանոյն փոշուով և մոխրով ծածկեալ:
 15 Զառ ի սմանէ մանկունս է տեսանել, որ ի դրունս սորա բնակիտ ի ձեռս առեալ զղաւթական երգս երգէին, այսօր ի դուրս դիւաբնակ կաղաղանացն՝ զոր մզկիթն կոչեն, անդր կաքաւեն ուսանելով զմահմետաւանդ զաւսացեալսն: Նաե կանաչք պարկեշտք և ողջախոհք՝ որ զօրինաւոր ամուսնութիւնն յարանց իւրեանց մեծ թախանձանօք ընդունէին, այ-
 20 սօր յանառակ և յալլանդակ խառնակութիւն սովորեալ են:

Արդ եթէ այս ամենայն զոր պատմեցաք, վասն մեր չարեացն եհաւ ի վերալ մեր, ձա՛յն տուք երկնի և որ ի նմա և որ ի վերալ նորա. ձա՛յն տուք երկրի և որ ի նմա կենդանիք. ձա՛յն տուք լերանց և բլրոց. ժառոց և անտառախիտ մայրեաց, թող լան և ողբան զմեր կործանումն:

- 1 D զարդուցն ABDEF փոշով C փշով BCD սարդի ոստայնով
- 2 C օտար H յաշխարհ
- 3 HS հերձուածողաց G հերձուածոցն
- 4 H և իրրե DI զծակամուտ
- 4—5 ABDEFGHI յաստուածաբանական
- 5 E ուղղագուշտ
- 6 B առեւծունս A աներկիւղ H չիք աներկիւղ h աներկիւղ B ելանին ABEFHI
խշտեաց
- 7 GS յանձանց անմեղաց
- 8 ABCDEFHIԾ՝ և երջանիկ
- 9 HԾ՝ բարկացումն փխ հիացումն Ծ՝ զարմացումն
- 9—10 DI և անզարդ
- 10 C ամենայն
- 11 FG զարդացն
- 12 BCDI մխիթարութեան I այսպէս
- 13 GS չիք և ABCEFGHI ճրագք ABD խնկոց
- 14 I պատուական փխ տէրունական E պսակք ABCDEF փոշով I փշով՝
- 15 I գառ ի նմանէ
- 15—16 I բնակէին և ի ձեռս
- 16 H ընդ զղաւթական h զղաւթական AEFHG Լրդան
- 17 H մզկիթ BC ուսանել
- 17—18 G զմահմետաւանդ
- 18 F պարկեշտ B ողջախոհք
- 19 CDI ամուսնութիւն G ամուսնութիւնն
- 20 DGՏ ալլանդակ S սովորեալք H չիք են և են
- 22 I ձայնատուք
- 24 AC անդառախիտ ABCDEI կործանումն

- Ձայս և մարդարէքն առնէին ի յուրախութիւնսն. լերանց և բլրոց խալտալ հրամայէին, և գետոց ծափս հարկանել և ծովու զուարճանալ և մալրից ցնծալ: Քանզի սոքա ամենեքին համատոհմք են մեր, յուրախութիւնս մեր ուրախակից մեզ լինին՝ պարտին և սղոյն հաղորդիլ. զոր օրինակ և յառաջինսն՝ խոնարհեցան ընդ մեզ յաւոր խոնարհութեան և տառապանաց մերոց, զի վասն մեր իսկ եղին: Բայց և այս չէ մեզ օգուտ ի մխիթարութիւն, զի զմեռեալ թէպէտ բազում ժամանակ լան և կոծեն և ի խաւարի փակեն, չբերէ ինչ նմա օգուտ. զի՞նչ եղև օգուտ հրէիցն՝ Երեմիայի լացն, կամ Քրիստոսինն՝ Երուսաղեմի կամ Յուդային. ասա՛
- 10 ինձ. և ոչինչ. վասն որոյ զայս գիտելով, պարտիմք յանձաց ուղղութենէ հաշտեցուցանել զԱստուած. զի թէ այս յարգարիցի, և թշնամեաց սուրն պակասի ի սպառ, և զժուարինքն մեզ ի դիւրինս փոխի, և առապարքն ի հարթ ճանապարհ. և տեսցէ ամենայն մարմին զփրկութիւն Աստուծոյ: Զի թէ Աստուած ի մեր կոյս լինիցի, ո՞վ կարիցէ կալ մեզ հակառակ.
- 15 քանզի ինքն յօրէնսն հրամայեաց, թէ «Թշնամեաց քոց թշնամի եղեց, և զատելիս քո սատակեցից»*. և դարձեալ, թէ «Ոչ թողից զքեզ և ոչ ընդ վայր հարից»**. միայն թէ ընդ Աստուած խաղաղութիւն ունիցիմք, և առ նա սրտի մտօք կարգալցեմք՝ զգործս բարիս ի միջի գրաւական ունելով, չիք ինչ ի հակառակացն որ զմեզ տրամեցուցանել կարիցէ: Տէ-
- 20 բունի է և այս զոր յնայիալ գտանեմք ի գիրսն, եթէ «Մինչև իցէ քո կարդացեալ, ես լուայց քեզ. և մինչդեռ խօսեսցիս, ասացից եթէ զի՞նչ խնդրես»***. որ ընդ ամենայն ջերմագութ հարամբ անցանէ այս բան: Իսկ յանարժանիցն ձեռնթափ լինի առելով. «Ոչ եղիցի անձն իմ ընդ նոսա»****. և դարձեալ, «Իցէ՛ զի կարդայցէք առ իս, և ես ոչ լուայց ձեզ. խնդրես»
- 25 ցեն զիս չարք, և ոչ գտցեն»****. և դարձեալ. «Յորժամ համբառնայցէք

* Սաղ. ԺԷ. 41. ** Եբրա. ԺԿ. 5 *** Եսայ. ԿԵ. 24 **** Առտկ. Ա. 28

***** Եսայ. Ա. 15.

- 1 H չիք ի H ուրախութիւնսն և յուրախութիւնսն
 1—2 H խալտալ և խալտալ
 2 B ծով
 2—3 I մայրի
 3 AGI ամենեքեան
 3—4 E յուրախութիւնսն
 6 ABCDE չէ ինչ մեզ d չիք չէ ինչ
 7 C զմեռեալն dGI զմեռեալս B չիք թէպէտ... լան BCDEI կոծին
 8 B խաւարին ABCDEFHIS փակին G չիք նմա DI նմա ինչ C նմա յօգուտ
 9 FGՏ և փխ կամ
 11 BC յարդարիցէ G յարդարեցի G ի թշնամեացն G սուր
 12 G դիւրին BCDI առապարք FG առապարն
 14 B չիք ի G չիք կալ H մերս փխ մեզ
 15 H զի և քանզի BCDI չիք թէ
 16 I եթէ
 17 I ոչ զվայր
 19 H չիք կարիցէ և կարիցէ
 20 I չիք է D յեսեա C գտանիմք F գտանիցեմք HS թէ
 22 BCDH ջերմագոյթ GՄ՝ ջերմագոյն
 23 ABCDEFHI անարժանիցն
 24 C չիք ես

զձեռս ձեր ի վեր, դարձուցից զերեսս իմ ի ձէնք. և եթէ յաճախիցէք յաղօթս, ոչ լուայց ձեզա. քանզի զի՞նչ հաղորդութիւն է լուսոյ ընդ խաւարի:

Երկիցո՛ւք եղբարք և ակն ածեսցուք յերկնակողման պատգամացս. 5 մի՛ լիցուք յանձանօթից նորա, զի մի՛ ասիցէ, թէ՛ Ոչ ճանաչեմ զձեզ. ալ լիցուք ի բարեկամաց կարգի նորա, զի ասիցէ ցմեզ. «Եկա՛լք օրհնեալք հօր իմոյ, ժառանգեցէք զանպատում զկեանսն»¹:

ԺԸ

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԹԷՈՂՈՒՆ ՈՐ ԹԱՐԳՄԱՆԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ

10 Յետ մահուանն Մոնոմախին, մոնչեալ առիւծաբար զազանութեամբ մատակ առիւծն ի խշտիս իւր, այն որ յառաջ ցուցաւ Դանիէլի ի տեսողութեան իւրում, և կոչիալ զգլխաւորս քաղաքին, և զմեծամեծս լիշխանացն, ասէ ցնոսա. Թէ՛ ոք ի ձէնք վստահանալ ելանել զօրօք յարեւելս, և դադարեցուցանել զգոռն Պարսից, և նուաճել զաշխարհն ի խաղաղու- 15 թիւն, յայնժամ թո՛ղ համարձակ գալ նստի թագաւոր. յԱստուծոյ իրաւանց նա է արժանի թագաւորութեան. իսկ թէ՛ ոք չառնու յանձն զասացեալս, տեղապահ ես բաւական եմ: Զայս լուեալ իշխանացն, գնացին առանց պատասխանի տալոյ իւրաքանչիւր ի բայաթ:

Իսկ թագուհւոյն զՍուլտանն իբրեւ զքաղցեալ զազան՝ տրոց առա- 20 տութեամբ յազնցուցեալ, մինչզի մոռանալ նմա զի վերայ մեր զյառնումն. ալ անդրէն ի Բաբելոն և որ զնովաւ կողմամբքն յուզէր զմարտն.

* Մատ. ԻԵ. 34

1 F զերեսս H չիք և

4 BCDI չիք և AB EF յերկնակողման DI յերկնակոչ d յերկնակողմանի Մ² երկնա- ին կոչման CEFH պատգամացս

5 C առնանօթից h յանձանից C ասիցէ C չիք Թէ

6 A ալ

7 BDI զկեանս

9 C Թագաւորութիւնն E Թէոդոսին HS Թէոդոսին ABCDEFGHI² աստուածուհի H աստուածատուր

10 AEFHI մանուկախին BCD մանուկախին Gh մանուկախին AB առնածաբար

11 / B առնածն H չիք այն h այն BCDI յառաջն A դանիիլի B դանելի

12—13 C իշխանացն

13 G Եթէ CDI չիք զօրօք ABDI յարեւելս

14 G² զարձուցանել փխ զադարեցուցանել Մ³ զգոռոն DE զաշխարհին FGHIS² զաշխարհս

14—15 DI խաղաղութեան

15 BCDI յաթոռն Թագաւոր

15—16 G իրաւանցն

16 G Թագաւորութեանն

16—17 B զասացեալ EF զասացեալսն H զասացեալսս

18 B իւրաքանչիւր dI չիք յուրաքանչիւր ABCDEFG զբայաթ փխ ի բայաթ dI չիք ի բայաթ H տեղիս այն է զբայաթ h² զբայաթ այն է տեղիս S պալատս փխ ի բայաթ Մ³ զբայաթ Մ³ սրբազրկած է ի պալատ ամենայն հավանականութեամբ բայաթ բառը փոխառված է արաբերենից՝ بیت հոգն. بتوت տուն, պալատ իմաստով

19 F Թաղուհոյն

20 C ի փխ գի

20—21 F զյառնումնն

21 A բարեզովն G բարբիւն S բարբիւն

քանզի յոյժ պատերազմասէր էր այլն: Բայց որ մերոյս էին սահմանակիցք և դրացիք՝ խանձեալ, ոչ դադարեցին զամառն և զձմեռն յապականելոյ զաշխարհս Հայոց. քանզի դիտօք որոնէին, և ուր լսէին զմարդաբնակ տեղեաց, զիշերագնաց եղեալ՝ լանկարծուտ ի վերայ անկանէին, 5 և նորանշան հարուածովք անողորմաբար զամենեւեան առհասարակ սատակէին: Եւ անհոգացեալ յերկիւղից՝ բազում աւուրս առնէին ի տեղւոջն, մինչև խիլ արկեալ տանցն, եթէ ուրուք կայր ինչ ի թաքստեան՝ զամենն հանեալ, և բնաբարձ աւերմամբ քանդեալ զվայրն, առեալ զառ և զգերի՝ յաշխարհն իւրեանց դառնային:

- 10 Եւ քանզի աւան մի էր ի գաւառին Բասենոյ՝ մերձ առ ստորոտով լերինն որ կոչի Ծիրանիս, և անուն նորա Օկոմի, մարդաշատ և ընչաւետ: Յորոյ վերայ զիշերագնաց եղեալ անօրինացն լաւուր մեծի աստուածայայտութեան տօնին, և քանզի ի սաստիկ սառնամանեաց դաշտին բլրտացեալ էին ձեռք և ոտք մարդադէմ զազանացն, որք յորժամ հասին 15 մօտ ի շէնն, գտին խոտ բազում ի դարմանս անասնոց դիզեալ, որում հուր հարեալ, և ի հրատին բարբոքմանէ առհասարակ դաշտն ամենայն իբրև միջօրէի լուսաւորեցաւ. առ որ կացեալ շեռան ինքեանք և երկվարք իւրեանց: Եւ ապա լարեալ զաղեղունսն և մերկացուցեալ զզէնսն՝ յարձակեցան ի վերայ շինին, հեշտացեալք իբրև յամբարայնի, և սուր ի վերայ 20 եղեալ կոտորեցին առհասարակ զամենեւեան ոչիս իբրև երեսուն հազար, ոչ մնալով ի բնակչաց տեղւոջն և ոչ մի, բայց թէ ի ճանապարհի ուրեք ոք կայր: Եւ արարեալ ի տեղւոջն աւուրս երիս, և բարձեալ եզանց և իշոց և ձիոց զամբարս ցորենոյ և զմթերս ընչից, և սակաւ ինչ ի պիտանեաց, զորս առեալ գերի, գնացին յաշխարհն իւրեանց: Այլ զբազմադէմ 25 չարիսն, զորս նոքա անդ գործեցին ընդ գրով ո՛վ կարիցէ արկանել: Եւ այսպիսի ձեռնարկութեամբ ամայացաւ ի բնակչաց երկիրս ամենայն, ոչ մնալով կենդանի՝ բայց եթէ յամբոց ուրեք:

1 B չիք էր HՏ մերս հ մերոյս

2 E զազարէին

2-3 BC յապականել

6 DI յերկիւղայից CDFEH I չիք բազում e բազում

7 B առանցն փխ տանցն B թաղառեան

8 H աւերամբ հ աւերմամբ

9 I յաշխարհ

10 D չիք եւ BI աւանն B բասեն

11 DI ծիրանի F կօկոմի GS օկոմի H անկաւմի

13 BCDI տեառն տօնին HՏ սառնամանեաց I դաշտի

13-14 ABCFH բրտաց էին DhIԾ² ցրտացեալ

14 C չիք մարդադէմ զազանացն որք

15 CHՏ դիզեալք B ուրում C յորում

16 H դաշտ

17 B իբր BC մէջաւրէի G միջօրէի S կացեալք

18 BCDI զաղեղունս

19 ABDEFHI յամբարանի հ յամբարայնի

21 BCDI որ ուրեք

23 EF իշուց BCDI մթերս

24 A այդ ABCDEFI զբազմադիմի HԾ² զբազում հ զբազմադէմ

25 ABCDEFGI զոր

26 HՏ բնակչացն

27 I թէ

Իսկ թագուհուն կալեալ զթագաւորութիւնն ամս երկուս, և հասեալ
 ի խորին ծերութիւնն, հիւանդացաւ զհիւանդութիւն, որով և մեռաւ իսկ:
 Որում եկեալ առաջի գլխաւորք քաղաքին՝ խնդրեն, թէ՝ Մինչդեռ կենդա-
 նի ես, կացո՞՞ղք թագաւոր, որպէս զի մնասցէ առանց խռովութեան
 5 քաղաքս: Որում հաւանեալ թագուհուն, հրամայէ զոմն ամեւ ի գլխաւո-
 րաց քաղաքին Միխայիլ անուն, որ իւր հարանցն ժամանակաւ լեալ էր
 ի պաշտօնէից պալատանն, այր հասակաւ խոնարհեալ լալիս, և ընչա-
 ւէտ լոյժ: Եւ կացուցանէ զնա թագաւոր հաւանութեամբ քաղաքին. և ին-
 քըն զկնի երից աւուրք չոգաւ զճանապարհ ամենայն երկրի, ուր ի միա-
 10 սին թագաւորք՝ և տնանկը ըստ դաւթական երգոյն: Իսկ իշխանք աշ-
 խարհաց մեծամեծք և փոքունք յորժամ լուան զնորա թագաւորին, եկին
 ամենեքին նմա ի հնազանդութիւն: Եւ զոր պարտ էր նմա ողորական
 բանիւք և պարգեաց առատութեամբ զամենեւեան ուրախ առնել, և ընդ
 ինքեան իշխանութեամբ ի հնազանդութիւն նուաճել. իսկ նա չմարդի գո-
 15 լով՝ զմոռովամուն ախտացեալ, զոմանս լիշխանաց պահէր՝ անարժան
 գոլ իշխանութեանն: Իսկ ընդ մեծամեծսն ատենախօս եղեալ, ասէ. Կամ
 ելէք ընդդէմ Պարսից ի պատերազմ, և մի՛ տայք զերկիր ապականել.
 Կամ թէ ոչ, զձեռ հոգն հարկեցից Պարսից, և պահեցից զաշխարհս ի
 խաղաղութեան: Որում ոչ հաւանեալ իշխանացն՝ եկին առանց պատաս-
 20 խանուլ լերեսաց թագաւորին, և միաբանութեամբ դաշն արարեալ՝ անցին
 ընդ ծովն, և ժողովեցան զօրք բազումք, որոց ոչ գոլր թիւ: Որոց առաջ-
 նորդք էին Կոմիանոսն որ և թագաւորեացն իսկ և Կամենասն. և ապստամբ-
 եալք ի թագաւորէն երդմամբ չափ ոչ հնազանդել նորա թագաւորու-
 թեանն: Եւ այս եղև ի հինգհարիւր վեց թուականիս մերոյ, յորում հո-
 25 ռոմ զիքտիոնի էր տաան:

- 1 C թագուհոյն BDI զթագաւորութիւն
- 2 A ծերութիւն BCDEFI ծերութեան B հիւանդաց F հիւանդութիւն
- 4 B կացոյց
- 5 C թագուհոյն
- 5-6 C գլխաւորացն
- 6 A միխայիլ GS միխայէլ ABCDEGHI յիւր
- 7 ABCDEF պաղատանն G այլ փխ այր BCDI չիք և
- 9 BCDI երկուց փխ երից G չոգաւ EFGԾ՝ չոգաւ զկնի EFG չիք զճանապարհ
 CI զճանապարհս GԾ՝ որք փխ ուր H որ
- 9-10 BCDEFGHԾ՝ միասին են
- 10 GԾ՝ դաւթեան BCI երգոցն
- 11 BCDI թագաւորիլն
- 12 AHI ամենեքեան
- 14 BCDEFH իշխանութեան ABCEF չմարթու DI չմարթի
- 15 G զառքովամայն ABDEF ախտաց CdGHI ախտացաւ H ախտեաց DI յիշխանացն
- 16 BCDI յիշխանութեան
- 17 BI տաք
- 19 BC խաղաղութիւն
- 19-20 BEFG պատասխանոյ
- 20 BCDI միաբանեալ EF միաբանութեան B չիք դաշն արարեալ
- 21 E որ փխ որոց (ոչ)
- 22 GHS կոմիանսն փխ կամենասն
- 23-24 BDGHI թագաւորութեան
- 24 E չիք է B թվականին CI թուին Gh թուիս H զթուականին

- Վա՛յ տարւոյն, վա՛յ աշխարհաւեր խորհրդոյն, յորում կործանեալ ապականեցան բնակիչք երկրի. քանզի դարձաւ յառաջին անգարդութիւնն ըստ աշխարհապատում բանին. «Երկիր, ասէ, էր ամալի եւ անպատրաստ. վասն զի մարդ չէր որ գործէր զերկիր»*: Զի զոր օրինակ գեղեցիկ դէմք 5 առն՝ ի ժողկի հասակի սիրուն եւ ցանկալի տեսողացն ցուցանի, իսկ յորժամ զարդարիչ հոգին մահուամբ բաժանի ի նմանէ, յառաջին պայծառ եւ գեղեցիկ զարդուցն ահարկիլի եւ անշուք ցուցանի տեսողացն, նաեւ գութըն ընդ նմա հատանի. ըստ այնմ, եթէ «Մոռացեալ եղէ ես որպէս մեռեալ ի սրտէ»*: Ըստ նմին օրինակի եւ զերկիր է տեսանել. զի յորժամ 10 մարդաբնակ շինութեամբ հարստանայ, յաջնժամ երկրագործք առատութեան սերմամբ դանդաստանս ընուն. որք յորժամ բունանին, կանաչագեղ տեսեամբ զվայրսն վալիլչացուցանեն, եւ բարձրաբերձ աճմամբ ի վեր ընծիւղին. եւ յորժամ զհասկիցն զկերպարանս ի դագաթունսն երկեցուցանեն, յաջնժամ թանձրախիտ բարձրութեամբն ամպաձե տեսողացն ցուցանի, եւ ի քաղցրաշունչ օդոյն՝ ճօճի, ճեմի զօրէն ծովալին ալեաց: Այսպէս եւ հօտք անդէից արօտականաց ի հովիտս դալարաբեր բուսոց առ ցուրտ աղբերակամբք խալտան խաղան, եւ երկիր իբրեւ դալեակ՝ գեղեցիկ զիմօք զարդարի նոքօք, ըստ այնմ, եթէ «Յնծասցեն դաշտք, եւ ամենայն որ է ի նոսա»***:
- 20 Իսկ այժմ զնորին հակառակն տեսանեմք. երկիր աւերակ, թափուր ի բնակչաց. քաղաքք կործանեալք, եւ անդաստանք խոպանացեալք եւ փշաբերք, ահազին եւ զարհուրելի անցաւորացն ցուցանի: Նաեւ քաղցրաձայն հաւուց տարմք, որք մարդասէր բարոյիւք ընտանի գոլով մերային աղինս, որ քաղցրանուագ եղանակօք զվայրսն հնչեցուցանեն, եւ յառաւօ-

* ՄԾԳ, Ա. 1 եւ Բ. 5. ** Սաղ. Լ. 13 *** Սաղ. ՂԵ. 17.

- 1 CDEFGI եւ (վայ աշխարհաւեր)
 2 EF ապականեալ BDGI անգարդութիւն
 4—5 BD առն դէմք
 5 B եւ փի ի
 6 G զարդարեալ
 7—8 BCDI դոյթն
 8 DEFI նմին HS թէ
 8—9 H չիք մեռեալ եւ մեռեալ
 9 GS չիք եւ Ծ՝ երեւի ցուցանի զերկիր C զերկիրս
 10 ABDEFGHI շինութիւն C շինութիւնն EF երկրագործ
 10—11 GHS առատութեամբ
 11 GԾ՝ սերման I կանան չաղեղ
 12—13 BC չիք ի... յորժամ
 13 A ընծիւղին
 14 H բարձրախիտ եւ թանձրախիտ
 16 BD արաւտականայ BD հովիգս
 17 H աղբերակամբ եւ աղբերակամբք ABCEFH դալեակ
 18 C յայնմ
 19 D չիք է
 20 B իսկ փի երկիր DI թափօր
 21 EFG բնակչաց I քաղաք
 23 I բարուք
 24 DEFGI որք ABCDEFHI ձայնիւք փի եղանակօք եւ եղանակօք B զվարսն CDI զվայրս G հնչեցուցանէին

տինսն ճոռական երգովք և բարձրածան կարկաչիւք զերկրագործսն ի քնոյն դանդաղանաց իբրև խթանաւ զարթուցեալ, իւրաքանչիւր արուեստից պատրաստաբար լարդարէին: Բայց այժմ շէնք աւերակք և ամալիք և անմարդիք, և նոցա ոչ գոյ տեղի բնակութեան. զի ո՛ւր տառեղունքն բոյն 5 կառուցանեն, և ո՛ւր տկարք ի թռչնոց ի նոսա ապաւինին ըստ սաղմոսին ձալնի. և կամ ո՛ւր ծիծառն զիւր վարանից բունիկն լարդարէ՝ աներկիւզ սնուցանելով զառ ի լինքենէ ծնեալսն: Արդ այս աստանօր զտեղի կալցէ բանս. մեք ի գլխոյն սկիզբն արասցուք դժուարաւոր և չար պատմութեանս:

- 10 Արդ յորժամ յերկուս բաժանեցաւ առնն Յունաց, և գաւաղանն երկաթի՝ գաւաղան եղեգնեալ ջախջախ եղև, զոր Ասորեստանեայն զեզիպտացւոց թագաւորութիւնն նախատեսելով՝ այսպէս անուանէր. և կաթսայն որ Երեմիայի յեռանդն ցուցաւ՝ որ ի հիւսիսոյ ի հարաւ ձգէր յայնժամ զցնցուդս եռանդեանն, այժմ ի հարաւոյ ի հիւսիս հաղպին եռանդեամբ, 15 և կիզեալ ապականեաց զազգս քրիստոնէից: Դանգի ըստ տէրունի հրամանին՝ թագաւորութիւնն բաժանեալ ոչ կարէ կեալ, այլ կործանեալէ՝ արդարև եղև իսկ. քանզի յորժամ Պարսիկք գիտացին զոոցա մարտ և զհակառակութիւնս առ միմեանս, համարձակապէս ելին ի վերայ մեր անդադար երթեկեկա առնելով, տարաւ յանդ զաշխարհաւեր կործանումն:
- 20 Արդ ի սկսանել տարւոյն, զորոյ զլիշատակն վաչիւ արարաք, և նոքա իբրև զգալս զիշխանն՝ որք հանդիպին հօտի՝ որոյ ոչ գուցէ հովիւ, զի ոչ թէ իւրեանց կերովն միայն շատանան, այլ զամենայն ջանան կոտորել: Նոյնպէս և ի Պարսից եկեալ զօրքն՝ ոչ թէ աւարաւ յազենային.

1 G երգօք ABF կարկաչիւնք GhԾ՝ կարկաչանօք Ծ՝ կարկաչիւք

4 ABCDEFHI անմարդիկք G անմարդիկ Տ գոյր ACDEFI տառեղունք B տառեղունք G բուն

5 B թռչոց

5—6 A սաղմոսողին

6 I զի փխ զիւր H բունիկ H յորդորէ h յարդարէ

6—7 A աներկեւզ

7 GHՏ սնուցանել ABCDEFHI չիք ի

8 ABCDFGH գլխոցն I գլխոյն

10 H չիք յորժամ h յորժամ B երկուս

10—11 B չիք գաւաղանն երկաթի CI գաւաղան երկաթի

11 Gh եղև ջախջախ AB ասորեստանս այն DEFI ասորեստանս

11—12 AI զեզիպտացւոց

12 BDI թագաւորութիւն EH զկաթսայն

13 H յերեմիայի ABC յեռանդան DI յեռանդեան EFHI չիք ի (հիւսիսոյ)

14 BCI զցնցուդս ABC եռանդանն E յեռանդեան F եռանդան ABDF հիւսիսի CHՏ հիւսիսի h հիւսիս A եռանդամբ DEF եռանդամբ

15 B չիք և H և քանզի [h չիք և]

16 ES կալ

17 A յորժ C մարտն

18 B.CDI կլանել

19 ABCDEF.GHԾ՝ տարեալ ABCDEF.GIԾ՝ յանդեալ

20 B գոյր որ GI յիշատակն

21 I իբր B զայլս փխ զգալս E զգալ G զգոյս զիշխարհանձեալ I զայլս C զիշխարհանձեալ DI որոց փխ որք ABCDEFI որոց փխ որոյ

22 H կերակրովն h կերովն HԾ՝ չիք այլ զամենայն ջանան h այլ զամենայն ջանան A այլ

22—23 GS կոտորել այլ զամենայն ջանան

23 I նմանապէս

այլ անյազ քաղց մերոյ սատակմանն ունէին. զի զոր աջօք տեսանէին, անհնար էր նմա ի ձեռաց նոցա պրծանիլ, մեծ բարեգործութիւն հաշուելով զայն:

- Արդ ի լինել մարտին Հոռոմոց, որդի Լիպարտին Իւանէ անուն, 5 որում տուեալ էին ի պարգևի տեղիս բնակութեան զմեծ աւանն Երիզայ ի գաւառին Հաշտենից, և որ շուրջ զնովաւ դասաակերտք, սա իբրև լուաւ զայն՝ թէ թագաւորութիւնն յերկուս բաժանեալ է, գնաց և խաբանօք էառ զամուրն Եղանց Բերդ կոչեցեալ, և արարեալ զայն ընդ իւրով ձեռամբ՝ դառնալ անդրէն ի գաւառն Աղօրի, և յամուրն որ կոչի Հաւա-
- 10 ճիչ: Եւ բարեկամաբար ել քաղաքն ընդ առաջ նորա. և դատաւորն որ ունէր զհոգս արեւելից՝ որ յայնժամ անդ հանդիպեցաւ, զոր իբրև ետես՝ վաղվադակի ունել հրամայեաց: Եւ առեալ ի նմանէ զանձ անչափ, և ձիս և ջորիս և զամենայն զոր ինչ և նա յարեւելից ժողովեալ էր, և զինքն եղ ի լեզնուտն ի բանտի. և ինքն փոյլթ ընդ փոյլթ չոգաւ ի վերայ ամուր
- 15 քաղաքին Կարնոյ: Եւ առժամ մի ջանալի խաբանօք, ասելով թէ՝ Ի թագաւորէն հրաման ունիմ, իմ է քաղաքդ, բացէք զղրուես, զի մտից: Եւ իբրև այնու ոչ կարաց հնազանդեցուցանել, ապա մարտ եղեալ, պատերազմաւ կամէր տիրել քաղաքին: Իսկ որ քաղաքին իշխանն էր, վաղվադակի ծանուցանէր իշխանին որ նստէր լԱնի և ունէր զպատիւ մագիս-
- 20 արոսութեան. որ իբրև լուաւ, զմի ի գլխաւորացն հանդերձ զորու առաքեաց ի վերայ նորա: Իսկ նա իբրև ծանեաւ զայն, ասպատակաւ առ զերկիրն և դարձաւ ի տեղի իւր. և առաքեաց ի Պարսիկս բերել զօրս յօգնականութիւն իւր. այս եղև սկիզբն անհնարին Հարեացս որ անց ընդ մեզ:
- 25 Զոր իբրև լուան անօրինացն ժողովք զհրաւէրն, ձայն տուեալ միմեանց, առժամայն ի մի վայր եկեալ, փութապէս առ նա հասանէին. իսկ նա իբրև ետես զբազմութիւն զօրացն, զահի հարաւ. և քանզի ոչ

- 1 I մերոց BCDI չիբ զի... տեսանէին
 3 BC զայրն փի զայն c զայն
 4 ABCDEFGHI մուռտին փի մարտին C հոռոմոց DEFGHIS իւվանէ
 5 I որոյ DI երիզա G երեզայ
 6 ABCDEFHI գաւառն h գաւառին
 7 BD թագաւորութիւն ABCDEFGHI բաժանեցաւ փի բաժանեալ է
 8 I եղանց
 9 GHS աղորի
 10 D յառաջ
 12 C չիբ և (ձիս)
 14 BCI չիբ ի (լեզնուտն) C զեզնուտն
 15 AEF կարնայ BC կարնա EF խաբանօք ջանալի
 19 DGI ծանուցանէ
 19—20 ABCDEFHI մագիստրոսութեան
 20 ABDEFI գլխաւորաց
 21 C էառ
 22 ABCEFI գաւր
 23 C Հարեացն G Հարեաց C էանց
 25 HS անօրինաց ժողովքն h անօրինացն
 26 DI չիբ վայր F փութապէս
 27 H տեսեալ h ետես ABCDEFh վասն զի փի բանդի

զոյր հակառակ ոք, քանզի իշխանն այն, յորոյ պատճառս նորա եկին, յորժամ զխօշիւն առ զնոցա գալոյն, մտեալ ի մեծ ամուրն, ամրանալ Յալնժամ եկեալ զօրքն տսեն՝ Մեղ ճանապարհ ցոյց աւարի, զմեղ դատարկ մի՛ դարձուցաներ. իսկ նա անճարեալ, տալ նոցա առաջնորդ յիւ-

5 բալնոցն, որք եկեալ և գիշերագնաց եղեալ ընդ անապատ վայրս, հասին ի վերայ գաւառին Խաղտեաց. Եւ յանհոգս կալեալ զնոսա, ըստ իւրեանց արիւնարբու բարուցն, որոց պատահեցան՝ զարսն դամեննսեան սրակո-

10 տոր արարին մինչև ի Խրթի անտառն Ճանեթոյ. և առեալ անչափ առ և գերի, դարձան մեծաւ լաղթութեամբ. Եւ եկեալ առ չարեաց առաջնորդըն՝ մեծատուր պարգեօք շնորհակալիս մատուցին նմա վասն ճանապարհի յաջողութեանն որ պատահեաց նոցա. և ապա զնացին լաշխարհն իւր-

15 եանց. Եւ քանզի տեսին զերկիրն անտէրունչ և առանց պահապանի, վասն այնորիկ հուպ ընդ հուպ դարձ արարեալ ելին ի նոյն՝ չարին արբանեակք. և իջեալ ի գաւառն Մանանաղու, բաժանեցան յերկուս. Մի

20 բաժինն չոգաւ ի յնկեղեաց, և անկեալ գիշերայն ի վերայ քաղաքին որ ի նմա, և զոր ի նմա գտին անպատրաստ և առանց զգուշանալոյ՝ Ջորոյ զաղետաւոր և զողորմագին չարեացն չեմ բաւական ընդ գրով արկանել. զի ի լուսանալ լալագին առաւօտուն՝ էր տեսանել տեսութիւն լի խռովութեամբ, որ և զքարինս անգամ և զանշունչ արարածս բաւական

էր յողթս հառաչանաց շարժել. զի ո՞յր ուրուք ի տեսողացն ոչ բեկանէր սիրտն, և ոչ զգողի հարկանէր անձն, և ոչ խաւարամած միզաւ մթա-

նայր լուսարանք երեսացն. զհրապարակս լի դիակամք տեսանել, և զտու-

նըս և զընդարձակ սրահս և զնրբափողոցս և զցանգս ալգեաց. Եւ գրեթէ ամենայն սահմանք քաղաքին ներկեալ էր արեամբ կոտորելոցն. ուր և

- 1 H հակառակ ոչ զոյր ոք CF սրոյ BCDI պատճառ
- 2 AC խօշիւն C էառ
- 3 B աւար H^Ծ աւանի h աւարի
- 4 ABH դարձուցանէս
- 4—5 DEF յիւրայոցն
- 5 ABGIS ի փխ և I չիք ի... եղեալ ABCEFI յանապատ
- 6 G անհոգս
- 7 ADEFI արեանարբու BC արեանարբոյ B բարոյցն BCH^Ծ զօրսն փին զարսն
ch զարսն HS զամենայն
- 8 ABCDEF անդառն Gh անեթոյ H ճանեթոյ HS արարեալ H անչափ
- 9—10 H առաջնորդ
- 10 ABCDEFI հատուցին փխ մատուցին
- 11 BDI յաջողութեան DI պատահեցաւ C աշխարհն
- 12 ABCDEFI զերկիրս BCI անտեսուչ D անտերուչ H անտերունջ I պահարանի
- 13 GH^S այսորիկ
- 14 CG մանանաղույ
- 15 B քաղաքին
- 16 ABCDEFGHI չիք և (զոր) ABCDEFGHI չիք ի նմա
- 17 F զոր
- 18 FGHS առաւօտուն լալագին h լալագին առաւօտուն
- 20 ABCdEFI տեսողաց
- 21 Gh զողորմի H զզողի AEF անձն
- 21—22 BC մթանար
- 22—23 B գտուն
- 23 D սրահ G զցանկս

գրագումար ղեռն ի հոգիս էր տեսանել, հատեալս ի ձայնէ դժուարապէս շնչելով, և զայրս անողորմաբար չարաչար վիրաւորեալս. զկիսոցն զփորոտիսն հեղեալ և զլեարդն հանեալ և ի բերանն եղեալ, էր զի կենդանւոյն իսկ ուտել բռնադատէին: Ո՛վ քո, Աստուած, յայնժամ ներողութեամբ 5 նըզ. ո՛վ մերոյ չարեացս առաւելութեան. զի այս երեքտասան ամ է որ զայսպիսի անհանդուրժական կիրս կրեն ազգ քրիստոնէից, և չչեղաւ սրտմտութիւն բարկութեան տեսն. այլ տակաւին ձեռն իւր բարձրացեալ է՝ լի բաժակաւ յանապակ գինւոյ արբուցանել՝ արբուցումն չար: Ոչ ևս ի ներումն և յողորմութիւն, այլ ի հատուցումն ատելեաց. այսոքիւք 10 պաշարեալ զքաղաքն և որ շուրջ զնովաւ գիւղք և ագարակք. մինչև չմնալ կենդանւոյ ուրուք ի մարդկանէ, բայց եթէ յամուրս ուրեք: Իսկ անօրինացն լցեալք և յագեցեալք աւարաւն, հուր հարեալ քաղաքին, առեալ զգերի և զկապուտ դաւառին, դարձան անդրէն: Այսոքիկ վշտամբեր պատմութիւնք քո, ո՛վ քաղաք, ոչ ևս քաղաք ապաստանի, այլ խոր- 15 խորատ կորստեան ի քեզ բնակողացն, ի բազմադիմի չարեացն սակաւ ինչ նշանակեալք:

Եւ եկեալ անօրինացն՝ հասեալք ի գաւառն Կարնոյ մերձ ի գիւղն որ կոչի Բլուրս, և քանզի բնակիչք տեղւոյն շրջապատեալ պարսպաւ զբլուրն՝ ի վերայ հողոյ եղին զհիմունս նորա, ըստ տէրունական ատակին, 20 վասն որոյ ի գալ անօրինացն զօրէն յորդեռանդն հեղեղի, ի բախելն զնա՝ ոչ կարաց վայրկեան մի կալ ընդդէմ, այլ վաղվաղակի կործանեցաւ, և եղև կործանումն նորա աշխարհալուր և անմոռաց մինչև ի կատարած լաւտենից: Արդ զոր նոքա յոյս փրկանաց և տեղի ապաւինի կարծէին, եղև նոցա գուր ապականութեան. և քանզի որ յայս կոյս գետոյն եւփրատայ

2 և շնչեալ A գայդս G զի կիսոցն H զկիսոց

2—3 BC զբորոտիսն փխ զփորոտիսն

3—4 BCDI էր զկենդանւոյն

4 EFGH բռնութեամբ

4—5 G ով քրիստոս աստուած յայնժամ քո ներողութիւնդ BDEFH ներողութիւնդ

5 G մերոց ABCEFH առաւելութիւն

6 F կիր G կիրք I ազգք

7 H չիք սրտմտութիւն և սրտմտութիւն A այդ

8 BCI յանապական D յանապակն I արբումն

9 A այդ H այսոքիք

10 ABCEFI քաղաքն AB գեւղք C գեւղք EFGH գեւղք

10—11 B ցմնալ

11 CGHI թէ

13 G զկողոպուտ փխ զկապուտ

13—14 H կշտամբեր

14 ABCDEFGI պատմութիւն ABCDEFGH չիք ով քաղաք և ով քաղաք A այդ

14—15 BC զխորխորատ

15 ABCDFHI բնակողաց EF չիք ի բազմադիմի չարեացն

17 CI հասեալ ABCDEF կարնայ d կարնոյ ABEF գեւղն C գեւղն D գեւղն d գիւղն

19 C և վերայ

20 DI անօրինաց ABCDEFGHI յորձեռանդին G բաղիւն

21 ABCEFH վայրկենի և վայրկեան GH կեալ EF բնդդիմի A այդ

22 CDEFI չիք և A կատարածօ (նորոգված տեղ)

23 ABCDEF յաւիտենիս

24 CI չիք որ G զի որ HS եփրատայ

- էին գիւղք և կրօնաստանք, ամենեքեան անդ էին հաւաքեալք, այլ և լԱր-
ծինն աւանէ բազումք, յորոց վերայ հասեալ թշնամեացն՝ առժամայն
առակեցին զամուրս նորա: Եւ մտեալ ի ներքս՝ ի փայլուն սուսերացն և
ի ձայնէ լարից աղեղանցն, զդողի հարեալ ամենեցուն յերկիւղէն՝ իրեւ
5 շղթայիւք կապեալ եղեն: Եւ քանզի ոչ գոյր իշխան և առաջնորդ, որ ա-
հիւ և խրախուսանօք զնոսա յոգի զօրութեան վառէր ընդդէմ թշնամեացն,
նահատակս քաջս յորդորելով՝ որպէս օրէն է ամենայն պատերազմողաց՝
վասն այնորիկ անտերունչք գոլով, ի տեսլենէ միայն լքան, լուծան, և
խռովեցան, սասանեցան և ամենայն իմաստութիւն նոցա ընկաւ: Եւ ըս-
10 կըսան ի միմեանց գողանալ զանձինս. ոմանք ի գալ դիշերոյն ընդ
պարիսպն իջեալ՝ փախստական եղեն, և այլք կամօք անձնատուր եղեալ.
Իսկ որք ի ներքս մնացեալ, զպատերազմի հոգս թողեալ, խորափիտս
փորեալ, ընդ հողով ծածկէին: Յորոց վերայ համարձակեալ անօրինացն՝
սկսան կոտորել զնոսա, ո՛չ պատերազմի օրինակաւ, այլ իբրև զոչխարս
15 արգելեալս ի բակի. զոմանս բռնն հարեալ և բերեալ առաջի, սուսերաւ
զգլուխն հատանէին: Կրկին մահաւամբ քառնայլին ի կենաց. շողալով
սուսերին ի վերայ՝ որ քան զմահ գառնագոյն է, և մահու վճռաւ. և զո-
մանս ի դիմի հարեալ սուր ի ձեռքն ունելով, և ի պատահելն գազա-
նաբար ի վերայ յարձակեալ՝ հարեալ սուսերաւն զսիրտն, առժամայն
20 սատակէին. Իսկ զթանձրամարմինսն և զհարստակողսն լերկիր ի գունս
արարեալ, և պարզեալ զձեռսն ի ցիցս վարեալս՝ ի գետինն պնդէին, և
կորզեալ զմորթսն եղնգամբք հանդերձ յայսկոյս և յայնկոյս ընդ բազուկ և
ընդ թիկունս մինչև ի ծայրս ձեռքն երկրորդի բռնաբար քարշեալ և հան-
եալ, լար աղեղանցն առնէին: Ո՛հ. քանի՜ դառն է պատմութիւնս:
25 Իսկ զերիցանց և զկրօնաւորաց ո՞ր լսելիք տանին զնորանշան չա-
րիսն՝ զոր նոքա կրեցին. զորոց ի կրթիցն ի վեր քերթեալ զմորթս՝
տարեալ երեսօքն հանդերձ զգլխովն շրջէին, և այնպիսի դառն տանջա-

1 ABD գեւղք d գիւղք EF գեղք CGHՏ գեղք CDEFGI անդր A այդ և

2 H յաւանէ

3 փայլուն

4 F յերկիւղէ

5 D շղթայիւք

7 FՏ և նահատակս ABCDI յարդարելով I ամենեցուն

8 G անտերու ջ H անտերունջք C տեսլենէն ABCDEFGHՏ լուան d լուծան HՏ
չիք և h և

9 EFgh չիք սասանեցան ABCDEFHI իմաստութիւնք

11 I չիք եղեն D այդք d այլք C յանձնատուրք

12 FG որ

13 B յորոյ

16 EF շողողով

17 ABCDHI էր ABCFI մահուն B վճառաւ

19 A հարել EFԾ² հասեալ փխ յարձակեալ Gh յասեալ I յարձակեալ

20 DI զհարստակողս F հարստակողն I երկիր GH գուննս

21 I զձեռնն

22 Տ զմորթն C եղնգամբ Տ եղնգամբքն

23 BCDI ձեռքն E երկրորդին

24 B աղեղանց

25 HՏ գերիցանցն GHS զկրօնաւորացն H զնորանշանս

26 BCDI զորոց զկրթիցն EF ի վայր DI զմորթն GHS զմորթս

27 G զգլխով

նօք տանջեալ, լիտով ապա սպանանէին. որ զի քան զայս զի՞նչ ալ ոք դառն և անհնարին տանջանս իմանայցէ, որ և ի սրբոց վկայութիւնս չերևի ուրեք եղեալ:

Արդ այսպիսօրէն գործով հատին սպառեցին զամենեւեան ի կենաց, 5 մինչև խիլ արկեալ, և զկենդանոյն թաղեալսն աշտէիւք չարաչար խոցոտելով սատակէին. որ և տանջելոցն վայիւք հնչէին առհասարակ արձագանք լերանցն: Եւ յորժամ վճարեցին զամենեւեան ի կենաց, ապա զանկելոցն զամենեցուն զկուշտան ծակեալ և զլեզիսն հանեալ՝ ի յամանս ժողովէին, գերի կանանցն զհետ իւրեանց ետուն տանել: Այսպէս եղև վախճան կործանական բանսին. այսպէս մատնեալք եղաք ի ձեռս արանց 10 չարաց և անողորմից. և ո՛չ եղև մեզ այցելութիւն ի տեառնէ, վասն զի ոչ լուաք նմա մինչ ի խաղաղութեան էաք: Նա կոչէր զմեզ աղերսական ձայնիւ ի ձեռն մարգարէիցն. «Եկալք, ասէ՛ լուարո՛ւք ինձ, և կեցցեն ի բարութեան անձինք ձեր, և եթէ ակորժելով լուիջիք ինձ՝ զբարութիւնս 15 երկրի կերիջիք»: Մեք ապախտ արարաք զբանս նորա. վասն այնորիկ և նա ո՛չ լուաւ մեզ ի ժամանակի նեղութեան, ալ դարձոյց զերեսս իւր ի մէնջ: Եւ մատնեալ եղաք ի ձեռս թշնամեաց մերոց, և ատելիք մեր նեղեցին զմեզ, և արբեցաւ նետ նոցա յարեանց մերոց, և սուր նոցա եկեր զմիս անկելոց վիրաւորաց՝ արանցն պատերազմողաց մերոց. և 20 գնացին այսու յաղթութեամբ յաշխարհն իւրեանց: Իսկ զթիւ համարոյ՝ անկելոցն և գերեացն՝ եօթն հազար ասացին՝ և կրօնաւորացն՝ վաթսուն:

ԺԹ

ՎԱՍՆ ԱՒԵՐԱՆԱՅ ԵՐԿՐԻՆ ՄԻՋԱԳԵՏԱՅ ԵՒ ՈՐ ԻՆՁ Ի ՆՄԱ ՔԱՂԱՔԻ,
ԵՒ ԱՆՁԱՓ ԿՈՏՈՐԱԾԻՆ

25 Այն զոր յառաջն յիշատակ արարաք՝ թէ յորժամ իջին ի սահմանս Մանանաղու բաժանեցան յերկուս, առաջինն զայս գործեաց զոր գրեցի.

27 նայ. Ա. 18—19.

- 1 H որքան զի զայս հ որ զի քան զայս BCDF ինչ
- 2 A սրբոցն G իմանայցէս BC վկայութեանս
- 4 ACEF այսպէսօրէն I ապօրէն I ի կենաց զամենեւեան
- 4 5 C ի խիլ E չիք մինչև... ի կենաց
- 5 F զկենդանոյն HS թաղեալս
- 6—7 G արձանք I արձականք
- 7 GI լերանց
- 8 C զկուշտան BDI զլեզինս C զլեզինսն BCDI չիք ի BCDI յաման
- 9 A տանիլ
- 9—10 ES՝ վաղճան
- 11 H չարեաց I եղեալք GH այցելութիւն մեզ BC չիք զի c զի
- 12 A խաղաղութեամբն I յաշխարհ BC համարոց
- 13 BC չիք ինձ
- 14 DI չիք ձեր
- 16 A այդ
- 17 CDEFGHI մատնեալք
- 19 H անկելոցն H վիրաւորացն ABCDFGH արանց
- 20 DI յաղթութեամբն I յաշխարհ BC համարոց
- 21 BDI անկելոց ABCDEFIS կրօնաւորս B չիք վաթսուն
- 23 H աւերանայն B երկիր
- 24 B այնչափ A կոտորուածին BCDI կոտորուած էին
- 25 B որ ACDEFGHI յառաջ BDEF յիշատակ արաք di յիշատակեցաք BCEFG սահմանս
- 26 C երկուս BDI առաջին AB I գրեցիս

իսկ երկրորդն ձիաթափ արագամետ ընթացիւք ընդ Հանձէթ և ընդ Խոր-
 ձեան, ո՛չ խոտորելով յաչ կամ յահակ, ալ որպէս նեա որ ի ձեռաց
 աղեղնաւորին ելանէ, ուժգին ձգմամբ երթեալ նպատակին հանդիպի.
 նոյնպէս և նոքա, ոչ տալով քուն աչաց և նինջ արտահանաց, գիշերապնաց
 5 եղեալ, յանկարծակի չեղակարծումն ժամու իբրեւ զկարկուտ քորախոտն՝
 հեղան ի վերալ բնակչաց քաղաքին հարաւոյ: Եւ քանզի անսլաւապա-
 րան վայրս ունէր քաղաքն, վասն այնորիկ ծովային ալեաց նմանեալ
 բնակչացն՝ ծուփս առեալ լետ յառաջ, բայց ելս իրացն ո՛չ գտանէին:
 Աւա՞ղ գործոցն որ յայնժամ անդր գործեցան: Յորոց վերալ սուր եղեալ
 10 անօրինացն՝ կոտորեցին զմայր առ մանկամբ և զորդի առաջի հօր. և առ-
 ժամայն եղև քաղաքն բարեշէն՝ գուբ արեան: Եւ քանզի ի սաստիկ խու-
 ճապէն, և յանկարծահաս օրհասէն մոռացեալ եղև սէր սիրելեաց և գութ
 արեան, իւրաքանչիւր ոք հնարէր հալածալթանս գտանել՝ զի թերևս կա-
 րիցէ ապրեցուցանել զինքն ի գեհնաբորբոք բարկութենէն. վասն որոյ
 15 փախստական եղեալ ի յայդիսն՝ որ շուրջ զքաղաքաւն էին, յայնս ան-
 կեալ ընդ տերևախիտ որթովքն թաքչէին. զոր ծանուցեալ անօրինացն,
 խոյզ արկեալ, աշտէիւք խոցեալ զամենեկան սատակեցէն. որոց ար-
 համբքն ներկեան ողկոյզք խաղողոյն. որք լետոյ սինլքոք մնացեալ էին,
 զմեռեալս իւրեանց գտանէին ընդ որթովքն, զնոսա ծածկէին ընդ հողով.
 20 Բայց զայդիսն խղճէին կլթել կամ ի խաղողոյն ճաշակել, ասելով թէ
 մարդոյ արիւնք են ի յուտել: Իսկ անօրինացն պարապեալ ի կոտորածէն,
 դարձան ի քաղաքն՝ և խիլ արկեալ տանցն՝ կթէ ոք զիւր ընչուկն
 թաքուցեալ էր ուրեք, և կամ ի դարանս, մեծաւ հնարագիտութեամբ
 արտաքս պեղէին: Եւ ապա հուր հարեալ քաղաքին, կիզեալ ապականեցին,
 25 և առեալ զառ և զգերի՝ ելին ի տեղւոյն: Նոյնպէս և ոք շուրջ զնովաւ

- 1—2 Gh խորձեանն HS խորձանն
 2 EF անեակ A այդ D չիք որ
 3 I հանդիպի նմա
 4 B քունն I զքուն CDEFI և ոչ ABCDEFHIԾ՝ նիբն փխ նինջ
 6 BCDEF հարաւայ h հարաւաց
 8 G և յառաջ H առաջ BCD իրացն
 9 ABCEFI գործոյն B որոց
 12 BCDI աւրհասին
 15 F քաղաքաւն ABCEFI յայն
 16 GH թաքչէին IS անօրինաց
 17 BCDI սատակէին
 17—18 C արեամբն
 18 ABCDEIS ներկեան FGh ներկեցան BCDI չիք էին ABCDEFGHIS որք մնացեալ
 G մնացեալք
 19 d և փխ զնոսա
 19—20 D չիք ծածկէին... բայց I չիք զնոսա... բայց
 20 H զայդիս S խաղողոյ
 20—21 dI ասելով թէ արիւնք են մարդոյ ABCDEFH արեան Լնք [A արեւն, EF-
 արիւնք]
 21 dGhS չիք ի յուտել Ծ՝ ի յուտել ABCDHS կոտորուածէն
 22 Ծ՝ ընչուցն Ծ՝ ընչուքն
 23 S թաքուցեալ G չիք և
 24 F արտաք C վառեալ փխ հարեալ

գիւղք և աւանք՝ զամենեանեան ապականեալ սրով և հրով և գերութեամբ, մինչև ոչ մնալ կենդանւոյ ուրուք՝ որ բանայր զբերանն և ճիկ հանէր:

Ի

ԹԱԳԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ ԿՈՄԻԱՆՈՍԻ

5 Կոմիանոս, քանզի առատածեռն էր և զանձիւք հարուստ, բազում զօրս ժողովեաց իւր: Թագաւորն իբրև ետես եթէ պատեհութիւնքն նմա ի դէպ գան և ելանեն, լաղերս անկեալ՝ սկսաւ դեսպանս առաքել. պարգևս խոստանալի և զԿիրապաղատին իշխանութիւնն լարեալս տալ նմա՝ Միայն թէ ի խաղաղութիւն դառնաս, որ քրիստոնէից արեանն ինդիր

10 առնեմք. ալլ նա ոչ հաւատաց և ոչ առ յանձն: Ապա ի սպառիլ դեսպանացն, որ թագաւորին էին մտերիմք ջանալին պատերազմի յաղթութեամբ հնազանդեցուցանել զնա:

Եւ հանդէս արարեալ բազում զօրաց՝ եկին ի վերայ նորա, և հասեալք առ միմեանս՝ ճակատեցան ի պատերազմ. ուր բազում արիւնհե-

15 ղութիւնք եղեն, զորոց ասեն եթէ այնպիսի կոտորած ի մի տեղի ի Հոռոմս չէ ոք տեսեալ. լորում տեղուք և բազումք ի գլխաւորացն իսկ անկան, և այս լերկոցունց կողմանցն. բայց լաղթեաց զօրն Կոմիանոսին: Եւ քանզի պատրիարքն ի կողմն Կոմիանոսին էր, զբազումս ի գլխաւորաց քաղաքին միաբանեաց ընդ ինքեան. և տարեալ ի ներքս զԿոմիանոս,

20 թագաւորեցոյին: Եւ զՄիխայիլն արեղալ արարեալ, ի կղզի անցուցին. բայց ասեն թէ ինքն յօժարութեամբ չողաւ: Այս ամենայն լաշխարհաւեր տարուշս գործեցաւ:

1 AEF գեւղք B և գեւղք CG գեօղք ABCDEFGHI ապականեալք

2 EF կենդանւոյն ABCD ուրեք ABDEFHI ճիշ

4 GH կոմիանոսին

5 C հարուստք

6 I զօր C իւր թագաւորութեանն C և իբրև FI թէ

7 ABCDEFGHI՞ կան փխ գան H անկանել h հանկեալ H դեսպան

8 ABCDEFI զկիրապաղատին CDI իշխանութիւն AB յարեալս

9 AF եթէ F արեան

10 A այդ C էառ անձն EFGHI և ապա ABCDEFGI սպառել

14 DGHՏ արեանհեղութիւնք

15 DI թէ ABCDHS կոտորուած h կոտորած

16 B որում ABCDEFGI գլխաւորաց

17 BCD յայս d այս I երկուցունց B կոմանոսին C կոմիանոսի

18 ABCDEFGHS պատրիարքն ABDGHI կողմ E ի կոմիանոսին կողմն էր HS որ զբազումս:

19 GHS ինքեանս G չիք գկոմիանոս

20 A զմիխայիլն DI զմիխայելն G զմիխայել B կղզին

21 H ինքն

ԻԱ

ԿՈՐԾԱՆՈՒՄՆ ՄԵԼԻՏԻՆՈՅ ՇԱՀԱՍՏԱՆ ՔԱՂԱՔԻՆ

Դաւազան տանջանաց և ոչ խրատու՝ առ ի ձեռն Աստուած զԹաւր-
քաստան և զտունն Պարսից, և նոքօք դատեաց զմեզ ըստ իրաւի իւրոց
5 դատաստանացն. զի խրատու գաւազանն՝ հայրական է, իսկ տանջանացն՝
դատաւորի, որպէս Դաւիթ գտանջանս մեղաւորաց ասէ. «Բազում տան-
ջանք են մեղաւորաց. և խրատք քո ուսուցէ զիս». սմին համաձայն և
Պօղոս Ներայեցւոցն դրէ. «Զի թէ ի խրատու կարգի կայք, ասէ, իբրեւ
յորդիս մատուցեալ է ի ձեզ Աստուած»*:

10 Արդ Քրիստոս ի կենարար իւրում աւետարանութեանն, իւրում երկ-
նաւոր հօրն տարեալ՝ մերձ կացոյց զմեզ նմա յընտանութիւն՝ և պատուի-
րեաց ամենայնիւ նմա նմանօղ լինել, և բարոյիցն քաղցրութեամբ զաղ-
գականութիւն պահել հաստատուն, բայց մեք ապստամբեցաք ի մեր
քաղցր և ի բարի հօրէն, և յընտանութենէն օտարացաք. վասն այնորիկ
15 ի ժամանակի նեղութեան և չարչարանաց մերոց՝ անտես արար զմեզ, և
մատնեալք եղաք ի ձեռն աղգի օտարի. և զօրացան ի վերայ մեր թըշ-
նամիք մեր, և ասելիք մեր յափշտակեցին զմեզ. և խոնարհ եղեն մինչև
ի հող անձինք մեր, և յերկեր մածեան որովայնք մեր: Եւ որպէս առ
Մովսեսիւ տասն հարուածեալ գաւազանաւն տանջեալ զԵգիպտոս ասէր
20 Աստուած, թէ «Այս է զօրութիւն իմ մեծ»**. այժմ ամենայն մեզ հանդի-
պեցաւ: Նոցա շուրն յարիւն փոխեցաւ, մեր գետք և ջրաշնդջք և գրեթէ
բովանդակ հող երկրիս՝ յարիւնն ներկաւ յարեանց մերոց. ի նոցա մար-
մինն խաղաւարտ եռաց, մերս բովանդակ մարմինն սրակոտոր եղեալ՝

* Սաղ. ԼԱ. 10 և Ժէ. 36 ** Եբրա. ԺԲ. 7

2 AEF մելտենւոյ BC մելտին H մելդենոյ DGIS մելտինոյ EFHS քաղաքի [բնա-
գրի Մելտինոյ ձեռք՝ ըստ հաջորդ բնութեանցն]

3 B տանջաց

4 F գտուն HԾ՝ պարսից և սկիւթացւոց AB նոքոք ABCEFI դատեցաւ և դատէ
C մեզ

5 G դատաստանաց

6 ABCDEFI ի դատաւորի

6-7 C գտանջանսն G գտանջանաց

7 ABDEF են ասէ C մեղաւորաց ասէ ABCDEFI քո ասէ

8 ABDEF հերայեցւոցն H յերայեցւոցն I հերայեցւոց H խրատոյ

10 ABCEF յիւրում dI չիք իւրում DGI աւետարանութեան C յիւրում

11 BI տունեալ փխ տարեալ

12-13 ADFG զաղգականութիւնն

13 ABD ապստամպեցաք

14 G և ի քաղցր բարի հօրէն

15 F արարեր

17 F յատելիք DGHS աղականեցին փխ յափշտակեցին Ծ՝ յափշտակեցին

18 BCDGIS մածան

19 I վաղիւ փխ մովսեսիւ H հարուածոյ և հարուածեալ AB զեգիպտոս

20 I էր

21 A յարեւն CI և մեր

22 ABD բովանդակ A յարեւն C յարիւն BC ներկեալ D իսկ փխ նոցա d նոցա

22-23 S մարմինս

23 ABDEFGHI խաւարտ և խաղաւարտ I մեր AD բաւընդակ Ծ՝ զորտ փխ եռաց

անդամ անդամ յօշկեցաւ. ի նոսա շանաճանճ և մօեխն՝ որ զտիրական
 դէմս երեսացն շիթոցօքն հարեալ կուրացուցանէր. իսկ ի մեզ նետիցն
 յարձակմունքն, որ ևս դառնագոյն վիրաւորեցին. նոցա զերիս աւուրս
 լոյսն ի խաւար փոխեցաւ, իսկ մեզ շիշաւ իսկ լոյսն, զի լուսոյն իսկ
 5 ընդունարանն անկեալ մահուամբ, և ոչ ևս լաւելու տեսանել զբարութիւն
 տեսաւն ի կեանս իւր. ի նոցա տունս գծուարահայեց ժիժմակն սողեալ
 մտանէր, մերս տունք և եկեղեցիք, որ սարսափումն դայ ինձ ասել, ա-
 պականազործ ախտիւք այլ և գծուարաւ՝ հոտեալ ապականեցան. ի նոցա
 անդրանիկն զընդալ մահաբեր հրեշտակն, մերս բովանդակ տունն բնակ-
 10 չօքն սպառեալ սատակեցաւ: Ծովն միայն էր ի մէնջ պակաս. բայց թէ
 կշռես ըստ գործոյն, և դայն ևս տեսանես ի մեզ եղեալ. քանզի ո՞ր առ-
 դունդք անհնարինք քան զԹուրքաստան կամ զեղերս երկրի խորագոյն
 է, յորս մեր գերիքն հեռացեալ կորեան իբր ի Կարմիր ծովուն, որ ա-
 րեամբ նոցին գերեացն ներկեալ էր: Ի նոցանէ զարդ ոսկւոյ և հանդեր-
 15 ձից խնդրեցին Խորալէլացիքն ի վարձ՝ ընդ որոց ծառայեցին նոցա. ըզ-
 մեզ ի բնաւիցն կապուտ կողոպուտ արարին, և մեք նոցա չեմք ինչ մե-
 դուցեալ: Ոհ, աւա՛ղ և վա՛լ ի վերալ անմխիթար կործանմանս: Եղիպ-
 տացւոցն երկդիմի էր պատուհասիցն իրաւունքն, մի՛ վասն դառն ծառա-
 յութեան, որով նոքա զԽորալէլ նեղեցին, որոց ի դատ եկեալ Աստուած
 20 ասէր. և երկրորդ՝ զի ծառայեցին արարածոց, և ոչ արարչին որ է օրհ-
 նեալ յաւիտեանս. մեք խոստովանող լեզու ունիմք, թէպէտ ի բարի գոր-
 ծոց թափուր եմք, և զնոցա կիրս կրեմք, քանի՞օն ողորմելի եմք և ող-
 բոց արժանի: Ո՛վ տէր և արարիչ և Աստուած, ընդէ՛ր մերժեցեր զմեզ
 ի սպառ, և արարեր զմեզ կոխան հեթանոսաց, ծաղր և աշպն կատակա-
 25 նաց թշնամեաց մերոց: Զարթիր և զարթո՛ր զգորութիւնս քո, և եկ ի

- 1 C յուշեցաւ ABCDEF մօեխն
 2 C շիթոցօք
 3 I յարձակմունք
 5 EF չիք և
 7 C որս ի C ասելն
 8 ABCDEI ապականեցան
 9 ABD բաւրնդակ F բաւանդակ
 9—10 HS բնակչօք
 10 BCDGHI սատակեցան CS պակաս ի մէնջ
 11 ABCEHI եղեալ ի մեզ ո ի մեզ եղեալ
 12 HՅ՝ զպարսկաստան քան BC Թուրքաստանք
 13 BC կորեալ կորեան S իբրև
 15 C որ
 16 S բնաւից B մենք ABCDEF չենք d չեմք
 17—18 AB եզպտացւոցն
 18 GI իրաւունք
 18—19 BDHS ծառայութեան d ծառայութեան
 19 ACD գիւրայէդ
 20 AEI երկու B արարածոց
 21—22 BC ունիմք զնոցա թէպէտ ի բարի գործոցն Թափուր եմք [C գործոց]
 22 D Թափօր d Թափուր BCD չիք և զնոցա կիրս կրեմք H բանգի անողորմելի
 քանի՞օն ողորմելի G չիք և
 24 I մեզ B ապն

կեցուցանել զմեզ, Աստուած զօրութեանց դարձիր առ մեզ և հասն դրացեաց մերոց եօթնապատիկ ի ծոց նոցա:

Արդ այլ քաղաքաց և զաւտուաց ուներանաց ժամանակն ի պակաս աւուրս յանգէր. ի տասն կամ եւ աւելի կամ պակաս. իսկ քաղաքս տլս՝ 5 զորմէ մեր զճառս արկեալ է, սա մինչդեռ ի շինութեանն էր՝ երինջ երեմեան գոլով յաստիս ուժի քաջութեան, ըստ Մովսէս, զիրգ և փափուկ գոլով. որով վաճառականքն փառաւորք երկրի, և առգնօղք սորա՝ թագաւորք ազգաց, որք ի գահոյս փոփոխեալս հանդէին, և միշտ զպարգեալ գինին ըմպէին և առաջին իւզովքն օծանէին: Եւ քանզի ամենայն 10 չարեաց սկիզբն աստի առնու, որպէս և Մովսէս զԻսրայելէ ամբաստան լինի, «Դիրացաւ, ասէ, ասուարացաւ և սոնքացաւ, եթող զտէր Աստուած զարարիչն իւր»*. նաև Սողոմայեցիքն յայսպիսի կենաց խանձեալք՝ անկան յանճարին չարիսն, որպէս Եղեկիէլ իսկ յայտ առնէ ի հացի լիութենէ և ի լոփութենէ կենաց՝ զմալլեալս զնոսա. նաև առաջին մարդն ի գրախ- 15 տին քարիսն մին օր անարատ չլարաց վախելէ: Եւ զի այսոքիկ են բնութեանս մերոյ սահման, յաղքատանալն տրտնջեմք և մեղադիր լինիմք Աստուծոյ, և ի հարստանալն՝ ամբարտաւանիմք, և իբրև զանմահս՝ զաշխարհէս բուռն հարկանեմք: Վասն այնորիկ փոխ առ փոխ փոփոխմամբն ուսուցանէ զմեզ ի չափու ունել զանձինս, և քան զմեր սահմանն աւելի 20 չամբառնալ, զի մի՛ մեծագոյնս անկանիցիմք: Քան զհող անարգ և խոնարհ այլ զի՞նչ ոք իմացի. և մեր սկիզբն ի նմանէ է, և զարձն անդրէն ի նոյն. և որ բնութեանս մերոյ ստեղծիչն է, քիամի թէ ոք կորիցէ, վասն այնորիկ չթողու արձակասուն զոք. որքան և տեղի լինի խրատու՝ քաղցրութեամբ և հալրաբար խրատէ. և յորժամ անուր խրատուն լինի- 25 ցիմք, տիրական իշխանութեամբն տանջէ. զկէսս ի ձեղաւորաց աստ գա-

* Բ. Թրէցք ԼԲ. 15

1 Տ չիք աստուած զօրութեանց դարձիր առ մեզ

2 BDF Եւթնապատիկ

3 A այդ

4 D1 զքաղաքս

5 E իշխանութեանն փխ ի շինութեանն B շինութիւն CDFGI շինութեան

6 B երիմեան

7 DHՏ որով GHՏ օգնօղք փխ առգնօղք

9 B չիք և... օծանէին Տ անոյշ փխ առաջին Մ³ առաջին ACEFG իւզովք HS իւզով

10 ACD զիսրայելէ I որպէս և վասն երուսաղէմի ամբաստան BC չիք և

12 ABC սողովմայեցիքն D սովովմայեցիքն E սողովմայեցիքն CDFHIS այսպիսի

13 A եղեկիէզ D լինութենէ

14 GDFI յգրութենէ C յառաջին

15 C չէարեաց EF սլանել փխ վայելել DI են այսորիկ G այսորիկ կամ այսրան են H այսրան h այսորիկ

16 E սահմանն AB յաղքատալն

17 I ամբարտաւանեմք F չիք և F զանմահ

18 B փոխմամբն Տ փոփոխմամբ

20 ABCDEI չամբառնալ F անգանիցիմք

21 AE սկիզբն BC սկիզբանն

22 BCD չիք է E ոչ կամի

23 H զոր արձակասուն

25 DI իշխանութեամբ GHՏ զկէսս

- տի, զի անդ թեթևագոյն առնիցէ գտանջանան, և զկէսս հանդերձելոցն պահէ, և են որ աստ տանջին և անդ, որպէս Սողոմալիցիքն. և են՝ որ աստ միայն, որպէս Ղազարոսն. և են՝ որ անդ միայն, որպէս մեծատունն: Այլ այս աստանօր զկալ առցէ բանս. մեք ի կարգ պատմութեանս դարձցուք:
- 5 Այդ վշտաբեր տարւոյն յաշուն հասանելոյ, մինչդեռ Հոռոմք զթագաւորացն աղմկաւն էին պատանդեալ, ի մտանել արեգ ամսեանն, դարձեալ ա՛յլ զօր ել ի Պարսից, թէ յառաջնոցն և թէ նոր՝ ոչ գիտեմ. և ընդ առնապատ տեղիս այնպէս զգուշութեամբ չողաւ, որ չկարաց ոք իմանալ՝ մինչև եհաս ի գաւառն որ կոչի Կամախ, և ապա անդ բաժանեալ յեր-
- 10 կուս, կէսն չոգաւ մինչև ի Կողոնիա, և ըստ իւրեանց սովորութեանն առեալ զերկիրն յաւարի. զոր մեք ի դարձին զանցանելն ապա իմացաք: Իսկ կէսն՝ ուշ եղեալ Մելիտինոյ, հասին ի վերայ նորա գիշերաւ. և քանզի գունդ մի հեծեալոր ի Հոռոմոց կալր պահապան քաղաքին, ի հասանել հինին յանկարծակի զրոհ տուեալ արտաքս ելին: Եւ ի պատահելն
- 15 իւրեանց՝ բազում կոտորածս առնէին յերկոցունց կողմանցն և ի լինել պատերազմին, քաղաքն՝ որքան ելանել կարաց, նա զերծաւ. և մարտիկ արքն որ մնացին, այն զհետ փախստականին չողան. իսկ զոր ի քաղաքին ըմբռնեցին, զամենեւեան սրակոտոր արարին, կացեալ ի քաղաքին աւուրս երկոտասան, և ի հիմանէ բրեալ ապականեցին զնա և զդաստա-
- 20 կերտս նորա շուրջանակի: Եւ այս եղև ամբարտաւանութեան նոցա հատուցումն յանկաշառ և յարդարադատ տեառնէ, որ հատուցանէ իւրաքանչիւր զարժանն ըստ գործոց իւրոց:

Բայց գաւառք յեկեղեաց ի վալը, ընդ որ գիշերաւ անցին, յորժամ

- 2 C աստ և անդ տանջին BC չիք որ
 3 E զղազարոսն
 5 AEFGH վշտաբեր B յանուշ փիս յաշուն H յաշունն
 5—6 BCG զթագաւորաց
 6 G պատանդեալ պատաղեալ h պատաղեալ փիս պատանդեալ Ծ՝ պատաղեալ պատանդեալ EF արեգական B ամսեան EF չիք ամսեանն
 7 A այդ H առաջնոցն Ծ՝ յառաջագոյն
 8 B այն փիս այնպէս I այնպէս
 9—10 C երկուս
 10 B սովորութենէ DI սովորութեան
 11 CDI աւարի ABCDEFI զանցանիլն
 12 EF կէսքն C յուշ ABFG մելիտինու CDI մելտինու H մելտինու h մելտինու
 13 B գունդն H գայր
 14 A զսոս փիս զրոհ BC զսոս BC առեալ փիս տուեալ
 15 ABCDF կոտորուածս BCD պատահել C միմեանց փիս իւրեանց Fh յերկուց GHS կողմանց
 16—17 FGHԾ՝ մարտի կարպն
 17—18 G քաղաքն
 18 S կացեալը
 19 AD հմանէ B հիման
 20 EF շուրջանակաւ C յամբարտաւանութեան
 21 BCDI յարդարադատէն փիս յարդարադատ տեառնէն F յարդարադատ EF տեառնէն
 22 H արժանն
 23 ABCDF յեկեղեցայ E յեկեղեցոց H յեկեղեցեաց գաւառը և գաւառն յեկեղեցեաց G գաւառքն

գիտացին զեղեալ չարիսն Մելիտինոյ, ժողովեցան բազում գորք աղեղնա-
 ւորացն և կալան զկիրճս ճանապարհին: Իսկ անօրինացն՝ քանզի այլ ճա-
 նապարհի անտեղեակ էին, և զլերինսն թանձրամած ձիւն ծածկեաց, նո-
 քա անճարացեալ հինգ ամիս զձմեռոցն ի գլուխ մինչև ի նաւասարդի
 5 ամիս՝ ի տեղին դադարեցին, և զերկիրն ի յուսոյ կենաց բարձին. և
 զանհնարին չարիսն՝ զոր անդ գործեցին, թողին իշատակ աղբաց չազգս.
 զի զտղայսն և զայլ ապաժամեանսն նշաւակ եղեալ, աշտէիւք և նետիւք
 խաղալով, չարաչար խոցոտելով՝ սատակէին, և ոչ կաթէր ի բնութիւն
 նոցա զութ ողորմութեան. թողում ասել զորս ի գրկաց ծնողացն առեալ
 10 զտղայսն զքարի հարկանէին. իսկ զբարեշուք կանանցն և որք ի սենեկի
 սնեալ էին աղջկունք, դնոցա խալտառականս զի՞նչ պիտոյ է մեզ և ընդ
 գլով արկանել. տեսանե՞ս զչափ չարեացն յորժամ Աստուած ի ձեռաց
 թողու, թէ քանի՜ անհնարին է:

Եւ վասն զի պակասեաց կերակուր մարդոյ և անասնոյ, նոքա ի
 15 բռնութենէ կարեացն հարկեալ, ելին ընդ Խորձեան ի վեր. և քանզի ի
 նոցա երկիւղէ ճանապարհք հատեալ էր, և ձիւն թանձրութեամբ դեռ ու-
 նէր զերկիրն, նոքա կրկին առնէին զընթացսն. յառաջ զձի և զշորի երա-
 մակ արարեալ՝ դատարկ վարէին, և ճանապարհ բանալին, և ապա զգե-
 րին և զաղին լետոյ տանէին. և այնու ընթացիւք եկին մինչև ի գլուխ
 20 դաւառին ի դիւղն որ կոչի Մորմրեանս: Եւ քանզի բերդ ունէր գիւղն,
 ժողովեալ էին ամենայն բնակիչք տեղւոյն: Իսկ Պարսկին յորժամ եհաս
 անդ, իշխանս արար, քանզի կարծեաց՝ թէ հեծեալ կայ ի բերդին. կուս
 հարեալ ձեանն՝ պատրաստութիւն արար պատերազմի: Եւ երթեալ, որ
 զլիաւոր էր նոցա բերդին առաջի, սկսաւ բանս ինչ խօսել առ որ ի բեր-
 25 դին իշխանն էր. բազում շատրուանօք ծածկեալ էր զձիւնն. յորոյ վե-

1 GՏ չարիս ABF մելտենիոյ CDI մելտենոյ E մելտենիոս H մելտինոյ

1-2 ABCDEFI աղեղնաւորաց

2 B ամենայն փիւսայլ

3 H անտեղեակք

4 G անճարացեալ CI ամիսն

5 CI ամիսն BDI չիք ի ABCDEFI տեղն G տեղի

6 H յազգաց

7 A գայդ C ապաժամեանսն B ապաժամանենն BI նշանակ

9 BD գոյթ H ի ծնողացն գրկաց և ի գրկաց ծնողացն

10 H զտղայս G ի քարի G բարեշուք ABDEF կանանց

11 DGI չիք և

15 C ի փիւս ընդ HS խորձայն և խորձեան

16 CGH յերկիւղէ BCDIS ձիւն G ձեանն

17 Ծ՝ նոքա կոխան

18 dI ճանապարհս

19 B գախն H գախն և գաղին

20 ABDF գիւղն CGHIS գեօղն B մ. չմեանս G մորմարեանս H մորմրանս և
 մորմրեանս S մորմրանս Ծ՝ մորմարեանս ABDEF Լ. նա GHS և նոքա H նոքայն
 ABD գիւղն CEFCHS գեօղն

21 BCEFI ուր ժողովեալ

22 A իջաւանս F իջավանսն ABCFI և քանզի

23 H ձայնն S ձայն Ծ՝ ձեան BC պատրաստութեան

24 GhS նոցա զլիաւոր էր

25 ABCDEFGHI չիք էր CGHIS յորոց

քայլ նստեալ ասպար առաջի ունելով, և մեծամիտ ամբարտաւանութեամբ
 դժոխալուր բանս բարբառէր. և որ ի յամբողջին իշխանն էր՝ դիպող ժա-
 մու մնացեալ, ի թիւրիլ ասպարին, և նա դիտողիցն հարեալ նեւտիւ՝ առ
 ժամալն սատակեաց: Եւ քանզի զոր ի Հոռոմոյ զայլ ի լետոյ, որք առ-
 5 ժամալն փողս հնչեցուցին, զոր լուեալ անօրինացն, փախստական եղեն.
 Իսկ որ ի բերդին էին, ելեալ զդերի և զաւար որքան կարացին՝ ի ներ-
 քըս տարան. բայց Հոռոմն չէր եկեալ յառաջ: Իսկ Պարսիկն յորժամ ետես
 ելթէ չիք ալ զոր, զարձ արար ի վերայ՝ և յաւարառուացն որոց հանդի-
 ւղեցաւ՝ զնոսա կոտորեաց, և զմնացեալն առ և դարձաւ: Եւ երթեալ
 10 մերձ ի սահմանսն Եդնուտին, ելին և նոքա և մարտ եղեալ թափեցին
 քաղում գերիս, և լցան աւարաւ, զոր առեալ մտին ի բերդն: Իսկ արիւ-
 նարբու գազանացն պարտաւորեալ ի շեփս եղեալ, և ի մտանել նոցա
 ի սահմանս Տարօնոյ, իջին զօրք ի լեռնէն Սիմն կոչեցեալ, զոր մարդկան
 ամփոռութիւնք Սանասունք ասեն ըստ անուան նախնւոյն իւրեանց. և ի
 15 դիմի հարեալ, յաղթեցին և կոտորեցին զամենեկանս. և զառ և զգերի
 թափեալ, դարձան ուրախութեամբ փառաւորելով զԱստուած:

Ի սոյն ամի ալրեցին զգեղեցիկ ապարանս սուրբ Կարապետին, զոր
 Հրահատ ոմն ի գործակալաց մեծին Գրիգորի որդւոյ Վասակայ՝ մեծաւ
 ջանիւ շինեալ էր, մինչ երկրին տէր էին. զժամատունն որ առաջի սուրբ
 20 Կարապետին, զոր զեղեցիկալարմար պաթարաստութեամբ յարդարեաց ի
 փառս և ի պատիւ մեծի վկային և կարապետին Քրիստոսի. նաեւ զալլ
 շինուածսն և զփախակերտ եկեղեցին զոր սուրբ Գրիգոր կոչեն: Եւ էր
 թուականիս մերոյ ամք հինգհարիւր եօթն յորժամ այս այսպէս եղև:

2 C բարբառել BCDGI թիւրել

5 GhS անօրինացն լուեալ

7 ABCDEFGHI չէր եկ

8 G չիք եթէ A այդ GS արարեալ C աւարառուացն

9 E կոտորեցին C էառ

11—12 B արիւնարբու G արեանարբու

12 AFGH պարտաւորեալս S շիկս փիս շիփս Ծ² չիփս Ծ¹ չիք ի

13 A սահմանսն C տարօնոյ G զօրքն

14 C սովորութիւնք S սովորութիւն ABCDEI սանասուն Ծ¹ անասունք Ծ¹ զանասունք
 B նախնւոյ CGHS նախնոյն

15 C զգերին

17 E ապարանսն

18 I հրատ HS զործակալացն BC ոմն ADEFHI որդւոյն d մեծաւ ծախիւր

20 ABCDFGHI կարապետին էր

21 BCDI մեծ A զայդ

22 B որ գտուր BC չիք էր

23 BD թվականին C թվին Gh թուիւ I և ի թուին ABCDEFGHI չիք ամբ
 G չիք այս EFh այսպէս եղև այս

ԻԲ

ՎԱՐՆ ՉԱՐ ԱՂԱՆԴԻՆ ԹՈՆԴՐԱԿԵՑԻՈՑ ՈՐ ԵՐԵՒԵՅԱԻ Ի ԳԱԻԱՌՆ
ՀԱՐԲԱՅ ԵՒ ՋԲԱԶՈՒՄՍ ԽՈՌՎԵԱՅ

Յակորոս Կախկոպոս ոմն որ ունէր գվերակացութիւն Եկեղեցեաց
5 տանն Հարքալ, սա ի սկզբան իւրոյ իշխանութեանն առաքինական կեր-
պարանս յանձին ցուցանէր՝ քրձաղգած, պահեցող, բոկազնաց: Եւ ընա-
րեաց իւր քահանայս, որ յար ընդ ինքեան շրջէին. խոշորագեւստս և
անպաճոյճս, հատեալս ի հեշտալի կերակրոց. և միշտ սաղմոսական երգոցն
պարապէին: Եւ այսու կերպարանօք ի զարմանս շարժեաց զհեռաւորս և
10 զմերձաւորս, և ամենայն ոք ցոնկայր զնա տեսանել: Եւ որք լոյժ
վիսացեալք էին ամբարտաւանութեամբ վասն իշխանութեան, այնքան
ետուն ի հնազանդութիւն նմա զանձինս, որ թէ և զհոգիս հանել հրամա-
յէր՝ չէր ոք որ ընդդիմանայր, և կամ իշխէր բանալ զբերանն և ճիկ հա-
նել: Բայց կեղծաւորութիւն էր այն, և ոչ ճշմարտութիւն. քանզի պտուղն
15 է ծառոյն ծանուցիչ՝ որպէս ի տեսողն իսկ լուաք: Նաև առաքեալ նմին
համաձայն գրեալ, ասէ, թէ «Եւ սատանայ իսկ կերպարանի ի հրեշտակ
լուսոյ. զի՞նչ թէ և պաշտօնեալք նորա կերպարանին ի ձև առաքելոցն
Քրիստոսի»*: Զի զոր օրինակ զմահացու զեղսն լընտանի կերակուրսն խառ-
նեն, և որք առնուն՝ իբրև զկերակուր ճաշակեն, և ի մահացու զեղոցն ըմ-
20 քրոնին. այսպէս և կարթընկէցք կերովք թաքուցանեն զկարթնս, զի ի կե-
րոյն խաբեալ՝ ձուկն ի կարթէն ըմքոնեացի, նոյնպէս և անօրէնութեան
մշակքն. քանզի զիւրեանց կորստեան վիճն չհամարձակին յախտի ցուցա-

* Բ. Կորն. ԺԱ. 13—14

- 2 BCI ազանդոյն ABCDEF Թոնդրկացեացն HI Թոնդրակեցեացն
- 3 BDI հարքա
- 4 A յակովրոս BCDI յակովր B վերակացութիւն ABCDFGh Եկեղեցւոյ EHI Էկե-
ղեցւոց
- 5 DI հարքա BDI իշխանութեան E առաքինութեան
- 6 ABCEF պահացաւ G h և բոկազնաց
- 6—7 H ընդրեաց
- 7 EI խոշորագեւստ
- 8 G անպաճոյճ ABCDEhI որք փխ և H սաղմոսատեան h սաղմոսական Ծ՝ սաղ-
մոսացութեան Ծ՝ սաղմոսատեանս
- 9 C պարապեալ HԾ ալ փխ այսու և այսու
- 10 EF զնա
- 11 ABCDEFH վիտացեալ h վիտացեալ I վիտացեալ C իշխանութեան
- 12—13 F և հրամայէր
- 13 E ընդդիմանայր C ճիճ
- 13—14 I հանեալ
- 14 B չիք էր... ճշմարտութիւն
- 16 B չիք ի
- 17 ACdEFI զի՞նչ է և թէ BD զի՞նչ է թէ GH է փխ թէ AB պաշտօնայր BD պաշտօ-
նայր h թէ կերպարանին A առաքելոց E առաքելոյն
- 18 H չիք զի զոր h զի զոր C զեղոցն B լընդանի
- 20 E ի կարթընկէցք AB EFHI կերով G թաքուցանեն
- 21 ABCEF ձուկն DՏ կարթի
- 22 ABCDEFHI մշակն BCՏ իւրեանց G կամ իւրեան B չհարձակին G չհամարձակի

նեղ ումեք. վասն զի և ո՞վ իսկ հաւանէր այնմ թէ և կարի ի մտաց անկած էր, խորասուզիլ կամօք ի խորխորատ, լորմէ չիք հնար ելանելու: Վասն այնորիկ մերով բարեպաշտ կրօնիւք կերպարանին առ ի զպարզամիտսն խաբելոյ, և քաղցրական բանիւք պատրեն դմիտս անմեղացն.

5 քանզի բանք նոցա իբրև գրաղցիկդ ճարակին. զի որպէս ախտն այն դժուարին է առ ի բժշկել, այսպէս և ի նոցանէ ըմբռնեալքն հազիւ կարեն կալ յակաստանի:

Վասն նոցա իսկ պատուիրէ տէրն մեր ի կենարար իւրում աւետարանութեանն. «Զգո՛յ՛ լերուք ի սուտ մարգարէիցն որ գան առ ձեզ ի հանդերձս դառնենիս, և ի ներքոյ են գալլք յափշտակողք»*. հաւա առաքեալն զայն ուսուցանէ Փիլիպպեցւոցն, խրատեալ ի տէրունական հրամանացն. «Զգո՛յ՛ լերուք ի շանց անտի, զգո՛յ՛ լերուք ի չար մշակաց անտի»**: Գանդի յարտաքին թշնամւոյն զգուշանալ դիւրին է. բայց ի ցեղակցութենէ պատերազմացն դժուարին է ապրիլ, որպէս Հաբելի և Յովսէփի:

15 Բայ զիպեցան իրքն: Արդ սոքա թէ յալլալեզու ցեղից էին, լորմէ՛ և էին, մեզ զգուշանալ դիւրաւ էր. բայց որպէս գրէ երանելին Յովհաննէս, թէ «Առ ի մէնջ ելին, ալ ոչ էին ամենեքեան նոքա ի մէնջ»***. և այսմ գիտուն լինել դժուարին է: Համալեզուք և համացեղք, ի միոյ ականէ բղխեալք քաղցր ջուր և դառն. թէպէտ սուրբն Յակովբ յանհարինս ա-

20 սաց զայս, բայց սակայն առ մեք եղև այս. ի քաղցր ականէս յայսմանէ՝ զոր գերափառ առաջնորդն մեր հնգետասան ամաց քրտնալիլ աշխատութեամբ իշեալ ի խորս երկրի, և ի խորութենէ փորուածոյն բղխեցոյց մեզ աղբիւր լորդախաղաց ուղիւիւք, ըստ նշանակելի տեսողութեանն՝

* Մատ. է. 15. ** Փիլիպ. Գ. 2 *** Ա. Յովն. Բ. 19

- 1 BCI չիք և DEGHՏ ոչ փխ ով 1 այսմ Ծ՝ իբրև թէ
- 2 B խորատ փխ խորխորատ DI ելանելոյ
- 3—4 DI պարզամիտսն F բարգամիտսն
- 6 ABC բժշկել
- 7 F կալ ի հաստատութեան
- 8 ABDEHIՏ տէր h տէրն B չիք մեր
- 8—9 BDEFI աւետարանութեան
- 9 G զգուշ F մարգարէից
- 9—10 C չիք հանդերձս
- 10 CDEFGHI յափշտակողք A ասակեալ B առաքեալ
- 11 ABCDEFI փիլիպպեցւոցն
- 12 G զգուշ լերուք ի շանց անտի զգուշ 1 չիք զգուշ... անտի
- 13 B անդի BCDFI թշնամոյն HS թշնամեացն h թշնամոյն
- 14 D պարզամտացն փխ պատերազմացն EF հաբելի G արելի
- 14—15 G յօսեփայ
- 15 C դիպեցաւ C չիք իբրն H թէ սորս
- 16 H դմեզ B չիք ի E յօհաննէս
- 17 EF այս
- 18 ABGH համացեղք GS ականէ
- 19 BCEFGH բղխեալ CG ջուր քաղցր CDEFGHIՏ յակոր EFHIՏ յանհարին G անհարին
- 20 CGHIՏ մեօք B յայս
- 21 GS հնգետասանամեալ C ամօք
- 22 BDI չիք ի ABCDI խորութեան ABCFGHI փորածոյն S փորումոյն h փորումոյն
- 23 AB աղբիւր B ուխտիւք E ուխտիւք A եզեկիկի 1 եզեկիկի DI տեսողութեան

ականակիտ և յստակ, յոր հերձուածողական ժանգաբուղիս առուքն ոչ կտրացին մուտ առնել: Քանզի պատուար ճշմարտութեանն ի վերայ վիմի հաւատոյ հաստատապէս ամրացեալ էր, մինչև ի մամանակս վերջինս. զոր և ինքն իսկ լուսաւորիչն մեր մարդարէական հոգւովն տեսեալ, զի 5 գառինքն գալլբ եղին և արեան ճապաղիս հանէին: Եւ այս եղև ի բազմանալ անօրէնութեան մարդկան ի վերայ նրկրի, և ի ննջել բարի տանուտեառն որ ցորենոյն էր սերմանող. ապա թշնամւոյն ճարակ գրտեալ, ցանեաց որոմն ի մէջ ցորենոյն ըստ աւետարանական առակին: 10 Սառնեցաւ և դառնութեան մրուրն ընդ կենեղուտ ջրոյն որ ի տանէ տեառն աղբւրանայր. բայց կանուխ յայտնեցաւ վարդապետաց եկեղեցւոյ, որք զորոմն մնասակար արմատաքի խլեցին ի լանդէ հաւատոյս մերոյ, և զմրուրն դառնութեան քամեալ ի բաց պարպեցին՝ առողջացուցանելով զջուրսն աղիւն ճշմարտութեան, ըստ սրբոյն Եղիսէի կանխախարդար յարմարմանն: Եւ այսոքիկ այսքան. բայց ժա՛մ է ի գլուխ ճառին դարձու: 15 ցանել զբանս, որպէս զի հաւատարիմ լիցի մեզ ասացեալս:

Արդ անդրանիկ արբանեակն և համաշունչ հօրն ամենայն չարեաց՝ յորժամ յաստիս ուժի զօրացաւ կեղծաւորական բարի համբաւն՝ զոր համբաւեցին զնմանէ անմիտ մարդիկ, սկսաւ այնուհետև ի նպատակ հաւատոյ մերոյ նետածիդ լինել, որոյ սլաքքն միեալ էին կայծակամբք կաղնը: 20 Քանզի յոյժ խօսնակ էր այլրն, և ճարտարալեզութեամբ կախարդէր զբազմաց լսելիս. և կարծէր այնու հիմամբ տապալել զեկեղեցի սուրբ. և ոչ ած ի յիշումն զտէրունական հրամանսն և զանվրէպ խոստումնն առ Պետրոս, թէ ՇՊու եւ վէմ, և ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ, և զրունք դժոխոց զնա մի յաղթահարեսցենք*: Ո՛չ հաւատաց այսմ, այլ 25 առանձնական բանս իրրև զմարդոյ ուրուք լուաւ. վասն որոյ ի պալքար

* Մատ. 29. 18

- 1 ABDEFHI զոր h յոր I ժանդարուղի BDI առունք C առուք
- 2 BCDEI ճշմարտութեան
- 3 B հաւատու
- 4 B ինք
- 5 BC գառինք AEF ճապաղիս
- 7 H է h էր B որոցէնոյն էր C որոց նոյն էր BCDI թշնամոյն
- 8 B չիք ըստ
- 9 BC դառնութեամբ BD մրուրն I կեղենուտ G ջրոյ
- 10 ABFE աղբւրանայր
- 11 ABCDEFI զորոմն ABCDEFI արմատով I հաւատոցս
- 12 I առողջացուցանել
- 13 CG զջուրն
- 13-14 HS յարմարման և յարմարմանն
- 17 F աստիս BCHS յուժի A համբաւաւն I համբաւովն
- 18-19 S հաւատոյն
- 19 ABCDEFGHI սլաքն
- 19-20 BCDFI կաղնոյ
- 20 CDGHS ճարտարալեզուութիւն
- 21 C հիմամբ
- 22 Ce էած CDGI խոստումն
- 24 A այդ
- 25 Պ՝ առանցական

մտեալ, կարծէր սափրել զփառս եկեղեցւոյ, որպէս պոռնիկ կինն այն ի հնումն՝ դհերսն Սամփսոնի, զի մատնեացէ ալլազգեացն զանպարտելի անձն այսինքն օցտողաց ճշմարտութեանն զեկեղեցի սուրբ, զոր զնեաց պատուական արեամբն իւրով տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, և պսակեալ 5 փառադարդեաց յամենայն խաչին, կանգնելով ի նմա սեղան խորհրդական յօրինակ եղեմական կենաց ծառոյն՝ որոյ պտուղն անմահացութիւն ստուգապէս զմարմին կենարարին ծանեաք, ըստ իւրում անսուտ հրամանին, թէ «Որ ուտէ զմարմին իմ, զմահ մի՛ տեսցէ յաւիտեան»*: Արդ տն՛ս զու զնորա մեքենատր խորամանկութիւնն, թէ որպէս օձածն խարդա- 10 խանօք հնարէր հեղուլ զապականիչ թռչնոն յառողջսն հաւատով:

Չառաջինն՝ ընտրութիւն սկսու առնել ի մէջ քահանայից ըստ ար- ժանաւորութեան, և անարժանիցն ասաց լռել. և իբրեւ այսու հաճոյ թուեցաւ բազմաց՝ ապա ի վերայ սորին և ալլ միւս ևս լաւել. քանզի ար- ժանաւորացն հրամայէր ի տարւոյն երկու միայն մատուցանել պատա- 15 բադս: Եւ զի ի նիկիական կանոնսն գրեալ է. Թէպէտ և լոյժ մեղաւոր իցէ, պա՛րտ է զխոտովանութիւնն ընդունել, և տէրունական մարմնոյ և արեանն հաղորդեցուցանել, և պատարագաց և ամենայն քրիստոնէական կարգաց արժանացուցանել՝ զայս նա բնաւ և յականջալուրս ոչ ընկալաւ: Ալլ այսպէս ուսուցանէր, թէ որ ինքն իւրով անձամբն՝ որով մեղաւն և 20 նովիմբ չապաշխարեաց, նմա ո՛չ յիշատակք օգնեն և ոչ պատարագք. և իւր կամարաօքն ի հենդն արկեալ ծիծաղէին, և զանասունն բերեալ առաջի կացուցանէին, և այսպէս ասէին. Ա՛յ տառապեալ չորքոտանի, թո՛ղ թէ նա զիւր ժամանակն մեղս արար և մեռաւ, զու զի՞նչ մեղար որ ընդ նմա մեռանիս: Եւ առ այս լերկուս բաժանեցան ժողովուրդք, յոմանց ըն-

* Յով. Գ. 56-58

- 1 F եկեղեցոյ
- 2 G մարմնեցի A այգազգեացն
- 3 A անձնն BCDI ճշմարտութեան EF եկեղեցի G չիք ճշմարտութեանն A զնեաց ուղղված է փրկեաց d փրկիչն զնեաց I փրկիչն օգնեաց
- 5 H փառադարդեալ h փառադարդեաց
- 6 G ծառոյն կենաց ABDEFI պտուղ
- 7 BC ստուգապէս DFI զմարմինն
- 8 B և զմահ D իմ և ըմպէ գարբն իմ
- 9 BC զնա փխ զնորա B խորամանկութեան DHI խորամանկութիւն h խորամանկութիւնն
- 10 B առողջսն
- 11 ABCDEFGI զառաջինսն H քահանայից ի մէջ h ի մէջ քահանայից CDI քահանայիցն
- 14 DI տեղւոյն փխ տարւոյն
- 14-15 CGh զպատարագս
- 15 BCDEFI չիք ի C նիկական
- 16 Bi և զխոտովանութիւն CI զխոտովանութիւն
- 17 D արեան
- 18 C արժանաւորեցուցանել I ականջալուրս
- 19 A այդ HԾ՝ չիք ոչ h ոչ Gb ով փխ որ
- 20 I յիշատակ
- 21 DI կամարաօքն EFGh հեզն I հեզս D զանասուն FGIh զանասունսն
- 23 ABCDEFI ինչ
- 24 C չիք առ E երկու ABCDEF և յերկուս B չիք յոմանց... և F ոմանց ընկալեալ

կալեալ եղև այս, և յոմանց ոչ. և իբրև ամենայն մարդ ի ծուփս և ի տարակուսանս անկեալ կայր, և խնդրէին զելս իրացն իմանալ. նաև որք ի ժամանակին յանապատս և ի քարանձաւս առանձնական ճգամբք միշտ զհաճոյսն Աստուծոյ կատարէին, մեծաւ հառաչմամբ և արտասուա-
 5 լից պաղատանօք խնդրէին այցելութիւն ի բարերար տեսունէն: Այլ և երկիցս ժողով եղև քաղում հարց և հայրապետաց և քահանայից և խառնի-
 ճաղանճ բազմութեանց՝ որոց ոչ գոյր թիւ: Բայց զի իշխանք գաւառին ամենեքեան ի նորա կեդժաւորական կերպարանացն իբրև շղթայիւք կա-
 պեալ էին, խոստանային պատերազմի օրինակաւ մեռանել յառաջ՝ քան թէ
 10 զնա ի ձեռս ժողովոյն տալ: Եւ նա նկատորոտբար ի տան նստեալ մե-
 ծաւ խրախուսանօք ի ձեռն պատգամաց՝ խոնէր ժողովոյն պատասխանի,
 լուսացեալ յիշխանացն օգնականութիւն և ոչ յԱստուած. ոչ ածեալ զմտա-
 ղդաւթական երգսն, թէ «Բարի է լուսալ ի Տէր, քան լուսալ յիշխանս»*.
 կարծէր վարշուէրն՝ մարդկան օգնականութեամբ յաղթել ճշմարտու-
 15 թեանն: Այլ Աստուած՝ որ ոչ թողու զգաւազան մեղաւորացն համարձա-
 կել ի վիճակս արդարոցն, զի մի՛ ի չարութիւն արդարքն զձեռս իւ-
 բանցն ձգեացեն. որ զկամս երկիւղածաց իւրոց առնէ, և աղօթից նոցա
 լսէ. որ առնէ ի մրրիկս հանդարտութիւն, և ածէ յերաշտութեան անձրև,
 և զայն՝ միտլ արդարոյ աղօթիւք, նա յայց ել մեզ և արար փրկութիւն
 20 ժողովրդեան իւրոյ, որ զիտէ ըստ խորին իմաստութեան իւրոյ ի հե-
 ոուստ հիմն արկանել մեծամեծ իրաց, և աստ տնտեսեաց որքան արդեօք
 էր օգտակարագոյն. և եղև այսպէս:

Կրօնաւոր ոմն անուն Նսայի ի Կարին գաւառէ՝ ի բարեպաշտ տոհ-
 մէ, որ վասն բարի համբաւոյն երթեալ յարեալ էր ի նա, յորժամ այս-

* Սաղ. ձժէ. 5

1 I «մանց ոչ

2 EFG իմանալ զիրացն և զիրացն

4 G զհաճոյս ABCDEFGHI խնդրէին փխ կատարէին I և մեծաւ

4—5 H չիք մեծաւ... խնդրէին և մեծաւ... խնդրէին

5 A այդ

6 BC երկնից փխ երկիցս B չիք եղև DI եղեն

6—7 A խառնիճանճ

7 ABDEF որ փխ որոց FGh չիք զի H չիք գաւառին և գաւառին

8 DEGH իբրև ամենեքեան [h չիք իբրև] H չիք կեդժաւորական և կեդժաւորական
 և զգէշ կերպարանացն HS կերպարանաց DS շղթայիւ H չիք շղթայիւք և շղթա-
 յիւք

11 B խրախուսանօք Ծ¹ խրոխտանօք փխ խրախուսանօք

12 BDI յիշխանաց C իշխանաց FH յօգնականութիւն

13 FGh զղաւթեան

14 B կարծէ E վարշուէր H օգնականութեամբ

14—15 BDI ճշմարտութեան

15 A այդ EFGH զգաւազանն ABDEFGI մեղաւորաց

15—16 G համարձակիլ

16 ABCDEFGI արդարոց

18 DI չիք լսէ C յերաշտութեանն

19 F արդար H չիք մեզ և մեզ

20 E ժողովրդեանն

21 AB արդեք DEF արդեւք

23 C անուն նորա B կարգին փխ կարին

24 H բարեհամբաւ ուն CDEFI համբաւ ուն

պիտի յոյզք և խնդիրք գարթեան ի վերայ նորա, նա ուշադրութեամբ
 դէտակն կալաւ ի վերայ. քանզի յոյժ իմաստուն էր ալբն, և յոյժ մտեր-
 մութիւն ցուցնաւ առ նմա՝ մի ի հաւատարմացն նորա ցուցանիւր. և
 տեսեալ և տեղեկացեալ նորա մօղնեայ կրօնիցն, անյապաղ երթեալ պաւ-
 5 մեաց սուրբ հայրապետին Սարգսի: Որոյ լուեալ, և ի վերայ հասեալ
 գործոյն, կոչէ առ ինքն քաղցրական բանիւք զթշուառական անձն, և ըստ
 արժանւոյն հատուց նմա. քանզի ի քահանայական կարգէն լուծեալ, և
 ազուհասարկոյմ կերպարանօք խարան յերեսս նորա եղեալ, քարոզն առ
 նմին աղաղակէր, թէ՝ Որ ի սրբոյ Հոսաւորչին հաւատոյ սողոսկեալ լա-
 10 նօրէն Թոնդրակեյեայն ի մարդադէմ գազանաց փարախն մտեալ միաբանի,
 դատ և իրաւունս զայս կրեսցէ: Եւ հրամայէ ի բանտի արգելաւ զամե-
 նաթշուաս անձն, քանզի կամէր թէ զղջանայ թերեւ, և խոստովանի ի
 բաց կալ ի պիղծ աղանդոյն. զի յոյժ ողորմէր կորուսեալ անձինն:

Այլ քանզի ըստ երեմիայի բանիցն՝ ոչ հօրն զայլելն մոռանալ կա-
 15 րէ, և ոչ հնդիկն զսեռութիւնն, և ոչ ինձ զխալտութիւնն, այսպէս և ոչ
 չարն զիւր չարանալն. քանզի ի գիշերի հատեալ զբանտն և փախստա-
 կան եղեալ, անցանէ յաշխարհն Յունաց՝ և հասանէ ի թագաւորանիստ
 քաղաքն Կոստանդնուպօլիս. և չարախօս լինի զհաւատոյս մերոյ, և խընդ-
 րէ մկրտիլ ըստ նոցա կարգացն: Իսկ նոքա ըստ իւրեանց իմաստութեանն
 20 տեղեկացեալ, և ի վերայ հասեալ գործոյն՝ ոչ առնուն յանձն. այլ ասեն.
 Թէ՛ Զոր Հայոց խոտեալ և անարդեալ վասն հաւատոյ՝ և մեք չընդունիմք:
 Եւ իբրեւ չլաշտեցաւ նմա այս, ելեալ դալ անցանէ ի գաւառն Ապահո-
 նեաց ի բնակարանն սատանայի, յաստուածութեաց ժողովն և ի գազանաց
 զառագիղն, որ կոչի Թոնդրակս. և անդ առժամանակ մի զանխլաբար որ-

1 BC նոցա փխ նորա C յուշադրութեամբ

1—2 GHS ոչ եղեալ դէտակն

2 H վեր և վերայ B է փխ էր

6 ABDEFG բանիւ ABCDEFG անձնն

7 ABCDEFHI արժանոյն

8 E ազուհասարկոյմ C եղեալ յերեսս նորա

9 ABCDEFGHI նմին նորա BCDI չիք ի B սրբոց

10 ABCD Թոնդրակեացն EF Թոնդրակեացն GS Թոնդրակեացն ABCDFHI գազա-
 նացն B միարան

11 G զիրաւունս I հրամայեցէ BI բանտ C բանդ

12 AEF անձնն

13 BDI կորստեան C կորչստեանն

14 A այդ AEEFG հուր

15 ABCH հնդիկք DEFI հնդիկ BDEF դստութիւն B չիք և ոչ... այսպէս GH ինձ
 DECHI զխալտութիւն

17 F յանցանէ

18 DI ի կոստանդնուպօլիս (I կոստանդնուպօլիս) A կոստանդնուպօլիս DI զհա-
 ւատոյն

19 G նոցա փխ նորա I ընդ փխ ըստ BDI իմաստութեան

20 H այս փխ այլ BCD չիք գոր I ի փխ գոր HԾ՝ հատեալ և խոտեալ Ծ՝ ասեալ

21 di անարդեալն

22 BCDI չիք իբրեւ ABCH չաջողեցաւ BDI այս նմա EFh չիք դալ

23 DGIS բնակարանն H բնակարանն

24 AEF զառագիղն

չացեալ: Բայց ասեմն՝ թէ և նորա չընկալան զնա վասն տառել պղծութեանն. վասն որոյ ելեալ ի լեառն իլաթալ, և անդ չիւրալացն գտեալ յագարակս և ի բացագոյն տեղիս, առ նոսա դադարէ. և անցուցեալ անդ զաւուրս իւր, երթեալ չարապէս մեռանի ի քաղաքն որ կոչի Մուհարկին: 5 Ոչ երթեալ ըստ գրոց կանոնի և ոչ համաձայնեալ քրիստոնէից, ի բաց թողլի է. վասն որոյ մեռաւ իբրեւ զէշ, և թաղեցաւ իբրեւ զգէշ, չար չիշատակ թողեալ զկնի իւր. զի ամենայն որ լսիցէ զպատմութիւնս զայս, անէծս արձակեսցէ զհետ նորա:

ԻԳ

10 ԹԵ՛ ՈՐՊԵՍ ԵՒ Ի ՄԱՆԱՆԱԼԻՈՅ ՍԱՀՄԱՆՍՆ ԲՈՐԲՈՐԵՅԱԻ ՀՐԳԵՀ ՄՈՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ, ԱՍԵԼԻ Է

Կունծիկ ոմն շնանուն արեղայ որ բնակէր մօտ ի բերդաքաղաքն որ կոչի Շիրնի, որ զեռ ևս այսօր ագարակին գնորայն անուն կոչեն. սա հնագոյն դուով աւուրբք՝ ունէր լինքեան զպղծութեան խմորն. քանզի 15 ուսեալ էր ի շնարարոյ արեղայէ ումմնէ՝ որ հաժքաւէր զինքենէ՝ թէ յԱղուանից է. բայց նա անդրանիկ էր սատանայի, և շտեմարան խորհրդոց նորա, ուստի ծուխ հնոցի դեհենոյն մշտաբարբք ընդ բերան նորա ելանէր, յորմէ բազումք դեղ առեալ ստատկեցան: Արդ այս Կունծիկս ժիր մշակ գոյով սատանայի՝ որսացաւ զէին ոմն, որում Հրանոյշ կոչիւր. որ 20 էր ի զխաւոր և լընտիր ազգէ և տէր ագարակի և սահմանակից նորա: Եւ իբրեւ լցաւ ի նորա մահաշունչ թիւնիցն՝ ոչ շատացաւ իւրով կործատեամբն, այլ զրազումս սատարս իւրոց խաբիցն յարդարեաց: Եւ նախ և առաջին զերկու կանայս, որ էին նորա տոհմակիցք. որոց անուանքն կոչին այսօրիկ, միումն Ախնի և միւսումն Կամարայ, որ էր արդարեւ կա-

1 B չիք և ABCI առաւելեալ E յառաւելեալ

1—2 B պղծութեան E պղծութենէն

2 AF լեառնն

3 F դադարէր DI և անդ

4 ADE մահուարկին BCFHI մահուարկին

5 EFG քրիստոնէիցն

6 B թաղեցաւ իբրեւ զէշ EF չիք և... զգէշ

8 H այս DI արձակէ

11 BCDI մուրուքեան

12 BC բունծիկ BCD չիք ամն Gh չիք մօտ

13 S շիրի EFGH չիք այսօր BCDEFHI կոչեն անուն ի անուն կոչեն

14 C ինքեան

15 H շնարարոյ

16 d յաղուանից BC է փխ էր

16—17 G խորհրդոցն

17 BD ի դեհենոյն ABCDEG միշտ բորբոք

18 BC չիք այս

19 F չիք գոյով C և որսացաւ B զէին փխ զէին E հրանոյշ

20 BD յընդիր CH ընտիր h յընտիր

21 H չիք նորա h նորա E թունիցն ABGI իւրոյ E իւրովի

22 A այդ G զրազում S նախ փխ նախ և

24 ADF կամար d կամարար

մարար սատանայի: Եւ երկոքեան սոքա քորք հարապատք, սոքա պոռնք-
կական մոլեգին ախտիւն, որպէս օրէն է նոցին փարախին, և կախարդա-
կան արուեստիւ՝ վարդապետք եղեն սատանայի, յորս զօրացաւ հայրն
ամենայն չարեաց. որք «Սրեցին որպէս սուսեր զլեզուս իւրեանց, ըստ
5 սաղմոսական երգոյն, և լարեցին զաղեղունս իւրեանց յիւրս դառնութեան»*:
Նեւածիգ լինել յուղիղան սրտիւք. որք հարին և կարիվէր սատակմամբ
վիրաւորեցին զրազում անմեղ սգիս: Եւ քանզի ի հայրենի ժառանգու-
թենէ ունէին դիւղս երկուս, զնոսա կազաղս և հանգրուանս պատրաստա-
կան արարին վիշապ օձին կամակորի, յորս բունեալ սաստկապէս հենդ
10 զմաղծն իւր. և նոքա մատուցակալ, շուրջ զինքեամբք բնակողացն ար-
բուցին ի կորուստ. վասն սորին այսորիկ գրեաց Մովսէս. թէ «Սրամը-
տութիւն վիշապաց է գինի նոցա, սրամտութիւն իժից՝ անհնարին առ ի
բժշկութիւն»*:

Իշխան ոմն Վրովեռ անուն՝ սոցին ջառուկ կանանցս եղբայր կամա-
15 բար եղեալ, սա յառաջ գոլով առողջ ի հաւատս, յառաջադէմ էր ի հան-
դէս բարեպաշտութեան, մինչ զի կրօնաստան շինեաց յիւրում ժառան-
գութեանն՝ ճգնաւոր եղբարս ժողովեալ ի նմա. և ընդարձակ սահմանօք՝
անկարօտ պահէր զկեանս նոցա, որոց առաջնորդն Անդրէաս անուն ճա-
նաչի, յոյժ անուանի ի կրօնաւորական մրցմունս: Առ սոսա գալր իշխա-
20 նըս այս յամենայն ամի ի պահս քառասնորդացն, և հանդիսակից լինէր
նոցա մինչև յաւուրս մեծի պասեքին, և բազում այլ գործս բարեաց ցու-
ցանէր ի սոցա սպասաւորութիւն. նաև յաղքատանութիւնս և ի քահա-

* Սաղ. ԿԳ, 4. ** Բ. Օրէնք. ԼԲ. 33

- 1 C երկոքեանս G երկոքեանն H քորք
1—2 F պոռնքկական
3 G արուեստիւ B յորց CI յորոց
4 H չարեաց սատանայ h չիք սատանայ B սրեցին փխ քրեցին
4—5 G չիք ըստ... իւրեանց
5 BCDEFHI երգոցն
6 CDF կարեվէրս I սատակմամբ և կարիէր
8 ABDEF գեւղս CHS դեօղս G ղգեօղս H չիք զնոսա h զնոսա ABDEF հանգրուան
10 ABCDEFI զմաղծ
11 C չիք սորին
12 B չիք է DI իժին E յիժից Gh անհնարին է
12—13 EF առանց բժշկութեան
14 BCI վարվեռ G վովեռ H վրվեռ ABCDEFGHIS ջառուկ [ճիշտ ընթերցումը
տե՛ս՝ Շնոր բազիրք հայկազեան լեզուի], հատոր երկրորդ, Վենետիկ, 1837, էջ
671. տե՛ս՝ նաև Նորայր Ն. Բիւզանդացի. Հայկական բառաքնութիւն. ուղղու-
թիւնք ընթերցումածոց մատենագրութեանց նախնեաց և նշանակութիւն բառից
ինչ. Կոստանդնուպօլիս, 1880, էջ 19] ABCDF կանացս d կանանցս
16—17 B ժառանգութիւն DI ժառանգութեան
17 H եղբայրս ABCEI ժողովելով
18 D չիք առաջնորդն E յորոց
18—19 I որոց անդրէասն ճանաչիւր անուն առաջնորդին
19 F չիք ի
20 I պահ AEFh քառասնորդացն H քահանորդացն
21 C այլ բազում
22 C սպասավորութիւնն E չիք ի

նալից հնազանդութիւնս՝ քան զբաղումս յառաջագէտ ցուցանիւր: Զսակարթեալ չարին ի ձեռն կանանցս ախոցիկ, որք ապականադործ ախտիւ պոռնկեցան ընդ նմա անխտրապէս, ոչ ամեալ զմտաւ զարեան մերձաւորութիւնն. քանզի ախոցիկ են կաղաղք կորստեան նոցա: Սոյն այս է 5 և չորրորդ դուստր սողոմոնեան տղրկին. վասն ոտքին պատուիրէ ատուածալին առաքեալն, «Մի՛, ասէ, ի ցաւս ցանկութեան, որպէս և այլ հեթանոսքն, որ ոչ ճանաչեն զԱստուած»¹: Տեսանե՞՞ զի հեթանոսական է ախտն այն. տե՛ս որպիսի՝ հանդէս առնէ վասն նորա աստուածալին երջանիկն Սողոմոն. «Որդեակ, ասէ, պահեա՛ զքեզ ի խառնակութենէ օտար 10 կանանց, զի զորս գտանէ յանմիտ մանկանց, քաղցրական բանիւք հաւանեցուցանէ մնալ առ ինքեան. քանզի մեղր կաթեցուցանեն շրթունք կնոջ պոռնկի, որ ժամանակ մի քաղցրացուցանէ զքիմա հաւանելոցն, և լետոյ դառնադոյն գտանի քան զլեղի. քանզի առեալ տանի զհոմանիս իւր իբրեւ զշուն տոռնեալ, և իբրեւ զշուարակ ի զենումն, և իբրեւ ալծեամն 15 խոցեալ նետիւ զլերդակողմն. և ոչ կարէ բուժիլ ի նմանէ մինչև հասուցանէ պնա մահու հանգերձ ի զժոխս, քանզի թափք զժոխոց է տուն նորա»²:

Այսոքիւք թակարդեալ ողբալին այն վրովէս, մերկացաւ զպարկեշտութիւն, անկաւ ի հաւատոց, եղև թշնամի Աստածոյ և սրբոց նորա. եթող զտէրն՝ որ սուրբ աւագանաւն ծնաւ զնա, մոռացաւ զԱստուած՝ որ 20 մարմնով և արեամբ իւրով կերակրեաց զնա: Ելեալ ի տանէ, անկեալ ի պատուոյ, մոռացաւ զուխտն աստուածեղէն, հեռացաւ ի ճգնաւորական կարգացն հաղորդութենէ. և որ երբեմն կրօնաւորաց ժողովարան էր տեղին՝ զոր մեծամեծ ծախիւք և աշխատութեամբ շինեալ էր, ուր դասք սաղմոսասացաց և պարք պաշտօնէից քաղցրածալն երգովք ընդ վերին

* Ա. Թեսա. Գ. 5. ** հմմ. Առեկ. Ե. 3.

- 1 I զբաղում
- 3—4 ABCDI մերձաւորութիւն EF մերձաւորութեան
- 5 EF չիք զուստր F սողոմոնեանն
- 6 AB EF առաքեալ G ցաւ A այլ
- 7 H S հեթանոսք
- 7—8 DI չիք տեսանես... այն
- 8—9 F չիք երջանիկ
- 9 AB սողոմոն G սողոմոն F չիք ասէ
- 10 I զոր
- 11 G S ինքեանս I յինքեանս
- 12 ABCDHI պոռնկի կնոջ h կնոջ պոռնկի BCEh հաւանեցեղոցն
- 13 B առեւ փխ առեալ
- 14 I իբր BC զուատակ
- 15 H չիք նետիւ h նետիւ AEFI զլերդակողմն dI ի լերդակողմն B գնոսա I հատուցանէ
- 16 h թագր H ետուն
- 17 C վարովէս E վրովէս
- 18 BC և ի DI հաւատոյ
- 19 A աւագան
- 19—20 G չիք մոռացաւ... զնա
- 20 DI արեամբն
- 22 H կրօնաւորացն I ժողովրդեան
- 24 I սաղմոսասաց DI երգօք

զօրան միաձայնութեամբ զԱստուած օրհնէին: այսօր լռեալ են ձայնքն, լաւեր լանմարդի է տեղին: Եւ յետ այսորիկ դի՞նչ. երթեալ թշուառահանն միաբանեցաւ ընդ չարադի կանայսն, և զազարտիոն՝ որ իւրեանց բնական տեղիք էին, զորն յառաջ սակաւ մի լիշեցաք: սրոց անուանքն 5 կոչին միումն կաշէ և միւսումն Աղիւտոյ, զբնակիչս տեղեացն զամենեւսեան ընդ ինքեանս միաբանեցին. և ապա զիւստիւն կատաղութեամբն մոլեալ, զեկեղեցիան՝ որ իւրեանց օձաբնակ տեղիան ի վաղնջուց շինեալ էին, զայն ի խոպան դարձուցին: Եւ յանդաստանացն՝ ո՛ւր և դիպող ժամ հանդիպէր նոցա, զփրկութեան մերոյ գնշանն և զտէրունական յաղ- 10 թութեան զգէնն՝ որով ընկաւ մահու յաղթութիւնն և բարձան առ ի մէնջ առածք կամակոր թշնամոյն, յորս երանելին Պօղոս զարարածովքս զանց արարեալ ի նորին զօրութիւնն պարծէր, «Մի լիցի ինձ, ասէ՛ պարծիլ, բայց միայն ի խաչն տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»*, նոքա վրէժ- խնդիր լեալ հօրն իւրեանց սատանայի, խորտակէին անսովթարար: Բայց 15 որովհետեւ զխաչն լիշեցի, ածից ի պատմութիւնս և այլ սքանչելեաց զրոյցս, որ ամենեկուն սարսափումն բերէ լսողացն:

Ի հատուածս լերինն Պախրալ որ այժմ կոչի Գալլախազուս, առա- ջին հարցն աւան ինչ էր զոր Բաղմաղբիւր կոչեն. ուր զԱստուածային նշանն բազմապայծառ վայելչութեամբ կանդնեալ էին. որ և զանուն գեղ- 20 ջըն ի նոյն փոխեալ՝ Խաչ անուանեն մինչև ցայսօր: Յաւուր մեծի Պենտեկոստէին ի գիշերին եկեալ՝ որ նոր կիրակէն կոչի, կամարար մշակքն սատանայի, մրճով հարեալ զթաղ Աստուածընկալ նշանին՝ մանրեալ լեր- կիր ընկեցին, և ինքեանք զանխլարար յօձաբնակ յորչս իւրեանց երթեալ մտանէին. ընդ որ հիացաւ երկին ի վերուստ, և երկիր առհասարակ զար- 25 հուրեալ զդողի հարկանիւր. զայն արարուած ողորց արուեսեակն, և սգաց

* Պաղա. 9. 14

1 B զօրն I չիք են

3 D1 զազարակս

4 EFGIS զոր D1 յառաջն

5 D1 կոչի F աղաոյ G զբնակիչսն

7 E իւրեանց G տեղին

8 I զարծուցի

9 A հանդէր փխ հանդէպէր I հանդէպ էր

10 CGI գէնն BCDEFGI ընկալաւ BCDEGI յաղթութիւն

11 G առածս C թշնամոյն D յոր D1 զարարածովս

12 B1 զօրութիւն FGh լինիցի B չիք պարծէր... ասէ

13 H խաչ B չիք տեառն C մեր

14 D չիք խորտակէին անսովթարար

15 A այդ H սքանչելի

16 EF դրոյց GS լսողաց

17 ABCDEFGI հատուած BCD պախրա d պախրայ

18 ABDEF բաղմաղբիւր CHS բաղմաղբիւր Ghm՝ աղամ աղբիւրք

19—20 BCI գեղջին BCDEFHIS նոյն

20—21 ABCEF պենդեկոստէին GH պենտակոստէին

21 BEFG գիշերի DEFGI կիրակէն I կոչեն BC մշակն

22—23 C Լըկիր

23 BC յանձնարեակ S որչո H չիք իւրեանց h իւրեանց

24 HS հիացան S երկինք dI բնդ այն

25 F արիւսեակն

երեկորեայն խրթնի: Արդ ըստ սովորական կարգաց ի հաւախօսի ժա-
մուն յարուցեալ երկցուն՝ եկն առաջի խաչին, զմեծի կիւրակէին սլաշտօնն
կատարել. և տեսեալ զսքանչելի տեսութիւնն՝ ձեռն զօձեօք արկեալ պա-
տառէր զհանդերձն, և բարձրաձայն կանչիւք զբնակիչս տեղւոյն ընդոստ
5 առժամայն ի նորա տեսիլն հաւաքէր. որոց տեսեալ ի մեծամեծ դար-
մանսն, զկախոն բարձեալ բախէին զկուրծս և դառնային. և էր ամենե-
ցուն յաջնժամ արանց և կանանց, ժերոց և տղայոց միաձայն մի ողբք
հառաչանաց: Եւ մինչդեռ նոքա լայս տաղնապի կային, յանկարծակի ժա-
գեաց ի նոսա գիտութիւն՝ ըստ Աստուծոյ անճառ իմաստութեանն: Ի գի-
10 շերին՝ յորում այն գործեցաւ, յանկարծակի ձիւն անկեալ, զերեսս երկրի
սպիտակացուցանէր, որ զհետ անօրինացն կալեալ՝ տարեալ ի նոցա կա-
ղաղսն կացուցանէին: Եւ առժամայն ազդ արարեալ երջանիկ հայրապետին
Սամուիլի. որոյ լուեալ բազում ժողովով անդր հասանէր. և զգաւառին
եպիսկոպոսս և զերիցունս և զհարսն առ ինքն հաւաքեալ, երթեալ նոքօք՝
15 զանօրինացն զկաղաղսն կիզեալ ապականեաց, նղովելով զինչս և զստա-
ցուածս նոցա, որպէս Յեսու յառաջինսն՝ զԵրիքովայն, զի մի՛ ոք իշխես-
ցէ առնուլ ինչ: Եւ վեց ի նոցանէն՝ զորս վարդապետս ասէին լինել չար
և պիղծ կրօնիցն, զնոսին ձերբակալ արարեալ, գալ ժողովով ի քաղա-
քագիւղն որ կոչի Ջերմայ, և աղուեսախարանօք զլէմս նոցա դրոշմել հը-
20 րամայէ, զի եղիցին այն նոցա նշան յաւիտենից՝ լայտնի և ճանաչելի
ամենեցուն. զի մի՛ ոք տգիտաբար հաղորդեսցի ընդ նոսա, ալ իբրեւ
զչար գազան հալածական լիցին յամենայն մարդկանէ: Յետ այնորիկ օրհ-
նեալ զժողովուրդն՝ որ աշխատակից նմա եղեն, արձակէ ի խաղաղութիւն:

- 1 EHIՏ երեկորեայն G երեկորեան
- 2 BCDI պաշտօն E կիրակէին
- 3 I կատարեալ BCI տեսութիւն ADEFHI դաւձաւք B զօձք C զօձօքն և զօձեօք
- 3—4 I պատռէր
- 4 A զհանդերձն DI զհանդերձսն
- 5 EF ընդ որս BCDEF նոր I զնոր GH տեսեալ զմեծամեծ S տեսեալ զմեծամեծաց
Ծ² ի մեծամեծաց
- 5—6 ABCDEFI զարմացն Ծ¹ զարմացան Ծ¹ զարմանացն
- 6 B զկանկան Gh բաղխէին EFG զկուրծսն
- 7 E տղայոց միանձն այն
- 8 EFGh մինչ
- 9 BC իմաստութիւն DI իմաստութեան
- 11 EFGhԾ¹ սպիտակացոյց H զհետս
- 11—12 H չիք կալեալ... կացուցանէին h կալեալ տարեալ ի նոցա կաղաղսն կացու-
ցանէին BCD նոցին FH կաղաղանսն
- 13 A սամուիլի G սամուելի CEFՏ սամուելի DI բազմաժողով A ժողովով BCEF
ժողով S զգաւառի
- 14 B եպիսկոպոս Gh եպիսկոպոսունս HS եպիսկոպոսն ABDEFGI զհարս C զհայրս
EF ինքեան
- 15 H զանօրինաց Ծ² կաղաղանս
- 16 F գեսու
- 17 I վեցն G նոցանէ
- 18 ABCDEFI զնոսա ABCDEFGHIԾ³ ժողովն
- 18—19 AB EF քաղաքագեւղն CGHS քաղաքագեւղն
- 19 F ջերմա AEFՏ աղուէս խարանօք Ծ² աղուեսախարանօք
- 20 S եղիցի I նշան նոցա
- 21 A այդ

Իսկ ի գալ ամարախոյն առաքի ի թագաւորէն դատաւոր իրաւանց աշխարհին, որում անուն էր Եղիա. որոյ հասեալ ի գաւառն Եկեղեաց, ընդ առաջ երթալ նմա ամենաչարն Վրվէռ. և ամբաստան լինի զմեծարգի հայրապետէն Սամուիլէ, և զալլ եպիսկոպոսացն որ ընդ նմա էին, 5 եթէ՝ Զիմ տունն յաւարի տարան, և զգիւղն աւերեալ հրդեհ արարին: Եւ բազում զանձուց և ընչեց պարտս ի վերայ նոցա կացացանէր: Զոր իբրեւ լուաւ դատաւորն՝ ստաւել ևս ի բարկութիւն բրդեալ, առաքէ զինուորս բերել ստեպաւ զերանելի եպիսկոպոսունսն առաքի իւր: Իսկ ի գալ զինուորացն, գրէ զլաւս եպիսկոպոսացն հրովարտակս առ վիճակաւորս եկե- 10 ղեցւոյ, առ երիցունս և առ անապատաւորս, զի առանց իրիք ինչ զմտաւ ածելոյ առ նա ժողովեացին: Եւ ի հասանել համբաւոյն, որպէս թէ լաստուծոյ տեսչութենէն աղբ լինի առ ամենեւեան. առանց լապաղանաց բազմութիւն մարդկան ի մի վայր ժողովեցան, ոչ միայն քահանայիցն, ալ առաւել աշխարհականաց՝ զորս ոչ ունիմ զհամարոյ նոցա զչափ 15 ընդ գրով արկանել. և երթեալ ժողովոյն բազմութեամբ մինչև յեղր գետոյն Եւփրատայ, ուր Մանանադի ի նմա խառնի: Եւ լինի յայնմ ժամու եկք անձրեւի. և ի յորդութենէ անձրեւին զարթեալ Եւփրատէս և գալլ լի դարիւ և դարիւ: Իսկ զինուորքն բերեալ նաւ՝ փութացուցանէին անցուցանել զծերունի եպիսկոպոսն զՍամուէլ և զնորին եղբորորդին զԹէոդո- 20 րոս յայնկոյս յաւանն որ կոչի Կոթէր, քանզի և դատաւորն անդ իսկ էր. բայց ժողովուրդն բուն հարեալ զեպիսկոպոսացն, ոչ ետուն ի ձեռս զինուորացն: Իսկ նոքա ասեն. նախ դոստա անցուցանեմք, և ապա զժողովուրդդ. և այսու բանիւ հաւանեցուցեալ զնոսա, առեալ զեպիսկոպոսունսն հանդերձ նաւովն անցուցին յայնկոյս: Եւ զաղարեցուցեալ զնաւն հի ի 25 բանտի զեպիսկոպոսն. զոր իմացեալ ժողովոյն զխորամանկութիւն նո-

2 DIՏ անունն EGH եղիայ ABDEF եկեղեցայ G եկեղեցաց HIS եկեղեցեաց

3 C վերվեռ

4 A սամուիդէ DEGHIS սամուիլէ A զայդ F ալլ

5 G թէ BDI տուն I չիք և AF զգեւղանն B զգեւղ այնն C զգեօղ այն DI զգիւղսն GHՏ զգեօղն

8 GՏ եպիսկոպոսունս

10 G մտածելոյ փիլ զմտաւ

11 D ժողովեացեն G հասանիլ ABCDFI համբաւուն

11—12 CG աստուծոյ

12 C ամենեցուն BDEFHI և առանց

13 BCDFGI քահանայից

14 A ալլ

15 C բազմութեամբ ժողովոյն

16 EFGHՏ եփրատայ B մանանալի C մանանադին ABCDEFGh ի ժամուն փիլ յայնմ ժամու

17 FG չիք ի EFHIS եփրատէս

19 A եպիսկոպոսն D զամուել

19—20 G զթէոդորոսն

20 CI աւանն

21 B ձեռն

22—23 AEF զժողովուրդ B ժողովուրդ CD զժողովդ d զժողովդդ

23 A զեպիսկոպոսն DFHI զեպիսկոպոսն E զեպիսկոպոսն G զեպիսկոպոսունս

24 BCDI անցին H յայնկոյս C եղին

25 CՏ զեպիսկոպոսունս F զեպիսկոպոսն

ցա, զի ոչ դարձուցին զնաւն ի նոսա՝ որպէս խոստացան, բարձր ձայնիւ և յորդորական բարբառով զմիմեանս քաջալերէին, մեռանել անցանիւ ի ջուրսն, քան թէ յառաջնորդսն հաւատով լուսանաց բանս լսելու քանդի երկկուպակալ էր ժամն, և արհզակն ղցնցողս ճառագայթից լինէն 5 ծրարեալ ի մալրն դառնալը՝ համարձակութիւն տալով երկնականաւ արվուռն, լայնժամ դասք քահանայիցն յառաջ մատուցեալ, ո՛չ խորհրդով խաչին ղշուրան բաժանէին, ալ զնոյն ինքն գալթունակսն ղյաղթութեան նշանն ունելով ի ձեռս՝ և բարձեալ ի վերայ ուսաց, քաջալինդ հաւատովք հարկանէին զբարձրակոհակ կոյտս ջուրցն, յորմէ որպէս խստեբախ 10 ձի ի սանձից ճմլեալ տեղի տալրանցի ժողովրդեանն, ոչ ոք վնասեալ լայնքան բազմութենէն և ոչ մի։ Որք իրիւ անցին, զգոհացողական եղան զցալդն ամենայն Աստուծոյ նուագէին, առաջնորդ պարու իւրեանց ունելով զանարատն Մարիամ, որ է Եկեղեցի սուրբ, ունելով ղթմբուին ի ձեռին, ալսինքն զհաւատոռն ճշմարտութիւն, ոչ անձայն և անարուստ 15 ի հերձուածողական գէճ ախտիցն եղեալ, ալ ջերմութեամբ ըստ Հոգւոյն սրբոյ ցամաք գոլով և ի հնչողական երգսն պատրաստական, որք բախեալ դաւթական կնտնոցան՝ հնչեցուցանէին յամենեցունց լսելիս. «Օրհնեցէք գաէր, զի սքանչելիս արար»*, և որ զհետ սորա անկցին բանք. և այսու բարձրաձայնութեամբ հանէին զգիշերն ամենայն ի գլուխ լա- 20 ղօթսն Աստուծոյ։

Իսկ դատաւորն յորժամ լուսւ դաստուածային տնտեսութիւնն և զհրաշս սքանչելեացն, ծանեալ՝ թէ այցելութիւն առնէ մերոյ ազգիս տէր։ Ի սաստիկ հիացմանէն ի դողման եղեալ՝ լաղօթս ապաւինի և զԱստուած յօգնականութիւն կարդալ, զի Մի տգիտարար, ասէ, խոտորեցայց յիրա- 25ւանց քոց, տէր։ Եւ ի լուսանալ աւուրն, քանդի միաշարաթ էր, երթեալ

* Սաղ. ԴԷ. 1

- 1—2 BCDI բարձրաձայնիւ Տ ձայնիւք
- 2 F որդորէին փխ քաջալերէին ABDI մեռանիլ H չիք մեռանել և մեռանել
- 2—3 BDEFGI չիք անցանել
- 3 B ջուրս DI ջուրն BCD առաջնորդ dI առաջնորդին G առաջնորդն H առաջնորդն H² նախատանաց փխ լուսանաց և լուսանաց
- 4 ABCDEI զցնցուլս BCDEFH ճառագայթիցն
- 5 B մալր
- 6 F արփոյն G քահանայից
- 7 A ալդ
- 8 D քաջալինտ
- 8—9 BCI հաւատով
- 9 C զբարձր կոհակ B բարձրակոհակ DI կոյտ BCDEFI իրիւ փխ որպէս
- 10 E անցից
- 11 GS երգսն
- 14 EHIՏ հաւատոյ E ճշմարտութիւնն E աւն ձայն I անարուստի
- 15 FHՏ ի գէճ [h չիք ի] A ալդ
- 17 H չիք դաւթական և դաւթական B յամենեցունք C ամենեցունց EF յամենեցուն.
- 19 H բարձրութեամբ և բարձրաձայնութեամբ
- 19—20 HՏ յաղօթս և յաղօթսն
- 21 B աստուածային BCDI տնտեսութեան
- 22 C եթէ G յայցելութիւն
- 25 D միաշարաթի

յեպիսկոպոսարանն որ Փրորիոն կոչի, և զիրաւացի զատաստանն եղեալ՝
 ի գաւառ և ի իրաւունս կացուցանէ զգլխաւորս ժողովոյն՝ և հրամայեն ան-
 արժանին և պարտաւորելոյն Վրվեալ զալ ի հանդէս իրաւանց: Եւ քան-
 զի է կենդանի ինչ, զոր սեպհանս կոչեն, զորմէ տանն՝ թէ զամենայն
 5 գոյն փոխէ, զի յորսորդացն ապրեացի՝ Տոյնպէս և հա ի զօրանալ ճըշ-
 մարտութեանն՝ ետես եթէ ոչ կարէ զդէմ ունել, քանզի ի ծագել լուսոյն՝
 սպառի խաւարն, և ի յալտնել ճշմարտութեանն՝ կորնչի ստութիւնն: Եւ
 ապա զլինչ առնէ, և որպիսի՝ հնարս իմանալ. Հոռոմ խոստանալ լինել, և
 լինի յորդեգիրս եպիսկոպոսին՝ որոյ անուն Եպիսաաւաւ յորջորջիւր՝ կա-
 10 շառով գողացեալ զմիտս նորա: Որոյ եկեալ առաջի ատենին՝ աղբիւսիւ
 խնդրէ գնա իւր ի շնորհս, և դատաւորն զնոյն կամի. քանզի եղբայր
 անօրինին իշխանական պատուով և քաջասիրտ արութեամբ լընտրելոց և
 ի ծանօթից թագաւորին էր, յորմէ յոյժ ակնածէր դատաւորն. ուստի և
 տալ զնա եպիսկոպոսին յաւանդ, որպէս և ինդրեաց: Իսկ զայլսն զորս և
 15 գտին ի նորին ընկերացն՝ մեծամեծ հաքուածովք և գանիւ տանջեալ,
 հալածական արարին աւերելով զտունս նոցա. և ժողովն օրհնեաց զդա-
 տաւորն, և արձակեցան խաղաղութեամբ:

Բայց զատաստանքն Աստուծոյ կանխեալ ի վերայ նորա, որ թէ-
 20 պէտ ի պատուհասից զերծաւ, ալ ի ձեռաց ամենագիտին ոչ կարաց
 ապրիլ. քանզի յանկարծակի վառեցաւ մարմինն նորա տապով՝ որպէս
 զհերովդէին, և մատուց ձեռաց նորա չորացեալ՝ ոչ կարէին առ կերա-
 կուրս նպաստաւորել մարմնոյն. ալ լե կերակուր զոր ճաշակէր տառապանօք,
 մուտ կերակրոյն փակեալ էր, զհերգործութիւն աղբոյն վերադարձութեամբ
 վճարէր մինչև յօր մահուան իւրոյ. յետոյ և մարմինն իսկ գողութեամբ
 25 ապականեցաւ: Բայց նա ոչ եկն ի զղջումն, և ոչ չիշեաց զիւր զառաջին
 բարեպաշտութիւնն. ալ նովին դիւական աղանդովն վարեցաւ՝ մինչև
 բարձաւ ի կենաց. և տանջանք մարմնոյն միշտ յուշ առնէին զլիշատակ
 գեհնին յոր տանջելոց էր:

1 CEI եպիսկոպոսարանն BCI դատաստան

2 B հրամայէ

3 BCD վրվեալ

4 CD սեպհանս

5 ABCDEFHI ապրեացի HI նմանապէս

6 BCDGHI զդէմ G ծագիլ

7 ABDEFI չիք ի B յանմ փի ի յայտնել G յայտնիլ BDI ճշմարտութեան

BDI ստութիւն

9 E որդեգիրս

11 BCD խնդրէր FG չիք ի ABCDEFI դատաւորին FG զնոյն

12 F պատով E չիք և C արիութեամբ C ընդրելոց

14 EF եպիսկոպոսն GHS յեպիսկոպոսն ABCDEFGHI զայլս

15 BDI հալածով

20 H վառեցան

21—22 DI չիք առ կերակուրս G կերակուրսն

22 DI կերակուրն d կերակուր

23 B կերակուրն DFI կերակուրն

24 E օր DEFGHS մահուն H մարմինն h մարմինն CEGHIS իւր փի իսկ h իսկ

25 B չիք ի

26 BDI բարեպաշտութիւն A այդ BCDI վարեալ

27 H մարմնոյ

28 C որ

Բայց զնոցա մօղնէ զգործն անպատշաճ համարեցաք ընդ գրով արկանել, քանզի կարի աղտեղի է. և զի ոչ ամենայն ոք պնդակաղմ է լսելիօք, բազմաց մեղացն յիշատակ ի խողտանս ձգէ զլսողսն, և ի կատարումն գործոյն իսկ ածէ. վասն այսորիկ և ես խոյս ետու լայնմանէ: Այլ
5 որ լայտնի է ի նոսա, և մեղ ասելի է՝ այսոքիկ են: Զեկեղեցի և զեկեղեցույ կարգաւորութիւն բնաւ ոչ ընդունէին. ոչ զմկրտութիւնն, և ոչ զմեծ և զսարսափելի խորհուրդ պատարագին. ոչ զխաչ և ոչ զկարգաւորութիւն պահոց: Այլ մեք ճշմարիտ հաւատացեալքս սրբոյ Երրորդութեանն՝ պինդ կալցուք զխոստովանութիւն անշարժ յուսոյն, զոր ուսաք
10 ի սուրբ հարցն. և ի նոցա աստուածուրաց ժողովոցն ի բաց վարձուցուք զերեսս, անէծս ի վերայ նոցա առաքելով:

ԻԳ

ՎԱՄՆ ՏԻԵԶԵՐԱՀՈԶԱԿ ՔԱՂԱՔԻՆ ԱՆԻՈՅ ԽՈԳԻՈՂԱՄԱՆՆ ՈՐՈՎ

Եւ արդ ընդ րազում, հեթեթանօք և ընդ ցնորիւք անկան ազգ
15 մարդկան, լաղազս ցոփութեան և անխոնարհելի ժառանգ՝ ապաստան եղևնի ի գործս իւրեանց. հսկայս կորովիս և բարձրահասակս, անդիմահարս և անմարտնչելիս՝ աստուածորդիս իւրեանց անուանեցին: Եւ ոմանք աշտարակաւ ամրացեալք՝ անմատոյց ունելով զբարձրութիւն, ոչ կամեցան ճաշակել ի բաժակէ բարութեան տեառն, որպէս այն թուաշին շինուածն ան-
20 մշտութեան՝ բազմաշխատն և գիւրախորժանն. այսպէս և բնակիչքն երիւքովի, լաղազս ամրութեան աշտարակացն՝ ոչ համարեցան զինքեանս ընդ ալլ Քանանացիսն, թէ տիրէ նոցա աշ տեառն կամ սուր ամենակալին մերձեացի առ նոսա: Զի տէր է որ շինէ և քակէ, ապ զամուրս ի դո-

- 1 C բայց ըստ նոցա DI մօղնեայ C գործն
- 2 DI չիք քանզի կարի աղտեղի է
- 2—3 ABCDEFIԾ² լսելովք
- 3 E չիք յիշատակ... զլսողսն
- 4 C չիք և E ածէր ABCDEFI այնորիկ A այդ
- 5 ABDE յայտնին G չիք է (այսոքիկ)
- 6 DI կարգաւորութիւնս B և ոչ DI չիք բնաւ BCDEFGI զմկրտութիւն
- 8 A այդ
- 8—9 BDI երրորդութեան
- 9 DHI պինդ B յոյսոյն B յուսաք
- 9—10 H ուսարուք ի սուրբ հարսն h ուսաք ի սուրբ հաղանցն
- 10 F յարանցն G հարանցն ABDFGI յաստուածուրաց
- 11 B յանէծս EF առաքեալ Gh առաքել
- 13 Ծ¹ տիեզերական A անու F անուոյ BCDI խողխողման BCDEI սրոյ
- 14 G հեթեթանօք I հեթեթանոսօք F անգան I ազգք
- 15 BCD ցոփութեան I անմարտչելի փխ անխոնարհելի
- 16 H անընդդիմահարս h անդիմահարս
- 18 C զբարձրութիւնն
- 19 E բաժակէն ABCEFI¹ րարկութեան
- 20 BCDI բազմաշխատ ABCDI բնակիչք
- 21 ADI յամրացեալք յաղազս աշտարակայն [DI ամրացեալք]
- 22 H ալլ ընդ h ընդ ալլ D տիրեն
- 23 G ի փխ առ

դումն և զբարձր աշտարակս ի կործանումն. զի և աշտարակն որ էր ի սնարսն Լիբանանու, զոր շինեաց Դաւիթ, և ամբացոյց սուսերաւ և վահանաւ հակառակ Դամասկոսի, ոչ եղև խափան և դիմաճար Եդերալ, որ յարեաւ սասան Սողոմոնի. զի սրբութիւնն է ամբութիւն, և սպարիսպ ըն-

5 տիր գործք աստուածապաշտութեան:

Եւ արդ զարձգուք անդրէն ի կարգն ըստ յատաշարելոցդ. մի՛ սա-
կաւ կամ փոքր համարել մեղս՝ որք ոչ զղջանան կամ տալոշխարեն, կամ
ձգեն յինքեանս զմերձակայ և զսահմանակցացն զպատուհասն՝ որ ըստ
յանցանացն հանդիպի. ողբալ նոճուոյն յաղադս մայրոյն, և զժնկին յա-
10 զագս ձիթենուոյն: Զի ոչ եթէ ամենեքեան արժանի են մահու, ըստ տեա-
ւոյն հրամանին, յորոց աշտարակն ի վերայ անկաւ, ալլ մերձակայիցն և
յալլոց մեղաց ըմբռնումն, և հեռաւորացն խրատն և զդուշութիւն: Զի ոչ
եթէ վաղ իմն գործեցաւ, կամ բազում ժամանակ ընդ մէջ անցեալ աղա-
ւաղեաց զանցս աղէտիցն որ ընդ Արծն եղև. վասն զի ոչ սակաւք էին
15 որ աչօք տեսին, և ոչ լսելեաց կարօտացան. զի բազում աշխարհ և քա-
ղաք ա՛յն էին որ ապրեցան յայնմ հինէ. ալլ ստամբակեցան ի միտս
իւրեանց, և ամբութեամբն ապստամբեցան ա՛յլ ի մարդկանէ՝ ալլ յԱստու-
ծոյ, որ տալ զբարձր աշտարակս ի կոխումն և զքաղաքս ամուրս ի
հողաբլուրս: Ոչ իմացան և ոչ առին ի միտ զան տեսողն և զսպառնալիս
20 որ ի նմանէ. և զմրուր բարկութեան և զսրտմտութեան՝ որ ի նմանէ
խոնարհի յարբումն մեղաւորաց, սպառեալ համարեցան. մանաւանդ
ամուրն Անի և որ շուրջ զնովաւ դստերք իւր՝ առաւել յամբարտա-
ւանութիւն կրթեալ՝ ընդդէմ երկնից կալթս հարկանէին. մինչև շարժեաց
Աստուած զթաղաւորն Պարսից փոխանակ ինքեան՝ տեսանել թէ զի՛նչ

1 C աշտարակս

2 BCDI սնարս

3 BC չիք եղև ABCDEFGH կամ փխ և

4 ABCFI սատանայ BEF սաղոմոնի BCDEI սրբութիւն

4—5 BF ընդիր

6 I կարգս

7 CDI զմեղս

8 GHID չիք յինքեանս D պատուհասն

9 ABCDEFHI նոճոյն ABCFHI մայրոյն

10 AC ձիթենոյն և արժանի են ամենեքեան

11 A հրանին B յորոյ

12 A այդ B չիք և յալլոց մեղաց EF մեղացն DI զըմբռնումն I զհեռաւորացն
B զխրատն CG խրատ

13—14 GH աղաւաղաց

15 I էին փխ տեսին

15—16 GS քաղաքք

16 A այդ C այնմ I ստամբակեցօքն

17 BC չիք և H չիք ամբութեամբն և ամբութեամբն A սողտամպեցան I ապաս-
տակեցան փխ ապստամբեցան

18 H քաղաք և քաղաքս

19 BCDI հողաբլուր C ոչ ի միտ առին H չիք տեսողն և տեսողն

20 AD զսրտմտութիւն B սրտմտութիւն I զպատմութեան փխ զսրտմտութեան

22 G յառաւել

22—23 CG ամբարտաւանութիւն

24 HԾ² պարսից պատուոյ H չիք պարսից և պարսից

- գործի ի նմա: Եղև գործ պատերազմի լերկիրս Հայոց ընդարձակեցուցանել զբնակութիւնս իւրեանց, և աիրել ի վերայ սահմանի ալլոյ թաղաւորութեան. և էր թռականիս մերոյ ամք հինդհարիւր երկքտասան:
- Արդ եկեալ հասանէր թաղաւորն բազում բիւրուք և անթիւ սպա-
 5 ռազինօք. մտեալ յաշխարհս մեր՝ ահ և երկիւղ հասուցանէր հեռաւորաց և մերձաւորաց. կոխէր, տապալէր զաշխարհս բազումս, մինչև հհաս ի քաղաք՝ որ զմեզս իւր ի կատարումն լրիւ իւրով ունէր: Կանգնեաց զխորանն իւր ընդդէմ քաղաքին Անուոյ, և տարածեաց զբանակս իւր ընդ լայնութիւն երկրին: Ջանալր, հնարէր՝ զի զգուռն երկաթի և զնիզս պը-
 10 ղընձի ի բաց խեցեղ, որ կալր ընդդէմ թաղաւորութեանն իւրոյ. և անլոյս լեալ յաղագս ամբութեանն՝ թէպէտ և զմարտն սաստկացուցանէր, կամէր չուել: Եւ զայն ոչ գիտացեալ թէ էարկ տէր ի մէջ պահապանացն և իշխանացն երկպառակութիւն և անմիաբանութիւն, ամբոխումն և բա-
 15 ժանումն. և անդէն թողեալ զգործ պատերազմին՝ ի փախուստ դարձան, և խռապեալք լերկիւղէն՝ ոչ ոք յազգայինսն կամ ի կարեւոր բարեկամսն հայեցաւ, ալ իւրաքանչիւր ոք ահիւ ըմբռնեալ: Եւ տեսեալ զայս սպառազէն զօրացն՝ որ արտաքոյ մարտնչէին, հանդէպ ինքեանց ի վե-
 20 րայ պարսպին ճանապարհ առնէին, և իբրև դիւտակումն ալեաց ծովու ի ծոց քաղաքին հեղոին, և զպարսկական սուրն ի գործ արկեալ, ո՛չ ումեք խնայէին: Իսկ բազմութիւն արանց և կանանց յապարանս թաղա-
 25 ւորացն դիմեալ՝ իբր թէ կարիցեն ապրել, և ալլքն ճողոպրեալ յամբոխն որ ներքի բերդ կոչի: Իսկ որ ի մէջ քաղաքին ամրացեալ էին, իբրև դի-
 տացին թշնամիքն թէ անպատրաստ են, և ոչ գոյ ի նոսա ալր պա-
 տերազմօղ կամ կերակուր և ըմպելի, վաղվաղակի շուրջ պատեալ և շտապ
 տագնապի հասուցանէին, մինչև յակամայ արտաքս հանին:

- 1 FG եւ եղև
 1—2 ADEFH ընդարձակեցուցանել
 2 F սահմանին G ալլոց
 3 ABDEFH թաղաւորութեանս C թաղաւորաց H մերում
 4 AEEFG բիւրօք BDI իւրօք փխ բիւրուք C բիւրայօք h բիւրօք
 4—5 B չիք և անթիվ սպառազինօք
 5 E աշխարհս A երկեւղ F հասուցանէ
 6 BDI բազում
 7 C քաղաքն CDEFGHI որոյ BCDFhI չիք իւրով E լրիւն էր
 8 EFh չիք իւր HS չիք իւր (ընդ) h իւր
 9 B դուռն B զնինզս
 10 BCDI թաղաւորութեան E թաղաւորին E չիք իւրոյ
 11 B ամբութեան I չիք զմարտն
 12 HS պահապանաց
 13 BC չիք և իշխանացն
 13—14 B չիք և (բաժանումն)
 15 H յազգայինս h յազգայինսն
 16 A ալղ
 18 BC չիք և E ալլեաց
 20—21 C թաղաւորին
 21 DG իբրև BC կարացեն D կարացեն I կարացին CGHS ապրիլ G ալլը
 22 dGI ներքին ծ՝ նիքք DI ամբացեալք
 23 I անպատրաստ փխ անպատրաստք CDE գոյր H չիք ալր h ալր
 23—24 CDHI պատերազմօղ
 24 C ըմբելի
 25 ABCEGI ակամայ

Անդ էր տեսանել զվիշտս և զտազնապս իւրաքանչիւր հասակի. զի ի գրկաց մարդն յափշտակեալ լինէին մանկունք անողորմաբար զքարի հարեալ, և մարքն արեամբ և արատաւօք զմանկունս իւրեանց թանալին. զհայր և զորդի մի սուր խողխողէր. զի ծերք և երիտասարդք, քահանայք և սարկաւազունք զմի սրոյ ճաշակ մահու բնկալան. զի լցաւ քաղաքն ի ծայրիւ և ծայրիւ, և ճանապարհ էր մարմին սպանելոցն. զի ի բազմութենէ կոտորելոցն և յանթուելի դիականցն՝ վտակն մեծ, որ անցանէ առ քաղաքուն, ներկանէր արեամբ. և գազանք վայրի և ընտանի՝ եղեն գերեզման դիականցն. վասն զի ոչ գոյր որ թաղէր և հարկաւոր

10 հողովն ծածկէր զխողխողեալսն: Այլ և ի ճարպոյ անիրաւութեան ի նմա գործելոցն սողորեցաւ բարձրաշէն և գեղեցկայարմար ապարանքն, և եղև ամենայն բնակութիւնն իբրև հողաբլուր. և վաշխն և նենգութիւնն որ ի նմա՝ խափանեցաւ:

Այս է բաժին անիրաւ քաղաքաց, որ շինեն զինքեանս արեամբ

15 օտարաց, և ի քրտանց տնանկաց փարթամանան, և ի վաշխից և չափաւորութեանց զտունս իւրեանց ամրացուցանեն. և ինքեանք զմիտս իւրեանց անողորմ ունելով առ աղքատս և տնանկա՝ միայն հեշտութեան և փափկութեան սպասեն, և ի գործոց աղտեղութեան ո՛չ խորշին, այլ միայն արբեալ լինին ի ցանկութեանցն որ զնոսա ըմբռնեալ ունի: Եւ

20 արդ զի՞նչ լինի նոցա ի հառանել բարկութեան տեառն. սպառին և պակասին որպէս մոմ յերեսաց հրոյ, եթէ թաղաւոր իցէ և եթէ իշխան, որպէս ծանեաք ի գրելոցս: Բայց թաղաւորն Պարսից բազում գաւառաց տիրեալ և անթիւ աւարաւ դարձաւ յաշխարհն իւր:

- 1 H չիք զվիշտս և զիշտս ABCEFH զտազնապ DI տազնապ
 4 C և զհայր
 6 H սպանելոց F չիք ի
 7 G դիականց
 7—8 ABCDEFH անցանի
 8 G քաղաքաւ. E ներկէր C գազան վայրենի G չիք և (ընտանի) B ընդանի
 9 CG զոյր ոք G թաղէր զնոսա
 10 G հողով H ճանապարհոյ փխ ճարպոյ և ճարպոյ Ծ² ճանապարհաց
 11 BCDI գործելոց
 12 BCDH բնակութիւն և բնակութիւնն H վաշխիսն և վաշին D նենգութիւն
 14 H բաժինն և բաժին
 15 BGI չիք ի G քրտամբք DI քրտաց
 15—16 CI անիրաւութեանց G յանիրաւանց
 18 H չիք և փափկութեան և և փափկութեան A ալդ
 19 BCI ցանկութեանց
 20 EF բարկութեանն
 21 B երեսաց
 22 Ծ² ի գրել զայս
 22—23 BCDI գաւառս ABDEFGHԾ³ «յաշխարհն իւր» բառերից հետո չնչին տարբերեցվածքներով ունեն «երկրորդ գաւիթ թուականն ՋՀԳ. երրորդ Գէորգի թուականն ՈԺ. ի ՈՋԵ թաթարն էառ դանի և զամենայն տիեզերս» [EF «ըմբռնեալ ունի» (Ներկա նրատ. էջ 136, 191) բառերից հետո]

ԻԵ

ՅԱՂԱԳՍ ԹԱԳԱՌՈՐԷՆ ՅՈՒՆԱՅ, ՈՐ Ի ԹԱԳԱՌՈՐԷՆ ՊԱՐՄԱՅ
ՁԵՐՐԱԿԱԼ ԵՂԵԻ

- Եւ արդ ո՛չ է պարտ անհաս և անձեռնարկելի իրաց պատմող լինել,
 5 կամ ընդ գրով արկանել, զորոց ոչ այլոց աշխատութիւն տուեալ է մեզ,
 և ոչ յումեքէ պահանջեցաւ ի մէնջ, և ոչ մեք կարող եմք ձեռն արկա-
 նել, վասն այնորիկ բաղում ինչ հարկաւոր պատմութեանց որ ընդ սոքօք
 են՝ անտես արարաք, այլոց թողով ճարտարաց և հարուստ մտաց, զի
 թերևս պահանջեսցէ ոք ի նոցանէ. և այսու նախանձ արկից կարողացն.
- 10 բայց տուգանք ոչ սակաւ համարեցաք՝ զանց առնել ղերկոց թագաւո-
 րացն զհանդէս պատերազմի. այլ փոքր բանիւ զմեծամեծ իրս վճարեսցուք:
- Բայց թագաւորն Դիոգէն որ էր վաթմաներորդ ի մեծէն Կոստանդիա-
 նոսէ՝ ըստ համարոյ թագաւորացն, փոքր ինչ աւելի կամ նուազ, իրիւ
 ետես զի թագաւորն Պարսից ոչ սակաւ աշխարհ հատուած արար ի
 15 յիւրմէ թագաւորութենէն, և զկողմնակալսն Յունաց փախստական արար, և
 ինքն մեծաւ աւարաւ և գերութեամբ դարձաւ յաշխարհ իւր. ապա և թագա-
 ւորն Յունաց զկնի ստան ամաց գործ պատերազմի յանձն առնոյր ըստ
 նախանձու և արիական բնութեանն. զի մի՛ անարի և վատ երեւացի, և
 զկնի ինքեան վատ լիշատակ թողցէ: Խրոխալով և մեծու ցասմամբ իրիւ
 20 ի վերայ ցամաքի ընդ ծով անցանէր, և զետեղեալ յաշխարհն Բիւթանացւոց,
 անհուն բազմութիւն լինքն կուտէր: Զի զեւ ունէր զլայն և զընդարձակ
 թագաւորութեանն զսահմանն, ի հովտացն Փիւնիկեցւոց՝ ուր է մեծն Ան-
 տիոք, մինչև յամուրն Վան, և զամենայն երկիրն Ռշտունեաց յանդիման
 Հերայ: Իրիւ ետես զայսքան բազմութիւն զօրաց ի մի վայր ժողովեալ.

- 2 B չիք որ
 4 BDI պատմող
 5 A այլոց
 6 B յումեք B չիք պահանջեցաւ ի մէնջ G չիք մեք BDI կարող
 7 C և որ
 8 A այլոց
 9 B նախանձակից փխ նախանձ արկից
 10—11 B EFG թագաւորաց
 12 ABCDFH տիւտէն E տիոմէն G տիոմէն I տիւտէն S զիոմէն B չիք ի
 12—13 AD կոստանտինոսէ
 14 BCDI չիք զի BCD զթագաւորն I եղև զթագաւորն di թէ ոչ
 15 BGh զկողմնակալս
 16 C յաշխարհն
 17 HՏ առնու h առնոյր
 17—18 h չիք ըստ նախանձու h ըստ նախանձու
 18 BDI բնութեան B չիք և (զկնի)
 19 G թողցի
 20 CEG աշխարհն BDI բութանացւոց
 21 C ինքն Fh յայն B ընդարձակ G ընդարձակ
 22 BCD թագաւորութեան G զսահման B ունէր փխ ուր է H փիւնիկեցւոցն
 22 23 ABDFI անտուր I անտուր
 23 ABCDFI ռուշտունեաց E ըռշտունեաց
 24 GՏ զայնքան BCD զօրացն

ամբարտաւաննալ հպարտացաւ ի միտս իւր չլաղթիլ լերկրածին թագաւորաց, և ոչ գրան մարգարէին ածէր զմտաւ, թէ ոչ բազմութիւն զօրաց կարիցին ապրեցուցանել զթագաւորն, և ո՛չ դհակայ՝ զօրութիւն իւր. ալլ աջ և բազուկ ամենակալին:

- 5 Արդ խորհուրդ իմն անվախուչ ի միտ արկանէր, և բազում զօրս ի ձեռն սպարապետաց ընդ ալլ ճանապարհ արձակէր. և ինքն բազում ամբոխիւ յարեալս ճանապարհ կալեալ գալլ, հասանէր ի մեծ քաղաքն Թէոդուպօլիս. և անդ զայրուծի կազմէր: Չարաչար ևն մեղք, և զորդեգրութիւն և զիմաստութիւն մերկացուցանէ ի գործելաց. բայց առաւել
- 10 ևս ամբարտաւանութիւնն, որով վարին իշխանք և թագաւորք, և ո՛չ հաւանին յիշատակաւ առաջին ամբարտաւանիցն Լոծելոցն. զի նոյն օրտոս ալս չարութեան՝ ապականիչ է ամենեցուն որ կրեն զսա. զի ոչ եթէ ալլ ոք զիմակաց է ամբարտաւանին, ալլ Աստուած է հակառակ՝ ըստ տոակողին: Վասն որով ոչ ետ թող զօրացն հանգիստ առնուլ մինչև գայցեն
- 15 ժողովեսցին ի նա ալլ բազմութիւնքն, և զիրեարս յորդորեսցեն ի քաջութիւն և յարութիւն և յինիցին մեծ բանակ՝ թշնամեացն սոսկալի, ալլ իւրովքն կամեցաւ զգործ պատերազմին յաշողն: Վաղվաղակի ուր թագաւորն Պարսից բանակեալ էր, անդր հասանէր առ սահմանօքն Մանազկերտ գաւառի. և անդ զիւր արքայական խորանն հարկանէր յանդիման
- 20 Պարսից գնդին, և շուրջ զիւրեաւ ամրացուցանէր, և օր պատերազմի սահմանէր:

- Բայց թագաւորն Պարսից խորամանկութեամբ առ երկիւղի զպատերազմին խնդրէր. զի մի ցրուեալ զօրացն եկեալ՝ զթագաւորն ամրացուցեն, և անմարտնչելի նմա ճակատն լինիցի: Լաւ համարէր երկու մասին
- 25 քան թէ երկն ընդդէմ կալ. շտապ տաղնապի լարուցանէր, մինչև անդէն ակամայ լունական ճակատն կազմէր ընդդէմ կազմ ճակատուն Պարսից: Եւ իբրև խորխտալով առ իրեարս յարձակէին, և պատերազմական հան-

- 1 H հպարտացեալ h հպարտացաւ
2 dI չիբ ոչ ABCDEI չածէր GI դրագմութիւն
3 BDI չիբ ոչ A ալլ
5 C միտս I զբազում
6 Gh սպարապետացն
6—7 F բազմամբոխիւ
7 ABDI յարեալս
8 A Թեոդուպօլիս BDEHI չարաչար E չիբ և
10 BCDGI ամբարտաւանութիւն
11 d յիշատակի I յիշատակք H առաջինն I յառաջին dHI Էզծելոց H Էզծելոցն
12 A ալլ
14 A Թոյլ
15 A ալլ ABCEFH ժողովեսցեն G և ժողովեսցին
16 I չիբ և C յարիութիւն dI լինիցի A ալլ
17 BCD իւրայովքն I իւրայնովքն B իւր փիս սիւր
18 DI սահմանօք
18—19 EF մանազկերտոյ G մանազկերտեայ h մանազկերտայ
20 h գնդին I զիւրև
23—24 B Թագաւորն H ամրացուցեն h ամրացուցանեն
25 BDI երես C մասին ընդդէմ կալ քան թէ երես մասին CDGHS դէմ
26 B չիբ ճակատն... կազմ H չիբ կազմէր... ճակատուն h կազմէր ընդդէմ կազմ ճակատուն
27 B խրախտալով CEH արձակէին

- դիսիւ ընդ միմեանս բաղխէին, ի դեռես ոչ երևէր և ոչ միոյ գնդի պարտութիւն. անդէն վաղվաղակի մեծ գունդ մի՝ առ սրս չիք ի նոսա աստուածաշուտութիւն, ապստամբեալ ի թագաւորէն Յունաց՝ ի կողմ թըշնամեացն յաւելուին: Վասն որոյ բազում բնկումս զօրացն եղև. և յայնմ
- 5 հետէ յապաղանօք և ոչ քաջութեամբ ի դասն մատչէին, և զՊարսիկսն գրդեալ՝ ժիր և անմարտնչելիս կաղմէին: Բայց թագաւորն Յունաց անպատճառ և անտեղեակ՝ լի ցտամամբ կալր ընդ զօրս Հայոց և ընդ սղղն, և ընդ ակամբ հայէր ի նոսա. բայց իրրև ետես միամտութեամբ զպատե-
- 10 վի աղեղնաւորացն Պարսից, ալլ արութեամբ ընդդէմ կային հանդիսին, և ոչ զթիկունս դարձուցանէին. թէպէտև բազումք ի սիրոյ թագաւորին բաժանեցան, սակայն միամտութեամբ նոքա դմահ յանձն առին. զի և զկնի մահու՝ միամտութեամբ քաջութեան վախելուչ լիշտաւել թողցի. ապա սէ-
- 15 Անդ ի վեր հալեցեալ թագաւորն՝ լորում բազմեալն էր, և նկատեալ հայէր առ ախոյանսն. և տեսեալ իւրոց զօրացն խուճապեալ և ի փախուստ դարձեալ, անդ և անդր վաղվաղակի զապառազինի և զինուորի ձև զգեցեալ, և իրրև զփալլակն հասանէր ի ճակատ մարտին: Եւ ի քաջ արանցն Պարսից բազումս զիաթաւս կացուցանէր, և շտապ տաղ-
- 20 նապի զօրացն առնէր: Ալլ զայն ո՛չ իմանայր թէ զօրալիւր զօրացն տեսառն ո՛չ էր ընդ նմա, որ Յնուալ երևեցաւ և տալր զլաղթութիւնն. և ոչ ել տէր ընդ զօրս մեր զինու. և վահանաւ. և ոչ հհան սուր ընդդէմ թըշնամեացն և արգել. և ոչ տէր զօրութեանց ընդ մէջ իւր ամաս, և ոչ եղջիւր փրկութեան և յուսոյ եղև մեզ տէր: Ալլ ինքն ամփոփեալ զզօրու-

1 C առ փս ընդ BCEFH բախէին և բաղխէին CDEFI և դեռ ոչ ևս

2 E գնտի B վաղվաղակ.

3 A ապստամպեալ G ապստամբեցաւ EF չիք ի DI կողմն

3-4 BG թշնամեաց

4 H յաւելին և յաւելուին

5 H չիք ոչ և ոչ I մարտնչէին

6 G անմարտնչելի

7 ECDEI չիք ընդ (աղղն)

8 D չիք և ABCdFGHl ընդ փս ի և ի

9 BDI զնահատակութիւն

10 A ալլ C արիութեամբ F արւութեամբ

11 DFI զթիկունսն

12 AH առնուին և առին

12-13 F չիք նոքա... քաջութեան) և նոքա դմահ յանձն առին զի և զկնի մահու միամտութեամբ քաջութեան)

13 ABCDEF քաջութիւն H չիք վայելուչ և վայելուչ

15 F արդ փս անդ B որում

16 ACdI ախոյանսն CF իւրոց DI զիւրոց D խոճապեալ

17 H ապառազինի

18 BCD զգեցաւ BCDEI չիք և (իրրև)

19 G զբազումս ABCD զիթաւալ

21 CG յետուա BDI զյաղթութիւն

22 ABE վահանու

23 dI էած

23-24 AB եզեւր

24 B յոյսոյ A ալլ E ինքն B ամփոփեալ

թիւն իւր ի մէնջ, և մատնեաց զմեզ ի ձեռս թշնամեաց մերոց և ի նախատինս զրացեաց մերոց. և իբրև գոչխար ի դնումն ետ: Աղեղունք մեր փշրեցան, և զէնք մեր խորտակեցան. զօրովանք մեր տկարացան և լքան. զի երարձ տէր զգօրութիւն իւր և զսիրտ քաջութեան ի զօրակա-
 5 նաց և իշխանաց մերոց. առ զսուեր և զկաբողութիւն ի նոցանէ՝ և ետ թշնամեացն, յաղաքս անպատշաճ վարուց նոցա:

Արդ զայն աշխարհակալ և զմեծ աթոռոյ տէր, իբրև զստրուկ մի անարի մեղացն՝ ձերբակալ արարեալ՝ առաջի թագաւորին Պարսից կացուցանէին. ալլ Աստուած՝ որ հարկանէ և բժշկէ, որոյ անբաւ է քաղցրու-
 10 թիւն մարդասիրութեանն, և ոչ ի սպառ ի միայն հարկանէ զոր խրատէն, ալլ սակաւ փորձութեամբ ներէ՝ զի գիտացուք մեք զմեր տկարութիւնս, խնայեաց և մեծարեաց զիւրոյ պատուանդանի աթոռոյ գտէրն, և արկ ի սիրտ գաղանամիտ թագաւորին Պարսից զսէք և զխնամ իբրև ի վերայ եղբօր սիրելւոյ. բազում գիւրութեամբ և խնամով արձակեաց զնա:

15 Եւ արդ զոր Աստուած ազատեալ ի ձեռանէ ալլազգուցն կորզեալ եհան, որ իւրքն էին՝ նենգութեամբ և խալտառականօք իսաւարեցուցին զլուսարանս նորա և սպանին, և անջնջելի արիւն ի վերայ ալնմ թագաւորութեանն հեղին: Յայնմ հետէ բարձաւ զօրութիւն լիշխանաց և ի զինուորաց, և ոչ տուաւ յաղթութիւն ալնմ թագաւորութեան. և իշխանք
 20 նենգութեամբ և մախանօք առ իրեարս կալին, և զդատաստանաց իրաւունս բարձին. միայն զաշխարհն աւերէին և ոչ փրկութիւն գործէին: Մինչև բարկացեալ սրտմտութեամբ տէր՝ հրաւիրեաց զազգս բազումս ի վրէժխնդրութիւն ինքեանց, ի Լուսնալերանց և ի մեծէ գետոյն որ անցանէ ի հիւսիսակողմն Հնդկաց, ալլալեզու և չար ազգաց գալ հեղու իբ-
 25 րև զշուրս բազումս ի վերայ աշխարհաց մերոց, արկանել զհիմունս իւրեանց առ եզերք ծովուն Ովկիանոսի, և կանգնել զխորանս իւրեանց լանդիման քաղաքին մեծի. և լնուլ զամենայն աշխարհս արեամբ և զիսկամբք, և բառնալ զկարգս և զկրօնս քրիստոնէութեան:

Բայց իբրև ետես թագաւորն Պարսից Ալլաւան զայնքան յաղթու-

5 C իշխանաց B կարութիւն

8 D մեղացն

9 A այդ

10 BDI մարդասիրութեան

11 ABCDEFI փորձութեանցն H չիք զմեր և զմեր ADEFGHI տկարութիւնս

14 BCFH սիրելոյ

15 BCDI չիք արդ BCDFI ալլազգոյն

17 A արեւն B արեւն

17—18 ABDEFGI թագաւորութեան

18—19 ABCDEFI ի զինուորաց և յիշխանաց [Բ իշխանաց]

19 CG թագաւորութեանն

21 C աշխարհն CGh գփրկութիւն

23 BCDEFI ինքեան EGh լուսնալերանցն

23 24 AI անցանի

24 A հիւսիսակողմն D հասակողմն d հիւսիսակողմն A ալլալեզու H չիք և և և

26 AEHI կանգնեալ

27 F լնու I աշխարհն

28 ABCDEFGHI զկարք

29 H ալլաւան և ալլաւան S ալլաւան AEF յաղթութիւնն և յաղթութեանն

թիւն՝ որ ի ձեռն իւր եղև, և զաջողակ երից պատերազմացն, զի զառա-
ջինն թէպէտ և անառ մնաց Մանազկերտ՝ սակաւն բազում աշխարհ սրով
և գերութեամբ տապալեաց. և երկրորդն զԱնի խոզխողմամբ սրով և հրա-
կիզութեամբ ամալի և անսպաստ արար. վասն այնորիկ աներկիւղ և խրոխտ
5 մասօք զալ ընդ առաջ թագաւորին Յունաց: Եւ ուխտ եղևաւ ի մտի, եթէ
ի բռնն արկանի՝ սիրով և պատուով արձակեմ զնա յիւր թագաւորու-
թիւնն: Եւ երդմամբ դաշինք հաստատեալ, զի խաղաղութիւն կողիցի ընդ
Պարսից թագաւորութիւնս և ընդ Յունաց: Բայց իբրև եղև բաբձր ի զը-
լուխ և յայսմ պատերազմիս, և զոր ինչ կամէրն եղև և ի զլուխ եհաս. և
10 յորմէ դողալին և զարհուրէրն՝ կապանօք առաջի իւր յոտին կացուցեալ
կայր իբրև զմի ի ծառայից իւրոց. յայնժամ ապա յիշեաց զդաշինսն
դոր եդ ընդ Աստուծոյ, և չարուցեալ նստոյց զնա ընդ աջմէ իւրմէ. և իբ-
րև զբարեկամ հաւատարիմ մեծարեաց զնա, և ուխտ եդ ընդ նմա, թէ՛ Յայ-
սըմ հետէ մի՛ եղիցի ընդ իս և ընդ քեզ խոովութիւն. ալ խաղաղութեամբ
15 զթագաւորութիւն քո ունիցիս, և մեք զպարսկական տէրութիւնս. բայց
զոր առի պատերազմաւ՝ ինձ լիցի, և ալ մի՛ արշաւեսցուք յաշխարհս
ձեր: Եւ արձակեաց զնա մեծաւ պատուով: Զինի ալար իբրև կտես եթէ
դաւաճանութեամբ յիւրոց նախարարացն ըմբռնեալ կղև, և յաչիցն զրկե-
ցին, և ոչ եհաս ի թագաւորութիւնն, ալ չարչարածօք մեռաւ, լի եղև
20 խռովութեամբ և ցասմամբ. կամէր զսիրելոյն հատուցանել, և անդէն
ժամանեաց նմա մահ, և ել յաշխարհէս զկնի տմենալն երկրածնաց, ուր
ի միասին են թագաւորք և տնանկը:

1 DI պատերազմաց

2 CGH չիբ և ABC անառ փխ անառ

3 HS երկրորդ H և զանի [h չիբ և]

3—4 CGIS հրակիզութեամբ

4 I որոյ փխ այնորիկ BCGIS այսորիկ A աներկեւղ

5 D յառաջ

6 ABDEF անկանի

6—7 BDI թագաւորութիւն

7 DGHIS երդմամբ d երդմամբ H դաշին h դաշինք

9 BDI յայս Fh կամեցաւ G^Ծ կամեցաւ

10 E զողայր I զարհուրէն F ոտին H ի յոտին [h չիբ ի]

11 I և կայր

12 I և եդ I չիբ ընդ (նմա)

13 BCFHS ետ

15 B թագաւորութիւն

16 A այդ

17 C ապա արձակեաց

18 DI յաջացն d յաչիցն

19 A այդ G և փխ այլ BCDHI թագաւորութիւն

20 CH զսիրելոյն

21 BCDI չիբ նմա I չիբ և B յեւ

22 I տնանկը

ԲԱՆ ՅԵՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻ ՆՈՅՆ ԳՐԱՅՍ

- Կարևոր համարեցաւ առ սիրելի եղբարս մեր գրով իշեցուցանել վասն գիտութեան ծանուցելոց իրաց, որպէս սկիզբն եղի բանիցս ճառել զԱստուծոյ նախագիտութիւնն, զանբաւութիւնն՝ սակաւ բանիւք: Թէ որ-
 5 պէս արագաքայլ և աշխարհաճակաց ակնշնչի և լուստուր տարբն՝ զի մինչդեռ էր կատարելապէս լուսով, և զմիջակն ունէր ճանապարհի ընթացըս, երագընթաց շարժամբ ընդ ճանապարհն ճեպէր ի կիսաբունդն անատուեր, զերկիր ընդ ինքեամբ ունելով, բաշտամամանակէալ մեղաց նիւթեալ լայնատարած պատմուճան, արկեալ զնա ինքեան: Եւ այնպէս
 10 թանձր պարտեալ շուրջ զնովաւ, որ զաննարին փայլումն ճառագայթիցն արդել, և որ ոչ է սկսն համարձակ տեսանելի՝ նուաւտագոյն քան զաստեղս երևեալ, միայն յոլորն երեւէր: Որ ցուցանէր ինքեամբ օրինակաւ՝ զանատուեր և լուսաւոր կարգս եկեղեցւոյ խաւարս փակեալ, և զպայծառութիւն ողւոց և զճառագայթս ճանապարհի առաքինութեան, տն-
 15 տեսանելի և աղջամղջին եղեալ: Զի յայնմ հետէ՝ զոր յառաջագոյն ասացի, յորում էր թուականն Հայոց չորեքհարիւր ութսուն և երկու, մինչև ցալժամ՝ ուխտ սրբութեան և կարգ եկեղեցւոյ քայլալեալ ապականեցան: Եւ ոչ համբաւ խաղաղութեան կամ աւետիս բարեաց լուաք, և ոչ մի արձան յաղթութեան կանգնեցաւ՝ ոչ թաղաւորաց և ո՛չ իշխանաց: Եւ
 20 ոչ այդ միայն, նաև ոչ մարթացին կրօնաւորք զգիմի հարկանել պատերազմատէր դիւին. այլ տկարացեալ և անզօր եղեալ, անժուժկալ և կամակոր՝ ընդ ձեռամբ թշնամեացն անկեալ, խռովութեամբ և բարկութեամբ լի և պատարուն եղև երկիր: Զի ոտն առ ոտին եղև ճշմարիտ մարգարէութիւն խաւարումն նորա, զի յայնմ հետէ յարձակեցան թշնամիք ի
 25 վերայ մեր, և զգեցուցին մեզ հանդերձ սգոյ և արտաթութեան, և բարձաւորախութիւն յաշխարհէ:

2 BC համարեցաւ EF եղբորս E մերոյ F իշեցուցանել

4 BDI նախագիտութիւն H նախագիտութեան B զանբաւութիւն Gh զամբաւութիւնն H զամբարտաւանութիւնն

5 H չիք զի h զի

6 BC չիք էր G^Ծ զմիջակն I միջակն H զճանապարհի և ճանապարհի HS չիք և

7 GHՏ երագընթաց ABCDEFGHI շարժամբ

8 I զաշխարհ BCDEFGH մեղացն

9 E լայնածաւալ e լայնատարած BCDGHIՏ ինքեան h յինքեան

11 H չիք որ h որ F չիք համարձակ

12 BC զաստղս D զաստղ I զաստղերս ABCDI բոլորակն H չիք միայն օլորն երևէր h միայն բոլորն երևէր I երևելեալ

13 A զանատուերս B զանատուերալուսաւոր ADI չիք և AEFH զլուսաւոր

14 F պայծառութիւն ABCDI ողւոյ

15 ABCEFGHI ելեալ H չիք զի յայնմ հետէ h զի յայնմ հետէ

16 BCDEIS թուական

17 HS եկեղեցեաց G եկեղեցւոց

18 EFGH^Ծ քարութեան

19 IS և ոչ թաղաւորաց

20 Gh միայն այդ S կրօնաւորքն

21 h անլուր փխ անզօր

22 G թշնամւոյն S անկեալ ABDEFGHI և խռովութեամբ

23 BDEFI գիտոն փխ զի գիտն Ծ¹ և սրպէս գիտոն առ ստին H չիք եղև (ճշմարիտ) h եղև

24 ABCDEFI խաւարման CH արձակեցան

26 F զուրախութիւն BC աշխարհէ

Արդ իբրև աշխատի աղէտք տարակուսանաց և աշխարհահեծ երկունք տարածեցաւ ի վերայ ամենայն երկրի, և ել հուր հարուալին և եկէզ զամուրս բարձունս, և զաշտարակս անմատուցս իբրև զմամ հալեալ սալառեաց, պակասեալ նուազեցան թագաւորք և իշխանք, և յոյս անկալու-

5 թեան ապաստանի բարձաւ ի մէնջ: Այլ տարածեցաւ առհասարակ ի վերայ մեր բարկութիւն սրտմտութեան տեառն, զի քակեցան տունք աղութից, և օծեալ իւզով սրբութեան քարինք՝ հիմն ապարանից ալլաղղեաց արկան. և պաշտօն սրբութեան բարձաւ ի միջոյ, և եղաք յայսն և ի նախատ հեթանոսաց, և մաշեցաք և կորացաք, և չերկիր կցեցան մէջք

10 մեր, և եղաք իբրև զօսկերս ցամաքեալս, յորում ոչ գոյր յոյս շնչոյ կամ կենդանութեան. և յանցանք հարցն մերոց ի մեզ լցեալ կատարեցաւ, խնդրել ի մէնջ զպարտիս վրիժուց նախնեացն մերոց: Եօթնապատիկ հատուցումն ի ծոց մեր ընկալաք. վասն զի անուն քրիստոնէութեան ի նախատինք և յայսն կատարանաց համարեալ լինէր: Զի իրաւունք և զա-

15 տաստան բարձաւ ի մէնջ, և արտասուաց և հառաչանաց մերոց տեղի ո՛չ գոյր. զի բարեպաշտութիւն նոցա յայն էր՝ զրկելն և կողոպտելն և սպանանելն զմեզ: Չար թուէր նոցա հարկաւոր զգնատն որ զխալտապարտութիւնս մեր ծածկէր, ալ յորժամ տեսանէին զմեզ մերկս և ծանակս՝ ահա առաւել ուրախանալին. զի ի ըստում վշտացն՝ որ պատահէր մեզ,

20 երիթացեալս և խռուացեալս իբրև ստուեր շրջէաք ի վերայ երկրի զողալով և զարհուրելով. կերակուր մեր անջօր, և ըմպելի դառն չերկիւղէ և ի սպառնալեաց տերունց մերոց. վասն զի ոչ համարէին թէ գոյ մեր Աստուած չերկինս, և կամ աղօթք մեր և պաղատանք առ նա հասցեն: Զի կամեցաւ տէր աշխարհի խոշտանկանօք լլկել զմեզ, և հալածել և չարչա-

25 բել, և զամենայն հասակ արկանել ընդ տանջանօք. արտաքսել և մերժել զմեզ չերեսաց իւրոց, որպէս պատժապարտս և յանցաւորս. ցրուել և հեռացուցանել զմեզ ընդ ազգս օտարս, զի թերեւ կասեացէ զստամբակ և

- 1 BCFI աղէտ GH աղետի H երկունքն h երկունք
- 2 I ամենայնի G էկէզ
- 3 ABCDEFI հալեաց
- 4 BCD յոյսն
- 5 A այդ E հասարակ
- 6 B սրտմտութիւն H չիք տեառն h տեառն I զի քաղցեցան
- 7 BD եւզով ADI ապարանաց C ապարանց A այդաղղեաց I այլաղղաց
- 8 H չիք արկան h արկան C EFG այսն
- 9 H երկիր
- 10 C որում Cd գոյ C և փխ կամ
- 11 S հարց
- 12 ABCDEFGHI վրիժուց յանցանց AGHS նախնեաց AB եւթնապատիկ CI եօթնապատիկ DEF եւթնապատիկ
- 14 I նախատինս C յայսն
- 14-15 B C D F G H I զատաստանք
- 16 CEI այն
- 17 ABCDEFHI նոցա թուէր h թուէր նոցա B զգնատն
- 18 A այդ
- 20 H չիք և խռուացեալս h և խռուցեալս
- 21 BD I չիք և
- 22 D սպառնալեալ I սպառնացեալ
- 24 G խոտանկունօք
- 26 B չիք զմեզ C երեսաց
- 27 ABCDHS թէ փխ զի BCGHS կարացէ փխ կասեացէ

զանհնազանդ միտս մեր և զխստերախ, արկանել զմեզ ի ներքոյ խրատու գաւազանին իւրոյ իրրև զԻսրայէլ յաւորան եղիայի, և զՍամարիա յաւորան եղիսէի: Վասն զի զոյր առ նոսա մասն լուտոյ, զթագաւորացն և զիշխանացն վերակացութիւն, և որ քան զամենայն վերագոյն՝ զշնորհ 5 հալից և զուրախարար բան մարգարէիցն, որ ախտ զօրանային՝ և ընդդէմ կարէին կալ նեղութեան փորձութեանցն, զոր ընդունէին ի տեառնէ: Իսկ մերս ծանրագոյն և առաւելագոյն է քան զամենեւեան, անթագաւոր և անիշխան. անտերունջ և անվերակացու՝ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ, և ոչ գոյ մի տեղի ապաստանի գտանել մեզ. այլ նուազեալ և հը- 10 նազանդեալ եմք ի ներքոյ թագաւորութեան հեթանոսաց կալ, և զսաստիկ հարուած գաւազանի նոցա օր ըստ օրէ ընդունել. զի որով ոչ ծառայեցաք տեառն՝ ծառայեսցուք ալլազգեաց, և որով քամահեցաք զերկիւղ տեառն, երկիւղիւ սոցա տագնապեսցուք օր ըստ օրէ. և վասն զի զպաշտօն տեառն պղերգութեամբ մատուցաք, պաշտեսցուք և սպասաւորեսցուք սո- 15 ցա ի տուէ և ի գիշերի: Զի ո՛չ եթէ ըստ լանցանաց մերոց խրատեաց զմեզ, այլ գթութեամբ և ողորմութեամբ արկ զմեզ ի բովս խրատու յաղագս զգաստացունելոյ զմեզ և պիտանին առնելոյ:

Զի եթէ դիցես զմեզս մեր ի կշիւս, ծանրագոյն է քան զխրատ մեր՝ զոր ընկալաք ի քէն, և թեթեւագոյն պատուհաս քո քան զպարտիս 20 մեր. զամենայն զքօսանս տանջանաց ա՛րկ ի վերայ մեր, այլ յերեսաց քոց մի՛ զմեզ մերժեր, տէր. և զամենայն ալիս փորձութեան յարո՛ ի վերայ մեր, այլ ի սիրոյ քո մի՛ մերժեսցես զմեզ, տէր: Լա՛ւ է անկանել ի ձեռքս քո և ընդունել ի քէն խրատ և պատուհաս, քան թէ ի բաց կալ ի քէն անխրատաբար. յաւ է մերձենալ առ ի քեզ չարչարանօք և նեղու- 25 թեամբ, քան թէ հեռանալ ի քէն և կեալ անդորրութեամբ և դիւրութեամբ: Շատ է մեզ ախ՝ զի անուն սուրբ քո կոչեցեալ է ի վերայ մեր, համարելով զմեզ քեզ ի ժառանգութիւն, ստանալ զմեզ քեզ ժողովուրդ նորոյ ուխտիս պատուական արեամբ: Արդ մի՛ թողուր զմեզ ի ձեռանէ

2 ABCDEFHI գաւազանի և գաւազանին ADI զիսրայէլ FH զսամարիա

3 C եղիսէին FFG զթագաւորաց

4 AEFHS վերակացութիւնն

8 H անտերունջ I հոգւոյն I չիք և (ըստ)

9 H զմեզ A այդ ABCEFI նուազեալ

11 H գաւազանին H չիք նոցա և նոցա

12 A ալլազգեաց FG ալլազգաց

13 A տագնապեցաք G տագնապեցաք

15 E թէ

16 GS բով

17 H չիք զմեզ և զմեզ ABFD առնել զմեզ CdH առնելոյ զմեզ և առնել

19 և տեառնէն S պատուհասք քան

20 A այդ

21 BCI մերժեսցես S չիք զմեզ

21—22 CI չիք և զամենայն... տէր D չիք մերժեր... մի

22 B անգանել

23 E ընդունիլ FH եթէ

24 CI չիք ի DGS չիք առ ի

25 C յանդորրութեամբ GHIS կալ

27 BC չիք ի ժառանգութիւն... քեզ

28 G արեամբ H չիք զմեզ և զմեզ

քումմէ վասն արարչական կամաց քոց, զի մի՛ ի սպառ չարչարիցիմք ի հեթանոսաց յատելեաց քոց. զի այս ամենայն և առաւելագոյն քան զգիր մատենիս եկն ի վերալ մեր վասն մեղաց մերոց:

Եւ արդ շատ համարեցաք զամենայն ծփանս ալեկոծութեան գրել, 5 որ եղև յաւուրս մեր. և մասնաւորս յաժանել, որ ինչ հանդիպիւր յանց-նիւր տեղեաց, աշխարհաց և քաղաքաց, զոր ինչ կրեցաք ի հեթանոսաց: Զի ոչ մի օր, կամ միոյ ժամանակի հանդիպեցաք անդորրութեան կամ դիւրութեան. այլ ամենայն ժամանակ աւուրց մերոց լի եղև խռովութեամբ և նեղութեամբ. և օր ըստ օրէ յաւելոյր ևս ի չարչարանսն և ի տառա-10 պանսն: Եւ ոչ ոք ի նոցանէ բարեմիտ եղև առ մեզ, թէպէտ և բազում ամօք բնակեցան առ մեզ. ոչ արգելաւ սրամտութիւն նոցա որպէս իժի, և ոչ եղև յազումն ազանութեան նոցա իբրև հրոյ. զի ամենայն խոր-հուրդք նոցա որ վասն մեր, ի չարութեան են, և լանք նոցա լի նհնգու-թեամբ: Վասն զի ամենայն առաւօտու նորսպոյն սկիզբն չարեաց առ-15 նէին. զի այն էր խորհուրդ նոցա ամենեցուն՝ մաշել և սպառել զմեզ իբ-րև զհնացեալ ձորձս, և բառնալ զլիշատակս մեր ի միջոյ իւրեանց, զի բնաւ մի՛ հայեացին և տեսցեն զմեզ կենդանիս. այլ եղիցին գերեզմանք մեր անհետ ի ներքոյ ոտից նոցա:

Վասն այնորիկ կարօտացաք հին ժամանակագրացն պատմութեան, 20 զի ըստ պատշաճի և յարմարական բանիւք իւրեանց դրոշմեցեն զայս զիր մատենի, զներկայից և զանցելոց զհանդիպումն անխաւապէս ի մի հաւաքելով որ ինչ եղևն, թողլով զկնի իւրեանց լիշատակս իրացն՝ որ եղևն, որպէս ցուցանէ առաջնոցն պատմագրութիւնն: Իսկ որ աստ յայսմ մատենիս գրեցան՝ ոչ լիով, այլ միայն զսկիզբն իրացն որ եղև և անց 25 ընդ մեզ, զի ոչ զկատարումն իրացն կարացաք բովանդակ զմտաւ ածել կամ գրել. բայց զայս ամենայն յաղագս այնորիկ եղաք, զի ընթերցչիք և գիտասջիք, եթէ մեղքն եղև այս ամենայնի պատճառ որ էանց ընդ մեզ: Զի հայեցեալ ընդ մեզ՝ զարհուրեցիք երկնչի յերեսաց տեառն, և դողալ յահէ զօրութեան նորա. կանխել յառաջագոյն խոստովանութեամբ և ապաշ-30 խարութեամբ՝ վաղ ժամանել քան զշարժել պատուհասին, և ընդդէմ կալ:

4 G և ալեկոծութիւնս

5 H չիք մեր և մասնաւորս H մեր և՛ մասնաւորս ABCD հանդիւր d հանդիպիւր

6 ABDEFHI տեղաց G և աշխարհաց

7 BDI զիր ինչ մի օր C զոր ինչ մի օր C յանդորրութիւն

7—8 BC չիք կամ դիւրութեան

8 A այդ EF յամենայն

9 BD օրստօրէ E չարչարանս I չարչանս

12 h չիք ի (հրոյ)

13 GH չարութեանն H չիք են h են

14 C յամենայն ABCDEFG առաւօտոյ

16 ABCDEFHI ձորց I գլխատակ

17 AFH հայեցեն A այդ

21 DI զներկայիցն և զանցելոցն D հանդիպումն

23 B պատմագրութեան C պատմագրութեան D պատմագրութիւն EFGHI յայս

24 C մատենան A այդ C էանց

25 G կատարումն

26 BDI ընթերցչիք

27 D այսմ d այս BGHS անց

28 BDI չիք զի... մեզ H զարհուրիցիմք h զարհուրեալիք G երկնչի

29—30 H չիք և ապաշխարութեամբ h և ապաշխարութեամբ

30 H չիք և ընդդէմ կալ h և ընդդէմ կալ

**ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՎ
ԱՆՎԱՆԱՑԱՆԿԵՐ**

ՇՐԻՄՏՈՎԵՑ ԼԱՍՏԻՎԵՐՔՈՒ

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ի Տ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Կազմեց՝ Լ. Ս. ԱՆԱՍՅԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա տպ. Վենետիկ, 1844 թ.

Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացոյ: Ի Վենետիկ, ի տպարանի Սրբոյն Ղազարու, յամի 1844--ՌՄՂԳ:

[Ը] + 124 էջ ($22,5 \times 14,5$ սմ), տիտղոսատը ներառւոյ: Սկզբում ունի հրատարակչի «Զեկուցումն»-ը, էջ Ա—Բ, և «Յանկ գլխոց», էջ Գ: Լաստիվերացու Պատմութիւնն սկսվում է «Նախերգանք»-ով, էջ 1—2, որին հաջորդում է բուն Պատմութեան բնագիրը, էջ 3—120, հետևել խորագրով. «Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացոյ վասն անցիցն անցելոց ի յայասեռն ազգաց որք շուրջ զմեօք են»: Վերջում՝ «Յանկ անուանց», էջ 121—124:

Հրատարակչի «Զեկուցումն»-ը խոսում է տպագրութեան համար օգտագործված ձեռագիր օրինակների մասին. «Ի բաղդատութեան օրինակացն էին ի ձեռս մեր օրինակք չորք անթուականք նօսրագիրք, գործք՝ որպէս յայանի ցուցանի լեզանակէ դարձուածոյ զրչացն, ի վերջ ութնատաներորդ դարուն գրեալք, և կամ ի սկիզբն առաջիկալ իննեւտաներորդիս: Եւ յաւուրս տպագրութեան հնաս ի ձեռս մեր միւս ալլ ձեռագիր գրեալ ի թուին 1825, յոյժ նուազ զանազանեալ յայլոցն մասնկամբք և տառիւք և եթ»:

Այլ տպ. Վենետիկ, 1901 թ.

Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացոյ: Երկրորդ տպագրութիւն: Ի Վենետիկ, ի տպարանի Սրբոյն Ղազարու, յամի 1901—ՌՅԾ:

144 էջ ($22 \times 14,5$ սմ), տիտղոսատը ներառւոյ: Արտատպիւ է նախորդ հրատարակութիւնից: Բացառւում է միայն «Յանկ գլխոց»-ը:

Այլ տպ. Թիֆլիս, 1912 թ.

Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացոյ: Թիֆլիս, էլեկտրատպ. Օր. Ն. Աղանեանի, 1912: (= Ղուկասեան մատենադարան, 2):

[2] + Բ + 191 էջ (19×13 սմ), անվանաթերթը ներառւոյ: Արտատպիւ է նմանապէս Ա. հրատարակութիւնից:

ՔԱՐԿՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հայերեն աշխարհաբար թարգմանություն Մ. Տեր-Պետրոսյանցի.

Արիստակես Լաստիվերացի վարդապետի Հայոց պատմությունը: Թարգմանեց Մինաս քահանայ Տեր-Պետրոսեանց: Ադիքսանգրապոլ, տպարան Արքահամ Մ. Մալխասեանցի, 1893:

2+236 էջ (18,5×12 սմ): Սկզբում ունի թարգմանչի կողմից առաջաբան, իսկ վերջում՝ ժանոթագրություններ, անունների ցանկ և զուխների ցանկ: Թարգմանվել է վենետիկյան 1844 թ. հրատարակությունից:

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ. Գոշ, Նոր Դար, 25 և 27 օգոստ. 1894 թ. (№ 141 և № 142). այստեղից արտատպ. Արարատ, 1894, էջ 342—347: Գ. Վանցյան, Մալրե, 1894, էջ 438—439 (№ 3):

2. Ֆրանսերեն թարգմանություն է. Պրյուդոմի.

Histoire d'Arménie, comprenant la fin du royaume d'Ani et le commencement de l'invasion des Seldjoukides, par Arisdaguès de Lasdiver; traduite pour la première fois de l'arménien sur l'édition des RR. PP. Mëkhitaristes de Saint-Lazare et accompagnée de notes, par M. Evariste Prud'homme. Paris, Benjamin Duprat, 1864.

148 էջ (24×15 սմ): Սկզբում ունի թարգմանչի կողմից առաջաբան (Préface): Ամբողջական թարգմանություն է, կատարված՝ հայերեն բնագրի վենետիկյան 1844 թ. հրատարակությունից. կրճատված են միայն Աստվածաշնչի վկայությունները: Արտատպվել է հետևյալ պարբերականից. *Revue de l'Orient, de l'Algérie et des Colonies*, Paris, 1863, t. XV, p. 341—370; t. XVI, p. 41—59, 158—184, 268—286, 289—318; 1864, t. XVII, p. 3—33.

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ. Երևակ, 1865, № 73—76:

□ Քաղվածքներ.

1. Պատմության Թ, ԺԸ, ԻԱ և ԽԶ զուխների ֆրանսերեն մասնակի կամ լրիվ թարգմանությունը տես՝ E. Dulaurier, „Recherches sur la chronologie arménienne technique et historique“, Paris, 1859, p. 286—288, 290—295.

2. Պատմության ԺԳ և ԻԲ զուխների անգլերեն լրիվ թարգմանությունը տես՝ F. C. Conybeare, „The Key of Truth; a manual of the Paulician church of Armenia“, Oxford, 1898, p. 131—140.

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

ԱՐ. ԼԱՍՏԻՎԵՐՅՈՒ ՄԱՍԻՆ

Առաքել Դավրիժեցի—«Պատմություն», Վաղարշապատ, 1896, էջ 621:

Կիրակոս Գանձակեցի—«Պատմություն Հայոց», աշխատասիրությամբ Կ. Ա. Մելիք-Օհանջանյանի, Երևան, 1961, էջ 7—8:

Մատթեոս Ուռուհայեցի—«Ժամանակագրություն», Վաղարշապատ, 1898, էջ 179:

Մխիթար Այրիվանեցի—«Պատմություն ժամանակադրական», Ս.-Պետերբուրգ, 1867, էջ 37 և 72:

Մխիթար Անեցի—«Պատմություն», Ս.-Պետերբուրգ, 1879, էջ 15:

ԿՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մբեղյան Ա.— «Ազգագրութիւնը հայոց մէջ է—ԺԸ դարերուն», Հայրենիք, Թ տարի № 10 (130), 1933 թ. օգոստոս, էջ 129—139: Ար. Լաստիվերացու մասին՝ 132—133:

Մբեղյան Մ.— «Հայոց հին գրականութեան պատմութիւն», գիրք Բ, Երևան, 1946, էջ 32—43

Սլիսան Ղ.— «Հայապատում», Վենետիկ, 1901, մասն Ա, էջ 91:

Սեմառյան Հր.— «Հայոց անձնանունների բառարան», հտ. Ա, Երևան, 1942, էջ 279—280:

Սեմառյան Հ. Ս.— «Հայկական մատենագիտութիւն», հտ. Ա, Երևան, 1959, էջ XLIX, L—LIV:

Սոաքեղյան Ա.Ս.— «Հայ ժողովրդի մտավոր մշակութի զարգացման պատմութիւն (I դ. մ. թ. ա.— XIV դ.)», Երևան, 1959, էջ 464—465:

Պապկենցյան Պ.— «Հայ ողբերգուներ. Արիստակէս Լաստիվերացի», Տաճար, Կ. Պոլիս, 1912, էջ 105—108 և 133—135 (Գ տարի № 7 և № 9):

Պուրյան Նդ.— «Պատմութիւն հայ մատենագրութեան ի վաղ ժամանակաց մինչև մեր օրերն», Կ. Պոլիս, 1885, էջ 47—48:

Պուրյան Նդ.— «Պատմութիւն հայ մատենագրութեան», Երուսաղիմ, 1933, էջ 186—187:

Ջամիկյան Ս.բր.— «Հայ գրականութեան պատմութիւն», մասն Ա, Նոր-Նախիջևան, 1914, էջ 164—165:

Ջամիկյան Ս.բր.— «Պատմութիւն հայոց հին գրականութեան», Բ տպ., Բելյուք, տպարան «Յոյս», 1941, էջ 149—151:

Ջարբիանայան Պ.— «Հայկական հին դպրութեան պատմութիւն», Գ տպ., Վենետիկ, 1895, էջ 592—595:

Թորոսյան Հ. (Thorossian H.)— „Histoire de la littérature arménienne, des origines jusqu'à nos jours“, Paris, 1951, p. 127—129.

Խուդաբաշեյան Ա. (Худабашев А.)— „Обозрение Армении, в географическом, историческом и литературном отношениях“, С.-Петербург, 1859, стр. 452.

Ղազիկյան Արս.— «Հայկական նոր մատենագիտութիւն», հտ. Ա, Վենետիկ, 1909, էջ 237—239:

Մանանդյան Հ. Հ.— «Հայաստանի պատմութիւնը թուրք-թաթարական արշաւանքների շրջանում» (ապակետիպ), Երևան, 1922, էջ 103:

Մեկիքսեր-Բեկ Լ. (მელიქსეთ-ბეგი ლ.)— „ძველი სომხური ლიტერატურის ისტორია (სახელმძღვანელო უმაღლესი სკოლისათვის)“, თბილისი, 1941. [«Հայկական հին գրականութեան պատմութիւն», Թբիլիսի, 1941]:

Մկրյան Մկ.— «Հայ գրականութիւն» (դասագիրք միջն. դպր. VIII դասարանի համար), Երևան, 1959, էջ 48—49:

Մոլ Ժ. (Mohl Jules)— „Vingt-sept ans d'histoire des études orientales“, t. II, Paris, 1880, p. 649.

Մուրատյանց Մեկր.— «Պատմութիւն Հայաստանեայց առաքելական տուրք եկեղեցւոյ», Երուսաղիմ, 1872, էջ 424—426:

Յուզբաշեյան Կ. Ն.— «Արիստակէս Լաստիվերացու Պատմութեան մեկ տարբերակը մասին. 'Սուանդը' և ոչ 'Փուանդը', Բանբեր Մատենադարանի, Երևան, № 4, 1958, էջ 77—82:

Յուզբաշյան Կ. Ն. (Юзбашян К. Н.) — „Варяги и 'прония' в сочинении Аристакеся Ластивертци“, *Византийский Временник*, Москва, т. XVI, 1959, стр. 14—28.

Յուզբաշյան Կ. Ն. — «Դեմոսթենեսը Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմական մեջ», Բանբեր Մատենադարանի, Երևան, № 5, 1960, էջ 307—311:

Յուզբաշյան Կ. Ն. (Юзбашян К. Н.) — „Дейлемиты в 'Повествовании' Аристакеся Ластивертци“, *Палестинский Сборник*, Москва—Ленинград, вып. 7 (70), 1962, стр. 146—151.

Նազարյանց Ստ. (Назарянц Ст.) — „Беглый взгляд на историю гайканской литературы до конца XVIII столетия“, Казань, 1844, стр. 35—36.

Նոյման Կ. Ֆ. (Neumann C. F.) — „Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur“, Leipzig, 1836, S. 142—144.

Նոյման Կ. Ֆ. (Neumann C. F.) — „Beiträge zur armenischen Literatur“, I Lief., München, 1849, S. 16—29.

Նորայր Ն. Բյուզանդացի — «Հայկական բառաքնություն», Կ. Պոլիս, 1880, էջ 88:

Նորայր Ն. Բյուզանդացի — [Արիստակես Լաստիվերտցու մասին], Հանդես Ամսորեայ, Վիեննա, 1909, էջ 220—221:

Շրուժափ Գ. և Զարբհանյան Գ. — «Ուսումնասիրությունք հայ լեզուի և մատենագրության յԱրևմուտս», Վենետիկ, 1895, էջ 233 և 269,

Ջամլյան Միք. — «Պատմություն հայոց», հտ. Ա, Վենետիկ, 1784, էջ 15: Նույնը՝ հտ. Բ, Վենետիկ, 1785, էջ 948—949 և 984—988:

Չոպանյան Ա. (Tchobanian A.) — „L'Arménie, son histoire, sa littérature, son rôle en Orient“, Paris, Société du Mercure de France, 1897, p. 61.

Նույն է և հետևյալը.

Չոպանյան Ա. (Чобанян А.) — „Древне-армянская литература“, *հետևյալ հրատարակության մեջ*. „Братская помощь пострадавшим в Турции армянам“, Москва, 1897, стр. 573. — 2^е изд. Москва, 1898, стр. 489.

Պետիկյան Ա. Ա. — «Սորք հոգույն հայոց: Արիստակես Լաստիվերտցի—տառապանք», Հայաստանի Կոչնակ, Նյու-Յորկ, 1938, էջ 488—491 (ԼՐ տարի № 21):

Պետրոսյան Հովհ. — «Հայ հին և միջնադարյան գրականության համառոտ բերլիոգրաֆիա V—XIX դար», Երևան, 1941, էջ 98—99:

Պողոսյան Ս. Պ. — «Գյուղացիների ճորտացումը և գյուղացիական շարժումները Հայաստանում IX—XIII դարերում», Երևան, 1956, էջ 38—40:

Պողոսյան Ս. Պ. — «Հայաստանը XIII—XVIII դարերում», Երևան, 1960, էջ 184:

Սամալյան Սուր. (Somai P. S.) — „Quadro della storia letteraria di Armenia“, Venezia, 1829, p. 74.

Տաշյան Հակ. — «Մատենագրական մանր ուսումնասիրություններ», մասն Բ, Վիեննա, 1901, էջ 129—130:

Տիրայր վարդապետ — «Հայոց գրականություն» (տնտիպ), Երևանի Պետ. մատենադարան, Տիրայր վարդապետի արխիվ, թղթապանակ 123, վաղերս չի ընթերցվել, էջ 74բ—75բ՝ «Արիստակես Լաստիվերտցի»:

Փափագյան Վրթ.— «Պատմութիւն հայոց գրականութեան (բանահիւսութեան պատմութիւն), սկզբից մինչև մեր օրերը», Երևան, 1907, էջ 190—193: — Այլ տպ. Թիֆլիս, 1910, էջ 156—160:

Քիսպարյան Կ.— «Պատմութիւն հայ գրականութեան», մասն Ա, հտ. Ա, Վենետիկ, 1944, էջ 254—256:

Օզանյան Գ.— «Պատմութիւն հայ լեզուի և բանահիւսութեան», Մարդկան, 1913, էջ 210—211:

Օրմանյան Մաղ.— «Աղգապատում», մասն Ա, Կ. Պոլիս, 1912, էջ 1272, § 875:

(Խմբական հեղինակություն) — «Հայ ժողովրդի պատմություն» (Զեռնարկ մինչև զար. համար), մասն Ա, Երևան, 1956, էջ 257:

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆԵՐԻ ՑԱՆԿ¹

- Արաս [Հայր Գազկայ] — 88. 10
 *Աբխազոմ — 58. 24
 *Ագագ — 58. 15
 Այրասլան — 140. 29
 Ախնի — 125. 24
 Ահարոն որդի Բուլարին — 80. 10, զոր Ա-
 անն կոչէին — 96. 18, [Ահարոն] որդի
 Բուլարին — 81. 10
 Աղիսոյ — 128. 5
 Անանիա, Էդրայր Խաչկայ — 64. 18
 Անանիա — 49. 21
 Անդրէաս — 126. 18
 Անդրոնիկէ — 35. 13, Անդրոնիկոս — 35. 16
 Աշոտ [Գ Բագրատունի] — 25. 22
 Աշոտ [Դ Բագրատունի] — 27. 1, 6, 10, 24,
 55, 9, 58. 3, Հարազատ Մարտայ —
 26. 24, Թագաւոր Հայոց — 96. 11
 Ապուստար — 96. 10, տէր քաղաքին — 63. 18
 Ասիտ — 36. 21, Իշխան — 63. 14
 Ատոմ որդի Սենեքերիմայ — 82. 14
 Արիստակէս Լաստիվերտցի — 21. 1
 Արստաքան, Պարսից ամիրայ — 88. 18, 23
 Աւան — տ. Ահարոն զոր Աւանն կոչէին
 Ափխազ [Թագաւոր Բագարատ] — 35. 19,
 37. 2, 39. 19. տ. նաև Բագարատ
 *Բազաամ — 91. 14
 *Բաղակ — 91. 14
 Բագարատ [Թագաւոր Ափխազաց] — 24. 1, 3,
 25. 8, 62. 21
 Բարսէղ — 47. 15
 Բուլդար [Հայր Ահարոնի] — 80. 10, 81. 10
 Գազիկ [Ա], որդի Աշոտայ — 25. 21, 26. 14, 21
 Գազիկ [Բ], որդի Աշոտայ — 58. 3, 6, 9, 11,
 61. 19, 62. 14, 20, 63. 7, 10
 Գազիկ որդի Աբասայ — 88. 10
 Գէորգի [որդի Բագարատայ] — 25. 8, 27. 10,
 12, 21, 29. 21, 36. 4, 10, 37. 21, 41. 3,
 Թագաւոր Ափխազաց — 27. 4, Վրաց իշխա-
 ցող — 28. 16
 *Գողիթ — 93. 13
 Գուրգէն [որդի Աշոտայ, Բագրատունի] — 25. 22
 Գուրգէն [Հայր Բագարատայ] — 24. 2, 36. 4
 Գրեգոր [Նարեկացի] — 26. 16
 Գրեգոր որդի Վասակայ — 62. 11, 118. 18,
 Հայոց Հղօր իշխան — 80. 11
 Գրեգորիոս [Դուստրիշ] — 98. 23, տ. նաև
 Լաստորի,
 *Դանիէլ — 46. 7, 101. 11
 *Դաւիթ — 23. 6, 40. 9, 11, 53. 12, 54. 13,
 73. 22, 81. 3, 93. 12, 97. 1, 113. 6, 134. 2
 Դաւիթ Դունացի — 62. 20, 21
 Դաւիթ Կիրապաղատ — 22. 25, 35. 20, տ. նաև
 Կիրապաղատ
 Դաւիթ որ Սենեքերիմ կոչուր — 34. 10, տ. նաև
 Սենեքերիմ
 Դաւիթ, որդի Սենեքերիմայ 63. 11, 12
 Դիոգէն — 137. 12
 Դունացի — տ. Դաւիթ Դունացի
 *Եղեթ — 134. 3
 *Եղեթիա — 81. 5
 *Եղեթիէլ — 27. 22, 115. 13, 120. 23
 *Եղիս — 73. 18, 91. 16, 144. 2
 Եղիս, դատաւոր իրաւանց աշխարիհն — 130. 2
 Եղիս — 121. 13, 144. 3
 Եպիստոս — 132. 9
 Եսայի կրօնաւոր — 123. 23
 *Եսայիս — 23. 21, 55. 2, 74. 14, 75. 19,
 80. 4, 86. 4, Եսայիս — 100. 20, Եսայիս
 — 76. 8
 *Երեմիա — 30. 13, 60. 22, 68. 2, 86. 3,
 100. 9, 124. 14
 Երկաթ, որդի Յովհաննիսի — 32. 10
 Եսեթիոս — 49. 24
 Զարաթիա, Կախիոպոս Վաղարշուկերտայ —
 36. 9, 18
 Զոյի — 42. 12
 Ընամ, մեծ իշխան — 29. 19
 Թաթու, ազատ — 88. 16
 Թէոդոսույ, Թալուհի — 50. 17, 24, 95. 24, Թէ-
 ոդոս — 101. 9

¹ Աստղանիշերով նշված են բիւրիական անունները. բառակոսի փակագծերի մեջ
 առնված են այն տեղեկութիւնները, որոնք անմիջապէս չեն բխում բնագրից:

Քեոզոս — 51. 22

Քեոզոս, եղբորորդի Սամուիլի — 130. 19

Քեոզոս, որդի Ահարոնի զոր Աւանն կոչէին — 96. 18, 23

Իւանէ, որդի Լիպարտին — 106. 4

Լաստիվերցի, տ. Արիստակէս Լաստիվերցի Լիպարտ — 80. 22, 81. 8, 106. 4

Լուսատրիշ — 26. 7, 61. 11, 83. 6, 121. 4, 124. 9. տ. նաև Գրիգորիոս [Լուսատրիշ]

Խաչիկ, քեոզորդի Պետրոսի — 64. 16, 19, 82. 18, 23

Խտրիկ, տէր Բաղարին — 48. 10, 21

Մուսափղ — տ. Փոկաս զոր Մուսափղն կոչէին

Պատասխան, գաւառացի Վասպուրականի — 48. 4

Պամարայ — 125. 24

Կամենաս — 63. 22, 80. 9, 103. 22

Կաշէ — 128. 5

Կիրակոն — 57. 4

Կիրապաղատ — 25. 10, 36. 5, 37. 25, 98. 7, 112. 8, տ. նաև Դաւիթ Կիրապաղատ

Կոզեռն — տ. Յովհաննէս Կոզեռն

Կոմիանոս, Թագաւոր — 103. 22, 112. 4, 5, 17, 18, 19

Կոմիանոս, տէր գաւառին Վասպուրականի — 40. 23

Կոստանդիանոս Մեծ — 137. 12—13

Կոստանդին [Ը], Թագաւոր — 39. 20, 40. 1, 6, 19, 57. 1, Կոստանդիանոս — 95. 24

Կոստանդին... որ կոչի Մոնոմախ — 51. 22, 55. 5, Կոստանդիանոս — 95. 24

Քլունծիկ — 125. 12, 18

Հարեւ — 120. 14

Հոսաբ — 23. 23

Հրահատ — 118. 18

Հրանդ — 125. 19

Հոդէփեռնէս — 93. 14

Ղազարոս — 116. 3

Մանեակ — 44. 20

Մանեակ, որդի — 52. 13

Մարիամ — 131. 13

Միխայիլ [Դ], Թագաւոր Հոռոմոց — 46. 6, 21, Միխայիլ — 57. 11

Միխայիլ [Զ], Թագաւոր Հոռոմոց — 103. 6, 112. 20

Մոնոմախ — 51. 23, 95. 2, 101. 10, տ. նաև Կոստանդին... որ կոչի Մոնոմախ

Մովսէս — 39. 4, 54. 6, 73. 16, 75. 18, 93. 11, 113. 19, 115. 10, 126. 11

Յակոբ, եպիսկոպոս — 119. 4

Յակովբ — 120. 19

Յայեյ — 93. 13

Յեզարեւ — 73. 18, 75. 23

Յեսոփ, վարդապետ Կաթողիկոսարանին — 26. 9

Յեսու — 129. 16, 139. 21

Յիսուս Փրիստոս — 128. 13. տ. նաև Փրիստոս

Յոր — 30. 19

Յովհաննէս [Սմբատ] — 32. 6, 55. 9, 57. 23.

տ. նաև Սմբատ, զոր Յովհաննէսն կոչէին

Յովհաննէս [առաքեալ] — 120. 16

Յովհաննէս Կոզեռն — 26. 15—16

Յովհաննէս [Մկրտիչ] — 42. 20

Յովսէփ — 67. 9, 120. 14

Յովսէփ, Հնձուց վանացն նախագահ — 26. 11

Յովրամ — 37. 9

Յուդայ — 61. 5

Նաբովթ — 75. 23

Նեռն — 49. 12

Նիկիտ, ներքինի — 41. 17

Ովգ — 93. 11

Պահլա — 58. 1. տ. նաև Վահրամ Պահլա

Պետրոս — 61. 6, 121. 22

Պետրոս, հայրապետ — 28. 13, 31. 20, 62. 2, 22, 63. 16, 82. 9, 22

Պիղատոս — 67. 4

Պօղոս — 54. 8, 113. 8, 128. 11

Ռորովամ — 103. 15

Ռոմանոս, Թագաւոր Հոռոմոց — 42. 5, 12, 45. 1, 21, 47. 12

Սալամայ, ծառայ — 44. 16

Սամուէլ, Կամբուջացի Զորոյ վանացն առաջնորդ — 26. 10

Սամուէլ, հայրապետ — 129. 13, 130. 4, Կպիսկոպոս — 130. 19

Սամփսոն — 44. 22, 63. 2, 122. 2

Սառայ — 98. 16

Սարգիս, ի զլիաւոր ազատացն Հայոց — 57. 21, 58. 13, 62. 5

Սարգիս, հայրապետ — 26. 4, 28. 13, 32. 14

Սարգիս, վարդապետ Կաթողիկոսարանին — 26. 9

Սատու — 53. 17, 58. 14, 16, 80. 23

Սենեքերիմ — 63. 11, 82. 14, տ. նաև Դաւիթ, որ Սենեքերիմ կոչիր

Սիկլաոս — տ. Վարդ, որ կոչի Սիկլաոս

- Սիմոն, ներքինի — 41. 22
 * Սիսակ — 68. 4
 * Սիսար — 93. 13
 Սմբատ [Բ], թագաւոր Հայոց — 25. 22
 Սմբատ, զոր Յովհաննէսն կոչէին — 26. 23, 24, 27. 5, 8, 11, 21. տ. նաև Յովհաննէս [-Սմբատ]
 * Սողոմոն 95. 3, 127. 9, 134. 4, Սողոմոն — 40. 9
 Սուլտան [տաճկաց] — 84. 16, 20, 88. 17, 19, 22, 89. 10, 90. 5, 93. 6, 94. 15, 96. 1, 9, 101. 19
 Ստեփաննոս Տարօնացի — 26. 12
 Վահրամ Պահլաւ — 57. 25, 62. 4, մեծ իշխան Հայոց — 63. 20
 Վասակ — 62. 11, 118. 18
 Վասիլ, թագաւոր Հռոմոց — 22. 29, 25. 9, 34. 12, 38. 4, 40. 19, 22, 42. 6,
 Վասիլ, քաղաքի իշխան — 94. 14
 Վարդ, որ կոչի Սիկլաոս — 33. 20
 Վրվէս, իշխան — 126. 14, 127. 17, 130. 3, 132. 3
 * Տարկէլ — 23. 23
 * Տալան — 80. 5
 Տարօնացի — տ. Ստեփաննոս Տարօնացի
 Տիրանուն, վարդապետ կաթողիկոսարանին — 26. 9
 Փերս — 35. 10, 13. 16
 Փոկաս, զոր Սաավիլզն կոչէին — 33. 9
 Փոկաս [Վարդ] — 33. 25
 * Քարեր — 93. 14
 * Քորեր — 73. 19
 Քրիստոս — 75. 7, 79. 13, 82. 18, 87. 17, 100. 9, 113. 10, 118. 21, 119. 18, տ. նաև Յիսուս Քրիստոս

ՏԵԼԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԵՒ ԷԹՆԻՈՒԼԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՅԱՆՎ

- Աղուանք — 125. 16
 Ազօրի, աշխարհ — 29. 9, գաւառ — 106. 9
 Անի — 27. 11, 58. 6, 61. 17, 62. 9, 19, 63. 6, 9, 15, 82. 14, 106. 19, 141. 3, քաղաք — 57. 20, 96. 12, 133. 13, 135. 8, ամուր — 27. 6, 134. 22
 Անտիոք — 47. 5, 137. 22
 Անտիոքացոյ կողմանք — 42. 16
 Ապահունեաց գաւառ — 84. 24, 50. 1, 124. 22
 * Ասորեստան — 105. 11
 * Ասորիք — 81. 6
 [Ասորիք], Ասորոց — 43. 12
 Արածանի, գիւղ — 97. 9
 Արծակ, տեղի — 48. 8, 18
 Արծկէ, քաղաք — 94. 17
 Արծն — 74. 10, 79. 15, 124. 14, Արծին ական — 63. 26, 109. 1
 Արծրունեաց գաւառ — 39. 9, աշխարհ — 48. 2
 Արճէշ — 41. 14, 84. 22
 Արշարունեաց ամուրք — 67. 21
 Անիկ, ամրոց — 89. 22
 Ափսազաց ամուր — 29. 21, 37. 15, 85. 1
 [Ափսազք], Ափսազաց — 24. 1, 25. 8, 62. 22
 * Բաբելոն — 85. 11
 Բաբելոն — 101. 21, քաղաք — Քաղղեացոց — 33. 24
 * Բաբելացիք — 38. 23
 Բաբելդ, բերդաքաղաք — 87. 24
 Բագրատուն, ցեղ — 25. 22
 Բագրեանդ — 24. 6
 Բաղմաղիւր, ական — 128. 18
 Բաւան — 28. 24, 29. 6, 35. 10, 89. 24,
 Բաւանոյ գաւառ — 32. 21, 64. 22, 65. 5, 102. 10, Բաւանոյ գաւառ — 35. 8, 67. 18, 80. 2, 89. 21
 Բերկրի — 84. 22, բերդաքաղաք — 48. 2
 Բղնունեաց ծով — 94. 18
 Բուրս, գիւղ — 108. 17
 Բիթանացոց աշխարհ — 137. 20
 Բշնի — 62. 15
 [Բուլղար], Բուլղարաց — 24. 21, 47. 3, Բուլղարաց աշխարհ — 24. 8, Էրկիր — 24. 20
 * Գալիւնացիք — 67. 3—4
 Գալլախաղուտ — տ. Պախալ լեւոն
 Գանձակ — 96. 10
 * Գեղբու — 73. 21
 ս. Գրիգոր Կեղեղցի — 118. 22
 * Դամասկոս — 134. 3
 [Դեմք], Դեմից — 92. 14
 Դերջան — 87. 19
 Դու, գիւղ — 89. 25
 Դուին — 96. 10, Դունայ քաղաք — 63. 17
 * Երբայցիք — 54. 20, 113. 8
 * Եղիստացիք — 80. 4, 105. 15, 114. 17
 * Եգիպտոս — 39. 4, 113. 19
 Եկեղիք — 116. 23, Եկեղեաց — 28. 19, 50. 2, 87. 19, 107. 15, Եկեղեաց գաւառ — 23. 2, 130. 2
 Եղանց բերդ, ամուր — 166. 8
 Եղնուտ — 106. 14, 118. 10
 Երիզայ, ական — 106. 5
 * Երիբով — 129. 16, 133. 20

Երկրորդ Հայք — 82. 24

* Երուսաղէմ — 42. 18, 74, 14, 76. 9, 77. 9,
Երուսաղէմ — 49. 18, 22, 23
23, 100. 9

Եւփրատէս, գետ — 108. 24 130. 16, 17

Ըռուղք — 23. 11

Թէոդոսուպօլիս — 28. 11, Թէոդուպօլիս քա-
ղաք — 138. 8

Թէսաղոնիկ — 47. 3, Թեսաղոնիկ — 47. 22,
Թեսաղոնիկեցոյ քաղաք — 47. 14

Թոնգրակս — 124. 24

Թոնգրակեցիք — 124. 10, Թոնգրակեցոյ ա-
ղանդ — 119. 2

Քուրթաստան — 64. 25, 96. 20, 23, 113. 3,
114. 12

* Իսրայէլ — 37. 9, 48. 14, 53. 17, 25, 55. 16,
66. 7, 73. 22, 81. 4, 97. 23, 114. 19,
115. 10, 144. 2

* Իսրայէլացիք — 114. 15

* Լիբանան — 134. 2

Լուանալերինք — 140. 13

Լսաղտեաց գաւառ — 29. 6, 31. 19, 67. 29,
107. 6, աշխարհ — 87. 23

Լսաղտոյ Առիճ, ամուր — 35. 15, բերդ — 64. 15

Լաշ, գիւղ — 128. 20

Լիւթայ գաւառ — 96. 21

Լիւթայ լեռն — 125. 3

Լորձեան — 86. 16, 111. 1, 117. 15

Լորձենոյ անտառ — 67. 22

Լորթի, անտառ — 107. 8

Միրանիս, լեռն — 102. 11

Մորոխ, գետ — 87. 22

Սամախ, գաւառ — 116. 9

Սամբջան Զորոյ վանք — 26. 10—11

ս. Կարապետին ապարանք — 118. 17, 20

Կարին, գաւառ — 28. 19, 35. 15, 63. 26, 123.
23, Կարնոյ գաւառ — 108. 17

Կարին, քաղաք — 90. 1, Կարնոյ քաղաք —
65. 11, 106. 15

* Կարմիր Մով — 114. 13

Կարմիր Փորակ — 29. 7

Կարնոյ դաշտ — 28. 16, 67. 18

Կարս, քաղաք — 83. 16

Կոթլը, աւան — 130. 20

Կողոնիա — 116. 10

Կոստանդնուպօլիս — 24. 9, 34. 7, 36. 22,
39. 18, 42. 3, 43. 12, 47. 8, 64. 18,
82. 10, 83. 1, 95. 15, 124. 18

Կովկասու ստորոտ — 85. 2

Հալպ, քաղաք — 42. 17

Հայք, Հայոց — 38. 6, 45. 16, 57. 3, 19, 21,
61. 3, 63. 29, 21, 64. 15, 82. 13, 21, 83. 12,
98. 7, 124. 21, 139. 7, 142. 13, Հայոց աշ-
խարհ — 21. 5, 25. 21, 21, 58. 19, 96. 17
102. 3, Հայոց տուն — 49. 15, 68. 5, 80. 19,
Երկրի — 135. 1, Թագաւորութիւն — 25. 20
Հանձնք — 86. 16, 111. 1

Հաշանից գաւառ — 67. 22, 106. 6

Հարք — 24. 5, 97. 5, Հարքայ գաւառ — 119. 3,
տուն — 119. 5

Հաւաճիշ, ամուր — 23. 9, 106. 9

Հեր — 137. 24

Հերայ դաշտ — 38. 6

* Հերմոն — 73. 14

* [Հնդկիկ], Հնդկաց — 140. 24

Հնձուց վանք — 26. 11

Հոռոմ, Հոռոմք, Հոռոմոց — 22. 29, 25. 16,
27. 20, 28. 2, 29. 17, 31. 27, 32. 21, 34. 14,
36. 13, 41. 15, 42. 13, 45. 19, 48. 1, 13,
57. 19, 58. 11, 18. 80. 3, 7, 83. 8, 88. 1, 2,
92. 21, 97. 8, 106. 4, 112. 15, 116. 5, 13,
118. 4, 7, 132. 8, Հոռոմոց աշխարհ — 24. 22,
44. 25, գաւառ — 44. 21, Թագաւորութիւն —
46. 10

Հոռոմոսի վանք — 32. 14

* Հոսփայէցիք — 54. 9

* Հրեայք — 54. 5, 80. 23

Ճանէթ — 107. 8

Ճանիթոյ անտառ — 85. 2

Մազգատ, բերդ — 33. 14

Մանադկիրտ, գաւառ — 24. 5, 138. 18

Մանադկիրտ, քաղաք — 84. 23, 90. 2, 141. 2

Մանանաղի, գաւառ — 50. 1, 125. 10, Մանա-
նաղոյ գաւառ — 71. 6, Մանանաղու գաւառ —
107. 14 Մանանաղոյ սահմանք — 110. 26

Մանանաղի, գետ — 130. 16

Մանկան դոմ, քաղաքագիւղ — 97. 6

Մելիտենի — 62. 9, Մելիտին — 116. 12, 117. 1,
շահատուն քաղաք — 113. 2

Միլադեանոց երկիր — 110. 23

Մորմաքեանո, գիւղ — 117. 20

* Մովաք — 115. 6

* Մովաքացիք — 37. 9

Մուհարկին, քաղաք — 125. 4

Յոյիք — 60. 11, 62. 20, Յունաց աշխարհ —
124. 17, Յունաց տուն — 33. 15, 55. 13,
105. 10, Յունաց Թագաւորութիւն — 141. 8,
Յունաց կողմնակար — 137. 15, Յունաց Թա-
գաւոր — 137. 2, 17, 139. 6, 141. 5

* Յուդոյ — 100. 9

Ներքին բերդ, ամուր — 135. 22

* Նիւուէցիք — 69. 4

Շատիկ — 27. 11

Շիրակաց տուն — 57. 22

Շիրինի, բերդաբաղար — 125. 13

Շղիփայ, տեղի — 36. 2, 37. 2

Ովկիանոս ծով — 140. 26

Ուխթեաց քաղաք — 24. 6, 29. 8, Մեծ աւան — 25. 16

Ուտհայ, քաղաք — 44. 13

Պարսիկ, Պարսիկք — 36. 8, 68. 18, 77. 8, 105. 17, 106. 22, 117. 21, 118. 7, 139. 5

Պարսք, Պարսից — 27. 7, 34. 11, 48. 3, 16, 19, 49. 8, 60. 10, 96. 9, 14. 22, 101. 14, 103. 17, 13, 105. 23, 116. 7, 134. 24, 136. 22, 137. 3, 14. 138. 18, 20, 22, 25, 139. 10, 19, 140. 8, 13, 29, Պարսից աշխարհ — 38. 9, 48. 10, տուն — 67. 17, 113. 4, Թաղաւորութիւն — 141. 8, դուռն — 41. 1

Պախրայ լեան, որ այժմ կոչի Գայլախաղուտ — 128. 17

Պաղակացիս, ծովակ — 29. 12

Պարիար, լեան — 85. 1

* Պիհունացիք — 75. 5

Պոնդոսի մարմանդք — 31. 19, 32. 18

Ջերմայ, քաղաքագիւղ — 129. 19

Ռշտունեաց երկիր — 137. 23

Սալքորայ, տեղի — 35. 11, 36. 3, 37. 1

* Սամարիա — 144. 2

Սամուսատ, քաղաք — 44. 22, 63. 1

Սանասունք, լեան — 118. 14

Սիմ, լեան — 85. 3, Սիմն — 118. 13

Սեաւ լեան — 42. 18

Սեաւ Քար, բերդ — 64. 16

Սեբաստիա, քաղաք — 34. 12, Սեբաստուպոլիս — 82. 15

* Սելովմայ շուր — 23. 22

Սեանայ կղզի — 26. 5

* Սեբասացիք — 75. 5

* Սիւփն — 60. 23, 76. 10

Սմբատաց բերդ, լեան — 71. 6, Սմբատայ լեան — 64. 23, Սմբատայ լերինք — 73. 23

* Սոդոմ — 78. 3

* Սոդոմայեցիք — 115. 12, 116. 2

Սուրմառի, բերդաքաղաք — 58. 8

Սպեր — 67. 20

Վաղարշակերտ, քաղաք — 28. 18, 36. 10

Վաղարշաւան, դաստակերտ — 65. 6

Վան, ամուր — 137. 23

Վանանդ, գաւառ — 29. 7, 88. 9

Վասպուրական, գաւառ — 40. 24, 48. 5, 65. 3,

Վասպուրականի տուն — 34. 11, կողմ — 80. 10

[Վեռիացիք], Վեռիացոյ — 32. 17, տ. նաև Վիրք

Վիրք, Վրաց — 27. 7, 33. 22, 39. 14, 60. 11, Վրաց գաւառ — 41. 17, աշխարհ — 42. 1,

տ. նաև [Վեռիացիք]

Վանդք — 88. 1

Տաճկաստան — 47. 5

Տայք, Տայոց — 23. 3, 25. 15, 32. 20, 87. 21,

Տայոց տուն — 23. 19, 25. 18, 29. 21, աշխարհ — 32. 17, ամուրք — 67. 21

Տարնտայ գաւառ — 82. 25, 83. 13

Տարօն — 67. 21, 96. 22, 118. 13, Տարօնոյ կողմանք — 96. 18

Տուարածոյ Տափ — 89. 21

* Փիլիպպեցիք — 120. 11

Փինիկեցոյ հովիտք — 137. 22

Փրիսն, Լպիսկոպոսարան — 132. 1

Քաղդէացոյ քաղաք — 33. 24 (տ. Բաբելոն)

* Քանանացիք — 133. 22

* Քերիթ — 91. 16

Օկամի, տուն — 29. 4, 102. 11

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Առաջաբան	5
2. Տողատակում ընդունված պայմանական նշաններ	20
3. Պատմություն Արիստակիսի և Ստեփանոսի թագավորների գառն անդիպել անցնելու ի յայլաւանն ազգաց որ ի զանազան ժամանակ	
Ա. Անցք ընդ աշխարհն ընդհանուր	21
Բ. Յաղագս թագաւորութեան ընդհանուր	25
Գ. Թէ որպէս թագաւորն երկրաց անկախ դարձ ասնէ ի վերայ աշխարհին Տալոց, յորում պարտեցան իւրաքանչիւր իւր անկախաց	32
Դ. Վասն վերջին պատերազմի որ ի նոյնաց	36
Ե. Թագաւորութիւն Կոստանդնուպոլսոյ	40
Զ. Թէ որպէս թագաւորաց ընդհանրութեան	42
Է. Առումն Ուռնայ քաղաքին	44
Ը. Մահ Ռոմանոսի	45
Թ. Թագաւորութիւն Միկայիլի	46
Ժ. Թագաւորութիւն Կոստանդնուպոլսոյ Քեղոսի, որ կոչի Մոնոմախ	51
ԺԱ. Յաղագս կոտորածին որ եղև ի դատուն Բասկնոյ և ի լեւան որ կոչի Սմբատայ	64
ԺԲ. Վասն Արծինն անողորմ զոտորածին	74
ԺԳ. Յաղագս մեծ պատերազմի որ եղև ի դաշտին Բասկնոյ, յորում պարտեցան Հոռոմք	80
ԺԴ. Թէ որպիսի եղև հայրապետին Պետրոսի մնայ ի Կոստանդնու- պոլսն, կամ որպիսի դարձ	82
ԺԵ. Թէ որպէս անհնարին արաւ քաղաքն յգիացեալ, որ կոչի Կարս	83
ԺԶ. Վասն գալոյն Սուլտանայ	84
ԺԷ. Կատարած թագաւորութեանն Մոնոմախին	95
ԺԸ. Թագաւորութիւն Քեղոսին որ թարգմանի Աստուածատուր	101
ԺԹ. Վասն աներանաց երկրին Միկայիլայ և որ ինչ ի նմա քաղաքք, և անշաքի կոտորածին	110
Ի. Թագաւորութիւն Կոմիտասի	112
ԻԱ. Կործանումն Մելիտոյն զաւստան քաղաքի	113
ԻԲ. Վասն չար աղանդին Սոն Բակչուց որ երևեցաւ ի դատուն Հարթայ և զբազումս խողովաց	119
ԻԳ. Թէ որպէս և ի Մանանուայ սանձանն բորբոքեցաւ հրդեհ մոլորու- թեանն, ասել է.	125
ԻԴ. Վասն տիեզերանշակ բաշտին Անու խողխողմանն սրով	133
ԻԵ. Յաղագս թագաւորին Տաւադ որ թագաւորն Պարսից ձերբակալ եղև	137
ԻԶ. Բան յիշատակարանի իւրեանց	142
4. Արիստակիս Լաստիվերոսի. Անտէնաքի բարբոտն	149
5. Անվանաշանկեր. անձնանուններ ցանկ տեղանունների և երեկական անունների ցանկ	154

ԿԱՐԵՆ ՆԻԿԻՏԻ ՅՈՒՋԲԱՇՅԱՆ
КАРЕН НИКИТОВИЧ ЮЗБАШЯН

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԻՍՏԱԿԻՍԻ ԼԱՍՏԻՎԵՐՏՏԻՈՅ

Պատ. խմբագիր Ս. Ե. ԲՈՒԱՆՋՅԱՆ
Նկարչական ձևավորումը Հ. Կ. ՄԵՍԱԿԱՆՅԱՆԻ
Տեխ. խմբագիր Մ. ՄԻՆԱՍՅԱՆ
Սրբագրիչ Զ. Խ. ՕՐՄԱՆՅԱՆ

ՎՅ 07068 Հրատ. № 2215 Պատ. 273 Տիրաժ 1000

Հանձնված է արտադրության 20/VIII 1961 թ.

Ստորագրված է տպագրության 29/III 1963 թ.

Թուղթ $70 \times 108^{1/16}$, տպադր. 10 մամ., հրատ. 12,35 մամ.

Գինը կազմով 1 ռ.:

ՀՍՍՌ ԳԱ հրատարակչության տպարան, Երևան, Բարեկամության 24

ՆԿԱՏՎԱԾ ԿԱՐԵՎՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող	Տպված է	Պետք է լինի
23	4	Զորացաւ	Զորացաւ
49	19	Կզեն	Կզեն
64	26	Կորը	Կորը
82	16	Արբոյ Նշանին	Արբոյ Նշանին
101	28 ծան.	بيوت	بيوت
107	1	Կոյր	Կոյր
111	28	Կարձան	Կարձան
118	4	Կայր	Կայր
133	13	Արոզ	Արոզ